

Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi / Journal of Politics and International Relations

Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Yılda dört kez yayımlanır / Published quarterly

Yayın dili / Publishing Languages Türkçe, İngilizce, Arapça / Turkish, English, Arabic

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD / هيئة التحرير

Sahibi / Owner: Ortadoğu Araştırmaları Merkezi adına Prof.Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor: Doç.Dr. İsmail Numan Telci

Editör/Editor: Doç.Dr. İsmail Numan Telci

Editör Yardımcısı/Assistant Editor: Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanları/Editorial Assistants: Emir Şefkatli / Musab Yılmaz

Alan Editörleri/Section Editors:

Körfez Çalışmaları/Gulf Studies: Gökhan Erel, Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Irak Çalışmaları/Iraq Studies: Bilgay Duman, ORSAM

Levant Çalışmaları/Levant Studies: Oytun Orhan, ORSAM

Kuzey Afrika Çalışmaları/North Africa Studies: Abdennour Toumi, ORSAM

Güvenlik/Security: Doç. Dr. Göktuğ Sönmez, Necmettin Erbakan Üniversitesi

Kitap Değerlendirme Editörü/Book Review Editor: Ömer Behram Özdemir

Tercüme ve Redaksiyon İşlemleri/Translation&Editing:

İngilizce/Arapça Tercüme/English/Arabic Translation: Nasır Hacıoğlu

İngilizce Redaksiyon/English Proofreading: Easmin Eva Akter

Arapça Redaksiyon/ Arabic Proofreading: Dr. Watheq Al-Sadoon, ORSAM

Türkçe Redaksiyon/Turkish Proofreading: Begüm Akcaoğlu, ORSAM

İndeksler / indexed by / مصنفة من

Applied Social Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, Index Copernicus, International Bibliography of the Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA), Google Scholar, Asos İndeks, J-Gate, WorldCat, CEEOL, MIAR, JournalTOCs, İlahiyat Atıf Dizini

Makale Yükleme İçin / Submitting Your Articles: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut>

İletişim veya İrtibat İçin / For Communication or Contact: ortadoguettutleri@orsam.org.tr

Yayın İdare Merkezi Head Office

ORSAM Ortadoğu Araştırmaları Merkezi - Center for Middle Eastern Studies

Mustafa Kemal Mahallesi 2128. Sok. No: 3 Çankaya / Ankara Türkiye / Turkey

info@orsam.org.tr | T: +90 850 888 15 20 F: +90 312 430 39 48

Yerel Süreli Yayın | Ortadoğu Etütleri'ndeki makalelerde yer alan fikirler yalnızca yazarlarını bağlamaktadır.

The views expressed in Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies) bind exclusively their authors.

Tasarım-Baskı Hazırlık Karınca Creative

Dr. Mediha Eldem Sokak No: 56/1 Kızılay / Ankara

Baskı Ted Matbaacılık

Kazım Karabekir Cad. No. 95-1A Altındağ/Ankara

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD / الهيئة الإستشارية

Prof. Aristotle Kallis, Keele University, UK
Prof. Stephane A. Dudoignon, PSL Universite/EHESS/CETOBAC, FR
Prof. Emma Murphy, Durham University, UK
Prof. F. George Gause, Vermont University, ABD
Prof. Burhanettin Duran, İbn Haldun Üniversitesi, TR
Prof. Özden Zeynep Oktav, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR
Prof. Berdal Aral, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR
Prof. Mahir Nakip, Çankaya Üniversitesi, TR
Prof. Mehmet Şahin, Gazi Üniversitesi, TR
Prof. Özlem Tür, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, TR
Prof. Peter Mandaville, George Mason University, ABD
Prof. Dr. Birol Akgün, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mehmet Akif Kireççi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Kemal İnat, Sakarya Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Cengiz Tomar, Ahmet Yesevi Üniversitesi, KZ
Prof. Dr. Bahgat Korany, American University of Cairo, EG

Prof. Dr. Fawaz Gerges, London School of Economics, UK
Prof. Dr. Tayyar Arı, Uludağ Üniversitesi, TR
Prof. Raymond Hinnebusch, St. Andrews University, UK
Prof. Tim Jacoby, Manchester University, UK
Prof. Dr. Muhittin Ataman, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Mesut Özcan, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, TR
Prof. Tuncay Kardaş, Sakarya Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Alev Erkilet, İbn Haldun Üniversitesi, TR
Prof. Dr. Erdem Özlük, Selçuk Üniversitesi, TR
Assoc. Prof. Katerina Dalacura, London School of Economics, UK
Doç. Dr. İbrahim Efe, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Gökhan Bozbaş, Necmettin Erbakan Üniversitesi, TR
Dr. Ali Bakir, Qatar University, Qatar
Dr. İsmail Sarı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, TR
Dr. Muhammed Hüseyin Mercan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, TR

SAYI HAKEMLERİ / REFEREE BOARD / لجنة الخبراء المحكمين

Dr. Öğr. Üyesi Khiry Mohamed Omar, Sakarya Üniversitesi, TR
Dr. Öğr. Üyesi Mohammed Moussa, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, TR
Abdenmour Toumi, ORSAM, TR
Dr. Öğr. Üyesi Seher Bulut, Ankara Medipol Üniversitesi, TR
Fatma Zehra Toçoğlu, Ortadoğu Enstitüsü, TR
Prof. Dr. M.Lütfullah Karaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR

Doç. Dr. Burak Küntay, Milli Savunma Üniversitesi, TR
Dr. Watheq Alsadoon, ORSAM, TR
Dr. Zaed Abdulvahab Ismail, Ortadoğu Uzmanı, TR
Rümeysa Ayverdi, Ortadoğu Enstitüsü, TR
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Temiz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, TR
Doç. Dr. Ekrem Yaşar Akçay, Hakkâri Üniversitesi, TR

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / المحتويات

MAKALELER / ARTICLES / المقالات

Gökhan TEKİR

465

Deniz İpek Yolu: Umman'ın Dış Politikası Üzerindeki Etkileri

The Maritime Silk Road: Implications for Oman's Foreign Policy

طريق الحرير البحري: نتائجه على السياسة الخارجية لعمان

Pınar Özden CANKARA - Yavuz CANKARA

493

Barack Obama ve Donald Trump: İki Başkanın Filistin-İsrail Çatışmasına Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi

Barack Obama and Donald Trump: A Comparative Analysis of the Approaches of the Two Presidents to the Palestine-Israel Conflict

باراك أوباما ودونالد ترامب: تحليل مقارن لنهجَي الرئيسين تجاه الصراع الفلسطيني الإسرائيلي

Alaa Razak AL-NAJJAR

537

الموقف التركي من مطالب إقليم كردستان العراق بالاستقلال عام 2017

The Turkish Position Towards the Demands of the Kurdistan Region in Iraq for Independence in 2017

Irak'taki Kürdistan Bölgesi'nin 2017 Yılındaki Bağımsızlık Taleplerine Karşı Türkiye'nin Pozisyonu

İsmail SARI - Tuğba ALTUN

565

ABD'nin Demokrat Başkanlarının Kürt Politikaları

The Kurdish Policies of the Democratic Presidents of the USA

سياسات الرؤساء الديمقراطيين للولايات المتحدة تجاه الأكراد

Abdulgani BOZKURT - Mayada Kamal ELDEEN

603

الحركة الإسلامية السودانية وتجربتها في الوصول للسلطة

The Rise To The Power Of The Sudanese Islamic Movement

Sudan İslami Hareketi ve İktidara Geliş Tecrübesi

Ömer Behram ÖZDEMİR

633

IŞİD Nasıl Savaşıyor: Irak, Suriye, Libya ve Mısır'da Askerî Taktikler

How ISIS Fights: Military Tactics in Iraq, Syria, Libya and Egypt

كيف تحارب داعش: التكتيكات العسكرية في العراق وسوريا وليبيا ومصر

Adem YILMAZ

637

Şii Dünyalar ve İran

Les mondes chiites et l'Iran

العالم الشيعي وإيران

EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucularımız,

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) tarafından 2009 yılından beri yayımlanmakta olan Ortadoğu Etütleri'nin toplamda yirmi sekizinci sayısı olan, Cilt 13 Sayı 4'ü ilgilerinize sunuyoruz.

Açık erişim modeliyle daha geniş kitlelere ulaşmaya çalışan dergimiz, yılda dört sayı ile nicelik kapasitesinin yanında değerlendirdiği çalışmaların niteliğini de artırma gayreti içerisinde. Gelineen noktada dergimize gönderilen çalışmalar, internet sayfamızın ve makalelerin görüntülenmesine dair veriler ile Google Scholar tabanlı atıf istatistiklerinin sayısı dergimize gösterilen teveccühü ortaya koymaktadır. Artarak devam eden ilgiyi karşılamak için daha aktif ve yoğun çalışmalarımızı sürdürmekteyiz. Dergimizin önümüzdeki dönemde taranmaya başlayacağını umduğumuz ulusal ve uluslararası indekslerle birlikte bu teveccühün daha da artacağını öngörmekteyiz. Dolayısıyla artan talebi karşılamak üzere sayılarımızda niteliği önceleyerek daha fazla çalışmaya yer veremeyi amaçlıyoruz.

Elinizdeki sayıda (Cilt 13 Sayı 4); ikisi Türkçe, ikisi Arapça ve biri de İngilizce olmak üzere toplam 5 makale ve 2 kitap değerlendirmesi bulunmaktadır.

Dergimizin ilk makalesi Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Tekir tarafından kaleme alınan “Deniz İpek Yolu: Umman’ın Dış Politikası Üzerindeki Etkileri” başlıklı çalışmadır. Bu makalede yazar, Çin’in Kuşak-Yol girişiminin bir kolu olan Deniz İpek Yolu’nun Umman dış politikasına etkilerini ve Çin’in bölgeye yönelik politikalarının Umman açısından yansımalarını incelemektedir.

Bu sayımızın ikinci makalesi Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özden Cankara ve Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Cankara tarafından hazırlanmış olan “Barack Obama ve Donald Trump: İki Başkanın Filistin-İsrail Çatışmasına Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı makalede başkanlar özelinde karşılaştırmalı bir ABD’nin bölgesel politika incelemesi yapılmaktadır. Obama ve Trump dönemlerindeki Filistin meselesinin ele alındığı makalede, dönemseller gelişmeler bağlamında iki farklı başkanın politikaları analiz edilmektedir.

“Irak’taki Kürdistan Bölgesinin 2017 Yılındaki Bağımsızlık Taleplerine Karşı Türkiye’nin Pozisyonu” başlıklı Alaa Razak Al-Najjar tarafından Arapça olarak kaleme alınmış üçüncü makalede ise Türkiye’nin Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin 2017 yılındaki bağımsızlık referandumuna yönelik

politikası üzerinden Türkiye'nin bölgedeki ulusal güvenlik yaklaşımı ele alınmaktadır.

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Sarı ve Tuğba Altun tarafından kaleme alınan "ABD'nin Demokrat Başkanlarının Kürt Politikaları" başlıklı makale ABD'nin Kürtlere yönelik politikalarının farklı dönemlerindeki dinamiklerine ışık tutmak amacıyla Demokrat Partili başkanların siyasetine odaklanmaktadır. Dönemsel anlamda ABD'nin bölgesel politikalarının karşılaştırmalı ele alındığı makalede Demokrat Partili Joe Biden'ın başkan seçilmesiyle güncel bağlamda da Demokrat başkanların Kürtlerle ilişkisi incelenmektedir.

Derginin beşinci ve son makalesi Dr. Öğr. Üyesi Abdulgani Bozkurt ve Dr. Öğr. Üyesi Mayada Kamal Eldeen tarafından Arapça hazırlanmış olan "Sudan İslami Hareketi ve İktidara Geliş Tecrübesi" başlıklı çalışmadır. Makalede yazarlarımız Sudan siyasetinin önemli aktörlerinden Sudan İslami Hareketi'nin iç siyasetteki etkisi ve iktidara geliş sürecini gözler önüne sermektedir.

Bu sayıda iki önemli kitabın değerlendirmesini sizlere sunuyoruz. Birincisi, Ömer Behram Özdemir tarafından kaleme alınan, Omar Ashour tarafından yayına hazırlanmış olan "İŞİD Nasıl Savaşıyor: Irak, Suriye, Libya ve Mısır'da Askerî Taktikler" başlıklı kitabın incelemesidir. İkinci olarak ise Adem Yılmaz tarafından hazırlanmış olan Sabrina Mervin editörlüğünde on beş araştırmacının çalışmalarının yer aldığı Fransızca "Şii Dünyalar ve İran" başlıklı kitabın değerlendirme yazısıdır. Bir sonraki sayımızda buluşmak dileğiyle, iyi okumalar dileriz.

FOREWORD

Dear Reader,

We are presenting you with the 4th issue of the 13th Volume, that is, the twenty-eighth issue of our Journal, Middle Eastern Studies, published by the Middle Eastern Research Center (ORSAM) since 2009.

With four issues published per annum, our Journal is trying to reach a wider audience through an open access model. In addition to increasing the quantitative capacity of the Journal, we are also seeking to improve the quality of the studies published. At this point, the level of studies sent to our Journal and the statistical data indicating the number of views of our articles, as well as the reference statistics from Google Scholar, manifest a high level of interest. We continue our efforts in a more active way to respond to this ever-increasing interest, and we expect that it will be even more profound with the inclusion of our journal in the national and international indices. To meet the increased demand, we hope to host more articles by giving priority to the quality of our new issues.

The issue in your hand (Volume 13, Issue 4) contains five articles, two in Turkish, two in Arabic and one in English, in addition to two book reviews.

The first article in the Journal, entitled “The Maritime Silk Road: Implications for Oman’s Foreign Policy” was written by Associate Prof. Gökhan Tekir. The author examines the effects of the Maritime Silk Road, a branch of China’s Belt-Road initiative, on Oman’s foreign policy and the reflections of China’s policies towards the region with respect to Oman.

The second article in this issue, “Barack Obama and Donald Trump: A Comparative Analysis of the Approaches of the Two Presidents” written by Associate Prof. Pınar Özden Cankara and Associate Prof. Yavuz Cankara, presents a comparative analysis of the US regional policy during the Obama and Trump administrations. Having dealt with the Palestine Issue during the terms of these two presidents, the article analyzes the policies of two different presidents in light of the developments that took place during their administrations.

The third article, written by Alaa Razak Al-Najjar in Arabic, “The Turkish Position Towards the Demands of the Kurdistan Region in Iraq for Independence in 2017”, deals with Turkey’s policy on the independence referendum

organized by Kurdistan Regional Administration in 2017, shedding light on Turkey's approach in terms of its national security interests in the region.

Assistant Prof. Dr İsmail Sarı and Tuğba Altun concentrate on the policies of democratic Presidents in their article, "Kurdish Policies of the Democratic Presidents of the USA" with a view of providing an insight into the dynamics of the policies on Kurds over time . While the article analyzes the regional politics of the USA in a comparative manner, it also examines the relationship of the Democratic presidents with Kurds, also considering the current situation under the presidency of Democrat Joe Biden.

The fifth and last article in the Journal, prepared in Arabic by Assistant Prof. Abdulgani Bozkurt and Assistant Prof. Mayada Kamal Eldeen, is entitled as "The Rise to the Power of the Sudanese Islamic Movement". The authors expose the weight of the Sudanese Islamic Moment in domestic politics and the process through which it has come to power.

In this issue, we provide you with two book reviews. Ömer Behram Özdemir is the author of the first book under review: "How ISIS Fights: Military Tactics in Iraq, Syria, Libya and Egypt". This book is prepared for publication by Omar Ashour. The second review is of the book prepared by Adem Yılmaz in the French language, "The Shiite World and Iran" It is edited by Sabrina Mervin and covers the works of fifteen researchers. We wish you a good reading, hope to meet you again with the next issue.

قراؤنا الكرام،

يسرنا أن نقدم لكم العدد الرابع من المجلد الثالث عشر وهو العدد الثامن والعشرين من مجلة دراسات الشرق الأوسط التي ينشرها مركز دراسات الشرق الأوسط (أورسام) منذ العام 2009.

إن مجلتنا التي نسعى لإيصالها إلى أكبر عدد من القراء عبر نموذج الوصول المفتوح، تبذل جهوداً حثيثةً من أجل زيادة نوعية وجودة الدراسات التي تقوم بها، إلى جانب أنها تصدر على شكل 4 أعداد في العام الواحد. كما أن الدراسات التي يتم إرسالها إلى مجلتنا وبيانات الاطلاع على موقعنا على الإنترنت وعلى مقالاتنا المنشورة فضلاً عن إحصائيات موقع "الباحث العلمي Google Scholar"، تكشف الاهتمام والتوجه نحو مجلتنا. ونحن من جانبنا نواصل جهودنا الفعّالة والمكثفة من أجل أن نكون على مستوى الاهتمام المتزايد باستمرار. ونتق بأن هذا الاهتمام سيزداد مع المؤشرات المحلية والدولية التي نأمل في بدء مسحها في مجلتنا خلال الفترة المقبلة. لذلك نهدف إلى تكثيف جهودنا من خلال إعطاء الأولوية لرفع جودة ونوعية الدراسات في الأعداد المقبلة من أجل تلبية الطلب المتزايد.

هذا العدد الذي بين أيديكم (العدد الرابع من المجلد الثالث عشر) يحتوي على 5 مقالات، إثنان منها باللغة التركية وإثنان باللغة العربية وواحدة باللغة الإنجليزية، إضافة إلى تقييم كتابين.

المقالة الأولى في عددنا الرابع، بقلم دكتور عضو هيئة تدريس غوكهان تكير وبعنوان "طريق الحرير البحري: آثاره على السياسة الخارجية لسلطنة عُمان". ويقدم الكاتب في هذا المقال آثار طريق الحرير البحري الذي يعتبر جزءاً من مبادرة الحزام والطريق الصينية على السياسة الخارجية لسلطنة عمان، وتداعيات السياسات الصينية تجاه المنطقة فيما يتعلق بسلطنة عمان.

المقال الثاني في عددنا الرابع بعنوان "باراك أوباما ودونالد ترامب: تحليل مقارنلهجي الرئيسين تجاه الصراع الفلسطيني الإسرائيلي" بقلم دكتور عضو هيئة تدريس بينار أوزدن جانكارا ودكتور عضو هيئة تدريس يافوز جانكارا. ويقدم هذا المقال تحليل مقارنله بين السياسات الإقليمية للولايات المتحدة الأمريكية التي يتبعتها الرؤساء. وهذا المقال الذي يتناول القضية الفلسطينية في عهدي أوباما وترامب، يحلل سياسات الرئيسين المختلفين في سياق التطورات المرحلية.

أمّا المقال الثالث فهو بقلم الدكتور عضو هيئة تدريس علاء رزاق النجار فهو باللغة العربية بعنوان "الموقف التركي من مطالب إقليم كردستان العراق بالاستقلال عام 2017". ويتناول هذا المقال مقارنة اعتبارات الأمن القومي لتركيا في سياق السياسة التي اتبعتها تركيا تجاه استفتاء الاستقلال الذي أجرته حكومة إقليم كردستان العراق في عام 2017.

المقال الرابع الذي كتبه الدكتور عضو هيئة تدريس إسماعيل ساري والباحثة طوبا ألتون، بعنوان "السياسات الكردية لرؤساء الولايات المتحدة الأمريكية الديمقراطيين"، فهو يركز على سياسات رؤساء الحزب الديمقراطي من أجل تسليط الضوء على ديناميات السياسات الأمريكية تجاه الأكراد في فترات مختلفة. ويتناول المقال تحليل مقارنة للسياسات الإقليمية للولايات المتحدة في عدد من الفترات، وعلاقة الرؤساء الديمقراطيين مع الأكراد في السياق الحالي مع انتخاب جو بايدن من الحزب الديمقراطي رئيساً للولايات المتحدة.

أما المقال الخامس والأخير في هذا العدد، فهو باللغة العربية بقلم الدكتور عضو هيئة تدريس عبد الغني بوزكورت والدكتور عضو هيئة تدريس ميادة كمال الدين، بعنوان "الحركة الإسلامية السودانية وتجربتها في الوصول للسلطة". ويتناول تأثير الحركة الإسلامية السودانية التي تعتبر أحد الفاعلين المهمين في السياسة السودانية، في السياسة الداخلية ومرحلة وصولها إلى السلطة.

نقدم لكم في هذا العدد تقييم لكتابين. الأول بعنوان "كيف تحارب داعش: التكتيكات العسكرية في العراق وسوريا وليبيا ومصر"، وهو من تأليف عمر عاشور، وقام بتقييمه عمر بهرام أوزدمير. أما الثاني فهو بعنوان "العالم الشيعي وإيران" وهو باللغة الفرنسية من تأليف صابرينا مروين وقام بتقييمه آدم يلماز، ويحتوي على دراسات لخمسة عشر باحثاً. نتمنى لكم قراءة جيدة مع أمنياتنا باللقاء بكم في العدد المقبل.

Ortadoğu

E t ü t l e r i

MAKALELER

ARTICLES / مقالات

Deniz İpek Yolu: Umman'ın Dış Politikası Üzerindeki Etkileri

Gökhan TEKİR*

Geliş tarihi: 22/01/2022

Kabul tarihi: 25/02/2022

Atf: Tekir, G., “Deniz İpek Yolu: Umman’ın Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022): 465-492

DOI: 10.47932/ortetut.1061525

Öz: Bu çalışma; 2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping tarafından duyurulan Bir Kuşak, Bir Yol Projesi’nin deniz ayağı olan Deniz İpek Yolu’na Umman’ın katılımının sonuçlarını analiz etme amacındadır. Sultan Kâbus Umman’ı izole ve geri kalmış bir ülkeden aktif bir arabulucu ülkeye dönüştürmüştür. Umman’ın tarafsızlığı ve her politik aktörle olan diplomatik teması bu ülkeyi diğer Körfez ülkelerinden ayıran özellikleridir. Coğrafi olarak Umman; Basra Körfezi, Arap Denizi ve Hint Okyanusu’nun kesişim noktasındadır. Tarihsel olarak Umman; Güney Asya ve Doğu Afrika’nın kıyı kesimini yönetmiş ve etkisini yaymıştır. Coğrafi pozisyon ve tarihsel miras Umman’ı Deniz İpek Yolu’nun anahtar ülkesi yapmıştır. Böylece, Umman’ın Bir Kuşak, Bir Yol Projesi’ne katılması Çinli politika yapımcıların gözünde paha biçilmezdir. Umman’ın ekonomisini çeşitlendirmek isteyen Ummanlı politika yapımcıları Çin yatırımını kabul etmişlerdir. Fakat, Çin’in borçları borç alan ülkelerin egemenliği üzerinde baskı aracı olarak kullanma uygulamaları Çin’in Umman’ın ekonomisindeki artan etkisi Umman’ın egemenliğine zarar verebilir. Ayrıca Hint Okyanusu’ndaki artan ABD-Çin rekabeti Umman’ın tarafsız pozisyonunu tehlikeye düşürebilir. Yine de Sultan Kâbus’un mirası Umman’ın politika yapımcıları tarafından takip edilmektedir. Çin’in ekonomik yatırımlarından yararlanırken Umman, Çin’i dengeleme davranışlarına girişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Umman, Çin, Deniz İpek Yolu, Sultan Kâbus, Dış Politika

* Dr. Öğr. Üyesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi-TR, gokhan.tekir@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0003-3985-7442

The Maritime Silk Road: Implications for Oman's Foreign Policy

Gökhan TEKİR*

Received: 22/01/2022

Accepted: 25/02/2022

Citation: Tekir, G., "The Maritime Silk Road: Implications for Oman's Foreign Policy", *Ortadoğu Etütleri* (Middle Eastern Studies), 13-4 (2022): 465-492

DOI: 10.47932/ortetut.1061525

Abstract: This study seeks to analyze the implications of Oman's participation in the Maritime Silk Road, which is the maritime component of the Belt and Road Initiative, announced in 2013 by the President of the People's Republic of China, Xi Jinping. Sultan Qaboos has transformed Oman from an isolated and backward country to an active political mediator in the region. Oman's neutral stance and diplomatic connections with every political actor in the region differentiate Oman from the rest of the Gulf countries. Geographically, Oman is situated at the intersection of the Persian Gulf, the Arabian Sea, and the Indian Ocean. Historically, Oman ruled the South Asian and East African coasts, extending its influence. The geographical position and historical legacy make Oman a key country for the Maritime Silk Road. Thus, the participation of Oman in the Belt and Road Initiative is invaluable in the eyes of Chinese policymakers. Omani policymakers, who want to diversify Oman's economy, welcome Chinese investments. However, increasing Chinese involvement in Oman's economy might harm Oman's sovereignty because of the Chinese practice of using debts to exert pressure on the lending states' sovereignty. Moreover, the intensified competition between the USA and China in the Indian Ocean could compromise Oman's neutral stance. Yet, Sultan Qaboos' legacy is followed by Omani policymakers. While benefiting from Chinese economic investments, Oman performs balancing acts against China.

Keywords: Oman, China, Maritime Silk Road, Sultan Qaboos, foreign policy

* Dr.Lecturer, Hacı Bayram Veli University-TR, gokhan.tekir@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0003-3985-7442

طريق الحرير البحري: نتائجه على السياسة الخارجية لعمان

غوكهان تكير *

تاريخ الاستلام: 2022/02/25 تاريخ القبول: 2022/01/22

اقتباس: تكير، غ. "طريق الحرير البحري: آثاره على السياسة الخارجية لسلطنة عمان"، دراسات الشرق الأوسط، 465-492 (2022): 4-13

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1061525

الملخص

تهدف هذه الدراسة إلى تحليل نتائج انضمام سلطنة عمان إلى طريق الحرير البحري الذي يعتبر الجزء البحري من مبادرة الحزام والطريق التي أعلنتها شي جين بينغ رئيس جمهورية الصين الشعبية في عام ٢٠١٣. لقد حول السلطان قابوس بلده عمان من دولة معزولة ومتأخرة إلى دولة وسيطة نشطة. ومن السمات التي تميز عمان عن دول الخليج الأخرى، حيادها وعلاقاتها الدبلوماسية مع جميع الفاعلين السياسيين. ومن حيث الموقع الجغرافي، تقع عمان على مفترق طرق خليج البصرة (الخليج العربي) وبحر العرب والمحيط الهندي. أما تاريخياً، فإن عمان حكمت ووسّعت نفوذها على الجزء الساحلي من جنوب آسيا وشرق إفريقيا. حيث جعل الموقع الجغرافي والتراث التاريخي عمان بلداً رئيساً ومحورياً لطريق الحرير البحري. وبذلك، فإن انضمام عمان إلى مبادرة الحزام والطريق تعتبر مسألة لا تقدر بثمن بالنسبة لصانعي السياسة الصينيين. حيث قام صناع السياسة العمانيون الذين يرغبون في تنويع الاقتصاد العماني، بقبول الاستثمار الصيني. إلا أن ممارسات الصين المتمثلة في استخدام الديون كوسيلة ضغط على سيادة الدول المقترضة وتزايد تأثير النفوذ الصيني في الاقتصاد العماني قد يؤدي إلى الإضرار بسيادة عمان. كما أن التنافس المتصاعد بين الولايات المتحدة الأمريكية والصين في المحيط الهندي يمكن أن يعرض موقف عمان المحايد للخطر. ورغم ذلك فإن صناع السياسة في هذا البلد يتابعون عن كثب أوضاع عمان التي تعتبر إرث السلطان قابوس. وفي الوقت الذي تستفيد فيه عمان من الاستثمارات الاقتصادية الصينية، فإنها تبادر للانخراط في السياسات المتزنة للصين.

الكلمات المفتاحية: عمان، الصين، طريق الحرير البحري، السلطان قابوس، السياسة الخارجية.

* دكتور عضو هيئة تدريس، جامعة حجي بيرم فيلي-تركي، gokhan.tekir@hbv.edu.tr
رقم أوركيد: 0000-0003-3985-7442

Introduction

Since 1970, Oman has skillfully pursued strategic neutrality in the Middle East, where ideological, sectarian, and ethnic rivalries have wrecked nations. During his 50-year-old rule, Sultan Qaboos bin Said al-Said positioned Oman as a country that has strong working relations with countries, especially with Iran, which has isolated itself in the Gulf region after the Shia Revolution in 1979. Maintaining strong relations with other nations in the region enabled Oman to play a mediator's role in the midst of deep-seated rivalries and conflicts.

Since the end of the Cold War, the escalated competition between the United States of America (USA) and China has been the main systemic feature of world politics. This competition has a reflection on the formulation of foreign policies of the countries. One of the most important current factors that affect Oman's foreign policy is the initiation of the Belt and Road Initiative, which is the flagship project of China's assertive foreign policy under President Xi Jinping. The Belt and Road Initiative is composed of two parts: The Silk Road Economic Belt provides a land connection between China, Central Asia, Europe, West Asia, South Asia, and Southeast Asia. The Maritime Silk Road aims to link China's coasts in Europe, the Persian Gulf, South Asia, and Africa.

The vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative, the official document prepared by the Chinese state, unveils the multi-dimensional priorities of the Maritime Silk Road. The Maritime Silk Road addresses green development, maritime security, ocean-based prosperity, economic growth, and the development of high-level mechanisms for political and economic maritime affairs. It entails the construction of ports, industrial parks, free trade zones, power grids, utility stations, and submarine cables. This hard infrastructure component of the Maritime Silk Road is complemented by soft infrastructure such as trade agreements, investment treaties, and policy coordination mechanisms along the route.

Due to its strategic location between South Asia and East Africa, Oman is an important country for maritime connections between the East and the West. Historically, the Omani administration was present in South Asian and East African ports in the 19th century. Being aware of these geographical and historical factors, Chinese policymakers set their sights on engaging with Oman to make the Maritime Silk Road functional. Within the Belt and Road Initiative framework, Oman could be a regional maritime hub between Gulf, East African and South Asian countries. Especially, Oman's closeness to Pakistan's Gwadar port, which is the critical point of the China-

Pakistan Economic Corridor, increased Oman's value in the eyes of Chinese policymakers. Through the projects within the Maritime Silk Road, China is shaking the balance of power in the Gulf Region, challenging the dominance of the USA.

On the other hand, being heavily dependent on resource-based industries, Oman envisaged diversification in its economy by formulating Oman Vision 2040. It sets goals for the Omani state to develop sectors such as agriculture, tourism, and industry by improving infrastructures such as sustainable cities, ports, railroads, roads, and industrial parks. These diversification plans in the economy encouraged Oman to capitalize on Chinese investments. Therefore, Oman welcomed Chinese participation in its economy.

Infrastructure projects also involve the construction of special economic zones and digital components. The initiation of the Al Duqm Special Economic Zone, the largest zone in the Middle East North Africa (MENA) region, is the most important example of the materialization of the cooperation between Oman and China. The establishment of special economic zones allows Oman to attract foreign investments and businesses, contributing to its attempts to diversify its economy. In the digital section, China's stated aim of developing digital infrastructure of the countries that need inexpensive and high-quality technology could enhance Oman's geographical status by making Oman a digital logistic center between the Gulf region and African countries.

Despite the economic and political gains of Omani participation in the Belt and Road Initiative, there is a danger that China could translate its economic investments to gain dominance over Oman, which has huge geopolitical importance. The seizure of Hambantota port in Sri Lanka by China in exchange for writing off debts demonstrates the level of threat posed by debt-trap diplomacy. Furthermore, dependency on Chinese capital, labor, and products could pose another threat to Oman. The possibility of China's use of Gwadar port for military purposes raises the threat level not just for Oman but also for the entire Gulf region.

Fortunately, Sultan Qaboos left an enduring legacy for Oman. Despite facing pressure from China and the USA to choose sides, the neutral orientation bequeathed by Sultan Qaboos could provide guidance for Omani policymakers to avoid being compressed by two main sides. Being extremely experienced at implementing pragmatic foreign policies, Omani policymakers can balance rising Chinese influence. The presence of the USA in the Gulf region is, therefore, critical for Oman. Oman has already adopted a pro-USA foreign policy since the 1980s. It has supported the USA's military operations in the Gulf region. It has acted on Washington's behalf as a facilitator in the

region when the traditional diplomatic negotiations failed. China's economic investments are not likely to change Oman's pro-USA stance. Oman's decision to grant access to the U.S. Navy to Omani port Duqm and Salalah in 2019 reflects this balancing act. Furthermore, Oman could use India, which also seeks to develop its relations with African and Gulf countries, as another leverage. Omani policymakers focus on formulating a foreign policy that ensures their economic and territorial security while benefiting from China's economic investments.

I. Historical Roots of Omani Foreign Policy

The invasion of foreign forces throughout the history of Oman has led to insecurity feelings by the rulers. Oman's advantageous position has attracted many foreign powers. Omani territory is "located in the southeast of the Arabian Peninsula, with three land borders— with the United Arab Emirates to the north and west, Saudi Arabia to the west, and Yemen to the south and west. To the east of Oman's long coastline is the Indian Ocean. From the coastal capital of Oman, Muscat, to Karachi on the other side of the Indian Ocean is a voyage of about 900 kilometers'.¹ It is situated at the intersection of east and west, serving as a gatekeeper for the Strait of Hormuz.² Therefore, controlling Omani territory became significant for empires. The Portuguese invasion lasted from 1508 to 1648. Then, Oman experienced a Persian invasion from 1743 to 1749. Finally, British influence over Oman started in 1798 with the Treaty of Friendship and lasted until the first half of the 20th century.³

Foreign invasions into Oman were not solely the result of Geography. It also influenced internal divisions, which in turn, contributed to the lack of unity in the Omani state until Sultan Qaboos rule. The interior of Oman is characterized by desert. When Ahmed bin Said Al Bu Said, the first ruler of the current ruling dynasty, the tribes living in the interior, which followed the conservative form of Ibadism, which is a movement within the Kharijite sect in Islam, did not accept his authority. On the other hand, the coastal population followed the moderate form of Ibadism. In the 19th century, Oman witnessed constant political conflict between the interior and coastal Oman.⁴ The British

1 Jeremy Jones and Nicholas Ridout, *A History of Modern Oman* (New York: Cambridge University Press, 2015), 3.

2 Linda Pappas Funch, *Oman Reborn Balancing Tradition and Modernization* (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 11.

3 Leah Sherwood, "Understanding Oman's Foreign Policy", *Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum*, 2017, https://www.oxgaps.org/files/analysis_-_sherwood.pdf, (accessed 1 January 2022).

4 Robert Geran Landen, *Oman Since 1856 Disruptive Modernization in a Traditional Arab Society* (New Jersey: Princeton University Press, 1967), 50–52.

presence in Oman further exacerbated the conflict between the two areas. In 1819, Britain separated the Trucial Coast territory from Oman. The Sultans of Muscat depended on British support against an imamate challenge from the interior. This created a dual Oman, which was further institutionalized by the Treaty of Al-Sib, which ensured a greater autonomy to the inland Imamate by dividing Oman into two parts.⁵ Regional forces also took part in this division. Oman has been under Wahhabi challenge emanating from the Arabian Peninsula since the 1800s.⁶

While the interior of Oman has been inward-looking and conservative, the coast of Oman has adopted cosmopolitanism. In 1652, the Arabs living in Mombasa (modern day Kenya) requested Omani assistance against Portuguese invaders. After defeating the Portuguese, Imam Sultan bin Sayf acquired control of the East African coast, including Zanzibar (Tanzania) and Pemba (Mozambique), appointing a governor to oversee these territories. Then, Oman turned to South Asia, gaining control of Gwadar, located in modern day Balochistan province in Pakistan. With a strong fleet, Oman controlled the vital sea routes in the Indian Ocean.⁷ Through Oman, the East African coast was connected with India. When the wind was favorable, a ship could sail from Zanzibar to Muscat within two weeks and from Muscat to India within 12 days.⁸ This translated into trade relations. By the end of the 18th century, Oman managed to capture half of all commerce between India and the Gulf region.⁹ Thus, this period could be considered the era of the Oman *imperium*.

Yet, Britain separated Zanzibar from Muscat in the Canning Award.¹⁰ Until the beginning of the 20th century, Oman entered into an economic stagnation period due to the loss of Zanzibar and the internal conflict erupted over the succession among the deceased Sultan Sayed Saif's heirs.¹¹ British interference in this internal conflict solidified its influence over Oman. Controlling Oman was important for Britain to counter French ambitions to gain a foothold in the Indian Ocean.¹² The economic stagnation and reliance on a foreign power for the continuation of the Sultan's authority have been characteristics of the Omani state.

The religio-tribal opposition that existed in the interior of Oman turned into an ideological challenge for the Omani rulers. Oman experienced domestic

5 Sherwood, "Understanding Oman's Foreign Policy".

6 Jones and Ridout, A History of Modern Oman, 45.

7 Funch, Oman Reborn, 40.

8 Landen, Oman Since 1856 Disruptive Modernization in a Traditional Arab Society, 111.

9 Jones and Ridout, A History of Modern Oman, 40.

10 Sherwood, "Understanding Oman's Foreign Policy".

11 Landen, Oman Since 1856 Disruptive Modernization in a Traditional Arab Society, 113.

12 Funch, Oman Reborn, 48.

insurgencies in the 1950s, 1960s, and 1970s that threatened the unity of the Omani state.¹³ These rebellions were manifestations of historical divisions between the interior and the coastal areas of Oman. The involvement of regional and global powers complicated the disturbances. Egypt, Iraq, and Saudi Arabia supported the rebellions. The ideological reasons for the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) and China were also involved. The lesson for Oman is that internal divisions attract foreign powers. Thus, Omani independence is integral to stability.¹⁴ Drawing from these historical lessons, when Sultan Qaboos came to power, he tried to formulate his foreign policy focused on establishing independence and stability for Oman.

2. Foreign Policy Under Sultan Qaboos

In 1970, Sultan Qaboos overthrew his father, Said bin Teymur. He engineered a new era for Oman in domestic and foreign spheres. He initiated a major development program to improve education, health, and administrative systems in Oman, benefiting from the income generated by the discovery of oil. He constructed schools, hospitals, and roads, upgrading the infrastructure in Oman.¹⁵

Another quantum leap occurred during Sultan Qaboos' rule of Oman occurred in its foreign relations with other countries. Sultan Said's rule had been characterized by inwardness and political isolation.¹⁶ Oman had conducted its foreign relations via London since there had been no Omani diplomatic missions in the world. Only the British and Indian consular representatives existed in Oman. An American consular representative in Saudi Arabia had made yearly visits to Oman. As Sultan Said had not considered Oman as an Arab state, diplomatic contacts with Arab countries had not existed.¹⁷

As soon as he came to power, Sultan Qaboos applied for membership in the Arab League. Following its admission to the Arab League, Oman joined the International Monetary Fund (IMF), the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), the World Health Organization (WHO), the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) and other international organizations. He traveled to various Arab

---

13 J. E. Peterson, *Oman in the Twentieth Century Political Foundations of an Emerging State* (New York: Routledge, 2016), 187–94.

14 Sherwood, "Understanding Oman's Foreign Policy".

15 Uzi Rabi, "Oman and the Arab–Israeli Conflict: The Reflection of a Pragmatic Foreign Policy," *Israel Affairs* 11, no. 3 (2005): 536.

16 Jones and Ridout, *A History of Modern Oman*, 100.

17 Rabi, "Oman and the Arab–Israeli Conflict," 536.

states, meeting with the heads of the states of Arab countries. He met with King Faisal in Riyad and managed to resolve many issues between Oman and Saudi Arabia.¹⁸ While breaking Oman's isolation in the world and establishing relations with Arab states, Oman also sought good relations with Iran. Besides good relations between Oman and Iran, Sultan Qaboos and Shah Reza Pahlavi had very warm relations at a personal level. With paratroopers and ground forces, Iran contributed to Oman's success in suppressing Dhofar rebellion.¹⁹ Thus, Sultan Qaboos, in his early years of rule, managed to overcome the country's isolation and set up unity in the country.

Although Sultan Qaboos received British help in toppling his father, he was not a British puppet. He quickly assembled an independent team of advisors to counter British influence. Starting in the mid-1970s, a group of American advisors were also recruited by Sultan Qaboos, reducing British pressure. As a result of this careful balancing strategy, Sultan Qaboos acquired the capability to make independent decisions.²⁰ This emphasis on sovereignty has become one of the most important tenets of Omani foreign policy. Oman has repeatedly objected to the evolution of the Gulf Cooperation Council (GCC) into a closer union like the European Union (EU). It also opposed the proposal of the United Arab Emirates (UAE), which supposes a monetary union.²¹

When Britain left the Gulf region, the USA emerged as a security provider for the region. Recognizing this phenomenon, Sultan Qaboos emphasized good relations with the USA. The US embassy of Muscat opened in 1972. Oman opened its embassy in Washington in 1973. In 1973, Sultan Qaboos visited the USA. The President of the USA, Gerald Ford, visited Oman in 1974 and Ronald Reagan visited Oman in 1983.²² In his State of the Union address in January 1980, President Jimmy Carter declared that any interference that disrupted oil supplies in the Gulf region would prompt the USA's military response. Oman preferred the United States as a friend.²³ In June 1980, Oman and the USA signed a bilateral security agreement which granted the USA access to various Omani facilities such as Sib, Thumrait, al-Khasab, and Masira airbases. In return, the USA upgraded the capacity of these bases.²⁴

18 Peterson, *Oman in the Twentieth Century*, 204.

19 Funch, *Oman Reborn*, 69.

20 Nikolas Gardner, "The Limits of the Sandhurst Connection: The Evolution of Oman's Foreign and Defense Policy, 1970–1977," *Journal of the Middle East and Africa* 6, (2015): 53–55.

21 Funch, *Oman Reborn*, 170.

22 Kenneth Katzman, *Oman: Politics, Security, and U.S. Policy* (Washington D.C.: Congressional Research Service, 2021), 1.

23 Jeremy Jones, "Oman's Quiet Diplomacy", Norwegian Institute of International Affairs, 2014, <https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/handle/11250/284734>, (accessed 2 January 2022).

24 Rabi, "Oman and the Arab–Israeli Conflict," 538.

These access agreements were renewed in 1985, 1990, 2000, and 2010.²⁵ Washington also promised to provide Oman with \$100 million annually.²⁶ Establishing a strong alliance with the USA in the Gulf region is consistent with Oman's search for a strong patron for its survival. The USA has become a powerful patron of Oman.

Nevertheless, for Oman, being a regional ally of the USA does not mean alienating Iran, which has been the biggest regional rival of the USA. It has refused to isolate Iran in the region. After the formation of the GCC, Oman consistently warned members not to shape the GCC as an anti-Iran platform.²⁷ Hasan Rouhani, the former President of the Islamic Republic of Iran praised Sultan Qaboos as "the only Gulf leader to maintain good relations with Tehran."²⁸ This foreign stance is formulated by Sultan Qaboos as "enemy of my friend may still be my friend."²⁹ This middle stance offers Oman a mediating role, especially when the crisis escalates in the region. He mediated hostage crises on various occasions. In 2007, Sultan Qaboos engineered the release of 15 British naval personnel apprehended by Iran. In 2009, Sultan Qaboos mediated the release of three American citizens detained at the Iraq-Iran border. Furthermore, the low tension between Oman and Iran secures the flow of oil through the Strait of Hormuz, contributing to global energy security.³⁰ Thus, the good relations between Oman-Iran enhance Oman's role as a regional mediator.

Another implication of this pragmatic foreign policy can be observed in Oman's position regarding the Arab-Israel conflict. Oman was one of three states, besides Morocco and Sudan, which did not break relations with Egypt after Egypt signed a peace treaty with Israel. Oman shied away direct confrontation with Israel, instead advocating dialogue and peace process with Israel. It did not provide a safe haven for the members of the Palestine Liberation Organization (PLO).³¹ It supported the Madrid negotiations in 1994 and hosted Israeli Prime Minister Yitzhak Rabin in 1994, becoming the first Gulf country to host an Israeli Prime Minister. Oman maintained its position by suggesting dialogue to resolve the conflict between Israel and Palestine.³²

25 Funch, *Oman Reborn*, 167.

26 Jeffrey A. Lefebvre, "Oman's Foreign Policy in the Twenty-First Century," *Middle East Policy* XVII, no. 1 (2010): 103.

27 Sherwood, "Understanding Oman's Foreign Policy".

28 Funch, *Oman Reborn*, 173.

29 Sherwood, "Understanding Oman's Foreign Policy".

30 Funch, *Oman Reborn*, 171–72.

31 Rabi, "Oman and the Arab-Israeli Conflict," 537–40.

32 Lefebvre, "Oman's Foreign Policy in the Twenty-First Century," 102–3.

These foreign policy behaviors of Oman offer a general idea concerning Oman's foreign policy under Sultan Qaboos. Firstly, Oman is keen on preserving its sovereignty in its foreign policy decisions. Secondly, Oman engages with the rest of the world. Thirdly, Oman searches for a great power patron in the region. Fourthly, Oman does not want to make enemies in the region by offending its neighbors. Finally, Oman positions itself as a mediating party in the Middle East, where conflicts and wars are prevalent. The general principles stated on the website of the Foreign Ministry of Oman are consistent with these conclusions. These principles are: Good Neighbor, Tolerance, Dialogue, Outward Looking, Pragmatism.³³

Due to Oman's neutral stance and endeavors to promote mediation in the region, the country is often referred to as 'Switzerland of the Middle East' or 'Switzerland of Arabia'.³⁴ Yet, there are foreign and domestic factors that might have destabilizing effects on Omani foreign policy. The initiation of the Belt and Road Initiative by rising power China includes Oman. Domestically, the decreasing level of oil exports compels Oman to embrace Chinese investment into the country. These factors could compromise Oman's relations with the USA, making Oman a hotspot for the competition between China and the USA.

3. The Maritime Silk Road

In 2013, the President of the People's Republic of China, Xi Jinping, unveiled China's plan to revive the ancient Silk Road route. The Belt and Road Initiative consists of two parts: Silk Road Economic Belt focuses on linking China with Russia, Central Asia, West Asia, Europe, and South Asia through land connections. The Maritime Silk Road aims to connect China's coast to the ports of Europe, Africa, Indian Ocean, and the South China Sea.³⁵ It is the most ambitious project in the world. Over 140 countries have joined the Belt and Road Initiative.³⁶ In total China spent \$200 billion. Morgan Stanley estimates that the expenses would reach \$1.2 trillion.³⁷ Many developing

33 Foreign Ministry of Oman, "Principles," <https://fm.gov.om/policy/principles/>, (accessed 12 December 2021).

34 James Worrall, "'Switzerland of Arabia': Omani Foreign Policy and Mediation Efforts in the Middle East," *The International Spectator* 56, no. 4 (2021): 134.

35 Belt and Road Forum for International Cooperation, "Full Text: Vision and Actions on Jointly Building Belt and Road (2)," 2017, <http://2017.beltandroadforum.org/english/n100/2017/0410/c22-45-2.html>, (accessed 4 January 2022).

36 Green Belt and Road Initiative Center, "Countries of the Belt and Road Initiative (BRI)," 2021, <https://green-bri.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/>, (accessed 1 June 2021).

37 Andrew Chatzky and James McBride, "China's Massive Belt and Road Initiative," Council on Foreign Relations, 2020, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>, (accessed 1 June 2021).

countries need infrastructure investments. Until 2030, developing Asian countries will need \$1.7 trillion for their infrastructure deficits.³⁸ Through developing infrastructure, China aims to expand its influence.³⁹ The Belt and Road Initiative is the expression of China's challenge to the existing hegemon, the USA.

The Maritime Silk Road envisioned building the China-Indian Ocean-Africa-Mediterranean Sea Blue Economic Passage. It tasked Chinese enterprises with building and operating new ports along the route. In addition to ports, the construction of railways, roads, and highways that provide land connection to ports and the market is also emphasized. It entails building industrial parks, power generation grids, industrial complexes, special economic zones, and free trade areas.⁴⁰ The Chinese leadership realized that a global power must possess maritime strength. It is expressed as “weak maritime power leads to a declining nation; strong maritime power leads to a strong nation” (海殇则国衰，海强则国兴).⁴¹ The Maritime Silk Road is a big step for the Chinese state to achieve this newly developed state goal.

The Maritime Silk Road also aims to secure China's energy supply chains that pass through the Indian Ocean region. China's increasing dependency on oil and gas necessitates reliable transport routes from the energy rich Middle East.⁴² Indeed, according to data gathered in 2018, China's energy imports from Middle East countries correspond to 43.6 percent of its total energy imports.⁴³ Being aware of the importance of the region, China created the Gulf Pearl Chain project within the Maritime Silk Road that covers Gulf region countries, which constitute the core of the Middle East. Moreover, the success of the flagship corridor of the Belt and Road Initiative, the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC), depends on the Gulf Pearl Chain, which will link Pakistan's Gwadar port to the ports of these countries.⁴⁴

---

38 *Asian Development Bank*, “Meeting Asia's Infrastructure Needs,” 2017, <https://www.adb.org/publications/asia-infrastructure-needs>, (accessed 4 January 2022).

39 Jane Perlez and Yufan Huang, “Behind China's \$1 Trillion Plan to Shake Up the Economic Order”, *The New York Times*, 13 May 2017, <https://www.nytimes.com/2017/05/13/business/china-railway-one-belt-one-road-1-trillion-plan.html>.

40 The State Council The People's Republic of China, “Full Text of the Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative,” http://english.www.gov.cn/archive/publications/2017/06/20/content_281475691873460.htm, (accessed 4 January 2022).

41 Richard Ghiasy, Fei Su, and Lora Saalman, *The 21st Century Maritime Silk Road Security Implication and Ways Forward for the European Union* (SIPRI, 2018), 4.

42 Mordechai Chaziza, “The Significant Role of Oman in China's Maritime Silk Road Initiative,” *Contemporary Review of the Middle East* 6, no. 1, (2019): 46.

43 Tingting Zhang, “Introduction,” in *China-Gulf Oil Cooperation Under the Belt and Road Initiative*, ed. Tingting Zhang and Dehua Wang (Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2021), 3.

44 Sumedh Anil Lokhande, “China's One Belt One Road Initiative and the Gulf Pearl Chain,” *China Daily*, 2017, 6 May 2017, https://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017beltandroad/2017-06/05/content_29618549.htm.

As a result of China's global and regional policies, Oman is also among countries that have attracted China's interest. However, before analyzing Oman's inclusion into the Maritime Silk Road, it is important to briefly discuss Oman's geographical position to understand the factors that differentiate it from other Gulf countries.

4. Oman's Geopolitical Position

Although American interest in Oman emanated from its position in the Strait of Hormuz, rather than the Indian Ocean, Oman is located closer to Pakistan and India than it is to other Gulf states. The eastern and southern coasts of Oman lie on the Gulf of Oman and the Arabian Sea in the Indian Ocean.⁴⁵ It is an important place that lies at the center of commerce between the Indian Ocean and Africa. It also stands at the intersection point of the Maritime Silk Road.⁴⁶

In addition to its geographical proximity, Oman ruled an *imperium* that spanned from the modern -day Gwadar region to Zanzibar. It served as a link point between South Asian and Eastern African trade. China would want to take advantage of Oman's geographical position and historical experience in the region while trying to connect the ports along the route of the Maritime Silk Road.

On the other hand, Oman wants to be a part of the Indian Ocean trade chain. Oman is among the 14 founding members of Indian Ocean Rim Association for Regional Cooperation (IORARC), which was established in 1997. Currently, IORARC has 20 members. It aims at promoting cooperation in economic, technical, trade, and investment fields.⁴⁷ Oman also maintained contact with Zanzibar, currently located in Tanzania. The tourist industry constitutes the main commercial activity between the two countries. Moreover, Zanzibaris, who are descendants of Omanis, are granted automatic citizenship if they request it. Oman has assisted Tanzania financially in building schools, hospitals, and mosques. It has restored historical landmarks, which date back to the Omani period. Oman also established good trade relations with Eastern African countries such as Kenya and Somalia.⁴⁸ These endeavors demonstrate

45 Lefebvre, "Oman's Foreign Policy in the Twenty-First Century," 105–6.

46 Henry Tillman, Yang Jian, and Ye Qing, BRI in Oman as an Example : The Synergy of Infrastructure, Digitisation and SEZs (Shanghai: The Shanghai Institutes for International Studies and China Investment Research, 2019), 1.

47 Ministry of External Affairs Government of India, "Indian Ocean Rim Association for Regional Cooperation (IORARC)," 2013, <https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/IORARC.pdf>, (accessed 5 January 2022).

48 Michael B. Bishku, "Oman and the Indian Ocean Rim," Journal of South Asian and Middle Eastern Studies XXXVII, no: 4 (2014): 57.

that Oman is increasingly involved in trade activities in the Indian Ocean. The development of ports along the Maritime Silk Road would further these endeavors. While its oil sources are depleting, increasing trade would contribute to its aim of diversification of its economy.

5. Oman's Efforts to Diversify Its Economy

Although Oman has consistently demonstrated stable growth rates, the economy is predominantly oil dependent. Thus, oil prices largely affect Oman's economic activities. The recent fall in oil prices has led to stagnation in the economy. It exposed Oman's vulnerability to the fluctuations in oil prices.⁴⁹ If trends in Oman's GDP growth in the last decade were examined, the fluctuations in its growth could be seen.

Oman's GDP between 2010-2020⁵⁰

In addition to fluctuations in oil prices, unlike other Gulf countries Oman has a limited availability of oil sources.⁵¹ Oman's proven oil reserves are estimated at approximately 5.5 billion barrels. Oman's current rate of production is 740,000 barrels per day, of which 733,000 are exported. According to the data, Oman will run off oil in about 20 years.⁵² Therefore, Oman's Ministry of Commerce and Industry is preparing a plan to reduce the reliance of Oman on oil and to enhance the share of industry and trade, making these sectors the engine of growth in Oman.⁵³ The Oman Vision 40 paper also aims at "reinforcing upstream and downstream integration among economic sectors to expand the production and export base, diversify trading partners, deepen investment in high-value added sectors, and enhance the contribution of non-oil sectors to the GDP."⁵⁴ Thus, Oman needs foreign investment in its industrial and financial complexes. Yet, with a small population of 3 million

49 Ahmed Nawaz Hakro and Bilal Ahmad Pandow, "Development and Diversification: A Case Study of the Sultanate of Oman," in *Oman in the 21st Century: Issues and Challenges*, ed. Ahmed Nawaz Hakro (New York: Nova Science Publisher, 2019), 6.

50 The World Bank, "GDP (Current US\$) - Oman," 2021 <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2020&locations=OM&start=2010>, (accessed 6 January 2022).

51 Hakro and Pandow, "Development and Diversification...", 5.

52 Lefebvre, "Oman's Foreign Policy in the Twenty-First Century," 107.

53 'Manufacturing for Wellbeing': The Sultanate of Oman's Manufacturing Strategy 2040, (Muscat: Ministry of Commerce and Industry of the Sultanate of Oman and the United Nations Industrial Development Organization, 2019), xiv.

54 *National Day of Oman*, "Preliminary Vision Document," 2020, <https://www.national-day-of-oman.info/wp-content/uploads/2020/11/OmanVision2040-Preliminary-Vision-Document.pdf>, (accessed 6 January 2022).

population, it may fail to attract foreign investment. Rather, it promotes itself as a getaway to consumer markets in South Asia and Iran.⁵⁵ Both the Oman Vision 40 paper and the document prepared by the Ministry of Commerce and Industry emphasize Oman's geographic position in attracting foreign capital.⁵⁶ Thus, Oman is enthusiastic about joining the Belt and Road Initiative. Chinese investments in the context of the Belt and Road Initiative are very much appreciated by Oman.

6. Oman's Participation in the Belt and Road Initiative and Chinese Investments

The cooperation in energy constitutes the main area of relations between Oman and China. In 2017, Oman's 77 percent of oil exports were directed to China, making China Oman's largest energy export market. Besides importing oil, China is also interested in natural gas extracted in Oman.⁵⁷

Oman announced it was planning to spend \$14.8 billion on infrastructure in 2011 and in the coming years. China has played an important role in infrastructure projects such as ports, railways, and roads through either direct or indirect investments.⁵⁸ The Belt and Road Initiative has opened new possibilities for Oman to capture Chinese investments. Chinese State Councilor Wang Yong visited Oman in 2016. He stated that Oman is a key partner for China to advance the Belt and Road Initiative due to its geographical position, which links East Africa and the Gulf region. He also praised Oman's political stability, which makes it a reliable and significant actor in the region.⁵⁹ The participation of Oman in the Belt and Road Initiative fueled Chinese investments. Oman and China signed a Memorandum of Understanding in 2018. In the initial stage, China set aside \$540 million for infrastructure development in Oman.⁶⁰

In the transportation area, in 2016, China State Construction Engineering (CSCE) and China Railways were involved in the construction of railways that extended 1200 km. Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB),

55 Lefebvre, "Oman's Foreign Policy in the Twenty-First Century," 108–9.

56 'Manufacturing for Wellbeing': The Sultanate of Oman's Manufacturing Strategy 2040.; 'Preliminary Vision Document'.

57 Chaziza, "The Significant Role of Oman," 49.

58 Tillman, Jian, and Qing, BRI in Oman as an Example, 2.

59 Callum Printsmith, "China-Oman Cooperation in the Age of the Belt and Road Initiative: Opportunities for the Sultanate," Manara Magazine, 2019, <https://manaramagazine.org/2019/05/12/china-oman-cooperation-in-the-age-of-the-belt-and-road-initiative-opportunities-for-the-sultanate/> (accessed 8 January 2022).

60 IOL, "Oman Joins the Belt and Road Initiative," 2019, <https://www.iol.co.za/business-report/belt-and-road/watch-oman-joins-the-belt-and-road-initiative-25483275>, (accessed 6 January 2022).

created to finance Belt and Road related projects, financed 60 percent of the cost of ‘Railway System Preparation Project’, which is designed to connect Oman to the UAE and Sohar Port, and oil and gas sites with ports of Duqm and Salalah.⁶¹ Improving transportation networks contributes to Oman’s commercial activities by strengthening linkages with other Gulf countries. Engr Redha Al-Saleh, the Chairman of Oman Chamber of Commerce and Industry (OCCI) comments that through transportation connections Oman will increase commercial links with regional countries.⁶²

The landmark project, which signifies Chinese involvement in the development projects in Oman, is the port of Duqm. Duqm promotes its location. It is situated between the Gulf of Oman and the Gulf of Aden. Therefore, it is an important part of the Maritime Silk Road.⁶³ The project in Duqm assumes the construction of a \$10.7 billion industrial park with a China-Oman partnership. The AIIB separately financed the laying out of the railway and developing the port which would be worth \$300 million in investment.⁶⁴ The Chinese consortium plans to develop 30 percent of the industrial park around the port, and 10 Chinese companies are involved in various projects, totaling an investment of \$3.06 billion.⁶⁵ The industrial park covers 11.72 square kilometers. It is presumed to generate employment for 12,000 people. It will handle 22 million tons of cargo per year. The industrial park project in the port of Duqm aims to link China’s Ningxia region, located in northwestern China, which is less developed than Eastern China. The government of Ningxia established China-Arab Wanfang Investment Management Co. This company created a subsidiary company called Oman Wanfang. The Ningxia region is composed of Xui people, who have Islamic and Central Asian origins. This cultural link also facilitates the success of the projects.⁶⁶ Jonathan Fulton, who is an academician specialized in China’s relations with the Gulf countries, comments that: “(Duqm) is a great project for Oman at a time when it’s economy has been pretty shaky. Oman and Duqm, are a key part of a new economic strategy that China is putting together for MENA.”⁶⁷

61 Tillman, Jian, and Qing, BRI in Oman as an Example, 3.

62 Business Recorder, “FPCCI Chief Explains How Pakistan-Oman Trade Can Be Increased,” 2021, <https://www.brecorder.com/news/40145584/fpcci-chief-explains-how-pakistan-oman-trade-can-be-increased> (accessed 10 January 2022).

63 Chaziza, “The Significant Role of Oman,” 50.

64 Nikkei Asia, “China’s Silk Road Initiative Makes Prey of Oman, Maldives,” 2018 <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Belt-and-Road/China-s-Silk-Road-initiative-makes-prey-of-Oman-Maldives>, (accessed 8 January 2022).

65 Chaziza, “The Significant Role of Oman,” 50.

66 Hamdan Al-Fazari and Jimmy Teng, “Adoption of One Belt and One Road Initiative by Oman: Lessons from the East,” *J. Global Business Advancement* 12, no. 1 (2019): 154.

67 Grady McGregor, “The Remote Omani Fishing Village of Duqm Is ‘Rising From the Desert’ as China Strategically Invests,” *Albawaba*, 2018, <https://www.albawaba.com/news/remote-omani-fishing-village-duqm-rising-desert-china-strategically-invests-1203064>, (accessed 8 January 2022).

The establishment of an industrial park would contribute to the attempts of an Omani state to diversify Oman's economy while enabling China to develop its economically less developed regions by linking these regions to the Gulf of Oman.

Besides railway and port construction, Chinese companies have invested in building power grids in Oman. Oman's electricity is growing by 15 percent annually and its water by 10 percent due to increasing population and infrastructure development.⁶⁸ Thus, upgrading power grids is critical for Oman. SEPCO III Electric Power Construction Corporation, which is a subsidiary company of Power China, was granted permission in Al Taweelah, which is the largest desalination facility which supplies 200 million gallons per day. The Silk Road Fund, one of the financial institutions to finance Belt and Road related projects, acquired the stakes of ACWA Renewables. China Power and ACWA jointly invested in power plant production, which can produce 1516.5 mw. Another power plant project will be capable of producing 1714.9 mw.⁶⁹

Chinese investments in railways, ports, and power grids demonstrate that Chinese economic presence in Oman has increased. The projects that Chinese companies were involved in boomed after Oman's formal participation in the Belt and Road Initiative. The infrastructure projects of the Belt and Road Initiative are compatible with Oman's own developmental plans to upgrade its infrastructure and diversify its economy. For China, Oman's geographical position makes it an attractive partner. Its investments, therefore, have not remained in ports and railways. Chinese companies are also involved in developing the digital infrastructure of Oman.

7. China's Digital Silk Road and Upgrading Oman's Digital Infrastructure

Announced in 2015, The Digital Silk Road has become a part of the Belt and Road Initiative. Under the Digital Silk Road framework, China promises to improve the recipient countries' fiber optic, telecommunications, cloud computing, e-commerce, surveillance technologies, and other technology infrastructures. One third of the Belt and Road participant countries also joined the Digital Silk Road.⁷⁰ China has been involved in many fiber-optic cable projects, increasing its ownership of the flow of global data traffic. Laying out terrestrial and under-sea cables would reduce data latency and data travel

68 Lefebvre, "Oman's Foreign Policy in the Twenty-First Century," 107.

69 Tillman, Jian, and Qing, BRI in Oman as an Example, 4.

70 Council on Foreign Relations, "Assessing China's Digital Silk Road Initiative," 2020, <https://www.cfr.org/china-digital-silk-road/>, (accessed 29 April 2021).

times. Moreover, Chinese companies such as China Telecom Global, China Mobile International, and Alibaba Cloud upgrade data centers for mobile networks in the developing world. Chinese company Huawei dominates 5G technology development in Belt and Road countries. Smart city projects are also prioritized along Belt and Road routes.⁷¹ The Digital Silk Road offers opportunities for developing countries to develop their digital infrastructure through Chinese technology transfer and investments.

Oman is one of the countries which received Chinese assistance in developing its digital infrastructure. In April 2016, the Bay of Bengal Getaway, which extends 8,100 kilometers, links Malaysia and Singapore to Oman. This cable network is part of the global cable network which connects India, the Middle East and Europe. In December 2017, the AIIB loaned \$239 million to Oman to build fiber optic cables. This line extends 4,000 kilometers with drop cables that extend 9,500 kilometers. In July 2019, Huawei started to build 5G networks in Oman.⁷² In 2020, Oman signed a deal with Huawei to develop the Omani communication technology ecosystem.⁷³ In December 2021, Oman and Huawei furthered their cooperation by signing a Memorandum of Understanding, which assumes the development of 5G technology and the building of an innovation center.⁷⁴ Through the investments within Digital Silk Road Oman also has the opportunity to upgrade its cable networks and introduce 5G networks, which would increase Oman's digital connectivity. Despite its beneficial sides of the Belt and Road project mentioned above, China's potential use of the Belt and Road Initiative as a strategy tool has the danger of compromising Oman's active neutrality in the region.

8. The Effect of the Maritime Silk Road on Oman's Foreign Policy

Before the 18th Party Congress in 2013, President Xi convened a Peripheral Diplomacy Work Conference, where he redirected China's foreign policy. According to President Xi, the time for China to assert leadership in the world

---

71 Andrew Kitson and Kenny Liew, "China Doubles Down on Its Digital Silk Road," Reconnecting Asia CSIS, 2019 <https://reconnectingasia.csis.org/analysis/entries/china-doubles-down-its-digital-silk-road/>, (accessed 20 May 2020).

72 Tillman, Jian, and Qing, BRI in Oman as an Example, 5–6.

73 Belt and Road Studies Network, "China's Huawei, Oman Sign Deal to Develop Oman's ICT Ecosystem," 2020, http://www.brsn.net/NEWS/zhiku_en/detail/20200506/100500000032801588751775288530080_1.html accessed 10 January 2022.

74 Huawei, "Huawei Signed a Memorandum of Understanding with Omani Ministry of Culture, Sports and Youth and Omantel," 2021, <https://www.huawei.com/en/news/2021/12/huawei-oman-omantel-mou> (accessed 10 January 2022).

has come. For this goal, Chinese economic resources would be mobilized. It was a departure from Deng Xiaoping's 'hide your strength, bide your time' foreign policy doctrine. After this conference, the announcement of the Belt and Road Initiative has reinforced the perception that the Belt and Road Initiative is an expression of China's bid for global supremacy.⁷⁵ An increasing Chinese presence in the MENA region contributes to suspicious views concerning China's goals with the Belt and Road Initiative. The U.S. Department of Defense contends that China's rising footprint in the region will eventually drive the People's Liberation Army (PLA) to protect these investments.⁷⁶ Setting up a naval base in Djibouti strengthened this perception. China is heavily invested in Djibouti's infrastructure such as railways and ports. In order to protect these investments against attacks and piracy, China established a naval base in Djibouti. Pradeep Mehta, the Secretary General of CUTS International, commented that: "Increasing naval bases of China in Africa is a part of their long-term strategic plan to dominate the Indo-Pacific region."⁷⁷ Located in a strategic position, China would also want to expand its military influence in Oman, threatening its sovereignty.

Another tool that China employs along the Belt and Road route, which infringes on the sovereignty of participant countries, is debt-trap diplomacy. This term has been coined by Brahma Chellaney. He suggests that Chinese financial grants to Belt and Road countries for infrastructure projects overwhelm recipient countries, forcing them to sell the stakes or hand over the management to Chinese companies. For example, China's Three Gorges Corporation took over 75 percent of the stakes of the dam built in Nepal to construct a new dam. In Cambodia, in exchange for a new contract, China canceled off \$90 million in debt.⁷⁸ However, the most conspicuous example that demonstrates China's use of debt as a geopolitical weapon occurred in Sri Lanka. The Sri Lankan government failed to pay \$1.2 billion debt. In exchange for writing off this debt, China Merchants Port Holdings (CMPort) has been granted a 99-year lease of Sri Lanka's Hambantota International Port. This port is close to international shipping routes that pass through the Suez Canal and the Strait of Malacca. These routes combined with Hambantota are used

75 Peter Cai, *Understanding China's Belt and Road Initiative* (Sydney: Lowy Institute, 2017), 3-4.

76 *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2021* (Washington D.C.: Office of the Secretary of Defense, 2021), 126.

77 Dipanjan Roy Chaudhury, "China Widens Presence in Indian Ocean through Massive Inroads in Djibouti," *The Economic Times*, 01 October 2021, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/china-widens-presence-in-indian-ocean-through-massive-inroads-in-djibouti/articleshow/86676234.cms?from=mdr>.

78 Brahma Chellaney, "China's Debt-Trap Diplomacy," *Aspi Strategist*, 2017 <https://www.aspistrategist.org.au/chinas-debt-trap-diplomacy/>.

by 36,000 ships. Therefore, controlling this port offers strategic leverage to China in the Indian Ocean.⁷⁹

These developments have been met with criticism in the USA. In 2018, the then- Secretary of State of the USA, Rex Tillerson, stated that China “encourages dependency using opaque contracts, predatory loan practices, and corrupt deals that mire nations in debt and undercut their sovereignty.”⁸⁰ In 2019, Tillerson’s predecessor, Mike Pompeo, also described China’s lending activities as “predatory economic activity.”⁸¹ The U.S. Military is equally disturbed by China’s increasing presence in the Indian Ocean. The then-Commander of the United States Central Command (CENTCOM), Joseph Votel, argued that China aims at increasing its military presence through infrastructure investments between Gwadar and Djibouti.⁸² This area corresponds to Oman’s territories and coasts.

Therefore, Oman’s ports built with Chinese capital will be potential prey for China, which wants to increase its presence on the coasts of the Indian Ocean. Mitsugi Saito, the Japanese Ambassador to Oman, expressed that the construction of a separate park, which would have the capacity of repairing large vessels, around the port of Duqm raises the possibility of China’s desire to use this area for military purposes.⁸³ U.S. Defense Contractor Allen Hamilton argued that China has a long-term strategy to expand its military presence in the Indian Ocean through turning civilian ports into military ports.⁸⁴ A possible Chinese use of debts and investments to gain leverage to gain control of Oman’s ports and turning them into military ports would both harm Oman’s sovereignty and compromise Oman’s neutral foreign policy, which distinguished Oman from the rest of the Gulf countries.

Another area which would violate Oman’s security is the digital sphere. The cybersecurity law enacted in 2017 in China requires Chinese technological companies to share their data with the state.⁸⁵ This allows the Chinese state

---

79 Saikiran Kannan, “Exclusive: Revival of Hambantota Port in Sri Lanka May Strengthen China’s Position in Indian Ocean,” *India Today*, 19 March 2021, <https://www.indiatoday.in/world/story/revival-hambantota-port-sri-lanka-strengthen-china-position-indian-ocean-1781171-2021-03-19>.

80 Kari Lindberg and Tripti Lahiri, “From Asia to Africa, China’s “Debt-Trap Diplomacy” Was under Siege in 2018,” *Quartz*, 2018, <https://qz.com/1497584/how-chinas-debt-trap-diplomacy-came-under-siege-in-2018/>, (accessed 10 January 2022).

81 Matt Ferchen and Anarkalee Perera, “Why Unsustainable Chinese Infrastructure Deals Are a Two-Way Street,” *Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy*, 2019, https://carnegieendowment.org/files/7-15-19_Ferchen_Debt_Trap.pdf, (accessed 10 January 2022).

82 Camille Lons, “Onshore Balancing: The Threat to Oman’s Neutrality,” *European Council on Foreign Relations (ECFR)*, 2019, https://ecfr.eu/article/commentary_onshore_balancing_the_threat_to_omans_neutrality/, (accessed 10 January 2022).

83 Nikkei Asia, “China’s Silk Road Initiative,”

84 McGregor, “The Remote Omani Fishing Village,”

85 Lauren Maranto, “Who Benefits from China’s Cybersecurity Laws?,” *CSIS*, 2020, <https://www.csis.org/blogs/new-perspectives-asia/who-benefits-chinas-cybersecurity-laws>, (accessed 14 January 2022).

to collect and monitor data collected by Chinese technological companies. Considering that Chinese technological companies have extended their activities along the Belt and Road route, this article of the cybersecurity law enables the Chinese state to reach the data of the citizens of other countries. Concerns about cyberespionage concerning Chinese technological companies have been justified in the case of African Union. The French newspaper *Le Monde* reported that data collected every night between 2012 and 2017 from the Chinese constructed African Union headquarter building in Ethiopia.⁸⁶ Oman's close cooperation with Huawei has a danger of violating its digital security. Furthermore, it could attract the harsh reaction of the USA, which banned Huawei in its domestic markets and pressured other countries to exclude Huawei from developing 5G networks. Oman-China digital cooperation could become a more serious issue than the USA's implicit recognition of Oman-Iran ties because China's challenge to American hegemony at the global level is perceived by policymakers in the USA as a more serious threat than Iran related disturbances, most likely to remain at the regional level. Thus, Omani policymakers must balance their needs for Chinese investments and the interests of the USA in a careful way by drawing out lessons from the Sultan Qaboos era.

9. Oman's Balancing Moves

For Oman, state sovereignty and independent decision-making are key foreign policy objectives. A report prepared by the British officers in 1978 states that: "The Omanis wish to be masters in their own house. But they also wish to continue the expertise of loaned service officers ... To continue with loaned service officers, they are required to have loaned service commanders, which militates against complete independence."⁸⁷ This statement could still illuminate Oman's current foreign policy goals. While needing Chinese investments to diversify its economy, Oman wants to balance Chinese influence. In light of this foreign policy goal, Oman engages in balancing against China.

In 2019, the USA and Oman signed a deal which grants permission to the U.S. Navy to call at the ports of Duqm and Salalah. For the USA, this deal offers an opportunity to conduct operations in the Gulf region against Iran if a crisis erupts with Iran. More importantly, through this deal, the USA could

86 Maily Fidler, "African Union Bugged by China: Cyber Espionage as Evidence of Strategic Shifts," Council on Foreign Relations, 2018, <https://www.cfr.org/blog/african-union-bugged-china-cyber-espionage-evidence-strategic-shifts>, (accessed 4 May 2021).

87 Gardner, "The Limits of the Sandhurst Connection," 57.

monitor and check China's presence in the region.⁸⁸ For Oman, U.S. navy presence at ports of Duqm and Salalah would deter China from using these ports for military purposes. This concession to the USA would also reduce its objections concerning Oman-China cooperation in the framework of the Belt and Road Initiative. Thus, while benefiting from Chinese investments, Oman could secure itself with the assistance of the USA.

Besides the USA, Oman is deepening its ties with India, which has been wary of China's Belt and Road Initiative. In 2017, Indian officials did not attend the Belt and Road Initiative Forum, where 29 heads of states were present, although they have received several invitations. The Indian officials' main criticism is that the Belt and Road Initiative violates the participant states' sovereignty while laying out infrastructure projects.⁸⁹ Thus, cooperation with India is a smart balancing move for Oman against China. In 2018, Oman and India signed the Maritime Pact. According to this pact, the Indian Navy could use Omani ports for logistics and support purposes. For India, it is an opportunity to check Chinese expansion in the coasts of East Africa and the Indian Ocean.⁹⁰ In December 2019, Oman and India signed a maritime transport agreement, enabling India to extend its footprint in the southern Indian Ocean. In May 2021, Oman and India signed military pacts, which covered military and maritime security cooperation. Indian air forces conducted joint exercises with the Omani air forces. India is also considering establishing defense facilities in Oman.⁹¹ This extensive Oman-Indian cooperation could be considered as part of Oman's policy of balancing major powers with each other.

To reduce its dependency on China, in the digital sphere, Oman engages in regional cooperation for developing technology and training personnel. In November 2021, Oman and Saudi Arabia signed two agreements. One agreement assumes cooperation in developing a digital economy. The other is about digital training and digital education for citizens of Oman and Saudi Arabia. It involves training programs on Artificial Intelligence (AI), data

---

88 Lons, "Onshore Balancing,".

89 Nafees Ahmad, "India Should Reconsider Its Decision Not to Participate in the Belt and Road Initiative," LSE, 2017, <https://blogs.lse.ac.uk/southasia/2017/06/22/india-should-reconsider-its-decision-not-to-participate-in-the-belt-and-road-initiative/> (accessed 12 January 2022).

90 Vishakh Krishnan Valiathan, "Oman's Strategic Duqm Port and India's Opportunities," CLAWS Center for Land Warfare Studies, 2020, <https://www.claws.in/omans-strategic-duqm-port-and-indias-opportunities/>, (accessed 11 January 2022).

91 Dipanjan Roy Chaudhury, "India, Oman Renew Key Defence Pacts as New Delhi Seeks to Play Wider Role in Region, The Economic Times, 24 May 2021, <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-oman-renew-key-defence-pacts-as-new-delhi-seeks-to-play-wider-role-in-region/article-show/82912235.cms?from=mdr>.

computing, software design, financial technology, cyber security, and digital marketing.⁹² Regional cooperation in the digital area could prevent Oman from being too dependent on China in developing digital infrastructure.

Conclusion

This article aims to analyze how Oman's foreign policy will be affected by the Maritime Silk Road, which is one of two main components of the Belt and Road Initiative besides the Silk Road Economic Belt. Strategically located in the Persian Gulf, Oman governed an *imperium* that covered the South Asian port city of Gwadar and the East African region of Zanzibar. Today, it continues to link South Asia, the Middle East, and East Africa. This historical legacy and geographical location make Oman an attractive partner for China, which wants to increase its influence in these regions. Oman, which wants to diversify its economy due to depleted oil resources, embraced Chinese investments by participating in the Belt and Road Initiative in 2018. Given the increasing competition between the USA and China, this has the danger of compromising Oman's neutral stance in the region.

The main tenets of Oman's foreign policy have been determined by Sultan Qaboos, who came to power in 1970 by overthrowing his father, Said bin Teymur. Breaking away from his father's foreign policy of isolationism, Sultan Qaboos made Oman a member of international organizations. However, he strictly observed Oman's sovereignty while following an active foreign policy. In a highly volatile environment, Oman managed to maintain its neutral stance, highlighting its mediator role in the conflicts in the region. After his death in 2020, Sultan Qaboos' legacy still affects Oman's foreign policy in managing its position between the USA and China.

Increasing Chinese involvement in Belt and Road participant countries has created opportunities for the Chinese companies to acquire stakes in infrastructures, such as ports and railways, extending Chinese influence. There are also suspicions that China might turn the built and developed ports into military bases. Moreover, the requirement imposed on Chinese companies to share their data with the Chinese state raises questions of cyber espionage. These concerns would both upset the regional balance of power and harm Oman's sovereignty. Following Sultan Qaboos' footsteps, Oman engages in balancing acts such as granting access to the U.S. navy to the ports of

---

92 EGov Review, "Saudi Arabia And Oman To Launch Joint Digital Initiatives," 2021, <https://www.egovreview.com/article/news/94/saudi-arabia-and-oman-launch-joint-digital-initiatives>> (accessed 14 January 2022).

Duqm and Salalah and improving economic and military cooperation with India. In the digital sphere, Oman is trying to develop regional cooperation in establishing the digital economy and training personnel in digital sectors. These endeavors demonstrate that while benefiting from Chinese financial contributions to its economy, Oman is keen on not falling into China's sphere of influence.

Bibliography

Ahmad, Nafees. "India Should Reconsider Its Decision Not to Participate in the Belt and Road Initiative." LSE. 2017. <https://blogs.lse.ac.uk/southasia/2017/06/22/india-should-reconsider-its-decision-not-to-participate-in-the-belt-and-road-initiative/> (accessed 12 January 2022).

Al-Fazari, Hamdan, and Jimmy Teng. "Adoption of One Belt and One Road Initiative by Oman: Lessons from the East." *J. Global Business Advancement* 12, no.1 (2019): 145–66.

Asian Development Bank. "Meeting Asia's Infrastructure Needs." 2017. <https://www.adb.org/publications/asia-infrastructure-needs> (accessed 4 January 2022).

Belt and Road Forum for International Cooperation. 2017. "Full Text: Vision and Actions on Jointly Building Belt and Road (2)." <http://2017.beltandroadforum.org/english/n100/2017/0410/c22-45-2.html> (accessed 4 January 2022).

Belt and Road Studies Network. "China's Huawei, Oman Sign Deal to Develop Oman's ICT Ecosystem." 2020. http://www.brsn.net/NEWS/zhiku_en/detail/20200506/100500000032801588751775288530080_1.html (accessed 10 January 2022).

Bishku, Michael B. "Oman and the Indian Ocean Rim." *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* XXXVII, no. 4 (2014): 46–62.

Business Recorder. "FPCCI Chief Explains How Pakistan-Oman Trade Can Be Increased." 2021. <https://www.brecorder.com/news/40145584/fpcci-chief-explains-how-pakistan-oman-trade-can-be-increased> [accessed 10 January 2022].

Cai, Peter. *Understanding China's Belt and Road Initiative*. Sydney: Lowy Institute, 2017.

Chatzky, Andrew, and James McBride. "China's Massive Belt and Road Initiative." Council on Foreign Relations. 2020. <https://www.cfr.org/background/Chinas-massive-belt-and-road-initiative>, (accessed 1 June 2021).

Chaudhury, Dipanjan Roy. "China Widens Presence in Indian Ocean through Massive Inroads in Djibouti." *The Economic Times*. 01 October 2021. <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/china-widens-presence-in-indian-ocean-through-massive-inroads-in-djibouti/articleshow/86676234.cms?from=mdr>

———. "India, Oman Renew Key Defence Pacts as New Delhi Seeks to Play Wider Role in Region." *The Economic Times*. 24 May 2021. <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/india-oman-renew-key-defence-pacts-as-new-delhi-seeks-to-play-wider-role-in-region/articleshow/82912235.cms?from=mdr>.

Chaziza, Mordechai. "The Significant Role of Oman in China's Maritime Silk Road Initiative." *Contemporary Review of the Middle East* 6, no. 1 (2019): 44–57.

Chellaney, Brahma. "China's Debt-Trap Diplomacy." *Aspi Strategist*. 2017. <https://www.aspistrategist.org.au/chinas-debt-trap-diplomacy/> (accessed 4 November 2020).

Council on Foreign Relations. "Assessing China's Digital Silk Road Initiative." 2020. <https://www.cfr.org/china-digital-silk-road/> (accessed 29 April 2021).

EGov Review. "Saudi Arabia And Oman To Launch Joint Digital Initiatives." 2021. <https://www.egovreview.com/article/news/94/saudi-arabia-and-oman-launch-joint-digital-initiatives> (accessed 14 January 2022)

Ferchen, Matt, and Anarkalee Perera. "Why Unsustainable Chinese Infrastructure Deals Are a Two-Way Street." *Carnegie-Tsinghua Center for Global Policy*. 2019 https://carnegieendowment.org/files/7-15-19_Ferchen_Debt_Trap.pdf (accessed 10 January 2022).

Fidler, Maily. "African Union Bugged by China: Cyber Espionage as Evidence of Strategic Shifts." *Council on Foreign Relations*. 2018. <https://www.cfr.org/blog/african-union-bugged-china-cyber-espionage-evidence-strategic-shifts> (accessed 4 May 2021).

Foreign Ministry of Oman. "Principles." <https://fm.gov.om/policy/principles/> (accessed 12 December 2021).

Funch, Linda Pappas. *Oman Reborn Balancing Tradition and Modernization*. New York: Palgrave Macmillan, 2015.

Gardner, Nikolas. "The Limits of the Sandhurst Connection: The Evolution of Oman's Foreign and Defense Policy, 1970–1977." *Journal of the Middle East and Africa* 6 (2015): 45–58.

Ghiasy, Richard, Fei Su, and Lora Saalman. *The 21st Century Maritime Silk Road Security Implication and Ways Forward for the European Union*. SIPRI 2018.

Green Belt and Road Initiative Center. “Countries of the Belt and Road Initiative (BRI).” 2021. <https://green-bri.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/> (accessed 1 June 2021).

Hakro, Ahmed Nawaz, and Bilal Ahmad Pandow. “Development and Diversification: A Case Study of the Sultanate of Oman.” in *Oman in the 21st Century: Issues and Challenges*, ed. by Ahmed Nawaz Hakro, 3–25. New York: Nova Science Publisher, 2019.

Huawei. “Huawei Signed a Memorandum of Understanding with Omani Ministry of Culture, Sports and Youth and Omantel.” 2021. <https://www.huawei.com/en/news/2021/12/huawei-oman-omantel-mou> (accessed 10 January 2022).

IOL. “Oman Joins the Belt and Road Initiative.” 2019. <https://www.iol.co.za/business-report/belt-and-road/watch-oman-joins-the-belt-and-road-initiative-25483275> (accessed 6 January 2022).

Jones, Jeremy. “Oman’s Quiet Diplomacy.” Norwegian Institute of International Affairs. 2014. <https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/handle/11250/284734> (accessed 2 January 2022).

Jones, Jeremy, and Nicholas Ridout. *A History of Modern Oman*. New York: Cambridge University Press, 2015.

Kannan, Saikiran. “Exclusive: Revival of Hambantota Port in Sri Lanka May Strengthen China’s Position in Indian Ocean.” *India Today*. 19 March 2021. <https://www.indiatoday.in/world/story/revival-hambantota-port-sri-lanka-strengthen-china-position-indian-ocean-1781171-2021-03-19>.

Katzman, Kenneth. *Oman: Politics, Security, and U.S. Policy*. Washington D.C.: Congressional Research Service, 2021.

Kitson, Andrew, and Kenny Liew. “China Doubles Down on Its Digital Silk Road”, *Reconnecting Asia CSIS*.” 2019. <https://reconnectingasia.csis.org/analysis/entries/china-doubles-down-its-digital-silk-road/> (accessed 20 May 2020).

Landen, Robert Gera. *Oman Since 1856 Disruptive Modernization in a Traditional Arab Society*. New Jersey: Princeton University Press, 1967.

Lefebvre, Jeffrey A. “Oman’s Foreign Policy in the Twenty-First Century.” *Middle East Policy* XVII, no. 1 (2010): 99–114.

Lindberg, Kari, and Tripti Lahiri. “From Asia to Africa, China’s “Debt-Trap Diplomacy” Was under Siege in 2018.” *Quartz*. 2018. <https://qz.com/1497584/how-chinas-debt-trap-diplomacy-came-under-siege-in-2018/> (accessed 10 January 2022).

Lokhande, Sumedh Anil. “China’s One Belt One Road Initiative and the Gulf Pearl Chain.” *China Daily*. 6 May 2017. https://www.chinadaily.com.cn/opinion/2017beltandroad/2017-06/05/content_29618549.htm.

Lons, Camille. “Onshore Balancing: The Threat to Oman’s Neutrality.” European Council on Foreign Relations (ECFR). 2019. https://ecfr.eu/article/commentary_onshore_balancing_the_threat_to_omans_neutrality/ (accessed 10 January 2022).

‘Manufacturing for Wellbeing’: The Sultanate of Oman’s Manufacturing Strategy 2040. Muscat: Ministry of Commerce and Industry of the Sultanate of Oman and the United Nations Industrial Development Organization, 2019.

Maranto, Lauren. “Who Benefits from China’s Cybersecurity Laws?” CSIS. 2020. <https://www.csis.org/blogs/new-perspectives-asia/who-benefits-chinas-cybersecurity-laws> (accessed 14 January 2022).

McGregor, Grady. “The Remote Omani Fishing Village of Duqm Is “Rising From the Desert” as China Strategically Invests.” Albawaba. 2018. <<https://www.albawaba.com/news/remote-omani-fishing-village-duqm-rising-desert-china-strategically-invests-1203064> (accessed 8 January 2022).

Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China 2021. Washington D.C.: Office of the Secretary of Defense, 2021.

Ministry of External Affairs Government of India. “Indian Ocean Rim Association for Regional Cooperation (IORARC).” 2013. <https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/IORARC.pdf> (accessed 5 January 2022).

National Day of Oman. “Preliminary Vision Document.” 2020. <https://www.national-day-of-oman.info/wp-content/uploads/2020/11/OmanVision2040-Preliminary-Vision-Document.pdf> (accessed 6 January 2022).

Nikkei Asia. “China’s Silk Road Initiative Makes Prey of Oman, Maldives.” 2018. <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Belt-and-Road/China-s-Silk-Road-initiative-makes-prey-of-Oman-Maldives> (accessed 8 January 2022).

Perlez, Jane, and Yufan Huang. “Behind China’s \$1 Trillion Plan to Shake Up the Economic Order.” The New York Times. 13 May 2017. <https://www.nytimes.com/2017/05/13/business/china-railway-one-belt-one-road-1-trillion-plan.html>

Peterson, J. E. Oman in the Twentieth Century Political Foundations of an Emerging State. New York: Routledge, 2016.

Printsmith, Callum. “China-Oman Cooperation in the Age of the Belt and Road Initiative: Opportunities for the Sultanate”. Manara Magazine. 2019. <https://manaramagazine.org/2019/05/12/china-oman-cooperation-in-the-age-of-the-belt-and-road-initiative-opportunities-for-the-sultanate/> (accessed 8 January 2022).

Rabi, Uzi. “Oman and the Arab–Israeli Conflict: The Reflection of a Pragmatic Foreign Policy.” Israel Affairs 11, no.3 (2005): 535–51.

Sherwood, Leah. “Understanding Oman’s Foreign Policy.” Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum. 2017. https://www.oxgaps.org/files/analysis_-_sherwood.pdf (accessed 1 January 2022).

The State Council The People’s Republic of China. “Full Text of the Vision for Maritime Cooperation under the Belt and Road Initiative.” http://english.www.gov.cn/archive/publications/2017/06/20/content_281475691873460.htm (accessed 4 January 2022).

The World Bank. “GDP (Current US\$) - Oman.” 2021. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2020&locations=OM&start=2010> (accessed 6 January 2022).

Tillman, Henry, Yang Jian, and Ye Qing. BRI in Oman as an Example : The Synergy of Infrastructure, Digitisation and SEZs. Shanghai: The Shanghai Institutes for International Studies and China Investment Research, 2019).

Valiathan, Vishakh Krishnan. “Oman’s Strategic Duqm Port and India’s Opportunities.” CLAWS Center for Land Warfare Studies. 2020. <https://www.claws.in/omans-strategic-duqm-port-and-indias-opportunities/> (accessed 11 January 2022).

Worrall, James. ““Switzerland of Arabia”: Omani Foreign Policy and Mediation Efforts in the Middle East.” *The International Spectator* 56, no. 4 (2021): 134–50.

Zhang, Tingting. “Introduction.” in *China-Gulf Oil Cooperation Under the Belt and Road Initiative*, ed. by Tingting Zhang and Dehua Wang, 1-7. Shanghai: Shanghai Jiao Tong University Press, 2021.

Barack Obama ve Donald Trump: İki Başkanın Filistin-İsrail Çatışmasına Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi

Pınar ÖZDEN CANKARA* & Yavuz CANKARA**

Geliş tarihi: 21/08/2021

Kabul tarihi: 24/01/2022

Atf: Cankara, P., Cankara, Y., “Barack Obama ve Donald Trump: İki Başkanın Filistin-İsrail Çatışmasına Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi”, Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022):493-536

DOI: 10.47932/ortetut.985739

Öz: Amerikan tipi başkanlık sistemi kendine özgü özelliklere sahiptir. Ülkede dış politika yapım sürecine etki eden pek çok faktör bulunmaktadır. Barack Obama görev ve başladığında Filistin-İsrail sorununu Filistinlilerin haklarını göz önünde bulundurarak çözmek istediği şeklinde bir izlenim uyandırmıştır. Bu nedenle Filistinli bürokratlar Başkan Obama döneminde iki devletli çözümün sağlanacağını sanmıştır. Ancak İsrail uzun müzakere sürecinde bir yandan yeni yerleşim yerleri açmaya devam etmiş bir yandan da Gazze’ye askerî operasyonlar düzenlemiştir. Başkan Obama ve Başbakan Netanyahu arasındaki ilişkiler de özellikle İran meselesi yüzünden gerilimli bir şekilde devam etmiştir. Başkan Obama’nın İran politikası ABD-İsrail ilişkilerini etkilemiştir. Başkan Obama İsrail’i geri planda tutuyor gibi görünmek istemediğinden aslında bir yandan da İsrail’in çıkarlarını gözeten eylemlerde ve açıklamalarda bulunmuştur. Dolayısıyla Başkan Obama başlangıçta Filistin yanlısı gibi görülse de ABD uluslararası kuruluşlarda İsrail lehine oy vermeye devam etmiştir. Başkan Trump döneminde ise ABD-İsrail ilişkileri güncellenmiştir. Daha seçim kampanyası esnasında Donald Trump İsrail ile ilişkilere verdiği öneme dikkat çekmiştir. Seçildikten sonra ise Trump, İsrail’e verdiği sözleri tutmaya başlamış, Filistinlilerin barış umudunu söndürmüştür. Ortaya atılan “Yüzyılın Antlaşması” isimli barış planı Filistinli bürokratlar tarafından kınanmıştır. Trump’ın özellikle Amerikan büyükelçiliğini Kudüs’e taşıması İsrail’i en memnun eden gelişmedir. Başbakan Netanyahu’nun siyasal krize sürüklendiği anlarda Başkan Trump’ın önemli adımlar attığı görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada Demokrat Obama’nın, Cumhuriyetçi Trump’tan farklı bir Filistin-İsrail politikası izleyip izlemediği araştırılmıştır. Aslında Filistinlilerin iki başkan döneminde de bir kazanç elde etmediği, Başkan Obama’nın Filistin yanlısı olmadığı ve onun sadece sorunu daha adilane bir şekilde çözmek istediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Barack Obama, Donald Trump, İsrail, Binyamin Netanyahu

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi–TR, pinar.cankara@bilecik.edu.tr ORCID: 0000-0003-3739-4771

** Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi–TR, yavuz.cankara@bilecik.edu.tr ORCID:0000-0002-9553-9708

Barack Obama and Donald Trump: A Comparative Analysis of the Approaches of the Two Presidents

Pınar ÖZDEN CANKARA* & Yavuz CANKARA**

Received: 21/08/2021

Accepted: 24/01/2022

Citation: Cankara, P., Cankara, Y., “Barack Obama and Donald Trump: A Comparative Analysis of the Approaches of the Two Presidents”, *Ortadoğu Etütleri* (Middle Eastern Studies), 13-4 (2022):493-536

DOI: 10.47932/ortetut.985739

Abstract: The American-style presidential system has its own peculiarities. There are many factors that affect the foreign policy making process in the country. When Barack Obama took office, he created the impression that he wanted to solve the Palestinian-Israeli problem by taking into account the rights of the Palestinians. Hence, Palestinian bureaucrats thought that a two-state solution would be achieved under President Obama. However, Israel continued to open new settlements during the long negotiation process and also organized military operations in Gaza. Relations between President Obama and Prime Minister Netanyahu continued to be tense, especially because of the Iran issue. President Obama’s Iran policy has affected US-Israeli relations. Since President Obama did not want to appear to be keeping Israel in the background, he actually made actions and statements that were in the interests of Israel. Therefore, although President Obama was initially seen as pro-Palestinian, the United States continued to vote in favor of Israel in international organizations. US-Israel relations have been updated during the President Trump era. Even during the election campaign, Donald Trump drew attention to the importance he attaches to relations with Israel. After being elected, Trump started to keep his promises to Israel and extinguished the Palestinians’ hope for peace. The peace plan, called the “Deal of Century” was condemned by Palestinian bureaucrats. The most pleasing development for Israel is President Trump’s move of the American embassy to Jerusalem . It was seen that President Trump took important steps when Prime Minister Netanyahu was dragged into a political crisis. Therefore, in this study, it was investigated whether Obama, from the Democrat Party, followed a different Palestinian-Israeli policy than Trump, from the Republican Party. In fact, it has been concluded that the Palestinians did not gain anything during the two presidential terms, that President Obama was not pro-Palestinian, and he just wanted to solve the problem more equitably.

Keywords: Palestine, Barack Obama, Donald Trump, Israel, Benjamin Netanyahu

* Dr. Lecturer, Bilecik Şeyh Edebali University–TR, pınar.cankara@bilecik.edu.tr ORCID: 0000-0003-3739-4771

** Dr. Lecturer, Bilecik Şeyh Edebali University–TR, yavuz.cankara@bilecik.edu.tr ORCID:0000-0002-9553-9708

باراك أوباما ودونالد ترامب: تحليل مقارن لنهجي الرئيسين تجاه الصراع الفلسطيني الإسرائيلي

بينار أوزدن جانكارا* & يافوز جانكارا**

تاريخ الاستلام: 2021/08/21 تاريخ القبول: 2022/01/24

اقتباس: جانكارا، ب.، جانكارا، ي.، "باراك أوباما ودونالد ترامب: تحليل مقارن لنهجي الرئيسين تجاه الصراع الفلسطيني الإسرائيلي"، دراسات الشرق الأوسط، 536-493 (2022): 4-13

ortetut.985739/10.47932 معرف الغرض الرقمي

الملخص

يتميّز نمط نظام الرئاسة في الولايات المتحدة الأمريكية بشكله الخاص المختلف عن غيره. فهناك العديد من العوامل التي تؤثر في عملية صنع السياسة الخارجية في البلاد. وعندما تولى باراك أوباما منصبه، أثار انطباعاً بأنه يريد حل المشكلة الفلسطينية الإسرائيلية مع أخذه في الاعتبار مراعاة حقوق الفلسطينيين. لهذا السبب، اعتقد البيروقراطيون الفلسطينيون أن حل الدولتين سوف يتحقق في عهد الرئيس أوباما. إلا أن إسرائيل خلال مرحلة المفاوضات الطويلة واصلت إنشاء مستوطنات جديدة ونفذت أيضاً عمليات عسكرية في غزة. وظلت العلاقات بين الرئيس أوباما ورئيس الوزراء نتنياهو متوترة، لاسيما بسبب المسألة الإيرانية. وأثرت سياسة الرئيس أوباما تجاه إيران على العلاقات الأمريكية الإسرائيلية. ولأن الرئيس أوباما لا يريد أن يظهر وكأنه يتجاهل إسرائيل، فقد قام في الواقع بأفعال وتصريحات راعت مصالح إسرائيل. لذلك، على الرغم من أن الرئيس أوباما كان يُنظر له في البداية على أنه مؤيد لفلسطين، إلا أن الولايات المتحدة استمرت في التصويت لصالح إسرائيل في المنظمات الدولية. أما في عهد الرئيس ترامب، فقد تم تحديث العلاقات الأمريكية الإسرائيلية. ولفت دونالد ترامب الانتباه إلى الأهمية التي يوليها للعلاقات مع إسرائيل، حتى خلال حملته الانتخابية. وبعد انتخابه، بدأ ترامب في الوفاء بوعده لإسرائيل والقضاء على أمل الفلسطينيين في السلام. وأدانت السلطة الفلسطينية خطة السلام المسماة «صفقة القرن». وتعتبر خطوة نقل ترامب السفارة الأمريكية إلى مدينة القدس أكثر التطورات التي أرضت إسرائيل. ورأينا أن الرئيس ترامب اتخذ خطوات مهمة عندما وقع رئيس الوزراء الإسرائيلي نتنياهو في أزمة سياسية. لذلك، ستبحث هذه الدراسة، فيما إذا كان الديمقراطي أوباما اتبع سياسة مختلفة عن سياسة الجمهوري ترامب أم لم يتبع، فيما يتعلق بالصراع الفلسطيني الإسرائيلي. وفي الحقيقة، تم التوصل إلى نتيجة أن الفلسطينيين لم يحققوا أي مكاسب خلال فترتي الرئيسين، وأن الرئيس أوباما لم يكن مسانداً لفلسطين وكان فقط يريد حل المشكلة بشكل أكثر عدلاً.

الكلمات المفتاحية: فلسطين، باراك أوباما، دونالد ترامب، إسرائيل، بنيامين نتنياهو.

* دكتور عضو هيئة تدريس، جامعة بيلجيك شيخ اديب علي-تركي، pinar.cankara@bilecik.edu.tr

رقم أوركيد: 0000-0003-3739-4771

** دكتور عضو هيئة تدريس، جامعة بيلجيك شيخ اديب علي-تركي، yavuz.cankara@bilecik.edu.tr

رقم أوركيد: 0000-0002-9553-9708

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kendine özgü bir yönetim modeli geliştirmiştir; başkanlık sistemi. Eyalet sistemi üzerine kurulu bu sistemde kritik karar alıcı başkanın kendisidir ve onun dış politika hakkında karar alma sürecine etki eden farklı faktörler bulunmaktadır. Örneğin; Başkan'a yardımcı olan bürokratik bir yapı bulunmaktadır. Dışişleri Bakanlığı, bu bakanlığın bürokratları, Ulusal Güvenlik Konseyi, kabine, iki kanatlı kongrenin Senatör ve Temsilciler Meclisi üyeleri, Kongrede bulunan komiteler, Yürütme Bürosu, Başkan Yardımcısı, siyasi partiler, baskı grupları ve lobiler başkana bu süreçte yardımcı olan veya onu etkileyen önemli mekanizmalardır. ABD Başkan'ı bir dış politika meselesi hakkında karar alırken, bu birimlerin hazırladıkları raporlardan ve getirdikleri önerilerden yararlanmaktadır. Ancak her başkan bu süreçten aynı oranda etkilenmemektedir. Başkan'ın psikolojik profili, kişisel önyargıları, değerleri ve benimsediği tutumlar da ister istemez sürecin bir parçası hâline gelmektedir. Politik psikoloji alanında yapılan araştırmalar duygular, kişisel özellikler, algılar ve liderlik tarzlarının bile dış politika yapım sürecine etki edebileceğini öne sürmektedir.¹

ABD'de son on yıla iki başkan damgasını vurmuştur; Barack Obama ve Donald Trump. 4 Kasım 2008'de yapılan seçimleri kazanarak, 20 Ocak 2009'da göreve başlayan Demokrat Başkan Obama, birinci görev süresi dolduktan sonra 2012 yılında tekrar seçimlere girerek kazanmıştır. Başkan Obama'nın ikinci görev süresi dolduğu için 2016 yılında tekrar seçimler yapılmış ve bu defa da Cumhuriyetçi Donald Trump seçimleri kazanarak, 20 Ocak 2017'de göreve başlamıştır.

İki farklı partiden seçimlere girip kazanan Başkan Obama ve Başkan Trump'ın İsrail politikaları ve Filistin-İsrail sorununa yaklaşımları söylemsel düzeyde farklılık göstermiştir. Şüphesiz her Amerikan Başkanı, kendisinden önce görev yapmış olan başkanın zamanından kalan sorunları devralmakta ve onlara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Üstelik dış politikada olayların çok kısa sürede değişebildiği bir atmosfer de mevcuttur ancak ABD'nin, başkanın dışında kalıplaşmış bir dış politika yaklaşımı da bulunmaktadır. Başkanlar karar alırken Amerikan dış politikasında misyon anlayışına dayalı ideolojik bir yaklaşımla, kalıplaşmış bir süreklilik olduğunu da göz önünde bulundurmaktadır.² Örneğin; İsrail Devleti kurulduğundan beri ABD-

1 Costel Calin ve Brandon Prins, "The Sources of Presidential Foreign Policy Decision Making: Executive Experience and Militarized Interstate Conflicts." *International Journal of Peace Studies* 20, Sayı. 1, 2015, s. 18.

2 Gültekin Sümer, "Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü." *Uluslararası İlişkiler* 5, Sayı. 19, 2008, s. 132.

İsrail ilişkilerinin en zorlu koşullarda bile iyi bir seviyede tutulduğu göz önüne alınırsa, ABD'nin kalıplaşmış bir İsrail siyaseti olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık ABD'nin Filistin sorununa yaklaşımı sistemdeki pek çok faktörden etkilenecek şekillenmektedir.

Bu çalışmanın amacı; iki farklı partiden gelen iki başkanın Filistin-İsrail meselesine nasıl yaklaştıklarını ortaya koymak ve bir yandan da ABD-İsrail ilişkilerinin aldığı seyri analiz etmektir. Araştırmada öncelikle başkanların politika yapım süreçlerine hangi mekanizmaların etki ettiğine bakılacak, sonra onların Filistin-İsrail uyumsuzluğuna karşı nasıl bir tutum benimsedikleri ortaya konulacaktır. Şüphesiz iki Başkan aynı sürede başkanlık yapmamıştır ancak çalışmada bu husus göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmanın hipotezi uluslararası basında Filistin yanlısı bir başkan olarak etiketlenen Barack Obama'nın uygulamada hiç de Filistin yanlısı olmadığı oysa Donald Trump'ın tam bir İsrail yanlısı siyaset izleyen bir başkan olduğudur. Buna uygun olarak çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir; neden Barack Obama Filistin yanlısı olarak görülmektedir? Barack Obama Filistinlilerin lehine olacak hangi uygulamaları geliştirmiş ve hangi politikaları yürürlüğe koymuştur? Obama yönetimi İsrail'i Filistin halkının haklarını ihlal eden politikalarından vazgeçirmeyi başarabilmiş midir ve bunun için İsrail'e uygulanan bir yaptırım olmuş mudur? Başkan Obama hangi konularda İsrail'e geri adım atılabilmıştır? Donald Trump hangi uygulamaları yüzünden İsrail taraftarı olarak görülmektedir? Başkan Trump İsrail'in lehine olan ancak Filistinlilerin haklarını gözetken bir karar almış mıdır? Başkan Trump İsrail'i desteklemeye çalışmış mıdır? Çalışmada ortaya atılan hipotezi sınyan bu sorulara cevap üretilirken bir yandan da başkanların politikalarının Filistinli ve İsraili yetkililer tarafından nasıl algılandığı da incelenmektedir. Ayrıca çalışmada İsrail iç siyasetinde yaşanan gelişmelerden de bahsedilmektedir. Çalışmada iki başkan döneminde gerçekleşen Filistin-İsrail meselesine ilişkin kritik gelişmeler kronolojik bir çerçevede ele alınarak olay incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Golstone Raporu, Batı Şeria Yahudi yerleşim yerleri sorunu, Filistin-İsrail müzakere süreci, Filistin'in Birleşmiş Milletler (BM) örgütüne tam üyelik başvurusu ve ABD'nin İran politikasının ABD-İsrail ilişkilerine yansımaları Başkan Obama döneminde olay incelemesi yapılan konulardır. Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak görüldüğünün ve ABD büyükelçiliğinin buraya taşınması kararının alınması, ABD'nin Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNWRA) ile Filistinli sivil toplum kuruluşlarına verdiği desteği kesmesi, ABD'nin Golan Tepelerini İsrail toprağı olarak gördüğünü açıklaması ve Yüzyılın Anlaşması ise Başkan Trump döneminde olay incelemesi yapılan konu başlıklarıdır.

Çalışma bu özellikleri ile literatüre önemli katkı sunmaktadır. İki başkanın ayrı ayrı Filistin politikasını analiz eden çalışmalar bulunmaktaysa da bu çalışmada yer alan hipotezi sınavan bir çalışma bulunmadığından çalışma literatürdeki boşluğu dolduracak niteliktedir.

I. ABD’de Başkan’ın Dış Politika Karar Alma Sürecine Etki Eden Faktörler

ABD’de dış politikanın belirlenmesi ve yürütülmesinden kimin sorumlu olduğunu ortaya koyabilmek için bu yetkinin hangi organlara verildiğine bakmak gerekmektedir. Başkan ülkenin dış politikasından sorumludur ancak başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere bu süreçte başkana öneriler sunan farklı yapılanmalar da mevcuttur. Örneğin Senatoda Dış İlişkiler Komitesi olduğu gibi Temsilciler Meclisinde Uluslararası İlişkiler Komitesi bulunmaktadır.³

Ülkede dış politika yapım süreci beş aşamadan oluşmaktadır. Girdiler; yani uluslararası olaylar ya da iç politik baskılar gibi karar alıcıları harekete geçmeye zorlayan hususlar, karar verme aşaması, çıktılar; alınan kararların dış politik sonuçları, sonuçlar; “Bundan sonra ne olacak?” sorusuna verilen yanıtlar ve nihayet beşinci aşama olarak görülen geri bildirim kısmı. ABD’de bazı dış politika kararları doğrudan yürütme organı tarafından alınmış kararlara istinaden ortaya çıktığı gibi diğer bazı kararlar ise Başkan, bürokratlar, Başkan’ın danışmanları, Kongre üyeleri, baskı grupları temsilcileri, kamuoyu ve hatta yabancı ülke liderleri gibi hem hükûmet hem de hükûmet dışı aktörlerin arasında yaşanan gelişmeler sonucunda şekillenmektedir. Üstelik Amerikan tipi başkanlık sistemi dış politika alanında farklı düzeylerde katılımcılara alan açabilen, onları sürecin bir parçası hâline getiren bir içeriktedir.⁴

Teknik olarak Başkan Hamilton ile özdeşleşen federalizm, Başkan Jefferson ile bütünleşen cumhuriyetçilik, Başkan Jackson ve Başkan Wilson ile anılan demokrasi kavramları, yıllar içerisinde ABD’nin dış politika anlayışını şekillendirmişse de ülkenin hem iç siyasetinde yaşadığı başka gelişmeler hem de uluslararası sistemde yaşanan pek çok olay bu sürece etki etmiştir. Başkan dış politikanın şekillenmesinde önemli bir pozisyona sahiptir ancak Kongre bu aşamada hiç rol almıyor değildir. Kongrenin dış politika yapım sürecinde en çok eleştirildiği husus, Başkan’ın aldığı dış politika kararlarını onaylaması ve bu hususta girişken bir tavır sergilememesidir. Hatta bu yüzden: “ABD’de bir tane başkan ama iki tane başkanlık vardır. Bir tanesi iç işleri, diğeri dış

3 “Amerikan Hükümetinin Ana Hatları”, Embassy of the United States Ankara, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2021), <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Hukumet.htm#b3>.

4 Ralph G. Carter, *Making US Foreign Policy: The Essentials*, Lynne Rienner Publishers, 2020, s. 3.

politika ve savunma içindir.” şeklinde özetlenebilecek “Çifte Başkanlık” teoremi bile geliştirilmiştir⁵.

Amerikan Anayasası'nın 1. maddesinin, 8. bölümü Kongrenin sahip olduğu yetkileri sıralamakta ve aslında Kongreye hükümeti denetleme yetkisi vermektedir.⁶ Bu sebeple başkan aslında dış politika yapımında tüm gücü elinde bulunduran tek organ değildir. Olası bir savaş ya da ulusal kriz anlarında Kongre yetkiyi genellikle Başkana veriyor olsa da bu Kongrenin dış politika yapım sürecinden tamamen uzak olduğu anlamına gelmemektedir. Lakin dış politika yapımında Kongrenin rolü ve etkisi içinde bulunulan koşullara göre genişleyip daralarak değişebilmektedir.⁷ Her ne kadar realist kuram dış politika ile iç politika arasında ayırım yapıp, iç politikanın dış politikayı etkilemediğini söylese de ABD'de dış politika yapım sürecine bürokratik yapının dışında kamuoyu, medya kuruluşları, dini kuruluşlar, sendikalar, düşünce kuruluşları, insan hakları örgütleri, iş dünyası ve hatta azınlık gruplarının da etki ettiği görülmektedir.⁸ Bu nedenle ülkede iç politika ile dış politika arasındaki ince çizgi görünmez olmaktadır. ABD'de yaşayan azınlık grupları etnik kimliklerini kaybetmemekte ve aksine kendi ülkeleri ile ABD arasındaki siyasal ilişkilerin tesisinde lobiler üzerinden aktif bir tutum benimsemektedir. Amerikan tipi Başkanlık modeli aslında böylelikle ülkedeki azınlık gruplarının politika yapım sürecine katılabilmelerini sağlamaktadır.⁹ Bunun dışında bazı düşünce kuruluşları ve vakıfların bürokrat yetiştirmede ön plana çıkabildiği durumlar da yaşanmıştır. Örneğin; Rockefeller Vakfı'nın 1935 ile 1952 yılları arasında Mütevelli Heyeti ve Carnegie Uluslararası Barış Vakfı'nın (Carnegie Endowment for International Peace) yönetim kurulu başkanı olarak görev yapmış olan John Fuster Dulles, 1953-1959 yılları arasında Dwight D. Eisenhower döneminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.¹⁰ Dolayısıyla ABD'de dış politika yapımı aslında çok katmanlı bir özelliktedir.

5 Tohid Asadi ve Marzieh Javadi Arjmand, “Presidential-Congressional Relations in US Foreign Policy Decision-Making: A Theoretical Treatise.” *Вестник МГИМО-Университета* 61, Sayı. 4, 2018, s. 220-221.

6 “Amerika Birleşik Devletleri Anayasası”, 2004, (Erişim Tarihi:06 Ocak 2021) <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>.

7 Asadi ve Arjmand, a.g.e., s. 221.

8 Salah Oueslati, “U.S. Foreign Policy and the Complex Factors in the Decision-Making Process.” *Society* 51, 2014, s. 474.

9 Oueslati, a.g.e., 475.

10 “John Foster Dulles”, Biographical Directory of the United States Congress, (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2021), <https://bioguideretro.congress.gov/Home/MemberDetails?memIndex=d000522>.

2. Başkan Obama Dönemi ABD'nin Filistin-İsrail Sorununa Yaklaşımı

2.1. Barack Obama'nın Birinci Başkanlık Yılları

2009 yılı Filistin-İsrail-ABD hattında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönüm noktası oldu. Filistinliler, İsrail'in 27 Aralık 2008'de başlattığı ve 22 gün boyunca devam ettirdiği “Dökme Kurşun Harekâtı-Operation Cast Lead” ile ağır bir yıkım yaşadı. İsrail aniden gerçekleştirdiği operasyonda hava harekâtının yanı sıra 3 Ocak'ta bölgeye bir de kara operasyonu gerçekleştirdi.¹¹ İsrail Savunma Güçlerinden (İSG) alınan bilgilere istinaden Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda, operasyonda 1.166 kişinin hayatını kaybettiği ama bu sayının 709'unun terörist olduğu belirtildi.¹² Oysa 355'i çocuk, 100'ü kadın olmak üzere 1.315 kişi hayatını kaybetmişti.¹³ Barack Obama bu olaylar üzerine taraflar arasında zar zor ateşkes ilan edilmesinden üç gün sonra göreve başlamıştı.

Başkan Obama 21 Ocak 2009'da yani Beyaz Saray'daki ilk gününün sabahında ilk telefon görüşmesini Filistin Otoritesi Başkanı Mahmut Abbas, İsrail Başbakanı Ehud Olmert, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve

11 Raphael S. Cohen vd., *From Cast Lead to Protective Edge: Lessons From Israel's War in Gaza*, (Rand Corporation, 2017), 24, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2021), https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1888.html

12 “Operation Cast Lead: Humanitarian Aspects.” Israel Ministry of Foreign Affairs, (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2021), https://mf.gov.il/MFA_graphics/MFA_Gallery/documents/CastLeadHumanitarianReport.pdf

13 Turgut Turhan, “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İsrail'in Gazze Harekâtı”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 41, 2009, s. 162. Operasyonda hayatını kaybedenler ile ilgili farklı rakamlar rapor edildi. Örneğin Uluslararası Af Örgütü'nün raporuna göre 300'ü çocuk, yüzlercesi silahsız sivil olmak üzere 1400 Filistinli hayatını kaybetti. Bkz.: “Israel/Gaza Operation Cast Lead: 22 Days of Death and Destruction.” Amnesty International, (2009), (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2021), <https://www.amnesty.org/download/Documents/48000/mde150152009en.pdf>. “Operation Cast Lead Gaza Strip One Year After.” International Federation for Human Rights, (2009), (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021), <https://www.fidh.org/IMG/pdf/IsraelPalestine533a-2.pdf>. Anadolu Ajansı ise 1436 kişinin hayatını kaybettiğini ve 5400 kişinin yaralandığını belirtti. Bkz.: Said İbicioğlu, “Gazze'de Dökme Kurşun Operasyonunun 8. Yılında Askeri Tören.” Anadolu Ajansı, (2016), (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gazze-dokme-kursun-operasyonunun-8-yilinda-askeri-toren/715758>. İşgal Altındaki Topraklarda İsrail İnsan Hakları Bilgi Merkezi'nin (The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories) raporunda İsrail güvenlik güçleri tarafından yapılan operasyonda öldürülen Filistinlilerin toplam sayısı 1398, çocukların sayısı 345 ve kadınların sayısı 110 olarak verildi. Bkz.: “Fatalities During Operation Cast Lead.” The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories, (2009), (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021), <https://www.btselem.org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event>. Öte yandan BM Örgütü Özel Raportörü Richard Falk da konuyla ilgili bir rapor hazırlayarak Genel Kurul'a sundu ve alanda bulunan gazeteciler ve tanıklar tarafından İsrail'in savaş suçu izlediğine ilişkin iddialar olduğundan raporunda söz etti. Bkz.: “Situation of Human Rights in the OPT/Aftermath of Operation Cast Lead – Sp. Rapporteur (Falk).” United Nations, (2009), (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021), <https://www.un.org/unispal/document/autoinsert-189696/>.

Ürdün Kralı Abdullah ile yaptı.¹⁴ 17 Ocak'ta İsrail'in tek tarafı olarak ateşkes ilan etmesinden sonra Başkan Obama'nın bu tür bir eylemde bulunması aslında yeni iktidarın bu konuya vermiş olduğu önemi gösterdi. Hatta Başkan Obama'nın ilk Başkan Abbas'ı aradığı öne sürüldü.¹⁵ 22 Ocak 2009'da Başkan Obama Ortadoğu Özel Temsilcisi olarak George Mitchell'ı atadı. Mitchell etnik köken olarak bir Arap-Amerikalıydı ve bu atama biraz da simgeseldi. Başkan George W. Bush zamanında İsrail'in işgal edilmiş topraklarda Yahudi yerleşimcilere yeni alanlar açma politikasını durdurması gerektiğine ilişkin bir rapor sunmuş olması, Mitchell'ın bu göreve getirilmesini Filistinlilerin olumlu bulmasına yol açtı. Mitchell atanmasının ardından yaptığı bir konuşmada Amerikan yönetimi olarak İsrail Devleti'nin yanında bir Filistin Devleti'nin oluşturulabileceğini düşündüklerini, çatışmaların müzakereler ile sona erdirilebileceğini ifade etmiştir.¹⁶ Bu kritik atamanın ardından İsrail'in ABD Büyükelçisi Sallai Meridor bir açıklama yaparak hem İsrail hem de diğer bölge devletleri için barış ve güvenliğin tesis edilmesinde kendisi ile birlikte çalışmayı umut ettiğini belirtmiştir. Ancak taraflar arasında barış yapılmasını istemeyen radikal İsraili bazı gruplar bu atamadan memnun olmamıştır.¹⁷ Başkan ise bürokratik kadrosunu oluşturmaya başlamıştır.

Öte yandan 2009 yılının ilk çeyreği İsrail iç siyaseti için kritik bir virajdı. Gazze Operasyonu'nun yarattığı atmosfer henüz dinginleşmemişken, 10 Şubat 2009'da İsrail'de Knesset için genel seçimler yapıldı. Normalde dört yılda bir yapılan seçimler, Başbakan Ehud Olmert'in yolsuzluk söylemleri yüzünden istifa etmesi ve onun yerine Kadima Partisinin yeni başkanı olan Tzipi Livni'nin 26 Ekim'de hükümet kuramadığını açıklaması üzerine erken bir tarihe alındı.¹⁸ İsrail'de yaşanan uluslararası mali kriz de seçimi yaratan faktörlerden biri oldu. Seçim sonucunda hiçbir parti ülkede hükümet kurmak için gerekli olan 120 sandalyeden 61'ini tek başına alamadı ve ülke koalisyon hükümetlerinin kurulması gereken bir sürece sürüklendi. Seçimde Gazze'de yapılan operasyonlara karşı çıkan ve Filistinliler ile barışı savunan merkez sol partiler ise başarısız oldu. Likud Partisi Lideri Binyamin Netanyahu

14 Janice J. Terry, "Unrequited Hope: Obama and Palestine." *Arab Studies Quarterly* 39, Sayı.3, 2017, s. 897.

15 Robert Farley, "Obama's First Call As President to Any Head of State was to Mahmoud Abbas, Leader of Fatah." 2009, (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021), <https://www.politifact.com/factchecks/2009/may/08/chain-email/one-obamas-first-calls-was-palestinian-leader-and/>

16 Elise Labott ve Ed Henry, "First 100 Days: George Mitchell Named Special Envoy for the Middle East." CNN Politics, 2009, (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021), <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/01/22/obama.mitchell/>.

17 George Mitchell, Jewish Virtual Library, 2011, (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2021), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/george-mitchell>.

18 "Elections in Israel-February 2009." Israel Ministry of Foreign Affairs, (2009a), (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021), https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/history/pages/elections_in_israel_february_2009.aspx

32. İsrail hükümetini kurmayı başardı.¹⁹ Yaklaşık on yıllık bir aradan sonra taraflar arasında müzakere yapılmasına karşı olan duruşu ile muhafazakâr Netanyahu yeniden siyaset sahnesindeki yerini aldı.²⁰ 18 Mayıs 2009'da Başbakan Netanyahu ile Başkan Obama Beyaz Saray'da görüştü.²¹ Başbakan Netanyahu, Başkan Obama ile olan bu ilk resmi görüşmesinde Filistinliler ile müzakereye hazır olduklarını ancak eğer bu yapılacaksa Filistinlilerin İsrail'i bir Yahudi devleti olarak tanımaları gerektiği hususundaki görüşlerini ilettiler. Görüşmede ele alınan bir diğer konu ise İran'dı. İsrail tarafı Başkan Obama'nın Başkan Bush gibi tam bir İsrail destekçisi olarak hareket etmeyecek olmasından endişe duyduğu için Başbakan Netanyahu görüşmede yeni başkanın tavrını algılamaya çalıştı.²² Ancak Başkan Obama; "İsrail'in bağımsız bir Yahudi devleti olarak güvenliğinin sağlanması ABD'nin ulusal güvenliğinin çıkarımadır. İsrail'in güvenliği her şeyden önemli." diyerek, bu kaygıları azalttı. Başbakan Netanyahu ise iki ülkenin de terör rejimleri ve örgütleri nedenleriyle aynı tehditler ile karşı karşıya olduklarını, hatta en büyük sorunun İran'ın nükleer faaliyetleri olduğunu belirtti.²³ Böylelikle İsrail tarafı daha ilk temaslarda İran meselesini gündeme taşıdı.

Oval Ofis'te gerçekleşen bir diğer görüşme ise 28 Mayıs'ta Mahmud Abbas ile Başkan Obama arasında yapılan resmi temastı. Başkan Obama bu görüşmede kısaca; iki devletli çözümden, bir Filistin devleti için zemin hazırlamak gerektiğinden, iki tarafın da yükümlükleri bulunduğundan, Batı Şeria'da güvenliğin tesisinin öneminden ve diğer Arap devletlerinin de iki devletli çözümü desteklemeleri gereğinden söz etti.²⁴ Mahmud Abbas ise yol haritasına uygun hareket ederek yükümlülüklerini yerine getirdiklerini eğer İsrail işgal ettiği tüm Filistin, Suriye ve Lübnan topraklarından çekilecek olursa diğer Arap devletlerinin İsrail ile ilişkileri normalleştirmeye hazır olduklarını belirtmiştir. Bölgede istikrarın sağlanabilmesi için Batı Şeria'da

19 Mario Sznajder, "The 2009 Elections in Israel. Mediterranean Politics/Middle East." 2010, s. 183-185, (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021), <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/03/The-2009-Elections-in-Israel.pdf>

20 Süleyman Seydi, "İsrail Seçimlerinin Ortadoğu Barış Sürecine Etkisi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 21, 2010, s. 310.

21 Ian J. Bickerton ve Carla L. Klausner, *A History of the Arab-Israeli Conflict*, New York: Routledge, 7. Baskı, 2016, s. 421.

22 Sherly Gay Stolberg, "Obama Tells Netanyahu He Has an Iran Timetable." (2009), (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2021), <https://www.nytimes.com/2009/05/19/world/middleeast/19prexy.html>

23 "Remarks by PM Netanyahu and US President Obama." Israel Ministry of Foreign Affairs, 2009b, (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2021), https://mfa.gov.il/mfa/pressroom/2009/pages/pm_netanyahu_meets_us_pres_obama_18-may-2009.aspx

24 "Remarks by President Obama and President Abbas of the Palestinian Authority in press Availability." The White House Office of the Press Secretary, 2009, (Erişim Tarihi: 01 Şubat 2021), <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-obama-and-president-abbas-palestinian-authority-press-availability>

güvenliği sağladıklarını da vurgulayan Başkan Abbas böylelikle bir yandan da kalıcı barış için öncelikleri olan şartları sıralamıştır.²⁵

4 Haziran 2009'a gelindiğinde Başkan Obama resmi ziyaret kapsamında Mısır'a gitmiştir. Kahire Üniversitesinde bir konuşma yapan Başkan hem tüm İslam dünyasına seslenmiş hem de Filistin-İsrail sorunu ile ilgili olarak önemli açıklamalar yapmıştır. ABD'nin İsrail ile kırılamaz bağları olduğunu söyleyen Başkan Obama, İsrail'i yıkmakla tehdit etmenin uygunsuzluğuna dikkat çekmiştir. Başkan bir yandan da Filistinlilerin bir vatana sahip olabilmek için çektikleri acılara gönderme yapmıştır. Mülteci kamplarında hayata tutunmaya çalışan Filistinlilerin barış ve güven ortamında yaşamak istediklerine değinmiştir. Hatta Başkan, ABD'nin Filistinlilerin kendi devletlerinde insan onuruna yaraşan bir hayat sürme taleplerine arkasını dönmeyeceğini söyleyerek, Filistin halkı için umut vaat eden bir yaklaşım sergilemiştir. Başkan konuşmasında kendisinin bunu başarmak için çalışacağını söylemiştir ancak bir yandan da Filistinlilere yine şiddetten vazgeçmeleri çağrısı yapmıştır. Filistin halkının birlik olabilmesi için Hamas'ın silahlı mücadeleyi bırakması gerektiğini söyleyen Başkan, İsrail'in de Filistin devletinin varlığını kabul etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Başkan Obama İsrail Devleti'nin meşruluğunun tanınması ve Filistinlilerin de kendilerini yönetebilmeleri için kurumlarını tesis etmeleri gerektiğini düşünmektedir.²⁶

Başkan'ın Mısır'da yaptığı bu tarihi konuşma Filistinliler için yine bir umut olmuştur çünkü Filistin halkı uzun bir zaman sonra bu çatışmanın sona erdirilmesinde ABD'nin belki de tarafsız bir arabulucu olabileceğini düşünmüştür. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Filistin ile İsrail arasında müzakereler yapılabileceğini belirtmiş ama Hamas her ne kadar Gazze'de seçimleri kazanmış ve siyasal sürecin bir parçası olmuşsa da hâlâ İsrail'in varlığını reddetmeye devam ettiği için, onların bu aşamanın bir parçası olamayacağını açıklamıştır. Özel Temsilci Mitchell ise Dışişleri Bakanı'ndan farklı bir yol izlemiştir. O, ABD'nin 2002 yılında yapılan ve "Arap Ligi Barış Girişimi" ya da "Suudi Girişimi" olarak da anılan, İsrail başta Golan Tepeleri olmak üzere 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilirse ve Arapların şartlarını kabul ederse Arap devletlerinin İsrail ile ilişki kurabileceklerini belirttikleri planın müzakerelere dâhil edilmesini kabul edebileceğini söylemiştir.²⁷ Özel Temsilci, Filistin-İsrail sorununda kalıcı barışın ancak kapsamlı bir bölgesel katılım ile yapılabileceğini bilmekteydi ve Arap Ligi Barış Girişimi'nin dâhil

25 The White House Office of the Press Secretary, "Remarks by President."

26 "The President's Speech in Cairo: A New Beginning." The White House Archives, 2009, (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021), <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning>

27 "Arab Peace Initiative: Full Text." *The Guardian*, 28 Mart 2002.

edilmesi planı tam olarak bu hedefi sağlamayı amaç edinmekteydi. İsrail Batı Şeria’da Yahudilere yeni yerleşim yerleri açmaya devam ederse bu taraflar arasında kalıcı bir barışı engellerdi çünkü Batı Şeria Filistin Devleti’nin topraklarıydı.²⁸

2.1.1. Goldstone Raporu

2009 yılında yaşanan başka önemli gelişmeler de oldu. Örneğin 29 Eylül’de “Goldstone Raporu” olarak geçen belge, Cenevre’de BM İnsan Hakları Konseyi’nde sunuldu. Güney Afrikalı Yargıç Richard Goldstone araştırma komisyonunun başkanı olduğu için kendisinin soyadı ile anılan raporda İsrail’in “Dökme Kurşun Operasyonu” esnasında endüstriyel yapılarda, gıda üretiminde, su tesisatlarında ve kanalizasyon sisteminde, tesis ve konutların yıkılmasıyla sonuçlanan çeşitli olayları inceledi ve İsrail’in derin insan hakları ihlallerinde bulunduğunu ve savaş suçu işlediğini rapor etti. Bunların yanı sıra raporda İsrail kontrolü altındaki Gazze’de ve aynı zamanda İsrail’de gözaltında tutulan kişilerin maruz kaldıkları muamelelerin işkence teşkil ettiğini düşündükleri ve bu tür ihlallerin de aynı zamanda savaş suçu oluşturduğu ifade edildi. Aynı zamanda İsrail’in Gazze’de sivil yerleşim yerlerine fosfor bombası atması ve Gazze’de gıda depolarını hedef alması nedenleriyle de insanlığa karşı suç ve yine savaş suçu izlediği rapor edildi.²⁹

Öte yandan raporda aşırılık yanlısı Filistinlilere ilişkin de tespitler yapıldı. Filistinli sivillerin canlı kalkan olarak kullanılmalarının insancıl hukuk tarafından yasaklandığına dikkat çekilerek, sivillerin yaşam haklarının riske atılması da insanlık dışı muamele olarak nitelendirildi ve Hamas’ın canlı kalkan kullanan Filistinli savaşçıların da uluslararası insancıl hukuku ihlal ettiği vurgulandı. Raporda Filistinli silahlı gruplar tarafından güney İsrail’de sivil nüfusun yoğun olduğu ve askerî hedefin bulunmadığı yerlere yapılan roketli saldırılar; “sivil bir nüfusa karşı kasıtlı bir saldırı” olarak nitelendirilmiş ve bu fiillerin de savaş suçu ve insanlığa karşı suç teşkil edebileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla raporda aslında hem İsrail, hem de Hamas başta olmak üzere Filistinli silahlı gruplar savaş suçu işlemekle itham edilmiştir.³⁰

Goldstone raporu BM Genel Kurulunda Türkiye’nin de aralarında yer aldığı 114 devletin olumlu oyuyla, ABD ve İsrail’in aralarında bulunduğu

28 Terry, a.g.e., s. 898.

29 “United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict.” Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories: Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, (2009), (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021), file:///C:/Users/9480/Downloads/A_HRC_12_48-EN.pdf

30 Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories: Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, “United Nations Fact”.

18 olumsuz oya ve İngiltere, Fransa ve Rusya gibi 44 devletin verdiği çekimser oya rağmen 6 Kasım 2009'da alınan bir karar tasarısı ile kabul edilmiş oldu.³¹ Arap devletleri raporu önemserken, Başkan Obama raporun etkilerini silikleştirmeye çalıştı. Mahmut Abbas ve Filistin otoritesi ise adeta “ekonomik barış” karşılığında, ABD'nin Goldstone raporunu göz ardı etme yönündeki baskısı altında çok zor bir sürece sürüklendi. Filistin ve Arap medyası Mahmud Abbas'ı bu tavrı nedeniyle yoğun eleştiriye tabi tuttu ve meşru Filistin yönetimini zayıf olmakla itham etti.³²

2.1.2. Batı Şeria Yerleşim Yerleri Sorunu ve Taraflar Arası Barış Görüşmeleri Süreci

2000'li yıllarda yaşanan gelişmeler neticesinde İsrail'in imajı zarar görmeye başladı. Aslında bir süredir barış görüşmelerine ara verilmişken 24 Kasım 2009'da Başbakan Netanyahu bir adım attı ve Batı Şeria'da on ay süre ile yeni konut inşaatlarının yapılmayacağını duyurdu.³³ Bu aslında kısmi bir dondurma kararıydı. Başkan Obama Başbakan Netanyahu'nun kararını olumlu bulmakla birlikte, onun üzerinde baskı kurmaya devam etti. İsrail'in dondurma kararı aslında yetersizdi çünkü karar Batı Şeria için geçerliydi ancak Kudüs'ü kapsamamaktaydı. Üstelik yaklaşık olarak sayıları 3000 civarında olan mevcut inşaatlar da devam edecekti. Başbakan Netanyahu bu kararlarının “zor ve acı verici” olduğunu söylese de Filistinliler yetersiz bularak, BM Örgütü nezdinde yerleşim yerlerinin hukuksuzluğuna karşı faaliyetlerde bulunmaya devam ettiler. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ise İsrail'in aldığı bu kararın taraflar arasında barış görüşmelerinin ilerlemesine yardımcı olacağını belirtti. Oysa Filistin Başbakanı Salam Fayyad, İsrail'in bu kararının Filistinlileri görüşmelere geri döndürmeyeceğini, Kudüs'ün dışlanması kabul edilemeyeceğini ifade etmişti. Özel Temsilci Mitchell ise; “Şimdiye kadar ilk kez bir İsrail hükûmeti Batı Şeria yerleşimlerinde konut onaylarını ve tüm yeni konut birimleri ve ilgili altyapı inşaatlarını durduracak. Bu olumlu bir gelişme.” şeklinde bir yorum yapmıştı.³⁴ Görüldüğü üzere tarafların ortak bir noktada buluşabilmesi oldukça güçlü ve bu nedenle de sorun çözümlenememekteydi.

31 “BM Genel Kurulu'ndan Goldstone Raporu'na Onay”, *Dünya Gazetesi*, 6 Kasım 2009.

32 Marc Lynch, “What was the Obama Administration Thinking with the Goldstone Report?”, *Foreign Policy*, 4 Kasım 2009.

33 Başbakan Netanyahu'nun alınan moratoryum kararı ile ilgili açıklaması için bkz.: “Statement by PM Netanyahu on the Cabinet Decision to suspend new construction in Judea and Samaria”, *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 25 Kasım 2009.

34 Ethan Bronner ve Mark Lander, “Israel Offers a Pause in Building New Settlements”, *The New York Times*, 26 Kasım 2009.

İsrail Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili bir açıklama yaptı ve alınan moratoryum kararı ile İsrail'in barış görüşmelerinde çok önemli bir adım attığı belirtildi. Hatta bakanlığa göre Filistinlileri yeniden müzakere masasına oturtmaya çalışan sekiz aylık Netanyahu hükûmetinin kendisiydi. Bakanlık bir yandan da İsrail seçimleri öncesinde Filistinlilerin tek taraflı olarak müzakereleri askıya aldığına dikkat çekmekte ve İsrail'in yeniden ilişki tesisi için bir ön koşul koymadığını vurgulamaktaydı. Bakanlık, ülkenin komşularıyla olan sorunlarını çözümlenmek istediğini ve hatta Başbakan Netanyahu'nun bu moratoryum kararından önce de müzakere sürecini başlatabilmek için çeşitli adımlar attığını vurguladı.³⁵ İsrail barışa yanaşmayan taraf olarak etiketlenmek istememekteydi ancak Filistinliler bu süreçte İsrail'in girişimlerini yetersiz bulmuştu.

8 Mart 2010'da bu defa ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden Filistin-İsrail arasında duran barış sürecini yeniden canlandırabilmek umuduyla İsrail'e giderek, beş gün sürecek temaslarını başlattı. Böylelikle Başkan Yardımcısı Biden, İsrail'i ziyaret eden en üst seviyedeki Amerikalı yetkili oldu.³⁶ Taraflar arasında müzakere sürecinin yeniden alevlenmesi beklenirken 9 Mart'ta İsrail İçişleri Bakanlığı Doğu Kudüs'te Yahudiler için 1600 yeni yerleşim yerinin yapılacağını duyurdu ve bunun üzerine gündem bir anda değişti. ABD ile İsrail arasında diplomatik kriz oluştu. 10 Mart'ta Ramallah'da Başkan Abbas ile görüşen Başkan Yardımcısı Biden bu yeni gelişme üzerine müzakerelerin yapılabilmesi için meselenin karmaşık hâle getirilmemesinin iki tarafın da görevi olduğunu vurgulamış ve İsrail'in son açıklamalarının güven olgusunu baltaladığına dikkat çekmiştir. ABD tam da İsrail'e İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı güvence vermek üzereyken İsrail'in yeni yerleşim yerleri yapılacağını açıklaması görüşmelerin iklimini değiştirmişti. Mahmut Abbas'ın Yardımcısı Nabil Abu Rdainah, taraflar arasında müzakere sürecinin işleyebilmesi için ABD'nin İsrail'e baskı yapması gerektiğinin altını çizdi.³⁷

Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da İsrail'in aldığı bu karar üzerine bir yorum yaptı. Bu defa lobiler ile temas gündeme geldi. 22 Mart'ta ülkede bulunan en önemli Yahudi lobisi olan AIPAC (American Israel Public Affairs Committee- Amerika İsrail Halkla İlişkiler Komitesi) tarafından düzenlenen bir konferansta konuşma yapan Dışişleri Bakanı Clinton iki ülkeyi tehdit eden güçlerin aynı olduğunu, İsrail'in güvenliğinin sağlanmasının ABD'nin de güvenliğini tesis edeceğini, Başkan Obama'nın göreve atıldığı ilk günden

35 "Behind the Headlines: The ten month Israeli moratorium on settlement building." *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 26 Kasım 2009.

36 "US Vice Presindet Arrives in Israel for Regional Peace Efforts." *People's Daily Online*, 9 Mart 2010.

37 Adam Entous ve Mohammed Assadi, "Biden Scolds Israel over Settlement Plan", Reuters, 10 Mart 2010.

itibaren İsrail'in güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olduğunu belirtmiş ve hatta Ortadoğu'da ilerleme sağlamak için ABD ve İsrail arasında güvenlik açığının olmaması gerektiğini söylemiştir. Dışişleri Bakanı Clinton diplomatik açmazı çözmek için ülkesinin İsrail'in güvenliğine ve geleceğine olan yaklaşımının sarsılmaz ve kalıcı olduğunu vurgulamıştır. Dışişleri Bakanı Clinton'ın konuşmasında kullandığı çarpıcı ifadelerden bazıları şu şekildedir³⁸:

“2008'deki konferansta Barack Obama'nın başkan olarak İsrail'in iyi bir dostu olacağını söyledim.... Ve Başkan olarak İsrail'i hem sözlü olarak hem de fiilen destekledi. Başkan Obama'nın liderliğinde biz savunma görüşmelerini canlandırdık, İsrail'in niteliksel askerî üstünlüğünü sağlama çabamızı iki katına çıkarttık ve yıllık yaklaşık olarak 3 milyar dolarlık askerî yardım sağladık. Yardımları 2010 yılında arttırdık ve 2011 yılı için yeni bir artış talebinde bulunduk. Ve bilmenizi istediğim bir şey daha var; 1000'den fazla Amerikan askerî geçtiğimiz sonbaharda düzenlenen Juniper Kobra balistik füze savunma tatbikatlarına katıldı. Bu, şimdiye kadar yapılmış en büyük tatbikattı. Başkan Obama barışı sağlamayı ve İsrail için tanınmış güvenli sınırlar oluşturmayı üst seviye bir yönetim önceliği hâline getirdi. ABD aynı zamanda uluslararası kuruluşlarda antisemitizme ve İsrail'in meşruiyetine karşı koyma girişimlerine karşı mücadeleye öncülük etti. Durban Konferansı boykotuna öncülük ettik ve Goldstone raporuna karşı defalarca olumsuz oy kullandık. Bu yönetim her zaman İsrail'in kendini savunma hakkının yanında duracaktır.”

Dışişleri Bakanı Clinton'ın bu açıklamaları ABD-İsrail ilişkilerinin diplomatik açmazda olduğu bir sırada AIPAC lobisinin düzenlediği bir yıllık toplantıda yapılmış olması çok önemlidir ve bu nedenle de semboliktir. Dışişleri Bakanı burada da Hamas'a seslenmiş ve yine şiddeti bırakarak İsrail'i tanımalarını ve yapılmış anlaşmalara uymadıkları sürece de müzakere sürecinin bir parçası olamayacaklarını söylemiştir. ABD, İsrail kendi sözünü tutmadığında bile ona destek sunmaktadır. Dahası ABD üst düzey bürokratinin ağzından, Başkan Obama'nın görevdeki ilk gününden beri İsrail'i koruyup, kollayan bir tavır benimsediğini kabul etmektedir. Öte yandan Dışişleri Bakanı konuşmasında Filistinliler lehine olarak görülebilecek birkaç açıklama da yapmıştır. Örneğin bakanın İsrail için tek geçerli çözüm yolunu iki devletli

38 y.a.y.,“Secretary of State Hillary Clinton, Address at Annual Aipac Policy Conference.” *Journal of Palestine Studies* 39, Sayı. 4, (2010), 176-177, <https://doi.org/10.1525/jps.2010.xxxix.4.176>

bir çözüm olarak gördüklerini söylemesi ve Filistin'in 1967 sınırlarına dayanan bağımsız ve yaşatılabilir bir devlet kurmasının müzakereler ile sağlanabileceğini burada da belirtmesi Filistinliler için önem arz eden açıklamalardır. Dışişleri Bakanı ayrıca Doğu Kudüs ve Batı Şeria'daki yeni yerleşim yerleri açılması mevzusuna da değinmiş ve İsrail'in bu tavrının hem müzakereleri tehlikeye attığını hem de ABD'nin barış sürecindeki rolünü sekteye uğratarak güvenilirliği sarstığını ifade etmiştir³⁹.

Bu konuşmadan iki gün sonra, 24 Mart 2010'da Beyaz Saray'da Başkan Obama Başbakan Netanyahu ile yine bir araya geldi. Üç saatten fazla süren görüşmelerde Başkan Obama bir kez daha İsrail'i barış görüşmelerine yeniden başlamaya ikna edebilmek için diplomatik baskı uyguladı. Bu görüşmeye de İsrail'in yaptığı yerleşim yerleri sorunu damgasını vurdu ve Başkan Obama bir kez daha Başbakan Netanyahu'ya bu şekilde davranmamaları yönünde çağrıda bulundu. İki taraf yapılan görüşmenin ardından ortak bir basın toplantısı düzenlemedi.⁴⁰ Yeni yapılacak 1600 konut projesi ABD-İsrail-Filistin hattında gerilimi üst seviyeye çıkartmış oldu.

2010 yılında İsrail hattında yaşanan bir başka önemli gelişme 31 Mayıs'ta Gazze'ye insani yardım götürmek isteyen Mavi Marmara gemisinin başına gelenlerdir. Gemi İsrail komandolarının gerçekleştirdiği askerî harekâta maruz kalınca, bu defa Türkiye-İsrail ilişkileri gerginleşmiş ve Gazze'nin İsrail blokajı altında olan hâli uluslararası basının gündemine girmiştir. Oluşan baskı sonucunda 20 Haziran'da Başbakan Netanyahu Gazze blokajının hafifletileceğini açıklamak zorunda kaldı. 6 Temmuz 2010'da ise Beyaz Saray'da Başkan Obama ile Başbakan Netanyahu görüştü. Başkan Obama, Başbakan Netanyahu'nun barış taraftarı olduğunu ve hatta bu uğurda risk almaya da hazır olduğunu düşündüğünü söylerken Başbakan Netanyahu yaptığı açıklamada ABD'nin İran'ın nükleer silah geliştirme faaliyetlerini önlemeye yönelik politikalarından duydukları memnuniyeti dile getirmiştir.⁴¹ Görüşmede dikkat çeken husus, iki tarafında da aralarında uzlaşmazlık yaratan bir husus olan Yahudi yerleşim yerlerinin genişlemesi meselesinden söz etmemeleridir. Başbakan Netanyahu, kendilerinin barış yanlısı olduklarını söyleyip Filistinliler ile doğrudan görüşmelere başlanabileceğini söyledi. Mart ayında gerginleşen ABD-İsrail ilişkileri tam anlamıyla henüz düzeltilemediyse de bir parça yumuşatılmış oldu.⁴² Ancak yerleşim yerleri meselesi hâlâ askıda

39 y.a.y., "Secretary of State.", 178-179.

40 "Netanyahu Obama Meet at White House." *CNN Politics*, 24 Mart 2010.

41 "Remarks by PM Netanyahu and US President Obama." *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 6 Temmuz 2010.

42 Chris McGreal, "Obama and Netanyahu Put Fallout Behind Them at Talks." *The Guardian*, 6 Temmuz 2010.

kalmış bir konuydu. İsrail hâlâ İran meselesini masada tutmaktaydı.

26 Eylül 2010'da İsrail'in yerleşim yerlerine ilişkin aldığı moratoryum kararının süresi dolacaktı ve Başbakan Netanyahu 12 Eylül'de bir açıklama yaptı ve var olan kısıtlamaların devam etmeyeceğini, sürece göre belki ileride birtakım sınırlandırmalar yapılabileceğini söyledi. Böylelikle Filistin-İsrail barış müzakerelerinde bir fırsat daha ıskalandı.⁴³ Dışişleri Bakanı Clinton bu gelişmenin üzerine üç gün boyunca Filistinli ve İsrailli liderler ile görüşmelerde bulunarak, süreçteki tıkanıklığı tarih dolmadan aşmaya çalıştı. Mısır'da Özel Temsilci Mitchell'in de katıldığı bir toplantı düzenlendi. Dışişleri Bakanı Clinton ülkesinin İsrail'in moratoryum süresini uzatacaklarını düşündüğünü söylese de durum değişmedi. Özel Temsilci Mitchell ise 2 Eylül'den beri taraflar görüşerek sorunu çözümlenmeye çalıştığı hâlde süreç tıkanacak olursa, bunun sorumlusunun ABD olmayacağını belirtti.⁴⁴ 16 Eylül'de Amman'da yaptığı basın açıklamasında Dışişleri Bakanı Clinton tarafların zor kararlar vererek temel sorunları yine de bir yıllık bir süreçte çözebileceklerine inandığını söylese de durum değişmedi.⁴⁵ Başkan Obama Filistinlileri zorlarken, Başbakan Netanyahu'nun yaptığı bu eylem, Amerikan diplomasisinin etkinliğinin de sorgulanmasına yol açtı.⁴⁶ Üstelik Başbakan Netanyahu sürenin sona erdiği 26 Eylül'de bir açıklama daha yaparak, Filistin tarafını hızlandırılmış görüşmeler yapmaya davet etti.⁴⁷ Başkan Obama'nın moratoryum süresinin uzatılması çağrılarını kulak ardı eden Başbakan Netanyahu böylelikle süreci tıkadı. Bu gelişmelerin üzerine BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon New York'ta yapılan Genel Kurul oturumlarının aralarında İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Liberman'a yaşananlardan duyduğu hayal kırıklığını dile getirdi.⁴⁸

2010 yılı yitirilen önemli bir fırsattı çünkü aslında taraflar sıcak çatışmadan uzak kalabilmişti. İsrail Güvenlik Ajansının 2010 yılı raporuna göre bu yıl İsrail'in maruz kaldığı terör olaylarında bir düşüş yaşanmıştı. 2009 yılında "Dökme Kurşun Operasyonu" nedeniyle İsrail'e yapılan terör saldırısı 1.354 gibi yüksek bir rakam iken⁴⁹, 2010 yılında bu rakam 798'e düşmüştü.⁵⁰ Taraflar arası müzakere süreci aslında barışçıl yollardan yürümekteydi. Hem

43 "Israel to End Settlement Moratorium." *Al Jazeera*, 10 Eylül 2010.

44 "Ortadoğu Görüşmeleri Çıkmazda.", *Deutsche Welle*, 14 Eylül 2010.

45 Jeffrey Heller, "Mideast Talks Still Under Threat After Clinton visit.", *Reuters*, 16 Eylül 2010.

46 Josh Ruebner, *Shattered Hopes: Obama's Failure to Broker Israeli-Palestinian Peace*, London: Verso Publication, 1. Baskı, 2013.

47 Ari Rabinovitch, "Israeli settlement freeze ends with peace talks in doubt", *Reuters*, 26 Eylül 2010.

48 "Ban 'disappointed' at Israel's move not to extend settlements moratorium.", *UN News*, 27 Eylül 2010.

49 Bu saldırıların 378'i Dökme Kurşun Operasyonu sırasında gerçekleşmişti. Bu operasyon dışında tutulursa aslında 2009 yılında da İsrail'in maruz kaldığı terör eylemlerinde düşüş yaşanmaktaydı.

50 "Data and Trends in Terrorism." Israel Security Agency, (2010), (Erişim Tarihi: 03 Nisan 2021), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/images/shabak2010.pdf>

Başkan Obama hem de Dışişleri Bakanı Clinton tarafları yeniden masaya oturtmaya çalıştıysa da yerleşim yerleri meselesi iki tarafın da taviz vermek istemediği bir konuydu. Üstelik 2010 yılı İsrail iç siyasetinin, dış politikasını belirgin bir şekilde etkilediği bir dönemeç de oldu. Sağ partiler yükselişe geçerken, ülkedeki sol siyaset gittikçe silikleşti. Binyamin Netanyahu'nun Likud Partisi'nin, Avigdor Lieberman'ın aşırılık yanlısı Evimiz İsrail Partisi (Yisrael Beiteinu) ve diğer köktendinci partiler ile yürüttüğü koalisyon, İsrail politikalarının da sertleşmesine yol açtı. İsrail vatandaşlarının barış sürecine bakış açıları da hükûmet politikalarını etkiledi.⁵¹ Bu koalisyon Kudüs'ü Yahudileştirmeye çalıştığı gibi barış sürecini de kasten ıskalatmış oldu. Netanyahu hükûmeti sadece yerleşim yerleri moratoryumunu durdurmadı aynı zamanda Filistinlilerin vatandaşlık haklarını, ikamet haklarını ve serbest dolaşım haklarını kısıtlayan yasalara ek olarak devletin Yahudi kimliğini daha fazla vurgulamaya başladı.⁵² 2010 yılında İsrail, barış görüşmelerinden yine de karlı çıkmış oldu. Netanyahu hükûmeti Ramallah'taki Filistin otoritesi ile güvenlik alanında yaptığı iş birliği sayesinde kendi topraklarını güvence altına alırken Başkan Obama yönetimi İsrail'e yeterli derecede baskı uygulamadığı için yerleşim yerleri inşasına da devam etti. Bu süreçte Gazze sınırında da en azından müzakereler devam ederken, sorun yaşanmadı.⁵³

2010 yılında yaşananlar taraflar arasında uzlaşa sağlanmasını engelleyen unsurların şunlar olduğunu gösterdi: Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimler konusunun iki tarafta da yarattığı hassasiyet, İsrail'in duvar inşası ve İsrail siyasetinin sağa doğru kayması. Bunlara bir de Hamas'ın Gazze'yi fiilen yönetiyor olması eklenince, kalıcı barış için tarafları ortak paydada buluşturabilmenin güçlüğü ortaya çıktı. Başkan Obama, Hamas'ı izole edip İsrail'in örgüte yönelik askerî operasyonlarına ses çıkartmadıysa da bu strateji de işe yaramadı.⁵⁴ 2011 yılında da barış görüşmelerinin dondurulması kararında bir değişiklik olmadı.

51 Haziran 2010'da İsrail'de yapılan bir ankete göre, halkın %77'si günün sonunda Filistinliler ile bir barış antlaşması yapılacak olsa bile ülke sınırlarının 1967 öncesine çekilmesine karşıydı. Katılımcıların %85'i Kudüs'ün İsrail yönetimi altında birleşik bir vaziyette kalmasını istiyordu. %60'ı savunabilir sınırlara sahip olmanın önemli olduğunu düşünürken, %82'si güvenlik meselesinin herhangi bir diplomatik anlaşmadan daha önemli olduğu kanısındaydı. Bkz.: Barry Rubin, *Israel: An Introduction*, Yale University Press, 2012.

52 Jonny Mansour, "The Israeli Palestinian Scene", *The Palestinian Strategic Report 2010/11*, ed. M. M. Saleh, Al-Zaytouna Center For Studies&Consultations Publishing, 1. Baskı, 2012, s. 124.

53 Mansour, a.g.e., s. 125.

54 Daniel Byman, "How to Handle Hamas: The Perils of Ignoring Gaza's Leadership." *Foreign Policy* 89, Sayı 5, 2010, s. 45-46.

2.1.3. Filistin'in BM Örgütü Tam Üyelik Başvurusu

2011 yılına gelindiğinde Filistin BM Genel Sekreteri'ne örgüte tam üyelik başvurusu yaptı. Başvuru öncesinde Başkan Obama tarafları bir kez daha müzakere masasına oturtmaya çalışmış, Mahmud Abbas ise ABD'yi Filistin'in bağımsızlığını tanımaya davet etmişti. BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin alacağı bir veto kararı Filistin'in tanınması sürecini tıkayacağından bu oldukça kritik bir hamleydi. Başkan Obama Filistinlilerin bu tür bir başvuru yapmalarını engellemeye çalıştı ve aslında başvuruyu veto edeceğinin de sinyallerini verdi.⁵⁵ Devlet Başkanı Abbas riskleri göze alarak başvuruyu yaptı ve 23 Eylül'de BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında özellikle İsrail'e şu şekilde bir çağrı yaptı⁵⁶: "İsrail hükûmetine ve İsrail halkına şunu söylüyorum; kontrol noktaları ya da ayrılık duvarları yerine diyalog köprüleri kuralım. İki komşu devlet olan İsrail ve Filistin arasında işgal, iskân, savaş ve birbirini yok etme politikaları yerine eşitlik üzerine kurulmuş iş birliği ilişkileri kuralım."

Mahmud Abbas bir yandan ülkesinin uluslararası alanda tanınmasını sağlamaya çalışırken aynı zamanda barış yanlısı olduklarının ve hâlâ bazı şartlar çerçevesinde müzakere masasına dönmeye istekli olduklarının sinyallerini vererek, başta ABD olmak üzere İngiltere ve Fransa'nın desteğini almaya çalışmıştır. BM üyesi olan 126 ülke Filistin'i zaten tanımaktadır ancak Filistin BM Örgütü'nün 194. üyesi olabilmek için uğraşmaktadır. Ancak ABD'nin tavrı net olunca, konunun BM Güvenlik Konseyi'ne getirilmesi yerine başvurunun Genel Kurul'a yapılması daha rasyonel bir karar olarak belirdi.⁵⁷2012 yılında da aslında Başkan Obama İsrail'e olan desteğini sürdürdü. 5 Mart'ta yaptığı bir açıklamada Başkan Obama İsrail için bu defa: "İsrail'in güvenliği için olan taahhütlerimiz kaya gibi sağlam." dedikten sonra ülkesinin her zaman İsrail'in arkasını koruyacağını ve aralarındaki bağın ortak değerler ve insani ilişkilere dayandığını söyledi.⁵⁸ Bu bakış açısının bir uzantısı olarak Başkan Obama 27 Temmuz 2012'de İsrail'in askerî kapasitesini pekiştirmek maksadıyla "2012 ABD-İsrail Gelişmiş Güvenlik İşbirliği Yasası" isimli kanun tasarısını imzaladı. Böylelikle ABD, İsrail'e roket ve füze tehditlerine karşı savunma sistemleri üretmesi noktasında mali ve teknik kolaylıklar sağlamayı taahhüt etti. Hatta ABD Temmuz 2012'de Demir Kubbe Hava Savunma Sistemi'nin geliştirilmesi için 70 milyon dolarlık fon sağladı.⁵⁹

55 Jerald Combs, *The History of American Foreign Policy from 1895*, New York: Routledge, 4. Baskı, 2015, s. 484.

56 "Full Transcript of Abbas Sepeech at UN General Assembly." *Haaretz*, 23 Eylül 2011.

57 "Filistin'in Kaderi BM'nin Elinde." *NTV Haber*, 22 Eylül 2011.

58 "President Obama: Advancing Israel's Security and Supporting Peace." *The White House Archives*, 5 Mart 2012.

59 a.g.e.

ise John Kerry oldu ve o da Filistin-İsrail görüşmelerini canlandırmaya çalıştı.⁶⁵ 20 Mart 2013'te Başkan Obama ilk yurt dışı gezisini Ortadoğu'ya yaptı. Başkan Obama bu defa İsrail ve Batı Şeria'ya resmi ziyarette bulunarak, Kudüs'te Başbakan Netanyahu ve Ramallah'da Başkan Abbas ile görüştü. Ardından Dışişleri Bakanı Kerry mekik diplomasisi izleyerek çok sayıda toplantıya katıldı ve müzakere sürecini yeniden başlatmaya çabaladı.⁶⁶

Nisan 2013'de bu sefer ABD Savunma Bakanı Chuck Hagel⁶⁷ İsrail'e resmi ziyarette bulundu ve iki ülke arasında İsrail'e ileri teknolojik savaş araçları sağlayacak olan silah anlaşması yapıldı ve dahası Amerikan yönetimi İsrail'e Demir Kubbe Hava Savunma Sistemlerine destek olma sözü verdi. Böylelikle İsrail'in duyduğu güvenlik endişeleri ABD tarafından hafifletilmeye çalışıldı.⁶⁸ Nihayetinde İsrail bir parça yumuşadı. 19 Temmuz 2013'de Dışişleri Bakanı Kerry tarafların dokuz aylık bir sürede yeniden müzakereleri başlatma kararı aldığını açıkladı. Başbakan Netanyahu Oslo süreci öncesinde tutuklanan mahkûmları dört turda serbest bırakmayı kabul ederek önemli bir adım atmıştı. Başkan Abbas ise Filistin'in uluslararası kuruluşlar nezdinde statüsünü değiştiren bir başka girişimde bulunmamayı kabul etmişti. Ancak görüşmeler yeniden başlarken bu defa bir ön koşul olarak yerleşim yerlerinin dondurulması kararı alınmamıştı. Bu süreçte Başkan Obama bir adım daha atarak daha önce ABD'nin İsrail büyükelçiliğini yapmış olan Martin Indyk'i taraflar arasında müzakere sürecini yürütmek üzere özel temsilci olarak görevlendirdi. 31 Temmuz ve 1 Ağustos 2013 tarihleri arasında Washington'da Dışişleri Bakanı Kerry ve Özel Temsilci Indyk'in gözetiminde İsrail Baş Müzakerecisi Tzipi Livni ve Filistin Baş Müzakerecisi Saeb Erekat müzakerelere başladı.⁶⁹ Ancak İsrail yine işgal altında tuttuğu topraklarda yeni yerleşim alanları açmaya devam etti ve müzakere süreci yine sekteye uğradı. İsrail İmar Bakanı Uri Ariel, tam da ikinci tur görüşmelerin

65 Terry, a.g.e., s. 899.

66 Ilan Goldenberg, "Lessons From The 2013-2014 Israeli-Palestinian Final Status Negotiations." *Center for a New American Security*, Mart 2015.

67 Barack Obama'nın aslında ikinci başkanlığı döneminde Savunma Bakanlığına eski Cumhuriyetçi Senatör Chuck Hagel'i ataması Yahudi lobileri ve İsrail tarafından hoş karşılanmadı çünkü Hagel'in daha önce onlar, İran ve Pentagon'un bütçesi hakkında yaptığı eleştirel açıklamalar bulunmaktaydı. Hagel'in daha önce; "Ben Amerikan senatörüyüm, İsrail senatörü değil" şeklinde yaptığı açıklamalar ve İran'a askerî müdahale karşıtı olması onları rahatsız etmişti. Amerika Siyonist Örgütü Başkanı Morton Klein onun için şu şekilde bir açıklama yaptı: "Senato'da görev yapmış, İsrail'e en düşmanca eleştirilerde bulunan kişilerden biri." Amerikan Yahudi Komitesi bir adım daha atarak Hagel'in adaylığı açıklandığında Demokrat senatörlere bu atamaya karşı çıkmaları için mektup kampanyası bile başlattı. Bu husus ABD'de lobilerin ve hatta dolaylı olarak İsrail Devleti'nin Başkan'ın kararlarına nasıl direnc gösterebildiğine örnek teşkil etmektedir. Bkz.: "Obama'nın Yeni Kabinesi Belli Oldu.", *NTV Haber*, 7 ocak 2013.

68 "ABD ile İsrail Arasında Büyük Silah Anlaşması." *BBC News*, 13 Nisan 2013.

69 Goldenberg, a.g.e., s. 5.

başlamasına az bir zaman varken, “Dünyada hiçbir devlet nerede inşaat yapacağı, nerede yapamayacağı konusunda diğer ülkelerden talimat almaz.” diyerek, Doğu Kudüs ve Batı Şeria’da yine inşaatla başlayacaklarını duyurdu.⁷⁰ Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Yürütme Kurulu Üyesi Vasil Ebu Yusuf bu gelişmenin üzerine yaptığı değerlendirmede Filistinlilerin ABD’nin müzakereleri başlatmak için yaptığı zorlamaya boyun eğmelerinin bir hata olduğunu söyledi.⁷¹

2.2.1. ABD’nin İran Politikasının Filistin-İsrail Müzakere Sürecine ve Taraflar Arası İlişkilere Etkisi

Filistin-İsrail müzakere sürecini bir başka mesele daha aslında dolaylı yoldan da olsa etkiledi; İran’ın nükleer faaliyetleri. Başbakan Netanyahu ABD’nin İran’ın nükleer faaliyetlerine karşı yaptırım uygulamasını yeterli görmüyor, Başkan Obama’yı İran’a askerî hava operasyonu yapmaya ikna etmeye çabalıyordu. Başkan Obama ise İran’a olası bir operasyonu zaten Arap Baharı nedeniyle zorlu bir süreçten geçen Ortadoğu’da Amerikan müttefiki olan ülkeleri tehlikeye atacak bir girişim olarak görüyor ve askerî müdahale seçeneğinin masada olmadığını açıkça ifade ediyordu.⁷² Bu durum İsrail-ABD ilişkilerini gerdikçe İsrail de Başkan Obama için önemli olan Filistin müzakerelerini çıkmaza sokmaya devam etti. Filistin Devlet Başkanlığı Sözcüsü Nebil Ebu Rudeyna Kasım 2013’de yaptığı bir açıklamada resmen Başbakan Netanyahu’yu ABD ile yaşadıkları uyuşmazlıklarda ihaleyi Filistinlilere yüklemekle suçladı.⁷³ Sonuç olarak Temmuz 2013’ten Haziran 2014’e kadar hem özel temsilci olarak Martin Indyk, hem de Dışişleri Bakanı Kerry her iki tarafın bürokratları ile defalarca görüştü fakat Nisan 2014’de görüşmeler yeniden çıkmaza girdi. Ardından ise en istenilmeyen şey yaşandı; Batı Şeria’da 3 Yahudi genç kaçırıldı ve öldürüldü. Bunun üzerine bir de Filistinli genç hayatını kaybetti. Şiddete ortam hazırlanmışken İsrail Gazze’ye bir kez daha ağır askerî operasyon yaptı; Koruyucu Hat Operasyonu. İsrail yıkım gücü yüksek olan bu operasyonun ardından uluslararası toplum tarafından çok ağır eleştirildi ve hatta ülke uluslararası basında bir kez daha savaş suçu işlemekle itham edildi. Filistinliler de bu operasyon esnasında olanları UCM’ye taşıdı. Dolayısıyla 2014 yılında yaşananlar tarafların müzakere masasına tekrar dönebilmesini engelledi.

70 “İsrail’den Tehlikeli Adım.”, *CNN Türk*, 11 Ağustos 2013.

71 *CNN Türk*, “İsrail’den.”

72 Kanat, a.g.e., s. 14.

73 “İsrail Hükümeti Yeni Yerleşim Birimi İnşasını Onayladı.” *Anadolu Ajansı*, 25 Kasım 2013.

2016 yılında Başkan'ın ikinci görev süresi de artık dolmak üzereydi. Obama döneminin kapanmasına az bir zaman kala 8 Mart 2016'da Başkan Yardımcısı Biden, 2010 yılındaki ziyareti ve 2014 yılında eski Başbakan Ariel Şeron'un cenazesine katılmasından sonra ilk defa İsrail'e gitti. Amacı aslında ABD'nin İsrail'e on yıllık olarak vereceği askerî yardım paketi üzerinde anlaşmaya varmaktı. Ancak İsrail basınının Başbakan Netanyahu'nun ABD'ye yapacağı resmi ziyareti iptal ettiğini duyurduğu esnada Başkan Yardımcısı Biden çoktan yola çıkmıştı bile. Pek çok İsrailli Başkan Obama'ya karşı ilgisiz iken Başkan Yardımcısı Biden'ı, Senato ve Beyaz Saray'daki görevleri dolayısıyla uzun süredir tanıdıklarından daha güvenilir bir kişi olarak görmekteydi.⁷⁴ Bu nedenle Başkan Yardımcısı Biden'ın İsrail ziyareti önemliydi. Ancak Biden, eski İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ile görüşürken İsrail'e saldırı düzenlendi. Başkan Yardımcısı Biden bir kez daha ABD'nin İsrail'in güvenliğinin sağlanması meselesine bağlı olduğunu açıkladı.⁷⁵

Kudüs'te iki Filistinlinin etrafa ateş açması ile başlayan saldırı, Batı Şeria'da İsrail askerlerinin bir Filistinliyi potansiyel tehdit olarak görüp öldürmesi ile tırmandı. Üstelik bir başka yerde de bir Filistinli, bir Amerikan vatandaşı turisti öldürdü ve 11 kişiyi yaraladı. Tüm bunlar Biden'ın İsrail ziyareti esnasında yaşandı.⁷⁶ Artık iki toplum birbirinden uzaklaşmıştı. Başkan Obama'nın "ihtilafli tarafları uzlaştırma stratejisi" Filistin-İsrail meselesinde işe yaramadı. Başkan'ın görev süresi dolmaktayken yaptığı şey son derece sembolikti; ABD, BM Güvenlik Konseyinde İsrail'in yeni yerleşim yerleri açmasını durdurmaya ilişkin alınan kararı bu defa veto etmedi ve karar çıktı. Ancak bu karar zaten İsrail'e geri adım atılabilecek güçte değildi ve sadece kınama görevi gördü.⁷⁷ Başkan Obama Filistin ile İsrail arasında kalıcı bir barışın tesisini sağlayamadı ve Arap dünyasında göreve ilk geldiği zaman uyandırdığı umutlar boşa çıktı. Sonuçta Başkan Obama ilk günden beri sembolik pek çok eylemde bulunmuştu. İlk yabancı basın kuruluşuna verdiği röportaj, merkezi Dubai, Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunan Al Arabiya adlı haber kanalına idi ve Başkan Obama İslam dünyasına; "Amerika sizin düşmanınız değil." diyordu.⁷⁸ Kritik telefon görüşmesini Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ile yapmıştı. Ancak aynı Obama rejimi İsrail'i yeni yerleşim yerleri inşa politikasından vazgeçirememiş hatta bu yerleşimleri

74 William Booth ve Carol Morello, "Biden Arrives in Israel to Talk Billions in Military Aid and Try to Patch Things Up." *The Washington Post*, 8 Mart 2016.

75 "Biden'in İsrail Ziyareti Saldırıların Gölgesinde Kaldı.", *Euronews*, 8 Mart 2016.

76 "Biden: Filistin Bu Saldırlara Neden Sessiz Kalıyor?", *Euronews*, 8 Mart 2016.

77 Emre Karaca, "Biden Trump'ın İsrail Politikasını Nasıl Revize Edecek?", *Anadolu Ajansı*, 20 Kasım 2020.

78 Macon Phillips, "President to Muslim World: Americans are not Your Enemy.", *The White House Archives*, 27 Ocak 2009.

yasadışı gören BM Güvenlik Konseyi kararını veto ederek Filistinlileri hayal kırıklığına uğratmıştı. Dahası Filistin'in bağımsız ve egemen bir devlet olması gerektiğini dile getiren Başkan Obama, Amerikalı diplomatlara 29 Kasım 2012'de BM Genel Kurulunda yapılan Filistin'e üye olmayan devlet statüsü verilmesine ilişkin karara da hayır oyu verdimişti. Bu tutarsızlıkların dışında Başkan Obama bir de Uluslararası Adalet Divanı'nın Batı Şeria duvarının yasadışı olduğuna ilişkin olarak aldığı tavsiye niteliğindeki kararın BM Güvenlik Konseyinin gündemine getirilmesini de engellemişti. Aslında Başkan hiç de Filistin yanlısı hareket etmiyordu. Ancak yine de Başbakan Netanyahu ile Başkan Obama'nın ikili ilişkileri yolunda gitmemiştir. Başbakan Netanyahu Başkan Obama'yı açıkça eleştirmiş, 2014 yılında yapılan Koruyucu Hat Operasyonu esnasında İsrail, Başkan'a danışılmadan Pentagon'dan silah temin edebilmeyi başarmıştır. Hatta Başkan Obama'nın ikinci adaylık sürecinde Başbakan Netanyahu ve İsrail'in ABD Büyükelçisi, rakip aday Mitt Romney'i desteklemiştir.⁷⁹ Arap Baharı'nın bölgede yarattığı kaos ve İran'ın nükleer faaliyetleri meselesi ABD-İsrail anlaşmazlığına yol açtıkça, Filistin-İsrail barışı elde edilememiştir.

2.2.2. Başkanlık Seçimi Kaygılarının Filistin-İsrail Politikasına Etkisi

Başkan Obama dönemindeki müzakerelerin başarısız olmasının Amerikan iç siyasetinden kaynaklanan başka gerekçeleri de bulunmaktadır. Örneğin Dışişleri Bakanı Clinton ileride başkanlığa adaylığını koyabilir diye Demokrat Parti'nin mali açıdan destekçisi olan Yahudi kesimi ile ilişkilerini çok da bozmak istememiştir. Bunun dışında Özel Temsilci Mitchell'in da eylemlerini kısıtlayan rakipleri olmuştur. Örneğin Başkan George Herbert Walker Bush ve Başkan Bill Clinton dönemlerinde Ortadoğu meselelerinde görev alan Dennis Ross hükümet görevinden ayrıldıktan sonra İsrail yanlısı bir kuruluş olan Washington Yakın Doğu Politikası Enstitüsü'nde (Washington Institute for Near East Policy) çalışmış ve ardından yine kritik bir görev olarak Başkan Obama'nın 2008 yılında AIPAC lobisinde yaptığı konuşmanın metninin hazırlanmasında yer almıştır.⁸⁰ Onun gittikçe güçlenen konumu; Mitchell'in hareket kabiliyetini sınırlar olmuştur.

Dennis Ross, Hillary Clinton'un katkıları ile 2009 yılında Başkan Obama'nın hem özel asistanı hem de Ortadoğu, Basra Körfezi, Afganistan, Pakistan ve Güney Asya'yı da kapsayacak şekilde Merkezi Bölge Kıdemli Direktörü

79 Ghassan Shabaneh, "Obama's Foreign Policy Toward Israel: The Failure to Use Smart Power." *Al Jazeera*, 31 Ağustos 2015.

80 Terry, a.g.e., s. 900.

olarak atanmıştır. Hillary Clinton ve Dennis Ross arasında bir yakınlık bulunmaktadır. Zira 2016 yılındaki başkanlık kampanyası boyunca Ross'un hem kendisi Hillary Clinton'ın yanında yer almıştır hem de Yahudi toplumunu Clinton'a finansal ve siyasal açıdan destek olmaya davet etmiştir. Ross'un bu süreçte; "İsrail'in savunucuları olmamız gerekiyor." şeklinde yaptığı açıklamaları da mevcuttur. Bu tutumuna uygun olarak Ross, Filistin-İsrail müzakerelerinin başarısızlığının nedeni olarak Başbakan Netanyahu'yu değil, Başkan Obama'yı gördüğünü bile açık açık söylemiştir. Bu yüzden başkanlık kampanyası boyunca Ross, Hillary Clinton'ın İsrail ile Başkan Obama gibi gerginliklere girmeyeceğini ifade etmiştir. Ross'un bu açıklamaları Filistin-İsrail müzakerelerinde görev alan Aaron Miller ve diğer Dışişleri Bakanlığı personelinin rahatsız etmiştir. Miller, Ross'un açıklamalarının aksine, müzakere sürecinde pek çok Amerikalı yetkilinin sırf süreç başarıya ulaşsın diye İsrail'in savunuculuğunu üslendiğini söylemiştir.⁸¹

Dolayısıyla Başkan Obama dönemini Filistinliler başlangıçta umut verici buldularsa da hem İsrail hem de Amerikan iç siyasetindeki yapı taşları çözüm umudunun gerçekleşmesini bireysel politik çıkarların gözetilmesi nedeniyle engellemiştir. Üstelik bir de Amerikan Kongresi, kendi başkanları yerine İsrail Başbakanı Netanyahu'nun yanında yer almayı tercih etmiştir.⁸² Bu durumda Başbakan Netanyahu'nun Yahudi yerleşim yerleri meselesinde geri adım atmasını engellemiştir. İsrail bir de Filistin müzakereleri meselesi yüzünden gerildikçe, Amerikan ulusal güvenliği açısından tehlikeli görülen birtakım eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Örneğin İsrail, ABD'nin rakip olarak gördüğü Çin'e askerî teknoloji transferi yapmıştır. Bu yüzden eski Savunma Bakanı Robert Gates İsrail'i "nankör bir müttefik" olarak nitelendirmiş, artık ABD'de İsrail'in sadık bir müttefik olmadığı hususu tartışılır olmuştur.⁸³

3. Başkan Trump Dönemi ABD'nin Filistin-İsrail Sorununa Yaklaşımı

2016 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde Demokrat aday Hillary Clinton'a karşılık, Cumhuriyetçi aday olan ve "Amerika'yı yeniden daha güçlü yapın!" sloganıyla seçim kampanyası yürüten Donald Trump beyaz evanjeliklerin %81'inin de oyunu alarak başkan seçilmiştir.⁸⁴ Hillary Clinton

81 Terry, a.g.e., s. 900.

82 Terry, a.g.e., s. 901.

83 Shabaneh, a.g.e.

84 Christopher Craig Brittain, "Racketeering in Religion: Adorno and Evangelical Support for Donald Trump." *Critical Research on Religion* 6, Sayı. 3, 2018, s. 269. Tim Alberta, "Donald Trump and the Evangelical-Nationalist Alliance." *Politico*, 14 Ekim 2017.

gibi Başkan Obama'nın İsrail ile gerginliğinin farkında olan Donald Trump zaten Başbakan Netanyahu ile dostane olan ilişkilerini adaylık sürecinde de kullanmıştır. 25 Eylül 2016'da Başbakan Netanyahu ilk önce sabah saatlerinde New York'ta Donald Trump ile onun evinde görüşmüştür. Seçim öncesi bu kritik toplantıda İsrail'in ABD Büyükelçisi Ron Dermer ve Donald Trump'ın damadı Jared Kushner de yer almıştır. Görüşme sonrasında Başbakan Netanyahu Donald Trump'a İsrail'e gösterdiği dostluk için teşekkür etmiştir.⁸⁵ Başbakan Netanyahu aynı günün akşamında ise Hillary Clinton ile bir otelde bir araya gelmiştir. Bu defa ikilinin yanında İsrail Büyükelçisi Dermer'in yanı sıra Politika Danışmanı Jake Sullivan bulunmuştur. Yine görüşmenin sonunda Başbakan, Hillary Clinton'a İsrail'e gösterdiği dostluk için teşekkür etmiştir.⁸⁶

Donald Trump ve Hillary Clinton'ın seçim öncesi televizyonda yapacakları başkanlık tartışması öncesinde Başbakan Netanyahu ile yaptıkları bu görüşme sembolik değer taşımaktadır. Hillary Clinton kampanyasında "güçlü ve güvenli İsrail" vurgusu yapar ve taraflar arasında müzakere sonucu elde edilmiş iki devletli çözüm modeline inancını dile getirirken, Donald Trump tıpkı kendi ülkesi için Meksika sınırına inşa etmekten söz ettiği duvar gibi, İsrail'in Batı Şeria duvar inşasından bahsetmiş ve Kudüs'ü başkent olarak tanıma sözü vermiştir.⁸⁷

Seçimleri Donald Trump kazandıktan sonra Başbakan Netanyahu onu tebrik etmiş ve onun için; "İsrail'in gerçek dostu" şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁸⁸ Böylelikle daha ilk günlerde ABD-İsrail ilişkilerinin Başkan Obama döneminden daha sıcak geçeceği izlenimi doğmuştur. Başbakan Netanyahu seçimleri kaybeden Hillary Clinton ile de telefon görüşmesi yapmış ve İsrail'e desteği için teşekkür etmiştir.⁸⁹

Donald Trump 20 Ocak 2017'de resmi olarak göreve başladığı zaman Başkan Obama'dan kalan gerilimli bir ABD-İsrail ilişkisi devralmıştır. Başkan Trump yaptığı ilk ulusa sesleniş konuşmasında Amerikan halkının teröristler ve suçlular tarafından tehdit edilmekte olduğunu söylemiş ve görev süresinin ilk haftasında çoğunluğu Müslüman ülkelerden olmak üzere ABD'ye seyahatleri yasaklanan ülkeler listesi içeren bir Başkanlık kararnamesi çıkartmıştır. Ülke genelinde protesto eylemleri yapılmasına yol açan bu karar, anayasaya aykırı

85 "PM Netanyahu Meets with Republican Presidential Candidate Donald Trump." *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 25 Eylül 2016.

86 "PM Netanyahu Meets with Democratic Presidential Candidate and Former Secretary of State Hillary Clinton." *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 25 Eylül 2016.

87 "Trump, Clinton Pledge Support for Israel in Netanyahu Talks." *Voanews*, 25 Eylül 2016.

88 Toi Staff, "Trump Invites Netanyahu to White House in Phone Call." *The Times of Israel*, 9 Kasım 2016.

89 Toi Staff, "In Phone Call, Netanyahu Thanks Clinton for Her Support for Israel." *The Times of Israel*, 10 Kasım 2016.

olarak addedilmiştir. Bu sebeple Başkan Trump yönetimi Yargıtay tarafından anayasaya uygun olarak kabul edilmesi için üç defa seyahat yasağı kararı çıkartmaya uğraşmıştır. Dolayısıyla Donald Trump'ın başkanlık serüveni aslında olaylı başlamıştır. İlk haftadan itibaren Başkan Trump'ın tepki çeken kararlar almaya başlaması, bu durumun Başkan'ın tecrübesiz olmasından mı, yoksa Kongre'nin zaten onun üyesi olduğu siyasi partinin ağırlıkta olduğu bir yapıda olmasından mı kaynaklandığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir.⁹⁰ Donald Trump bu sancılı süreçte oldukça tartışmalı bir bürokratik kadro da oluşturmaya başlamıştır. Örneğin 16 Aralık 2016'da Trump ABD'nin İsrail Büyükelçisi olarak Yahudi asıllı David Friedman'ı atayacağını açıklamıştır. Seçim kampanyası boyunca Trump'a İsrail politikasında yardımcı danışman olan Friedman, iki devletli çözüm modeline tamamen karşı gelen ve Batı Şeria'da yeni yerleşim yerleri açılması gerektiğini savunan bir avukattır.⁹¹ Bu yüzden büyükelçi olarak onun seçilmiş olması Trump yönetiminin nasıl bir Filistin-İsrail politikası izleyeceğine ilişkin de veri sunmuştur. Örneğin Başkan Obama ve Dışişleri Bakanlığını anti-Semitizm ile suçlayan Friedman'ın bu atamadan önce bir İsrail haber sitesinde yazar olarak kaleme aldığı makalesinde sarf ettiği şu sözler onun politik duruşunu gözler önüne sermektedir⁹²:

“Hiçbir zaman iki devletli bir çözüm olmadı, sadece iki devletin olduğu bir hikâye anlatıldı. İki devletli bir çözüm hiçbir zaman var olmadı çünkü Filistinliler İsrail'i bir Yahudi devleti olarak kabul etmedi, terörizmden vazgeçmedi, okullarında İsrail karşıtı kışkırtmalara devam etti ve diğer ülkelerden gelen, hayatlarının bir gününü bile İsrail'de geçirmemiş mültecilerin İsrail'e akın etmelerini durduramadı... Ne Yaser Arafat ne Mahmud Abbas, Camp David ve Oslo gibi anlaşmalara rağmen iki devletli bir çözümün gerektirdiği asgari koşulları yerine getiremedi... Yüzyıllık anti-Semitizm geçmişine sahip ABD Dışişleri Bakanlığı yozlaşmış Filistinlilerin iki devletli çözümden yana olmaları için onları destekledi.”

90 Ralph G. Carter, *Making US Foreign Policy: The Essentials*, Lynne Rienner Publishers, 2. Baskı, 2019, s. 1-2.

91 Daniel Estrin, “Trump Selects Adviser David Friedman As Ambassador to Israel.” *NPR News*, 16 Aralık 2016; Daniella Diaz ve Tal Kopan, “Trump Picks Campaign Adviser Friedman as US Ambassador to Israel”, *CNN Politics*, 15 Aralık 2016.

92 David Friedman, “End the Two-State Narrative.” *Arutz Sheva Israel National News*, 2015.

Görüşlerini açık açık dile getiren Friedman⁹³ önce Donald Trump'a seçim sürecinde danışmanlık yaptı, ardından da büyükelçi olarak göreve geldi. Başkan Trump'ın bürokratik kadrosunda böylelikle üç Ortodoks Yahudi yer aldı⁹⁴; David Friedman, Donald Trump'ın damadı olan Jared Kushner⁹⁵ ve Başkan Yardımcısı, Uluslararası Müzakerelerden Sorumlu Baş Temsilci ve ABD-İsrail ilişkilerini tesis eden kişi olarak görev alan Jason Greenblatt⁹⁶.

Donald Trump göreve başladıktan sonra ilk yurt dışı gezisinden önce Suudi Arabistan'a gitti ve ardından 22 Mayıs 2017'de İsrail'e geçti. Cumhurbaşkanı Rivlin ve Başbakan Netanyahu Başkan Trump'ı karşıladı ve Cumhurbaşkanı Rivlin; "Amerika'nın yeniden alanda olduğunu, ülkenin geri döndüğünü görmekten mutluyuz." şeklinde önemli bir açıklama yaptı.⁹⁷ Görüşmede şu beş husus yer alacaktı ve bu nedenle de aslında kritikti; İsrail istihbaratı ile uzlaşma sağlanması meselesi, Ağlama Duvarı'nın bulunduğu bölgenin İsrail kontrolünde olup, olmadığı diplomatik bir kriz meselesi iken Başkan Trump'ın bu alanı ziyaret etmek istemesi, Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak görülmesi ve Amerikan elçiliğinin taşınması, İsrail ile Filistinliler arasında nihai bir barış antlaşmasının tesisi ve son olarak da ABD, İsrail ve Sünni Arap devletleri arasında yeni bir koalisyonun inşası.⁹⁸ Başkan Trump bu ziyarette gerçekten de eşi Melania Trump, kızı Ivanka Trump ve damadı Jared Kushner ile birlikte, yanlarında İsraili bir yetkili olmadan Ağlama Duvarı'na gitti ve böylelikle görevdeyken bu alanı ziyaret eden ilk Amerikan başkanı oldu.⁹⁹ Daha önce Barack Obama da başkanlığa aday olduğu sırada bu bölgeyi ziyaret etmiş ancak iki başkanlık döneminde de buraya uğramamıştı. Bunun sebebi İsrail'in Ağlama Duvarı'nın bulunduğu Kudüs'ün eski şehir bölgesini savaşla toprak elde ettiği 1967 savaşında ele geçirmiş olmasıydı. Pek çok devlet

93 Friedman'ın aynı sitede kaleme aldığı diğer önemli yazıları için bkz.: "David Friedman, Trumps Ambassador to Israel, on the Issues." *The New York Times*, 12 Aralık 2016. 2018 yılında ise Friedman İsrail'de bulunan Kuzey Amerika Yahudi Federasyonu Genel Kurul toplantısına katılarak bir konuşma yapmış ve şu açıklamalarda bulunmuştur: "Diasporadaki bizler İsrail'e huzur vermeliyiz... Ben İsrail'i savunmaktan çekinmeyen sağcı biriyim." Bkz: Mustafa Deveci, "ABD'nin İsrail Büyükelçisi Friedman: İsrail'i Savunmaktan Çekinmeyen Sağcı Biriyim.", *Anadolu Ajansı*, 24 Ekim 2018.

94 "Trump's Israel Visit: 5 Key Issues." *CNBC News*, 21 Mayıs 2017.

95 Jared Kushner'in ailesi Nazi soykırımından kaçarak 1949'da Belarus'tan ABD'ye gelmiş ve çocuklarını Ortodoks Yahudi inancına göre yetiştirmiştir. Babası Charles Kushner 1985'de aile şirketi kurmuştur. Daha önce Demokrat Parti adaylarının seçim kampanyalarına parasal destek olan Charles Kushner Donald Trump'ın da seçim kampanyasına finansal açıdan destek olmuştur. Bkz.: Leah Simpson, "Who are Jared Kushner's Family?", *SCMP*, 5 Nisan 2021.

96 Jason Greenblatt uzun yıllar Donald Trump'ın avukatlığını da yapmış bir isimdir. Ailesi Haredim Yahudisidir. Bkz.: Yalçın Ademoğlu, "ABD Ortadoğu Özel Temsilcisi Jason Greenblatt", *Euronews*, 5 Eylül 2019.

97 "President Trump in Israel." *U.S. Embassy in Israel*, 23 Mayıs 2017.

98 "Trump's Israel Visit: 5 Key Issues." *CNBC News*, 21 Mayıs 2017.

99 "President Trump in Israel." *U.S. Embassy in Israel*, 23 Mayıs 2017.

bu toprakları hâlâ İsrail'in bir parçası olarak görmemektedir ve bu nedenle de Donald Trump'a kadarki Amerikan başkanları görevdeyken bu bölgeye gitmemiştir¹⁰⁰.

Başkan Trump gezisinde İsrail ile ilgili açıklamalarda bulunurken terörizmi yenmekten, bölgeye barış ve istikrar getirmekten söz etti. Bu ziyarete az bir zaman kala İsraili bürokratlar zaten güven artırıcı önlemler kapsamında Filistin ekonomisini iyileştirme projelerine sıcak baktıklarını söylemişlerdi ve Başkan Trump da gezisi esnasında barış sürecini yeniden hayata geçirmeyi umut ettiklerini belirtti. Ancak Filistinliler belirsizlikler ile yüklü İsrail girişimlerini yetersiz buldukları için Başkan Trump'ın sözlerini gerçekçi bulmadılar.¹⁰¹ Oysa Başkan Trump tarafları barış masasına geri getirmek konusunda ısrarcıydı ve bu nedenle gezide Arapların tepkisini çekmemek için Amerikan büyükelçiliğinin taşınıp taşınmayacağı hakkında bir izlenim yaratmamaya çalıştı.¹⁰²

3.1.1 ABD Büyükelçiliğinin Kudüs'e Taşınması Kararı Alınması ve ABD'nin İsrail Desteği

Her ne kadar Başkan Trump Mayıs 2017'de temkinli davranırsa da Filistinlilerin onun başkanlığı döneminde yaşadığı ilk şok edici olay 6 Aralık 2017'de Başkan'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak gördüklerini açıklaması ve 14 Mayıs 2018'de ise Tel Aviv'de bulunan Amerikan elçiliğini Kudüs'e taşımasıdır. Bu karar aslında en çok hakkında yolsuzluk iddiaları çıktığından kaynaklı siyasal istikrarsızlıklar ile boğuşan Başbakan Netanyahu için tarihi bir andır. Başbakan Netanyahu bu gelişmenin üzerine yaptığı açıklamada alınan karardan duydukları memnuniyeti dile getirmiş ve "Başkan'ın almış olduğu bu karar barış için atılmış önemli bir adımdır çünkü Kudüs'ü İsrail devletinin başkenti olarak görmeyen bir barış olamaz. Barış isteyen tüm ülkeleri ABD'ye katılarak Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımaya ve büyükelçiliklerini buraya taşımaya davet ediyorum." şeklinde bir açıklama yapmıştır.¹⁰³

Böylelikle Başkan Trump döneminde ABD Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıyan ilk ülke oldu. Dahası önceki Amerikan başkanları Filistin-

100 Judy Maltz, "Trump Visits Israel: Donald Trump Becomes First Sitting President to Visit Jerusalem's Old City." *Haaretz*, 22 Mayıs 2017.

101 Peter Beaumont, "Trump Declares Rare Opportunity for Peace as Overseas Tour Stops in Israel." *The Guardian*, 22 Mayıs 2017.

102 Anne Gearan ve Ruth Eglash, "Behind Triumphant Trump Visit to Israel, a Few Old Tensions Return", *The Washington Post*, 20 Mayıs 2017.

103 "PM Netanyahu's Response to US President Trump's Statement." *Israel Ministry of Foreign Affairs*, 6 Aralık 2017.

İsrail sorunu çözülmeyen böyle bir adım atmamak gerektiğini düşünürken Donald Trump bu bakış açısını terk edip seçim kampanyasında vaat ettiği hususu yaşama geçirmiş oldu. Mahmud Abbas bu kararı kınadı ve atılan bu adımın aşırılık yanlısı grupların eylemlerini arttırmasına neden olacak kadar kötü bir karar olduğuna dikkat çekti. Filistin Baş Müzakerecisi Saeb Erakat ise ABD'nin kendisini barış sürecinde bir taraf olmaktan uzaklaştırdığını ve iki devletli çözüm anlayışının ortadan kaldırıldığını söyledi.¹⁰⁴ Başbakan Netanyahu ise 6 Mart 2018'de AIPAC'ta yaptığı bir konuşmada tekrar Başkan Trump'a teşekkür etti ancak bir yandan da David Friedman'a minnetlerini ilettili. Başbakan Netanyahu; "Kudüs'teki elçilikte çalışma onuruna sahip olacak ilk büyükelçi, mükemmel Amerikan büyükelçisi David Friedman'dır. David bu yaptığın harika işler için teşekkür ederim." diyerek alınan kararda büyükelçinin katkısına dikkat çekmeye çalıştı.¹⁰⁵

Başkan Trump'ın İsrail'e destek olmak için yapmış olduğu başka açıklamalar ve eylemler de bulunmaktadır. Örneğin 18 Nisan 2018'de resmi Twitter hesabından bir tweet atan başkan hem İsrail'in bağımsızlığının yetmişinci yıldönümünü kutlamış hem de ülkesinin İsrail'den daha iyi bir arkadaşı olmadığını söyleyerek, elçiliğin Kudüs'e bir an evvel taşınmasını beklediğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Beyaz Saray da resmi Twitter hesabından bir kutlama mesajı yayınlamış ve hatta Başkan Trump ile ailesinin İsrail gezisi ve Ağlama Duvarı önünde çekilmiş resimlerinden oluşan bir video yayınlamıştır.¹⁰⁶ Bir başka husus Filistinlilerin İsrail'i 2014 yılında yaptıkları Koruyucu Hat Operasyonu için UCM'ye savaş suçu işlemekle şikâyet etmeleri ile yaşanmıştır. Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton 10 Eylül 2018'de yaptığı bir açıklamada ülkesinin dost ve müttefik ülke olan İsrail'in yanında olacağını söyleyerek, Filistinlileri müzakere sürecine ilişkin katkıda bulunmamakla suçlamış ve Başkan Trump yönetiminin FKÖ'nün Washington bürosunun açık tutulmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Ulusal Güvenlik Danışmanı Bolton bununla da kalmayarak; "ABD, UCM'nin veya herhangi bir örgütün İsrail'in kendini savunma hakkını kısıtlamasına izin vermeyeceğiz." diyerek, aslında Başkan Trump yönetiminin İsrail'e olan desteğinin boyutunu göstermiştir¹⁰⁷. Oysa alınan bu karar barış sürecine zarar vermiştir. Dahası ABD bir de UCM'yi İsrail hakkında soruşturma açacak

104 Jeremy Diamond ve Elise Labott, "Trump Recognizes Jerusalem as Israel's Capital", *CNN Politics*, 6 Aralık 2017.

105 "Full Text of Netanyahu's 2018 Address to AIPAC." *The Times of Israel*, 6 Mart 2018.

106 "Donald Trump, White House Wish Israel a Happy Independence Day on Twitter." *Haaretz*, 19 Nisan 2018.

107 Andrew O'Reilly, "Trump Administration Closing PLO Mission in Washington." *Fox News*, 10 Eylül 2018.

olurlarsa yaptırım uygulama söylemi ile tehdit etmiştir. FKÖ Genel Sekreteri Saeb Erakat bu gelişmelerin üzerine; “Bu, Trump yönetiminin Filistin halkını toptan cezalandırma politikasının bir başka göstergesi.” şeklinde bir yorumda bulunmuştur.¹⁰⁸

3.2. Filistin’e Yapılan Yardımların Askıya Alınması ve Başkan Trump’ın Golan Tepeleri Açıklaması

Başkan Trump’ın Filistinlileri sıkıştırma siyaseti bu kadarla da kalmadı. Başkan Trump önce ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) aracılığı ve BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı (UNWRA) ile Batı Şeria ve Gazze’de Filistinli sivil toplum kuruluşlarına verilen Amerikan desteğini aşamalı olarak azalttı¹⁰⁹, 2019 yılına gelindiğinde ise tamamen kesti (Knell, 2019). Bu kararı ile övünen Başkan Trump Yahudi topluluğunun yeni yılını kutlamak için yaptığı bir konuşmada; “Filistinlilere ödediğimiz büyük miktarda parayı durdurdum. Siz bir anlaşma yapana kadar ödeme yapmayacağız.” diyerek bir kez daha İsrail’in yanında yer almış, kendinden önceki Demokrat ve Cumhuriyetçi Başkanların yetmiş yıllık Ortadoğu’ya Amerikan desteği politikasını durdurmuştur.¹¹⁰ Böylelikle Başkan Trump döneminde Filistinliler ABD’den son on yılın en kısıtlı yardımını alabilmiş oldular. Oysa aynı hükümet bu süreçte İsrail’e 130 milyar dolarlık yardımda bulunarak ülkeyi bir de iktisadi açıdan desteklemişti.¹¹¹ Öte yandan Başkan Trump İsrail 2019 yılında parlamento seçimlerine giderken Twitter üzerinden bir hamle daha yaparak, yeniden seçilme hususunda zor durumda olan Netanyahu iktidarına destek olmaya çalışmıştır. Mart 2019’da Başkan Trump ülkesinin 1967 Savaşı’nda İsrail’in Suriye’den alarak işgal ettiği Golan Tepeleri’ni İsrail’in toprağı olarak tanıyacaklarını açıklamıştır. Netanyahu’nun kriz yaşadığı bir süreçte Başkan Trump’ın attığı bu tweet yine ABD’nin İsrail desteğinin açık bir göstergesidir.¹¹²

108 Ola Salem, “US Decision to Shut PLO Office Denies Palestinians as People.” *Al Jazeera*, 11 Eylül 2018.

109 David Brunnstrom, “Trump Cuts More Than 200 Million Dolar in U.S. Aid to Palestinians.” *Reuters*, 24 Ağustos 2018.

110 Hady Amr, “In One Move, Trump Eliminated US Funding for UNWRA and the US Role as Mideast Peacemaker”. *Brookings*, 7 Eylül 2018.

111 Zuhâl Çalık Topuz, “Trump Dönemi Değişen Dengelerin Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi.” *Akademik Ortadoğu* 13, Sayı: 1, 2018, s. 120.

112 Julian Borger, “Trump says US will recognize Israel’s sovereignty over Golan Heights.” *The Guardian*, 21 Mart 2019.

3.3. Yüzyılın Antlaşması Planı ve Trump'ın İkinci Defa Adaylık Süreci

Başkan Trump döneminde yapılan bir başka İsrail yanlısı girişim ise 28 Ocak 2020'de uluslararası kamuoyuna duyurulan ve taraflar arasında bir huzur planıymış gibi sunulan Yüzyılın Antlaşması'dır. Aslında Başkan Trump 9 Nisan 2019'daki İsrail seçimlerinin hemen öncesinde bir barış planı olacağından söz etmiş ancak içeriğinin ne zaman kamuoyu ile paylaşılacağından bahsetmemiştir. Damat Jared Kushner tarafından hazırlanan plan açıklandığında Filistin Devlet Başkanı Abbas tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır.¹¹³ Plan, İsrail'in 1967'de işgal ettiği alanları bu ülkenin kontrolüne bırakması, 2016 yılında çıkan BM Güvenlik Konseyi 2334 sayılı kararı hiçe sayması, önceki Amerikan politikalarını bir kenara itmesi ve bağımsız bir Filistin devletinin inşasını engellemesi ile dikkat çekmektedir.¹¹⁴

Plan Filistinlilerin yıllardır uğruna mücadele verdikleri önceliklerini göz ardı ederken, İsrail'in beklentilerini gerçekleştiren bir içeriktedir. Bu plan da Başkan Trump'ın İsrail'e olan desteğinin bir parçasıdır. Plan bir nevi Filistin tarafını topraksızlığa mahkûm ederken İsrail işgalini meşrulaştırma girişimidir. Planda İsrail'in yıllardan beri dile getirdiği güvenlik sorunu temel alındığından bu şekilde hareket edilmiştir. Dört yıl içerisinde bir Filistin devletinin kurulacağından söz edilse de bu devletin mekânsal bütünlüğü olmayacak ve ulaşım köprü ve tüneller vasıtasıyla sağlanacaktır.¹¹⁵ Üstelik kurulacak Filistin devletinin yaşayabilmesi için gerekli olan ekonomik düzenlemelerle ilgili olarak da planda ABD'nin %20, AB ülkelerinin %10 ve Körfez ülkelerinin %70 oranlarında katkıda bulunacakları toplamda beş yıllık bir süre için 30 milyar dolar fon tahsis edecekleri belirtilmiştir. Bu planda iktisadi açıdan İsrail'e bir yükümlülük getirilmediği görülmektedir. Son olarak plan Filistin'de güvenliğin sağlanması için kısıtlı imkânlarla sahip bir polis gücü oluşturulmasına olanak verse de bu devletin bir ordusunun olmasına müsaade etmemiştir.¹¹⁶

Donald Trump birinci başkanlık görevi sona erdikten sonra yeniden aday oldu ve bu defa Demokrat Parti'den karşısına aday olarak Joe Biden çıktı. İsrail yönetimi ABD'de yaşanan bu süreci de yakından takip etti. Hatta İsrail'de Başbakan Netanyahu'nun da destekçilerinden olan Yahudi yerleşimcilerin liderleri Hebron'da, Patrikler Mezarı'nda, Donald Trump'ın

113 Jim Zanotti, "Israel and the Palestinians: U.S. Peace Plan and Possible Israeli Annexation." *Congressional Research Service Insight*, 30 Ocak 2020.

114 Zaha Hassan vd., "Breaking the Israel-Palestine Status Quo", *Carnegie Endowment for Peace*, 19 Nisan 2021.

115 T.C. İletişim Başkanlığı, *Yüzyılın İşgali Tek Taraflı Planların Gölgesinde*, İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı Yayınları, 2020, s. 35-37.

116 Cengiz Tomar, "Yüzyılın Anlaşması ya da Yüzyılın İşgali." *Anadolu Ajansı*, 9 Mayıs 2019.

yeniden seçilmesi için seçim duası yaptılar. Toplantı sonrasında yaptıkları açıklamada ise; “Burada Başkan Trump’ı kutsamak ve Tanrı’ya Trump gibi çok önemli değişiklikler yapan bir başkan gönderdiği için teşekkür etmek amacıyla toplandık” dediler. Başbakan Netahyahu ve onun destekçileri için Donald Trump önemli bir seçenektir çünkü onun başkanlığı döneminde sadece İsrail için çok önemli olan adımlar atmamış, aynı zamanda Trump yönetimi Başkan Obama’dan kalma İran ile yapılan nükleer antlaşmadan çekilmişti. Oysa Demokratların adayı Biden kampanya sürecinde eğer seçilirse İran antlaşmasını yeniden müzakere etmekten söz ediyordu.¹¹⁷

Sonuç olarak seçimleri Joe Biden kazandı. Ardından Filistin Devlet Başkanı Abbas’ın Özel Temsilcisi Nebil Şaas; “Donald Trump’ın döneminden daha kötü bir dönem olmadı. Joe Biden’ın kazanması ve Trump’ın kaybetmesi Filistinliler için bir kazanım.” şeklinde bir açıklama yaptı.¹¹⁸ Başkan Trump dönemi tarihe İsrail yanlısı, Filistin karşıtı Amerikan hükûmeti olarak geçti.

Sonuç

ABD’de Başkan kilit bir karar alıcı olmakla birlikte yönetim şekline etki eden pek çok unsur bulunmaktadır. En fazla iki dönem üst üste bu görevi yürütebilen Başkanlar ilk görev sürelerinde ikinci adaylıklarını göz önünde bulundurarak hareket etmektedir. Bu baskı onların kitleleri etkileyebilmek için dış politikada ya daha cesur ya da tam tersine kaygıyla daha pasif hareket etmelerine yol açmaktadır. Örneğin ülkede yer alan lobiler baskı uygulayarak Başkan’ın dış politika karar alma sürecinin bir parçası hâline gelebilmektedir. Ülkede en etkili lobi İsrail lobisi olan AIPAC’tır. Hem Barack Obama hem de Donald Trump bu lobi ile ilişkilerine dikkat etmiştir.

Barack Obama ilk başkanlığı süresince Filistin-İsrail meselesine iki devletli çözüm perspektifinden bakıp İsrail’in yeni yerleşim yerleri inşa etme politikasını durdurmasını bekleyince ABD-İsrail ilişkileri gerilmiştir. Ancak Başkan bir yandan da İsrail’in güvenliğine verdikleri önemi vurgulamıştır. Başkan Obama, onun iki başkanlığı süresince Dışişleri Bakanları olan Hillary Clinton ile John Kerry, bu hususta görevlendirilen özel temsilciler ve hatta Başkan Yardımcısı Joe Biden sürecin bir parçası olmuş ancak iki tarafı da müzakere sürecinde yeterli miktarda tavizde bulunmaya ikna edememiştir. İsrail bir ara yerleşim yerleri inşasına kısmi moratoryum uygulasa da bu taviz Filistin tarafı için yeterli görülmemiştir. Aynı şekilde Hamas’ın faaliyetleri ve

117 Neri Zilber, “What Israeli Politicians Really Think About the US Election?”, *Foreign Policy*, 3 Kasım 2020.

118 Çağrı Koşak vd., “Trump’ın İsrail-Filistin Meselesinde Yaptığı Hataları Biden Düzeltbilecek mi?”, *Anadolu Ajansı*, 8 Kasım 2020.

Gazze’de seçimleri kazanarak siyasi sürecin bir parçası hâline gelmesi de süreci etkilemiştir.

Başkan Obama söylemleri ile uluslararası basında Filistin yanlısı olarak görülmeye başlayınca, hem İsrail lobisinin ve ABD’de bulunan Yahudi cemaatinin desteğini kaybetmemek hem de ABD-İsrail ilişkilerini geleneksel çizginin dışına çıkartmamak için özellikle uluslararası kuruluşlarda ABD İsrail’e destek olmaya devam etmiştir. Bu kapsamda ABD 2009 yılında BM Örgütü’nde yapılan Goldstone raporu ile ilgili oylamada olumsuz oy vererek İsrail’in yanında yer almıştır. İsrail’i savaş suçu işlemekle itham eden bu yüzden de Filistinliler için çok önemli olan bu kararda ABD’nin sergilemiş olduğu tutum aslında Başkan Obama’nın uluslararası basında ifade edildiği şekilde Filistin yanlısı olmadığına bir işarettir. Başkan Obama bu hususta İsrail’i desteklemeyi tercih etmiştir.

Başkan Obama İsrail’in uluslararası imajı zedelenirken bu devleti müzakere masasına çekmeye çalışıp aslında ülkenin uluslararası toplumda barış karşıtı görülmemesini de sağlamaya çalışmıştır. Bu da Başkan Obama’nın İsrail desteğinin bir göstergesidir. Ancak bu süreçte Başbakan Netanyahu zorlu bir koalisyon hükümeti ile ülkeyi yönetmeye çalışırken iç siyasi baskılar nedeniyle Filistin meselesini kullanmaya başladıkça müzakere süreci yara almıştır. Bu süreçte Mahmud Abbas ekonomik vaatler karşılığında topraklarından vazgeçen, Binyamin Netanyahu ise Amerikan baskıları yüzünden karşı taraftan taviz kopartmadan yerleşim yerleri politikasını durduran ve hatta Hamas’ı saf dışı bırakamayan taraf olmak istememiştir.

2011 yılına gelindiğinde Filistin BM Örgütü’ne tam üyelik başvurusunda bulunmuştur ancak Başkan Obama Filistinlileri yine desteklememiştir. Hatta Genel Kurul’da yapılan oylamada ABD aleyhte oy kullanmıştır. 2012 yılına gelindiğinde Başkan Obama’nın görev süresi dolmak üzeredir ve ikinci defa adaylığını koyacaktır. Tam da bu dönemde ABD ile İsrail arasında gelişmiş güvenlik iş birliği yasası imzalanmış ve ABD İsrail’e olan mali desteğini arttırma kararı almıştır. Böylelikle Başkan Obama İsrail ile ilişkilere verdiği önemi göstermek istemiş ve Başkan’ın seçim kaygısının onun Filistin-İsrail sorununa yaklaşımını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Başbakan Netanyahu gelişmelerden memnun olsa da Obama’nın rakibi Mitt Romney’i desteklemekten geri durmamıştır.

İsrail’e başkanlığının ilk döneminde resmi ziyarette bulunmayan Obama, bunu ikinci döneminin başında gerçekleştirmiştir. Bu süreçte ABD’nin İran’ın nükleer faaliyetlerine yönelik askerî müdahale içermeyen barışçıl yollardan ikna politikasının İsrail’i gerdiği ve bu ülkenin de karşı hamle olarak Filistin müzakerelerini çıkmaza soktuğu görülmüştür. İkinci Obama döneminde de

taraf lar bir araya getirilmek istendi yse de sonu ç alınamamıştır ve aslında Obama yönetimi başarısız olduk larını kabul etmek zorunda kalmıştır. Görev süresi dolmak üzere yken Başkan'ın yaptı ğı tek şey BM Güvenlik Konseyi'nde yaptırım gücü olmayan İsrail yerleşim yerlerine ilişkin kararı veto etmemektir. Başkan Obama İsrail'i yerleşim yerleri sorunu konusunda köşeye sıkıştırarak bir yaptırım mekanizması da işletmemiştir. Dolayısıyla çalışmada Başkan Obama'nın aslında Filistin yanlı sı olmadığı, sadece söylemsel bazı açıklamalarının Filistin tarafından olumlu karşılandığı, ülkenin İsrail ile İran meselesi yüzünden gerginlik yaşadıkça bu durumun Filistin sürecini etkiledi ği ve İsrail'e müzakere sürecinde sözünü geçiremedi ği sonucuna ulaşılmıştır. Başkan Obama Filistin yanlı sı olsaydı ABD BM Örgütü'nde onları destekler ve yerleşim yerleri meselesinde İsrail'e daha büyük baskı uygulardı.

Donald Trump ise Barack Obama gibi iki dönem seçilememiş sadece dört yıl görev yapabilmiştir. Başkan Obama'nın İsrail gerginliğinin bilincinde olan Trump ve ekibi daha seçim sürecinde Mitt Romney gibi davranarak İsrail yanlı sı bir tutum benimsemiş ve hatta bu ülkeye çeşitli sözler verilmiştir. Gerçekten de Donald Trump başkan olunca İsrail'i tatmin edecek eylemlerde bulunmuş, daha önce hiçbir Amerikan başkanının cesaret edemeyece ği işler gerçekleştirmiştir. Bu nedenle Trump dönemi Filistinliler için tam bir kâbus olmuştur. Başkan ise tamamen İsrail yanlı sı hareket etmiştir. Başbakan Netanyahu ne zaman iç siyasette sıkışsa Başkan Trump ona destek olmuştur. Başkan ikinci defa yeniden adaylığını koydu ğunda, her ne kadar rakibi olan Joe Biden'ın da arası İsrail ile iyi olsa da Filistinliler Trump döneminin kapanmasını umut etmiştir. Çalışmada Başkan Trump'ın İsrail yanlı sı oldu ğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

“Amerika Birleşik Devletleri Anayasası”, 2004, (Erişim Tarihi:06 Ocak 2021) <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>.

Ademo ğlu, Yalçın. “ABD Ortado ğu Özel Temsilcisi Jason Greenblatt”, Euronews, (2019), (Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2021), <https://tr.euronews.com/2019/09/05/abd-orta-dogu-temsalcisi-jason-greenblatt-yuzyilin-anlasmassindan-sonra-istifa-edecek>

Al Jazeera. “Israel to End Settlement Moratorium.” (2010), (Erişim Tarihi: 01 Mart 2021), <https://www.aljazeera.com/news/2010/9/12/israel-to-end-settlement-moratorium>

Alberta, Tim. “Donald Trump and the Evangelical-Nationalist Alliance.”

Politico, (2017), (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2021), <https://www.politico.com/magazine/story/2017/10/14/trump-evangelical-nationalist-alliance-215713>.

Amnesty International. “Israel/Gaza Operation Cast Lead: 22 Days of Death and Destruction.” (2009), (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2021), <https://www.amnesty.org/download/Documents/48000/mde150152009en.pdf>.

Amr, Hady. “In One Move, Trump Eliminated US Funding for UNWRA and the US Role as Mideast Peacemaker”. Brookings, (2018), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2021), <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/09/07/in-one-move-trump-eliminated-us-funding-for-unrwa-and-the-us-role-as-mideast-peacemaker/>

Anadolu Ajansı. “İsrail Hükümeti Yeni Yerleşim Birimi İnşasını Onayladı.” (2013), (Erişim Tarihi: 19 Haziran 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-hukumeti-yeni-yerlesim-birimi-insasini-onayladi/202009>

Asadi, Tohid ve Arjmand, Marzieh Javadi. “Presidential-Congressional Relations in US Foreign Policy Decision-Making: A Theoretical Treatise.” Вестник МГИМО-Университета 61, Sayı. 4, (2018): 219-240, <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2018-4-61-219-240>.

BBC News. “ABD ile İsrail Arasında Büyük Silah Anlaşması.” (2013), (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2021), https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130422_abd_israil

Beaumont, Peter. “Trump Declares Rare Opportunity for Peace as Overseas Tour Stops in Israel.” The Guardian, (2017) (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2021), <https://www.theguardian.com/us-news/2017/may/22/ultimate-peace-deal-goal-donald-trump-visits-israel>.

Bickerton, Ian J. ve Klausner, Carla L. *A History of the Arab-Israeli Conflict*, New York: Routhledge, 7. Baskı, 2016 .

Biographical Directory of the United States Congress, “John Foster Dulles”, (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2021), <https://bioguideretro.congress.gov/Home/MemberDetails?memIndex=d000522>.

Booth, William ve Morello, Carol. “Biden Arrives in Israel to Talk Billions in Military Aid and Try to Patch Things Up.” The Washington Post, (2016), (Erişim Tarihi: 23 Haziran 2021), https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/biden-arrives-in-israel-to-talk-billions-in-military-aid--and-patch-things-up/2016/03/07/d2dce47a-cec2-11e5-90d3-34c2c42653ac_story.html

Borger, Julian. “Trump says US will recognize Israel’s sovereignty over Golan Heights.” The Guardian, (2019), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2021), <https://www.theguardian.com/us-news/2019/mar/21/trump-us-golan-heights-israel-sovereignty>.

Brittain, Christopher Craig. "Racketeering in Religion: Adorno and Evangelical Support for Donald Trump." *Critical Research on Religion* 6, Sayı. 3, (2018): 269-288, <https://doi.org/doi:10.1177/2050303218800382>.

Bronner, Ethan ve Lander, Mark. "Israel Offers a Pause in Building New Settlements", *The New York Times*, (2009), (Erişim Tarihi: 06 Şubat 2021), <https://www.nytimes.com/2009/11/26/world/middleeast/26israel.html>.

Brunnstrom, David. "Trump Cuts More Than 200 Million Dolar in U.S. Aid to Palestinians." *Reuters*, (2018), (Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2021), <https://www.reuters.com/article/us-usa-palestinians-idUSKCN1L923C>

Byman, Daniel. "How to Handle Hamas: The Perils of Ignoring Gaza's Leadership." *Foreign Policy* 89, Sayı.5, (2010): 45-62.

Calin Costel ve Prins, Brandon. "The Sources of Presidential Foreign Policy Decision Making: Executive Experience and Militarized Interstate Conflicts." *International Journal of Peace Studies* 20, Sayı. 1, (2015): 17-34.

Carter, Ralph G. *Making US Foreign Policy: The Essentials*, Lynne Rienner Publishers, 2020.

Carter, Ralph G. *Making US Foreign Policy: The Essentials*, Lynne Rienner Publishers, 2. Baskı, 2019.

CNBC News. "Trump's Israel Visit: 5 Key Issues." (2017), (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2021), <https://www.cnb.com/2017/05/21/trumps-israel-visit-5-key-issues.html>

CNN Politics. "Netanyahu Obama Meet at White House." (2010), (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2021), <http://edition.cnn.com/2010/POLITICS/03/23/us.israel/index.html>

CNN Türk. "İsrail'den Tehlikeli Adım." (2013), (Erişim Tarihi: 17 Haziran 2021), <https://www.cnnturk.com/2013/dunya/08/11/israilden.tehlikeli.adim/719100.0/index.html>

Cohen, Raphael S., Johnson, David E., Thaler, David E., Allen, Brenna, Bartels, Elizabeth M., Cahill, James, Efron, Shira. *From Cast Lead to Protective Edge: Lessons From Israel's War in Gaza*, Rand Corporation, 2017, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2021), https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1888.html

Combs, Jerald. *The History of American Foreign Policy from 1895*, New York: Routhledge, 4. Baskı, 2015.

Deutsche Welle. "Ortadoğu Görüşmeleri Çıkmazda." (2010), (Erişim Tarihi: 10 Mart 2021), <https://www.dw.com/tr/ortadoğu-görüşmeleri-çıkmazda/a-6004565>

Deveci, Mustafa. “ABD’nin İsrail Büyükelçisi Friedman: İsrail’i Savunmaktan Çekinmeyen Sağcı Biriyim.” (2018), (Erişim tarihi: 8 Ağustos 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdinin-israil-buyukelcisi-friedman-israili-savunmaktan-cekinmeyen-sagci-biriyim/1292340>.

Diamond, Jeremy ve Labott, Elise. “Trump Recognizes Jerusalem as Israel’s Capital”, CNN Politics, (2017), (Erişim tarihi: 05 Ağustos 2021), <https://edition.cnn.com/2017/12/06/politics/president-donald-trump-jerusalem/index.html>.

Diaz, Daniella ve Kopan, Tal. “Trump Picks Campaign Adviser Friedman as US Ambassador to Israel”, CNN Politics, (2016), (Erişim Tarihi: 07 Ağustos 2021), <https://edition.cnn.com/2016/12/15/politics/trump-picks-campaign-adviser-friedman-as-us-ambassador-to-israel/index.html>.

Dünya Gazetesi. “BM Genel Kurulu’ndan Goldstone Raporu’na Onay”, (2009), (Erişim Tarihi: 03 Şubat 2021), <https://www.dunya.com/dunya/bm-genel-kurulu039ndan-039goldstone-raporu039na-onay-haberi-95704>

Embassy of the United States Ankara, “Amerikan Hükümetinin Ana Hatları”, (Erişim Tarihi: 5 Ocak 2021), <http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAAnaHatlar/Hukümet.htm#b3>.

Entous, Adam ve Assadi, Mohammed. “Biden Scolds Israel over Settlement Plan”, Reuters, (2010), (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021), <https://www.reuters.com/article/us-usa-israel-biden-idUSTRE6271YE20100310>

Estrin, Daniel. “Trump Selects Adviser David Friedman As Ambassador to Israel.” NPR News, (2016), (Erişim Tarihi: 07 Ağustos 2021), <https://www.npr.org/2016/12/16/505892940/trump-selects-adviser-david-friedman-as-ambassador-to-israel>

Euronews. “Biden: Filistin Bu Saldırlara Neden Sessiz Kalıyor?” (2016b). (Erişim Tarihi: 05 Temmuz 2021), <https://tr.euronews.com/2016/03/09/biden-filistin-bu-saldirilara-neden-sessiz-kaliyor>

Euronews. “Biden’in İsrail Ziyareti Saldırıların Gölgesinde Kaldı.” (2016a). (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2021), <https://tr.euronews.com/2016/03/08/biden-in-israil-ziyareti-saldirilarin-golgesinde-kaldi>

Farley, Robert. “Obama’s First Call As President to Any Head of State was to Mahmoud Abbas, Leader of Fatah.” (2009), (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021), <https://www.politifact.com/factchecks/2009/may/08/chain-email/one-obamas-first-calls-was-palestinian-leader-and/>

Friedman, David. “End the Two-State Narrative.” Arutz Sheva Israel National News, (2015), (Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2021), <https://www.israelnationalnews.com/Articles/Article.aspx/18368>

Gearan, Anne ve Eglash, Ruth. “Behind Triumphant Trump Visit to Israel, a Few Old Tensions Return”, The Washington Post, (2017), (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2021), https://www.washingtonpost.com/world/national-security/behind-triumphant-trump-visit-to-israel-a-few-old-tensions-return/2017/05/20/21c39580-3cd0-11e7-9e48-c4f199710b69_story.html.

Goldenberg, Ilan. “Lessons From The 2013-2014 Israeli-Palestinian Final Status Negotiations.” Center for a New American Security, (2015), (Erişim Tarihi: 02 Haziran 2021), https://www.files.ethz.ch/isn/189778/CNAS_Final_Status_Negotiation_web.pdf

Haaretz. “Donald Trump, White House Wish Israel a Happy Independence Day on Twitter.” (2018), (Erişim tarihi: 07 Ağustos 2021), <https://www.haaretz.com/israel-news/donald-trump-wishes-israel-a-happy-independence-day-in-tweet-1.6012202>

Haaretz. “Full Transcript of Abbas Sepeech at UN General Assembly.” (2011), (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2021), <https://www.haaretz.com/1.5182217>

Hassan, Zaha, Levy, Daniel, Keir, Hallaamal ve Muasher, Marwan. “Breaking the Israel-Palestine Status Quo”, Carnegie Endowment for Peace, (2020), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2021), https://carnegieendowment.org/files/BreakingtheStatusQuo_final2.pdf

Heller, Jeffrey. “Mideast Talks Still Under Threat After Clinton visit.” Reuters, (2010), (Erişim Tarihi: 12 Mart 2021), <https://www.reuters.com/article/us-palestinians-israel-idUSTRE68C51720100916>

Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories: Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict. “United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict.” (2009), (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021), file:///C:/Users/9480/Downloads/A_HRC_12_48-EN.pdf

International Federation for Human Rights. “Operation Cast Lead Gaza Strip One Year After.” (2009), (Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021), <https://www.fidh.org/IMG/pdf/IsraelPalestine533a-2.pdf>.

Israel Ministry of Foreign Affairs, “Operation Cast Lead: Humanitarian Aspects.” (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2021), https://mfa.gov.il/MFA_graphics/MFA_Gallery/documents/CastLeadHumanitarianReport.pdf

Israel Ministry of Foreign Affairs. “Behind the Headlines: The ten month Israeli moratorium on settlement building.” (2009d). (Erişim Tarihi: 07 Şubat 2021), <https://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/issues/pages/behind-the-headlines-the-ten-month-israeli-moratorium-on-settlement-building-26-nov-2009.aspx>

Israel Ministry of Foreign Affairs. “Elections in Israel-February 2009.” (2009a), (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021), https://mfa.gov.il/mfa/aboutisrael/history/pages/elections_in_israel_february_2009.aspx

Israel Ministry of Foreign Affairs. “PM Netanyahu Meets with Democratic Presidential Candidate and Former Secretary of State Hillary Clinton.” (2016b), (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2021), <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2016/Pages/PM-Netanyahu-meets-with-Democratic-Presidential-candidate-Hillary-Clinton-25-September-2016-.aspx>

Israel Ministry of Foreign Affairs. “PM Netanyahu Meets with Republican Presidential Candidate Donlad Trump.” (2016a), (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2021), <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2016/Pages/PM-Netanyahu-meets-with-Republican-Presidential-candidate-Donald-Trump-25-September-2016.aspx>

Israel Ministry of Foreign Affairs. “PM Netanyahu’s Response to US President Trump’s Statement.” (2017), (Erişim Tarihi: 03 Ağustos 2021), <https://mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2017/Pages/PM-Netanyahus-response-to-President-Trumps-statement-6-December-2017.aspx>

Israel Ministry of Foreign Affairs. “Remarks by PM Netanyahu and US President Obama.” (2009b), (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2021), https://mfa.gov.il/mfa/pressroom/2009/pages/pm_netanyahu_meets_us_pres_obama_18-may-2009.aspx

Israel Ministry of Foreign Affairs. “Remarks by PM Netanyahu and US President Obama.” (2010), (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021), https://mfa.gov.il/mfa/pressroom/2010/pages/remarks_pm_netanyahu_us_president_obama_6-jul-2010.aspx

Israel Ministry of Foreign Affairs. “Statement by PM Netanyahu on the Cabinet Decision to suspend new construction in Judea and Samaria”, (2009c), (Erişim Tarihi: 06 Şubat 2021), https://www.mfa.gov.il/MFA/PressRoom/2009/Pages/Statement_by_PM_Netanyahu_suspend_new_construction_Judea_Samaria_25-Nov-2009.aspx.

Israel Security Agency. “Data and Trends in Terrorism.” (2010), (Erişim Tarihi: 03 Nisan 2021), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/images/shabak2010.pdf>

İbicioğlu, Said. “Gazze’de Dökme Kurşun Operasyonunun 8. Yılında Askeri Tören.” Anadolu Ajansı, (2016), (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gazgede-dokme-kursun-operasyonunun-8-yilinda-askeri-toren/715758>.

Kanat, Kılıç Buğra. “Obama’nın İkinci Döneminde Amerikan Dış Politikası.” SETA Analiz, (2014), (Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2021), <http://>

file.setav.org/Files/Pdf/20140516162948_obamanin-ikinci-doneminde-amerikan-dis-politikasi.pdf

Karaca, Emre. “Biden Trump’ın İsrail Politikasını Nasıl Revize Edecek?” Anadolu Ajansı, (2020), (Erişim tarihi: 10 Temmuz 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/biden-trump-in-israil-politikasini-nasil-revize-edecek/2050155>

Koşak, Çağrı, er-Recub, Avad ve Macid, Muhammed “Trump’ın İsrail-Filistin Meselesinde Yaptığı Hataları Biden Düzeltilecek mi?”, Anadolu Ajansı, (2020), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-israil-filistin-meselesinde-yaptigi-hatalari-biden-duzeltebilecek-mi/2036469>

Labott, Elise ve Henry, Ed. “First 100 Days: George Mitchell Named Special Envoy for the Middle East.” CNN Politics, (2009), (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021), <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/01/22/obama.mitchell/>.

Lynch, Marc. “What was the Obama Administration Thinking with the Goldstone Report?”, Foreign Policy, (2009), (Erişim Tarihi: 05 Şubat 2021), <https://foreignpolicy.com/2009/10/04/what-was-the-obama-administration-thinking-with-the-goldstone-report/>

Maltz, Judy. “Trump Visits Israel: Donald Trump Becomes First Sitting President to Visit Jerusalem’s Old City.” Haaretz, (2017), (Erişim Tarihi: 29 Temmuz 2021), <https://www.haaretz.com/israel-news/trump-is-first-sitting-president-to-visit-jerusalem-old-city-1.5475304>.

Mansour, Jonny. “The Israeli Palestinian Scene.” İçinde *The Palestinian Strategic Report 2010/11*, ed. M. M. Saleh, (Al-Zaytouna Center For Studies&Consultations Publishing, 1. Baskı, 2012), 65-136.

McGreal, Chris. “Obama and Netanyahu Put Fallout Behind Them at Talks.” The Guardian, (2010), (Erişim Tarihi: 23 Şubat 2021), <https://www.theguardian.com/world/2010/jul/06/barack-obama-netanyahu-talks>

Mitchell, George. Jewish Virtual Library, (2011), (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2021), <https://www.jewishvirtuallibrary.org/george-mitchell>.

Mutlu, Orçun. “Filistin Devleti’nin Devletlik Statüsüne Dair Bir Değerlendirme.” *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 8, (2019): 403-413.

NTV Haber. “Filistin’in Kaderi BM’nin Elinde.” (2011), (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2021), <https://www.ntv.com.tr/dunya/filistin-in-kaderi-bmnin-elinde,Cy92X0JkikybXIIldbPAOmQ>

NTV Haber. “Obama’nın Yeni Kabinesi Belli Oldu.”, (2013), (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2021), <https://www.ntv.com.tr/dunya/obamanin-yeni-kabinesi-belli-oldu,oeJfHd1cVEKp7C9qTb01nQ>.

O'Reilly, Andrew. "Trump Administration Closing PLO Mission in Washington." Fox News, (2018), (Erişim tarihi: 08 Ağustos 2021), <https://www.foxnews.com/politics/trump-administration-closing-plo-mission-in-washington>

Oueslati, Salah "U.S. Foreign Policy and the Complex Factors in the Decision-Making Process." *Society* 51, (2014): 472-481, <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s12115-014-9813-y>.

People's Daily Online. "US Vice Presindet Arrives in Israel for Regional Peace Efforts." (2010), (Erişim Tarihi: 08 Şubat 2021), <http://en.people.cn/90001/90777/90854/6912879.html>

Phillips, Macon. "President to Muslim World: Americans are not Your Enemy." The White House Archives, (2009), (Erişim Tarihi: 21 Temmuz 2021), <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2009/01/27/president-muslim-world-americans-are-not-your-enemy>

Rabinovitch, Ari. "Israeli Settlement Freeze Ends with Peace Talks in Doubt". Reuters, (2010), (Erişim Tarihi: 19 Mart 2021), <https://www.reuters.com/article/us-palestinians-israel/israeli-settlement-freeze-ends-with-peace-talks-in-doubt-idUKTRE68O1RJ20100926>

Rubin, Barry. *Israel: An Introduction*. (Yale University Press. 2012).

Ruebner, Josh. *Shattered Hopes: Obama's Failure to Broker Israeli-Palestinian Peace*, London: Verso Publication, 1. Baskı, 2013.

Salem, Ola. "US Decision to Shut PLO Office Denies Palestinians as People." Al Jazeera, (2018), (Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2021), <https://www.aljazeera.com/news/2018/9/11/us-decision-to-shut-plo-office-denies-palestinians-as-people>

Seydi, Süleyman. "İsrail Seçimlerinin Ortadoğu Barış Sürecine Etkisi." *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, (2010): 309-334.

Simpson, Leah. "Who are Jared Kushner's Family?," (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2021), <https://www.scmp.com/magazines/style/celebrity/article/3127994/who-are-jared-kushners-parents-how-charles-and-seryl>

Shabaneh, Ghassan. "Obama's Foreign Policy Toward Israel: The Failure to Use Smart Power." Al Jazeera, (2015), (Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2021), <https://studies.aljazeera.net/ar/node/1426>

Staff, Toi. "In Phone Call, Netanyahu Thanks Clinton for Her Support for Israel." The Times of Israel, (2016b), (Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2021), <https://www.timesofisrael.com/in-phone-call-netanyahu-thanks-clinton-for-her-support-for-israel/>

Staff, Toi. “Trump Invites Netanyahu to White House in Phone Call.” *The Times of Israel*, (2016a), (Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2021), <https://www.timesofisrael.com/trump-invites-netanyahu-to-white-house-in-phone-call/>

Stolberg, Sherly Gay. “Obama Tells Netanyahu He Has an Iran Timetable.” (2009), (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2021), <https://www.nytimes.com/2009/05/19/world/middleeast/19prexy.html>

Sümer, Gültekin. “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü.” *Uluslararası İlişkiler* 5, Sayı. 19, (2008): 119-144.

Sznajder, Mario. “The 2009 Elections in Israel. Mediterranean Politics/ Middle East.” (2010), 183, 185, (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021), <https://www.iemed.org/wp-content/uploads/2021/03/The-2009-Elections-in-Israel.pdf>

T.C. İletişim Başkanlığı, Yüzyılın İşgali Tek Taraflı Planların Gölgesinde. (İstanbul, Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı Yayınları, 2020).

Terry, Janice J. “Unrequited Hope: Obama and Palestine.” *Arab Studies Quarterly* 39, Sayı.3, (2017): 896-909.

The Guardian. “Arab Peace Initiative: Full Text.” (2002), (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021), <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/28/israel7>. Terry, “Unrequited,” 897.

The Israeli Information Center for Human Rights in the Occupied Territories. “Fatalities During Operation Cast Lead.” (2009), (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021), <https://www.btselem.org/statistics/fatalities/during-cast-lead/by-date-of-event>.

The New York Times, “David Friedman, Trumps Ambassador to Israel, on the Issues.” (2016), (Erişim tarihi: 09 Ağustos 2021), <https://www.nytimes.com/interactive/2016/12/16/world/middleeast/David-Friedman-Israel-Palestinians-Trump-quotes.html>

The Times of Israel. “Full Text of Netanyahu’s 2018 Address to AIPAC.” (2018), (Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2021), <https://www.timesofisrael.com/full-text-of-netanyahus-2018-address-to-aipac/>

The White House Archives. “President Obama: Advancing Israel’s Security and Supporting Peace.” (2012), (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021), <https://obamawhitehouse.archives.gov/advancing-israels-security>

The White House Archives. “The President’s Speech in Cairo: A New Beginning.” (2009), (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2021), <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/presidents-speech-cairo-a-new-beginning>

The White House Office of the Press Secretary. “Remarks by President Obama and President Abbas of the Palestinian Authority in press Availability.” (2009), (Erişim Tarihi: 01 Şubat 2021), <https://obamawhitehouse.archives.gov/>

the-press-office/remarks-president-obama-and-president-abbas-palestinian-authority-press-availabilit

Tomar, Cengiz. “Yüzyılın Anlaşması ya da Yüzyılın İşgali.” Anadolu Ajansı, (2019), (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2021), <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yuzyilin-anlasmasi-ya-da-yuzyilin-ısgali/1474215>.

Topuz, Zuhul Çalık. “Trump Dönemi Değişen Dengelerin Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi.” *Akademik Ortadoğu* 13, Sayı: 1, (2018): 107-125.

Turhan, Turgut. “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İsrail’in Gazze Harekatı”, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 41, (2009): 161-181.

U.S. Embassy in Israel. “President Trump in Israel.” (2017), (Erişim Tarihi: 31 Temmuz 2021), <https://il.usembassy.gov/president-trumps-trip-abroad/>

UN News. “Ban ‘Disappointed’ at Israel’s Move not to Extend Settlements Moratorium.” (2010), (Erişim Tarihi: 22 Mart 2021), <https://news.un.org/en/story/2010/09/353592-ban-disappointed-israels-move-not-extend-settlements-moratorium>

United Nations. “Situation of Human Rights in the OPT/Aftermath of Operation Cast Lead – Sp. Rapporteur (Falk).” (2009), (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2021), <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-189696/>.

United Nations. “Status of Palestine in the United Nations.” (2012), (Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2021), <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-182149/#:~:text=>

Voanews. “Trump, Clinton Pledge Support for Israel in Netanyahu Talks.” (2016), (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2021), <https://www.voanews.com/world-news/middle-east-dont-use/trump-clinton-pledge-support-israel-netanyahu-talks>

y.a.y., “Secretary of State Hillary Clinton, Address at Annual Aipac Policy Conference.” *Journal of Palestine Studies* 39, Sayı. 4, (2010), 176-179, <https://doi.org/10.1525/jps.2010.xxxix.4.176>

Zanotti, Jim. “Israel and the Palestinians: U.S. Peace Plan and Possible Israeli Annexation.” Congressional Research Service Insight, (2020), (Erişim Tarihi: 09 Ağustos 2021), <https://fas.org/sgp/crs/mideast/IN11214.pdf>

Zilber, Neri. “What Israeli Politicians Really Think About the US Election?”, *Foreign Policy*, (2020), (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2021), <https://foreignpolicy.com/2020/11/03/election-2020-israel-settlements-trump-netanyahu/>

الموقف التركي من مطالب إقليم كردستان العراق بالاستقلال عام 2017

علاء رزاق النجار**

تاريخ الاستلام: 2021/12/22 تاريخ القبول: 2022/01/20

اقتباس: Al-Najjar, A., "الموقف التركي من مطالب إقليم كردستان العراق بالاستقلال عام 2017", Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022):537-563

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1040045

الملخص

يهدف المقال إلى توضيح موقف تركيا من مطالب إقليم كردستان العراق بالاستقلال في عام 2017. فبرغم أن العلاقات بين الجانبين (تركيا وحكومة إقليم كردستان) كانت تشهد تطوراً ملحوظاً والعديد من الاتفاقيات في الجوانب السياسية والعسكرية والاقتصادية والثقافية، إلا أن تلك العلاقات توترت في ذلك الوقت بسبب الخطوة التي اتخذتها القيادة الكردية بإجراء الاستفتاء على الإستقلال عن العراق في الخامس والعشرين من أيلول/سبتمبر/ سبتمبر 2017، والتي رفضتها تركيا، واتخذت أنقرة خطوات جادة لمنع تنفيذ هذا المشروع، بما في ذلك إجراءات اقتصادية مشددة ضد حكومة إقليم كردستان. فضلت تركيا الوقوف مع وحدة وسيادة العراق بدلاً من الوقوف مع مصالحها مع إقليم كردستان العراق. ولم توقف تركيا ضغوطها حتى أعلنت قيادة إقليم كردستان العراق إلغاء نتائج هذا الاستفتاء، وقد رحبت تركيا بخطوة الإلغاء تلك بشدة.

الكلمات المفتاحية: تركيا، العراق، أربيل، الأكراد، إستفتاء إستقلال إقليم كردستان، الحزب الديمقراطي الكردستاني، مسعود البارازاني.

* دكتور عضو هيئة تدريس، جامعة البصرة - عربي، alaa.alnajjar@uobasrah.edu.iq
رقم أوركيد: 0000-0003-2288-6060

The Turkish Position Towards the Demands of the Kurdistan Region in Iraq for Independence in 2017

Alaa Razak AL-NAJJAR*

Geliş tarihi: 22/12/2021

Kabul tarihi: 22/01/2022

Atf: Al-Najjar, A., “The Turkish Position Towards the Demands of the Kurdistan Region in Iraq for Independence in 2017”, *Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies)*, 4–13 (2022):537-563

DOI: 10.47932/ortetut.1040045

Öz: The article aims to clarify the position of Turkey towards the demands of the Kurdistan region in Iraq for independence in 2017. Although the relations between the two sides (Turkey and KRG) were witnessing a remarkable development and many political, military, economic, and cultural agreements, those relations were strained at that time by the step taken by the leadership of the KRG on the twenty-fifth of September 2017, which was rejected by Turkey, Ankara took serious steps to prevent the implementation of this project, including strict economic measures against KRG. Turkey preferred to stand with the unity and sovereignty of Iraq rather than stand with its interests in the Kurdistan region of Iraq. Turkey has not stopped its pressure until the leadership of the Kurdistan region of Iraq announced the cancellation of the results of this referendum, which Turkey has greatly welcomed.

Anahtar Kelimeler: Turkey, Iraq, Erbil, the Kurds, Kurdistan independence referendum, Kurdistan Democratic Party, Masoud Barzani

* Dr. Lecturer, Basra University–AR, alaa.alnajjar@uobasrah.edu.iq ORCID: 0000-0003-2288-6060

Irak'taki Kürdistan Bölgesi'nin 2017 Yılındaki Bağımsızlık Taleplerine Karşı Türkiye'nin Pozisyonu

Alaa Razak AL-NAJJAR*

Received: 22/12/2021

Accepted: 22/01/2022

Citation: Al-Najjar, A., "Irak'taki Kürdistan Bölgesi'nin 2017 Yılındaki Bağımsızlık Taleplerine Karşı Türkiye'nin Pozisyonu Ortadoğu Etütleri", 13-4 (2022): 537-563

DOI: 10.47932/ortetut.1040045

Abstract: Bu makale; Irak'taki Kürdistan Bölgesi'nin 2017 yılındaki bağımsızlık taleplerine karşı Türkiye'nin pozisyonuna açıklık getirmeyi amaçlamaktadır. Taraflar (Türkiye ve IKBY) arasındaki ilişkilerde kayda değer gelişme gözlenmekte ve pek çok siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel anlaşmaya tanıklık edilmekle birlikte, bu ilişkiler 25 Eylül 2017 tarihinde Kürdistan yönetiminin attığı adımla gerginleşmiştir. Bu adım Türkiye tarafından reddedilmiş ve Ankara, bu projenin uygulanmasını engellemek için, IKBY'ye karşı sıkı ekonomik tedbirleri de içeren ciddi adımlar atmıştır. Türkiye, Irak'ın Kürdistan bölgesi ile olan çıkarlarındansa Irak'ın birliği ve egemenliğinin yanında olmayı tercih etmiştir. Irak'ın Kürdistan bölgesi yönetimi referandum sonuçlarının iptal edildiğini açıklayana kadar Türkiye baskısını durdurmamıştır. İptal kararı Türkiye tarafından büyük memnuniyetle karşılanmıştır.

Keywords: Türkiye, Irak, Erbil, Kürtler, Kürdistan Bağımsızlık Referandumu, Kürdistan Demokrat Partisi, Mesud Barzani.

* Dr. Öğr. Üyesi, Basra Üniversitesi-AR, alaa.alnajjar@uobasrah.edu.iq ORCID: 0000-0003-2288-6060

المقدمة

لم تكن علاقة إقليم كردستان ودية مع تركيا عقب سقوط النظام العراقي عام 2003، إذ نظرت أنقرة برؤية وشك لنفوذ أربيل المتزايد ومحاولة الاقليم ضم مدينة كركوك، الا ان المشهد السياسي اختلف بين الجانبين بعد منتصف عام 2007، إذ تطورت العلاقات كثيراً بين تركيا وأربيل وشهدت تحسناً ملحوظاً ولا سيما في الجانب الاقتصادي، واصبحت مشاريع الاستثمار التركية علامة بارزة في شمال العراق، أعقبها العديد من الزيارات المتبادلة بين المسؤولين الاتراك ونظرائهم الكرد، وبات المشهد السياسي والاقتصادي بين الطرفين في تحسن مستمر نتج عنه عقد اتفاقية لتصدير نפט الاقليم عبر ميناء جيهان التركي عام 2014.

الا ان التطور الذي حصل في العلاقات بين أنقرة وأربيل لم يستمر طويلاً، إذ أصاب العلاقة بينهما تصدع خطير نتيجة الاستفتاء الذي قرر رئيس اقليم كردستان مسعود بارزاني اجراءه في الخامس والعشرين من أيلول/سبتمبر 2017، الأمر الذي نتج عنه موجة من ردود الأفعال التركية الغاضبة، عبرت بشكل مباشر وواضح عن رفض الجانب التركي قبول نتائج الاستفتاء بداعي أن ذلك يؤثر كثيراً على تركيا ولا سيما في مسألة أمنها القومي، ويشكل خطراً كبيراً على وحدة واستقلال تركيا في ما إذا فكر الكرد الموجودين فيها بإجراء خطوة مماثلة اسوة بنظرائهم في شمال العراق.

لذا اخذت تركيا خطوات جدية في محاولة منها لعرقلة هذا المشروع الكردي وعدم ابصاره النور، إذ عملت الحكومة التركية على محاربة إقليم كردستان اقتصادياً من خلال إغلاق المنافذ الحدودية معه، وإيقاف اعمالها التجارية والاستثمارية في الاقليم، مما أثر كثيراً على اقتصاد الأخير في وقت كانت فيه حكومة الاقليم تعاني كثيراً من المشكلات، ولا سيما في الجانب الاقتصادي، الأمر الذي دفع أربيل الى الازدعان أخيراً والقبول بإلغاء نتائج الاستفتاء، الامر الذي رحبت به تركيا كثيراً.

أولاً- لمحات من العلاقات بين تركيا وإقليم كردستان منذ 2003 حتى 2017:

تعد تركيا الدولة الإقليمية الأكثر اهتماماً بما يجري في شمال العراق، لأنها تحتل المرتبة الاولى من حيث عدد الكرد المتواجدين فيها، فوفقاً لبعض التقديرات ان نسبة الكرد الذين يعيشون في تركيا يبلغ عددهم حوالي 16 مليون نسمة، وهم بذلك يشكلون قرابة 20% من سكان تركيا، ويقوم معظمهم في جنوب شرق البلاد. لذا فان تركيا تعد أي تطور سياسي في المنطقة الكردية العراقية سوف يؤثر عليها، وإن مسألة استقلال كردستان سيكون عاملاً لجذب وتحفيز الكرد المتواجدين في تركيا للمطالبة بقدر اكبر من الامتيازات او ربما الاستقلال اسوة بأكراد شمال العراق، ومن هذا المنطلق فإن

الحكومة التركية نظرت إلى القضية الكردية على انها مسألة امن قومي⁽¹⁾. ومما زاد من امتعاض الجانب التركي امتلاك حزب العمال الكردستاني PKK قواعد داخل الإقليم يتم استغلالها لشن هجمات داخل تركيا، دون وجود أي رادع من جانب حكومة اقليم كردستان⁽²⁾.

وفي ظل المخاوف التركية كانت كل تحركات الاقليم السياسية تثير القلق في نفوس الساسة الاترك، الذين ادركوا بان حكومة الاقليم تحاول ان تطرح نفسها على انها احد الفاعلين في القضايا الدولية، فبعد ان رفض البرلمان التركي في آذار/ مارس 2003 السماح للقوات الامريكية استخدام الاراضي التركية في العمليات العسكرية للإطاحة بالرئيس العراقي صدام حسين⁽³⁾، قدم الكرد أنفسهم حلفاء للولايات المتحدة الامريكية وساعدوا الأمريكان في العمليات العسكرية وعملوا تحت قيادتهم⁽⁴⁾، الأمر الذي وجدت فيه حكومة أنقرة انه سيؤدي الى تقوية نفوذ الكرد من جهة، ويجعلهم الحليف الاستراتيجي لواشنطن في المنطقة من جهة اخرى⁽⁵⁾.

(¹) Ala Jabar Mohammed: 2013, The Politics of Iraqi Kurdistan: Towards Federalism or Secession, Thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, University of Canberra, Australian, p.124.

(²) Joshua R. Itzkowitz Shiffrinson : 2006, The Kurds and Regional Security: An Evaluation of Developments since the Iraq War, Middle East Briefs ,No. 14, U.S.A., December, p.3; Marlies Casier and Joost Jongerden: 2011, Nationalisms and Politics in Turkey Political Islam, Kemalism and the Kurdish issue, New York, p.109.

(³) صدام حسين: سياسي عراقي ولد عام 1937 في تكريت. دخل ثانوية الكرخ ببغداد عام 1955. انضم إلى حزب البعث العربي الاشتراكي عام 1957 ثم تعززت مكانته فيه إلى حد كبير بمساهمته في محاولة اغتيال فاشلة لعبد الكريم قاسم في شارع الرشيد عام 1959، حين كلف هو وخمسة أعضاء آخرين في الحزب بالمهمة، وجرح صدام إلا أنه نجح بالفرار عبر الحدود السورية. لجأ بعد ذلك إلى مصر، حيث أكمل تعليمه الثانوي فالتحق بمدرسة قصر النيل الثانوية بحي الدقي (1959-1961). ثم سجل في معهد القانون، غير أن التطورات السياسية في العراق بعد سنتين قطعت عليه مسار الدراسة، فعاد إلى العراق بعد انقلاب/ أغسطس عام 1963 الذي أطاح بعبد الكريم قاسم. وبعد تسعة أشهر من تسلّم البعثيون السلطة أب/ أغسطس عدوا عنها، إلا أنهم استعادوها عام 1968، ومنذ ذلك الوقت سطع نجمه صدام، إذ أصبح نائباً لرئيس مجلس قيادة الثورة عام 1969. وفي عام 1979 عزل الرئيس احمد حسن البكر، وتولى صدام السلطة وقام بحملة واسعة لتصفية خصومه السياسيين داخل حزب البعث. وفي عام 1980 شن حرب طويلة مع إيران استمرت حتى عام 1988، ثم غزا الكويت في عام 1990، وتمكنت قوات التحالف الدولية بزعامة الولايات المتحدة الامريكية من طرده قواته منها في عام 1991. وفي عام 2003 تمكنت القوات الامريكية من الاطاحة به بسبب سعيه لامتلاك اسلحة دمار شامل. وفي 14 كانون الأول/ ديسمبر 2003 لقت عليه القوات الامريكية القبض وقدم للمحاكمة بتاريخ 1 تموز/ يوليو 2004 وحكم عليه بالإعدام في عام 2006 لينفذ الحكم في العام نفسه: للمزيد من التفاصيل ينظر: حسن لطيف الزبيدي: 2013، موسوعة السياسة العراقية، 2، بيروت، ص 342-344.

(⁴) David Romano: 2006, The Kurdish Nationalist Movement, Opportunity, Mobilization, and Identity, New York ,p.212; Asa Lundgren: 2007, The Unwelcome Neighbor, Turkey's Kurdish Policy, London, p.106; Kerim Yildiz: 2007, The Kurds in Iraq Past, Present and Future, London, pp.109-110.

(⁵) Gareth R. V. Stansfield: 2003, Iraqi Kurdistan Political development and emergent democracy, London, pp.182,237; Aliza Marcus: 2007, Blood and Belief, The PKK and the Kurdish Fight for Independence, New York, p.301.

وبعد استكمال العمليات العسكرية للقوات المتحالفة في العراق في أيار/ مايو 2003، أخذت أنقرة تتنظر باستياء الى بعض ما كان يجري في بغداد وفي شمال العراق، إذ أبدى الاترك انزعاجهم من منح الكرد الكثير من النفوذ في بعض القرارات التي يصدرها الحاكم المدني للعراق بول بريمر⁽⁶⁾ Paul Bremer، ولاسيما حق الكرد بإقليم فيدرالي خاص بهم⁽⁷⁾، الامر الذي دفع وزير الخارجية التركي عبدالله غل⁽⁸⁾ الى الاعلان في الخامس والعشرين من كانون الأول/ ديسمبر 2003 بان بلاده تحذر من التوجهات الكردية لإقامة دولة فدرالية في شمال العراق، وان ذلك سيؤثر على وحدة العراق السياسية، مضيفاً ان استمرار مثل تلك التطورات الخطيرة "ستحول العراق مجدداً إلى مركز آلام ومعاناة"⁽⁹⁾.

لم تشهد العلاقات بين أنقرة وأربيل أي تحسن خلال السنوات الاربع التي تلت سقوط نظام صدام في العراق، وكانت العلاقات بين الجانبين شبه منقطعة، بل ازدادت مخاوف أنقرة عقب الرغبة التي ابتدها أربيل في ضم محافظة كركوك - الغنية بالنفط - الى الاقليم، وفق المادة 140 من الدستور العراقي، عن طريق استفتاء كان مخطط اجراءه نهاية عام 2007⁽¹⁰⁾، الامر الذي دفع الحكومة التركية الى الاعلان في نيسان/ أبريل من العام نفسه ان التدخل العسكري في اقليم كردستان أصبح امراً وارداً جداً. وهو ما يعكس مخاوف تركيا من تعاظم نفوذ حكومة أربيل في حال دمج كركوك

⁽⁶⁾ بول بريمر: الحاكم المدني الأمريكي للعراق (2003-2004). انضم الى السلك الدبلوماسي الأمريكي عام 1966 وكان مسؤولاً سياسياً واقتصادياً في سفارة بلاده في أفغانستان وملاوي. وما بين عامي (1976-1979) أصبح نائباً للسفير وقائماً بأعمال السفير في السفارة الأمريكية في النرويج. أصبح سفيراً لبلاده في هولندا ما بين عامي (1983-1986). عينته الحكومة الأمريكية حاكماً مدنياً لإدارة العراق بعد احتلاله عام 2003. للمزيد من التفاصيل ينظر: حسن لطيف الزبيدي، المصدر السابق/ أغسطس، ص 123، 124.

⁽⁷⁾ فايز عبدالله العساف: 2010، الاقليات واثرها في استقرار الدولة القومية (اكراد العراق نموذجاً)، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة الشرق الاوسط. كلية الآداب/ أغسطس، عمان، ص 61.

⁽⁸⁾ عبدالله غل: سياسي واقتصادي تركي ولد عام 1950. تخرج من كلية الاقتصاد بجامعة إسطنبول عام 1972 ثم حصل على درجة الماجستير والدكتوراه في الاقتصاد. اسس حزب العدالة والتنمية سنة 2001 مع صديقه رجب طيب أردوغان. اصبح رئيساً للوزراء بين عامي (2002 - 2003)، ثم وزيراً للخارجية بين عامي (2003 - 2007)، وفي ذلك العام انتخب رئيساً للبلاد حتى عام 2014. للمزيد من التفاصيل ينظر:

Gerald MacLean: 2014, Abdullah Gul And The Making Of The New Turkey, London.

⁽⁹⁾ مقتبس في: أب/ أغسطس/ ابراهيم خليل العلاف: 2006، السلوك السياسي الخارجي التركي تجاه العراق بعد 9 نيسان 2003، مجلة دراسات اقليمية، جامعة الموصل، السنة الثالثة، العدد 5، 6 حزيران/ يونيو، ص 10.

⁽¹⁰⁾ Charles G. MacDonald: 2007, Kurdish Identity, Human Rights and Political Status, Florida, p.259; Ahmet Davutoglu: 2008, Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, Insight Turkey, Vol. 10, No. , 1p.86.

بالإقليم وانعكاسات ذلك الامر على الكرد داخل تركيا الذين سيثيرون المشاكل هناك من اجل الحصول على المزيد من الامتيازات والنفوذ⁽¹¹⁾.

الا ان توتر العلاقات بين أربيل وأنقرة لم يستمر طويلاً، اذ عمل كل من الجانبين على رأب الصدع بينهما، ففي النصف الثاني من عام 2007 عملت حكومة إقليم كردستان - كوسيلة لموازنة النفوذ الإيراني في العراق ومواجهة النزاعات مع الحكومة المركزية في بغداد - على تقديم إغراءات اقتصادية عديدة لتركيا مثل منح مشاريع البناء الكبرى للشركات التركية، وجاء ذلك بمباركة واشنطن التي عملت على تعزيز التقارب بين تركيا وأربيل، خوفاً من اندلاع صراع بينهما⁽¹²⁾.

ومن جهتها وجدت أنقرة ان تعاونها الاقتصادي مع أربيل سيعمل على تقويض حزب العمال الكردستاني من جهة، وبنعش الاقتصاد التركي ولاسيما في جنوب شرق تركيا من جهة اخرى⁽¹³⁾، لذا بادلت تركيا موقف الانفتاح الذي أعربت عنه حكومة إقليم كردستان باتخاذ خطوات اقتصادية تمثلت بإرسال رجال الأعمال وشركات الطيران والبضائع إلى إقليم كردستان. ومنذ ذلك الوقت، ساهمت العلاقات الاقتصادية في تغيير الطابع العام للعلاقات التركية - الكردية⁽¹⁴⁾. اذ شهدت الصادرات التركية إلى إقليم كردستان انتعاشا كبيرا، وبناءً على تقديرات تستند على إجمالي الصادرات التركية إلى العراق، بلغ حجم الصادرات إلى المنطقة الخاضعة لإدارة حكومة إقليم كردستان حوالي 1.4 مليار دولار في عام 2007، ليحتل الاقليم المرتبة التاسعة عشرة في قائمة أكبر الأسواق المستوردة من تركيا⁽¹⁵⁾.

ولم ينته عام 2007 الا وكانت العلاقات الاقتصادية بين أنقرة وأربيل قد ساهمت بشكل كبير في تحسن العلاقات السياسية بين الجانبين، اذ لم تبد حكومة إقليم كردستان اعتراضها على العمليات العسكرية التي كانت تقوم بها الطائرات التركية في اراضي الاقليم ضد حزب العمال الكردستاني،

⁽¹¹⁾ Marianna Charountaki: 2012 Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government, Perceptions, Volume XVII, Number 4, London, Winter, pp.189-191.

⁽¹²⁾ Soner Cagaptay and Tyler Evans: 2012, Turkey's Changing Relations with Iraq Kurdistan Up, Baghdad Down, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus 122, Washington, October, p.1.

⁽¹³⁾ Michael M. Gunter: 2008, The Kurds Ascending, The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey, New York, p.42.

⁽¹⁴⁾ Yaniv Voller: 2014, The Kurdish Liberation Movement in Iraq from insurgency to statehood, New York, pp.111-112.

⁽¹⁵⁾ Soner Cagaptay, Christina Bache Fidan, and Ege Cansu Sacikara: 2015, Turkey and the KRG: An Undeclared Economic Commonwealth, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch 2387, March 16, p.1.

ليس هذا فحسب بل ان رئيس الاقليم مسعود بارزاني⁽¹⁶⁾ وافق في كانون الأول/ ديسمبر من ذلك العام على القيام بعمل مشترك ضد الحزب اعلاه جنباً إلى جنب مع الحكومة العراقية والقوات الأمريكية، واعلن بارزاني بوضوح نية حكومة اقليم كردستان إقامة علاقات جيدة مع الحكومة التركية⁽¹⁷⁾.

ومع مطلع عام 2008 بدأ التعاطي التركي مع العراق ينحرف عن خطة الولايات المتحدة مما أدى إلى تعميق المخاوف في واشنطن. فمنذ ذلك الحين فضلت أنقرة تدريجياً التعامل مع حكومة إقليم كردستان والقوى العربية السنية، وفترت علاقتها بالحكومة المركزية في بغداد، غير أن المفارقة في الوضع هي أن أهداف واشنطن وأنقرة في العراق متطابقة تقريباً. فكلتا الحكومتين رغبت في تقادي وقوع أي صدام عسكري بين بغداد وحكومة إقليم كردستان بأي ثمن، ورأى الجانبان أن وحدة الأراضي العراقية تعدّ ركناً أساسياً لاستقرار المنطقة. كما رغبت الحكومتان أيضاً في رؤية تدفق المزيد من النفط العراقي إلى شمال البلاد بعيداً عن الساحل الإيراني في الخليج العربي وتجاه مرافئ التصدير الضخمة على السواحل التركية المطلة على البحر المتوسط، اعتقاداً منهما أن ذلك يساعد في الحفاظ على انخفاض أسعار النفط فضلاً عن تسهيل نجاعة العقوبات المفروضة على إيران. وبالمثل، فإن الجهود المبذولة لنقل المزيد من الغاز الطبيعي العراقي شمالاً قد يسهم في مشاريع خطوط أنابيب الممر الجنوبي التي من شأنها أن تقلل من الاعتماد التركي والأوروبي على الغاز الروسي والإيراني. وتتفق واشنطن وأنقرة حتى على المستوى الرسمي على الآلية التي يفضلها الجانبان لتصدير النفط والغاز العراقي، وهي بالتحديد أن تضطلع المؤسسة العامة لتسويق النفط في بغداد بمسؤولية المبيعات مع استرداد التكاليف وتوجيه العائدات إلى حكومة إقليم كردستان عبر الخزانة الاتحادية⁽¹⁸⁾.

⁽¹⁶⁾ مسعود بارزاني: ولد في كردستان إيران في 16 آب/ أغسطس 1946. أصبح عام 1963 مقاتلاً في صفوف البيشمركة، وفي عام 1966 تولى قيادة جهاز الاستخبارات الكردية، بعدها اخضع لدورات تدريبية مكثفة في اسرائيل وكردستان. أصبح عام 1970 عضواً في اللجنة المركزية للحزب الديمقراطي الكردستاني، وانتخب بعد وفاة والده عام 1979 رئيساً للحزب. أصبح عضواً في مجلس الحكم الانتقالي في العراق (2003 – 2004)، وفي عام 2005 انتخب رئيساً لإقليم كردستان، ثم جدد انتخابه رئيساً للإقليم عام 2009. للمزيد من التفاصيل ينظر: حسن لطيف الزبيدي، المصدر السابق، ص582.

⁽¹⁷⁾ Ertan Efgil: 2008, Turkey's New Approaches toward the PKK, Iraqi Kurds and the Kurdish Question, Insight Turkey Vol. ,10 No. ,3 p.64.

⁽¹⁸⁾ Michael Knights: 2013, Coordinating U.S. and Turkish Policy on Iraq, The Washington Institute for near Policy, February 25, p.1.

بالإقليم وانعكاسات ذلك الأمر على الكرد داخل تركيا الذين سيثيرون المشاكل هناك من أجل الحصول على المزيد من الامتيازات والنفوذ⁽¹¹⁾.

إلا أن توتر العلاقات بين أربيل وأنقرة لم يستمر طويلاً، إذ عمل كل من الجانبين على رَأب الصدع بينهما، ففي النصف الثاني من عام 2007 عملت حكومة إقليم كردستان - كوسيلة لموازنة النفوذ الإيراني في العراق ومواجهة النزاعات مع الحكومة المركزية في بغداد - على تقديم إغراءات اقتصادية عديدة لتركيا مثل منح مشاريع البناء الكبرى للشركات التركية، وجاء ذلك بمباركة واشنطن التي عملت على تعزيز التقارب بين تركيا وأربيل، خوفاً من اندلاع صراع بينهما⁽¹²⁾.

ومن جهتها وجدت أنقرة أن تعاونها الاقتصادي مع أربيل سيعمل على تقويض حزب العمال الكردستاني من جهة، وبنعش الاقتصاد التركي ولاسيما في جنوب شرق تركيا من جهة أخرى⁽¹³⁾، لذا بادلت تركيا موقف الانفتاح الذي أعربت عنه حكومة إقليم كردستان باتخاذ خطوات اقتصادية تمثلت بإرسال رجال الأعمال وشركات الطيران والبضائع إلى إقليم كردستان. ومنذ ذلك الوقت، ساهمت العلاقات الاقتصادية في تغيير الطابع العام للعلاقات التركية - الكردية⁽¹⁴⁾. إذ شهدت الصادرات التركية إلى إقليم كردستان انتعاشاً كبيراً، وبناءً على تقديرات تستند على إجمالي الصادرات التركية إلى العراق، بلغ حجم الصادرات إلى المنطقة الخاضعة لإدارة حكومة إقليم كردستان حوالي 1.4 مليار دولار في عام 2007، ليحتل الإقليم المرتبة التاسعة عشرة في قائمة أكبر الأسواق المستوردة من تركيا⁽¹⁵⁾.

ولم ينته عام 2007 إلا وكانت العلاقات الاقتصادية بين أنقرة وأربيل قد ساهمت بشكل كبير في تحسن العلاقات السياسية بين الجانبين، إذ لم تبدِ حكومة إقليم كردستان اعتراضها على العمليات العسكرية التي كانت تقوم بها الطائرات التركية في أراضي الإقليم ضد حزب العمال الكردستاني،

⁽¹¹⁾ Marianna Charountaki: 2012 Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government, Perceptions, Volume XVII, Number 4, London, Winter, pp.189-191.

⁽¹²⁾ Soner Cagaptay and Tyler Evans: 2012, Turkey's Changing Relations with Iraq Kurdistan Up, Baghdad Down, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus 122, Washington, October, p.1.

⁽¹³⁾ Michael M. Gunter: 2008, The Kurds Ascending, The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey, New York, p.42.

⁽¹⁴⁾ Yaniv Voller: 2014, The Kurdish Liberation Movement in Iraq from insurgency to statehood, New York, pp.111-112.

⁽¹⁵⁾ Soner Cagaptay, Christina Bache Fidan, and Ege Cansu Sacikara: 2015, Turkey and the KRG: An Undeclared Economic Commonwealth, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch 2387, March 16, p.1.

واستمراراً لتطور العلاقات بين أنقرة وأربيل فقد عقد اجتماع في بغداد في الأول من أيار/ مايو 2008 جمع كل من رئيس وزراء حكومة إقليم كردستان نيجيرفان بارزاني⁽¹⁹⁾، ومراد أوزجليك⁽²⁰⁾ Murat Özçelik مستشار وزير الخارجية التركي آنذاك أحمد داود أوغلو⁽²¹⁾، وخلال الاجتماع ناقش الطرفان التعاون في كلا المجالين الاقتصادي والسياسي، بما في ذلك إيجاد حل لقضية حزب العمال الكردستاني⁽²²⁾، وفي أواخر آذار/ مارس 2009، زار الرئيس التركي عبد الله غل بغداد، وتم الاتفاق بين تركيا وبغداد وأربيل على التعاون الثلاثي ضد حزب العمال الكردستاني. ودعا الرئيس العراقي جلال طالباني⁽²³⁾ حزب العمال الكردستاني ان "يضع أسلحته أو يترك أرضنا"، كما علق عبد الله غل خلال رحلته بأن الالتزام الكردي هو تغيير كامل في السياسة الكردية، مؤكداً ان الحكومة الكردية أول مرة توافق على اتخاذ اجراءات شديدة ضد حزب العمال الكردستاني. ومنذ ذلك الوقت اتخذت حكومة إقليم كردستان مجموعة من الخطوات لإضعاف حزب العمال الكردستاني؛ اذ منعت الأحزاب السياسية من تأييد حزب العمال الكردستاني، وألقت القبض على سياسيين من الحزب، وأغلقت مكاتب الحزب، ورصدت عن كذب أنشطته. وفي تشرين الأول 2009 زار أحمد داود أوغلو أربيل، الذي أصبح وزيراً للخارجية التركية (2009-2014)، وأجرى اتصالات مع المسؤولين هناك لتطوير سبل التعاون بين الجانبين⁽²⁴⁾.

(19) نيجيرفان بارزاني: ولد في قرية بارزان عام 1966 وهو الابن الأكبر لإدريس البارزاني نجل الملا مصطفى البارزاني. وكانت بداية صعوده في الحزب الديمقراطي الكردستاني برغبة من الدوائر السياسية والأمنية في الجمهورية الإسلامية في إيران، إذ جرى تصعيده دفعة واحدة لعضوية المكتب السياسي. وتعمل أغلب الدول الإقليمية وحتى بعض الأطراف الدولية عليه في احتمال تسنمه لقيادة الحزب في المستقبل، لذا فهي تمد الجسور معه وتعزز صلاتها به. شكل وزارات عدة في إقليم كردستان منها عام 1999، وعام 2006، وعام 2012. للمزيد من التفاصيل ينظر: حسن لطيف الزبيدي، المصدر السابق، ص 640.

(20) مراد أوزجليك: دبلوماسي وسياسي تركي، ولد في أنقرة عام 1954. درس إدارة الأعمال في جامعة الشرق الأوسط التقنية. دخل وزارة الشؤون الخارجية عام 1983. أصبح سفيراً لبلاده في العراق (2009-2011). ثم وكيلاً لوزارة النظام العام والامن (2011-2012). شغل منصب نائباً لرئيس حزب الشعب (2014-2015). للمزيد من التفاصيل ينظر:

<https://en.wikipedia.org/wiki/Murat>.

(21) أحمد داود أوغلو: سياسي تركي وخبير في العلاقات الدولية ولد عام 1959. حاصل على شهادة الدكتوراه في العلوم السياسية والعلاقات الدولية. عمل مستشاراً في السياسة الخارجية لعبد الله غل وأردوغان في الفترة من عام 2003 إلى عام 2009. وفي ذلك العام أصبح وزيراً للخارجية حتى عام 2014. أصبح رئيساً للوزراء في 2016 الا انه قدم استقالته في العام نفسه. للمزيد من التفاصيل ينظر: <https://ar.wikipedia.org/wiki>.

(22) Marianna Charountaki, Op.Cit., p.192.

(23) جلال طالباني: ولد في كويسنجق عام 1933 لأسرة دينية معروفة وفيها أكمل دراسته الابتدائية، ثم الإعدادية في أربيل. تخرج من كلية الحقوق في بغداد عام 1959. مارس نشاطه السياسي في مرحلة مبكرة من عمره، وتأثر كثيراً بأفكار الزعيم الصيني ماوتسي تونغ، كما تأثر أيضاً بأراء السياسي الإيراني كورش لاشاني الماركسية. أصبح عضواً في المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكردستاني (1954-1964)، ثم سكرتيراً عاماً للحزب عام 1975، كما أصبح عضواً في مجلس الحكم الانتقالي (2003-2004). شغل منصب رئيس جمهورية العراق (2005-2014). للمزيد من التفاصيل ينظر: حسن لطيف الزبيدي، المصدر السابق، ص 171، 172.

(24) Alireza Nader and Other: 2016, Regional Implications of an Independent Kurdistan, california, pp.77-78.

ونتيجة للتحسن الكبير الذي شهدته العلاقات الثنائية بين تركيا وأربيل، أعلنت حكومة الاخيرة في نيسان/ أبريل 2010 بانها تجري مع نظيرتها التركية مباحثات من اجل فتح الخطوط الجوية بين السليمانية وأربيل وتركيا في سبيل تسهيل السفر للمواطنين والشركات ورجال الأعمال، الامر الذي سيزيد من تعزيز العلاقات الاقتصادية والتجارية بينهما⁽²⁵⁾. وفي حزيران/ يونيو من العام نفسه زار مسعود بارزاني تركيا، والتقى برئيس الوزراء التركي رجب طيب أردوغان⁽²⁶⁾ واتفق الجانبان على تطوير سبل التعاون المشترك بينهما⁽²⁷⁾، ومن هناك أعلن بارزاني بان حكومته تعلم بان مستقبلها يكمن في الحفاظ على علاقات جيدة مع تركيا⁽²⁸⁾.

وفي الوقت الذي كانت فيه العلاقات بين كردستان و تركيا تسير بشكل جيد، اصاب علاقات الاخيرة مع بغداد تصدع خطير، اذ ادى اعادة تكليف نوري المالكي⁽²⁹⁾ رسمياً بتشكيل الحكومة العراقية في الخامس والعشرين من تشرين الثاني/ نوفمبر 2010 الى حدوث تباعد بين العراق وتركيا، فلم تكن أنقرة مرتاحة لإعادة تعيينه، مما أدى إلى إفساد علاقتها معه منذ اليوم الأول من ولايته الجديدة، ومنذ ذلك الحين أصبح موقف أنقرة أكثر قتامة، الأمر الذي دفع باتجاه نشوب حرب كلامية شديدة بين المالكي وأردوغان⁽³⁰⁾.

وتماشياً مع نهج الاتراك في تقوية علاقاتهم مع أربيل، زار أردوغان أربيل في الثلاثين من آذار/ مارس 2011، وبعد لقائه مسعود برزاني افتتح الرئيسان القنصلية التركية في أربيل، ومطار أربيل الدولي، الذي انشأته شركات تركية. ومن الجدير بالذكر ان زيارة أردوغان الى أربيل هي أول زيارة

⁽²⁵⁾ Hasan Turunc: 2011, Turkey's global strategy: Turkey and Iraq, London School of Economics and Political Science, London, p.44.

⁽²⁶⁾ رجب طيب أردوغان: ولد في ضاحية قاسم باشا في إستانبول عام 1954. أكمل الإعدادية في مدرسة إمام خطيب الدينية ونال الشهادة الجامعية البكالوريوس في الاقتصاد وإدارة الأعمال من جامعة مرمرة. دخل المعترك السياسي مبكراً وتتنقل بين الأحزاب التركية الإسلامية بما فيها: حزب الخلاص وحزب الرفاه وحزب الفضيلة. أصبح عمدة إستانبول في المدة (1994 - 1998). وفي عام 2001 شكل مع عبد الله غل حزب العدالة والتنمية. وتولى رئاسة الوزراء منذ عام 2003. للمزيد من التفاصيل ينظر: سمير ذياب سبيتان: 2012، تركيا في عهد رجب طيب أردوغان، عمان، ص 31 - 35؛ نضير الخرجي: 2013، أجنحة المعرفة: قراءة موضوعية في الموسوعة الحسينية، لندن، ص 342.

⁽²⁷⁾ Marianna Charountaki, Op.Cit., p.192.

⁽²⁸⁾ Carol Migdalovitz: 2010, Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views, Washington, p.8.
⁽²⁹⁾ نوري المالكي: ولد في قضاء الهندية بمحافظة بابل عام 1950. درس في كلية أصول الدين، وحصل على شهادة الماجستير في اللغة العربية من جامعة صلاح الدين. انتمى في مطلع السبعينات إلى حزب الدعوة، وفي عام 1979 غادر العراق بعدما طاردت السلطات أعضاء وقيادات الحزب، وأصدرت بحقه حكماً بالإعدام. تنتقل بين إيران وسوريا وأشرف على جريدة الحزب (الموقف) التي صدرت في دمشق. عاد إلى العراق بعد سقوط نظام صدام حسين عام 2003، ولعب أدوار مهمة في العملية السياسية. تولى رئاسة لجنة الأمن والدفاع في الجمعية الوطنية الانتقالية، وعضوا في لجنة كتابة الدستور. شكل وزارتين الأولى (2006 - 2010) والثانية (2010 - 2014). للمزيد من التفاصيل ينظر: حسن لطيف الزبيدي، المصدر السابق، ص 640.

⁽³⁰⁾ Michael Knights, Op.Cit., p.1.

يقوم بها رئيس وزراء تركيا إلى إقليم كردستان، وعدت هذه الخطوة بمثابة ان تركيا لم تقبل بإقليم كردستان مكانا آمنا للتجارة فحسب، وإنما وجدت فيه كياناً سياسياً كافح من أجل كسب الاستقرار والأمن، ويمكن الاعتماد عليه في توجيه السياسات العامة في المنطقة⁽³¹⁾.

من جهة اخرى أدت الاضطرابات التي حدثت في سوريا عام 2011 الى ان تكون أنقرة في طبيعة المساندين لانتفاضة الشعب السوري ضد نظام الرئيس بشار الأسد، كما أبدى الاتراك امتعاضهم من الدعم الإيراني لدمشق وشجبهه بقوة. في وقت كانت فيه تركيا على اقتناع تام بأن طهران لها تأثير ونفوذ على بغداد. لذا فإنها أصبحت تؤمن بأن محور "شيعي" بقيادة إيران آخذ في التشكل على حدودها الجنوبية ويمتد من العراق إلى سوريا. وقد أدت وجهة النظر هذه إلى قيام أنقرة بالبحث عن حلفاء لمواجهة هذا المحور، بما في ذلك حكومة إقليم كردستان وسكان العراق من العرب السنة⁽³²⁾.

وفي خضم التوترات المستمرة بين تركيا وحكومة المالكي آنذاك، نمت العلاقات الوليدة بين أربيل وأنقرة. ودأب المسؤولون في وزارة الخارجية التركية القيام بزيارات مكوكية إلى أربيل لإجراء مشاورات مع حكومة إقليم كردستان دون أن يتوقفوا لزيارة بغداد. وقد انتقدت حكومة المالكي تلك الزيارات ووصفتها بأنها "محظورة". وبدورهم قام مسؤولون في حكومة إقليم كردستان بسلسلة من الرحلات إلى تركيا حظيت بتغطية إعلامية مكثفة⁽³³⁾، ففي التاسع عشر من نيسان/ أبريل 2012 زار مسعود بارزاني تركيا، واثاء لقاءه بالرئيس التركي عبدالله غل ورئيس الوزراء وأردوغان ووزير الخارجية أوغلو، ناقش الجانبان سبل تطوير العلاقات الثنائية بينهما والاحداث التي تشهدها المنطقة آنذاك⁽³⁴⁾. كما أكد بارزاني مجدداً دعوته لحزب العمال الكردستاني لإنهاء عملياته العسكرية ضد تركيا،

⁽³¹⁾ Merve Özdemir Kiran: 2015, Soft power and the challenges of private actors: Turkey - Kurdish Regional Government (KRG), European, Journal of Turkish Studies, No. 21, pp. 7,11; Kadir ustun, Lesley Dudden: 2017, Turkey-KRG Relationship: Mutual Interests, Geopolitical Challenges, Washington, p.11.

⁽³²⁾ Gönül Tol: 2014, Untangling the Turkey-KRG Energy Partnership: Looking Beyond Economic Drivers, Policy Brief, No 14, March p.4; Süleyman Elik: 2014, Turkey-KRG Energy Relations: The Dispute Over Kurdistan's Oil Sale to Turkey, Center for Strategic Studies, Middle East, No: 1147, 6 August, p.2.

⁽³³⁾ Soner Cagaptay and Tyler Evans, Op.Cit., p.7.

⁽³⁴⁾ Marianna Charountaki Op.Cit .,p.206.

ووعده باتخاذ الخطوات الكفيلة التي تدفع بذلك الاتجاه، وأعلن أنه لن يسمح لذلك الحزب بأن يسود في منطقة إقليم كردستان⁽³⁵⁾.

وفي زيارته إلى تركيا في نيسان/ أبريل 2012، أشار وزير التجارة والصناعة في حكومة إقليم كردستان سنان الجبلي إلى أن هناك 25 شركة تركية يتم تأسيسها كل شهر في الإقليم، وأن عدد الشركات التركية يزيد عن نصف عدد الشركات الأجنبية المسجلة في الإقليم⁽³⁶⁾، مشيراً إلى أن عدد تلك الشركات قد وصل إلى 1023 شركة، وهو يفوق أي بلد آخر. وقد عززت حكومة إقليم كردستان من نشاط هذا الرخم الاقتصادي بتقديمها حوافز ضريبية سخية للشركات التركية، تصل في بعض الأحيان إلى الإعفاء الضريبي للسنوات الخمس الأولى من أعمالها التجارية. وبالإضافة إلى ذلك، وافقت أنقرة وأربيل على فتح معبرين إضافيين على الحدود لتخفيف عبور المواطنين وتدفق المنتجات بين الجانبين⁽³⁷⁾.

وبحلول عام 2013، أصبح إقليم كردستان ثالث أكبر سوق للصادرات التركية التي بلغت قيمتها 8 مليار دولار. وارتفع عدد الشركات التركية العاملة في الإقليم إلى حوالي 1500 شركة، شملت مختلف القطاعات، بما فيها الزراعة، والخدمات المصرفية والمالية، والبناء، والتعليم، وأنظمة الطاقة الكهربائية، والرعاية الصحية، واستخراج النفط والغاز، والاتصالات السلكية واللاسلكية، والنقل، والسياحة، والصناعة المتعلقة باستغلال المياه⁽³⁸⁾.

ومع نهاية عام 2013 تطورت العلاقات الاقتصادية بين أنقرة وأربيل إلى الحد الذي تم الاتفاق فيه على استيراد تركيا النفط من حكومة إقليم كردستان بشكل منفصل عن بغداد، إذ أبرمت حكومتا إقليم كردستان وتركيا اتفاق واسع النطاق شمل تصدير النفط والغاز من الإقليم إلى تركيا على مدى السنوات الخمسين المقبلة⁽³⁹⁾. وبعد أن قامت حكومة إقليم كردستان ببناء خط أنابيب متصل بشبكة خطوط الأنابيب التركية ومحطات التصدير في ميناء جيهان تم تصدير أول شحنة من النفط إلى

⁽³⁵⁾ Bill Park: 2014, Turkey-Kurdish Regional Government Relations After the U.S. Withdrawal from Iraq: Putting the Kurds on the Map, United States, p.13.

⁽³⁶⁾ Soner Cagaptay, Christina Bache Fidan, and Ege Cansu Sacikara, Op.Cit., p.1.

⁽³⁷⁾ Soner Cagaptay and Tyler Evans, Op.Cit., p.9.

⁽³⁸⁾ Soner Cagaptay, Christina Bache Fidan, and Ege Cansu Sacikara, Op.Cit., p.1.

⁽³⁹⁾ Gareth Stansfield: 2014, Kurdistan rising to acknowledge or ignore the unraveling of Iraq, Middle East memo, Number 33, July, p.4; Mohammed A. Salih: 2016, Low Oil Prices Complicate Iraqi Kurdish Independence, Middle East Institute, Policy Focus Series, March, p.1; Laura Bröker: 2016, Any Hope for a Kurdish State, The United States, Germany and the Prospects of Kurdish Self-Determination, Washington, p.11.

تركيا عام 2014⁽⁴⁰⁾، بمعدل 60 ألف برميل يومياً. ومن الجدير بالذكر ان عمليات التصدير كانت تحدث دون موافقة الحكومة الاتحادية في بغداد⁽⁴¹⁾.

وبالرغم من اعتقاد حكومة إقليم كردستان أن الدبلوماسية الاقتصادية ستعزز العلاقات الشاملة مع تركيا، الا ان مجريات الأحداث اثبتت عدم صحة اعتقاد الكرد، اذ لم يؤدِ وصول حجم التجارة بين حكومة إقليم كردستان وتركيا الى 12 مليار دولار عام 2014، الى استجابة الاخيرة لنداءات حكومة إقليم كردستان للحصول على أسلحة لمحاربة داعش، اذ رفض وزير الخارجية التركي أوغلو طلب حكومة إقليم كردستان في آب/ أغسطس 2014 للحصول على الأسلحة والمعدات العسكرية⁽⁴²⁾.

من جانب آخر أدى انخفاض اسعار النفط والحرب على داعش فضلاً عن المشكلات بين الاقليم والحكومة الاتحادية في بغداد، إلى حدوث أزمة مالية في اقليم كردستان. اذ لم تكن عائدات النفط كافية لتعويض الديون الثقيلة التي تعاقدت عليها حكومة إقليم كردستان عام 2014، لذا لجأت الاخيرة إلى قروض من المانحين الاثراك من جهة، وإلى طلب دفعات مسبقة لبيع النفط من جهة أخرى، وقد نتج عن ذلك، في نيسان/ أبريل 2015 دين مقداره 13.5 مليار دولار، بالإضافة إلى نحو 1.6 مليار دولار من عدم دفع مستحقات شركات الطاقة العاملة في كردستان⁽⁴³⁾. ومع ذلك بقي إقليم كردستان يمثل شريك اقتصادي مهم لتركيا، فوفقاً لوزارة الجمارك والتجارة التركية، فان العراق عدّ ثاني أكبر سوقاً للصادرات التركية التي بلغت 7.5 مليار دولار في عام 2016، ومعظم البضائع التركية كانت تتدفق إلى كردستان⁽⁴⁴⁾.

ثانياً- الموقف التركي من استفتاء اقليم كردستان في 25 أيلول/سبتمبر 2017:

لم يكن استفتاء اقليم كردستان للانفصال عن العراق وليد عام 2017 بل شهدت السنوات السابقة دعوات عدة اطلقها مسعود برزاني لإجراء الاستفتاء، ففي عام 2010 وفي خضم الصراع بين حكومة الاقليم والحكومة المركزية في بغداد بسبب الخلاف حول توزيع عوائد العراق النفطية، قدّم

⁽⁴⁰⁾ Gülistan Gürbey, Sabine Hofmann, and Ferhad Ibrahim Seyder: 2017, Between State and Non-State, Politics and Society in Kurdistan-Iraq and Palestine, New York, p.62.

⁽⁴¹⁾ Kadir ustun ,Lesley Dudden, Op.Cit., p.16.

⁽⁴²⁾ Nancy E. Soderberg, David L. Phillips: 2015, state-building in iraqi kurdistan, New York, pp.24-25.

⁽⁴³⁾ Carlo Frappi: 2016, The Energy Factor: Oil and State-Building in Iraqi-Kurdistan, in book Kurdistan an Invisible Nation, Milano, p. 114.

⁽⁴⁴⁾ Karol Wasilewski: 2017, Turkey and Iraqi Kurdistan, polski instytut spraw międzynarodowych the polish institute of international affairs, Polska, No. 89 (1029), 27 September, p.1.

برزاني قضية الاستفتاء الى حزبه لكي تُدرَس وتُناقش ، وعلى الرغم من ان دعوة برزاني لم يكن لها تأثيراً يذكر ، الا انه اعلن في الاول من تموز/ يوليو 2014 بان كرد العراق سيجرون استفتاء الاستقلال في غضون أشهر قائلاً: "أثناء السنوات العشر الأخيرة، نحن عملنا كل شيء في قدرتنا، ابدينا كل جهد، واطهرنا كل المرونة حتى نبني عراق ديمقراطي جديد. لسوء الحظ، التجربة ما كانت ناجحة... وحين الوقت لسكان كردستان ان يقرروا مستقبلهم"⁽⁴⁵⁾، مضيفاً بأن العراق " قد قسم.. ومن الآن لن نخفي ان هدف كردستان هو الاستقلال"⁽⁴⁶⁾. وكان هذا الاعلان بمثابة دعوة صريحة وواضحة من برزاني لإعلان الاستقلال عن العراق.

تزايدت دعوات برزاني للاستقلال عقب احتلال داعش لجزء من العراق، اذ حاول الكرد كسب الاراضي المتنازع عليها لصالحهم، مستغلين انهيار بعض من القطاعات العسكرية العراقية، وتحركوا سريعاً للسيطرة على تلك المناطق لاسيما كركوك⁽⁴⁷⁾. الا ان تلك الدعوات لم يكتب لها النجاح ايضاً، بسبب معارضة الولايات المتحدة الأمريكية لإجراء الاستفتاء ووقوفها بوجه تطلمات الاستقلال الكردي، خوفاً من ان يؤدي ذلك الى زعزعة الامن والاستقرار في المنطقة. كما عارضت تركيا وإيران وسوريا، اجراء الاستفتاء واعلان الاستقلال التام، خوفاً من أن يزيد ذلك الامر من مطالب سكانها الكرد. كل ذلك دفع الكرد الى تأجيل مشروعهم⁽⁴⁸⁾.

وفي السابع من حزيران/ يونيو 2017، عقد مسعود بارزاني اجتماعاً مع قادة وممثلي الأحزاب السياسية الكردستانية المشاركة في برلمان وحكومة إقليم كردستان، بحضور نائب رئيس إقليم كردستان كوسرت رسول علي⁽⁴⁹⁾، ورئيس حكومة الإقليم نجيفان بارزاني. واثاء الاجتماع تطرق المجتمعون إلى تفاصيل موضوع الإفتاء وانتخابات برلمان كردستان والمشكلات السياسية الداخلية في إقليم كردستان، وطرح الحاضرون آراءهم وملاحظاتهم حول ضرورة إجراء الإفتاء وحل المشكلات الداخلية في الإقليم. وقَرَّر الحاضرون بالأغلبية المطلقة الموافقة على تحديد يوم الخامس

⁽⁴⁵⁾ Emel Elif Tugdar, Serhun Al: 2018, Comparative Kurdish Politics in the Middle East, Actors, Ideas, and Interests, U.S.A., p.119.

⁽⁴⁶⁾ Michael Tanchum: 2014, Between Ankara and Tehran: How the Scramble for Kurdistan Can Reshape Regional Relations, Strategic Assessment, Volume ,17 No. ,3 October, p.67.

⁽⁴⁷⁾ صحيفة الانباء: 2014، الأربعاء 2 تموز/ يوليو، الكويت، ص 28.

⁽⁴⁸⁾ Robin Mills: 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, UK, pp.4-5; Ibrahim Al-Marashi: 2017, What Future for Iraq? Unity and Partition after Mosul, in book: After Mosul ReInventing Iraq, Milano, p.15.

⁽⁴⁹⁾ كوسرت رسول علي: سياسي عراقي من مواليد عام 1952. أسس اتحاد طلاب كردستان في كركوك في عام 1977. شغل منصب رئيس الوزراء في حكومة الاتحاد الوطني الكردستاني الإقليمية في السليمانية في عام 1996. أصبح نائباً للأمين العام لحزب الاتحاد الوطني الكردستاني ونائباً لرئيس الإقليم الكردستاني منذ عام 2006. ينظر:

Amatzia Baram, Achim Rohde and Ronen Zeidel: 2010, Iraq Between Occupations: Perspectives from 1920 to the Present, New York, p.93.

والعشرين من أيلول/سبتمبر 2017 موعداً لإجراء الإستفتاء في إقليم كردستان والمناطق الكردستانية خارج إدارة الإقليم، وتشكيل لجنة عليا للإستفتاء برئاسة مسعود بارزاني⁽⁵⁰⁾.

وفي محاولة من جانب أربيل لكسب تركيا الى جانبها وطمأنت مخاوفها، صرح عضو مجلس قيادة الحزب الديمقراطي الكردستاني ورئيس مكتب العلاقات الخارجية بالحزب هيمن هورامي في الحادي والعشرين من حزيران/ يونيو 2017، ان الكرد يمارسون حقهم الديمقراطي وان الاستفتاء يتعلق بالكرد العراقيين ولا علاقة له بالكرد في اجزاء اخرى من المنطقة، وان كردستان تتوقع ان تفهم تركيا التطلعات المشروعة للشعب الكردستاني، وعليها ان تحترم قرار حكومته الخاص بإجراء الاستفتاء وتدعم الحوار بين أربيل وبغداد⁽⁵¹⁾.

لم يكن من السهل على الاتراك اتخاذ أي قرار وتحديد موقفهم من الاستفتاء، اذ كان عليهم أن يأخذوا بعين الاعتبار علاقاتهم الوثيقة مع حكومة إقليم كردستان من جهة، والنتائج المحتملة للاستفتاء من جهة أخرى. اذ إن فرض عقوبات على حكومة إقليم كردستان لن يضر الاقتصاد التركي فحسب، بل يضعف أيضاً علاقاتهم السياسية مع حكومة كردستان أحد أهم شركائهم في المنطقة، والتي يمكن أن تكون لها آثار واسعة النطاق على الاستراتيجية الإقليمية لتركيا. كما أنه سيعزز خصوم بارزاني المحليين الذين لهم علاقات وثيقة مع إيران، الأمر الذي سيمنح طهران مزيداً من السلطة في شمال العراق على حساب أنقرة⁽⁵²⁾.

بيد ان تركيا لم تأخذ كل ذلك في حساباتها، اذ كان الموقف التركي رافضاً لإجراء الاستفتاء، حيث اصدرت وزارة الخارجية التركية في الثامن من تموز/ يوليو 2017 بياناً شديد اللهجة انتقدت فيه مساعي حكومة الاقليم لاجراء الاستفتاء، مؤكدة على أن وحدة العراق هي واحدة من مبادئ السياسة الخارجية التركية⁽⁵³⁾. وفي اليوم التالي وصفت الخارجية التركية اجراء الاستفتاء بأنه "خطأ مميت"، في الوقت الذي عدّ فيه رئيس الوزراء التركي بن علي يلدرم⁽⁵⁴⁾ قرار اجراء الاستفتاء بأنه

⁽⁵⁰⁾ بيان صادر عن اجتماع رئيس إقليم كردستان مع الأحزاب الكردستانية المشاركة في برلمان حكومة إقليم كردستان، في 7 حزيران/ يونيو 2017. للمزيد ينظر: رئاسة اقليم كردستان. على الموقع: <http://www.presidency.krd/arabic/default.aspx>

⁽⁵¹⁾ Independent Advisory Group on Country Information: 2017, Iraq: Political opinion in the Kurdistan Region of Iraq (KRI), (London, pp.13 - 14

⁽⁵²⁾ Remziye Yilmaz: 2017, Turkey-KRG Energy Relations: Internal and External Dynamics, Journal of Global Analysis, Vol. ,7 No. ,2 Summer Issue, p.140.

⁽⁵³⁾ Mesut Ozcan; 2017, The KRG's Referendum on Independence: Domestic and Regional Dynamics, SharqForum, Istanbul, September, pp.5-6.

⁽⁵⁴⁾ بن علي يلدرم: من مواليد عام 1955 في أرزينجان. درس العمارة البحرية وهندسة المحيطات في جامعة إسطنبول التقنية، وحصل عام 1991 على درجة الدكتوراه التخصصية من المنظمة البحرية الدولية التابعة للأمم المتحدة. أصبح وزيراً للنقل (2002-2013)، (2015-2016). ثم شغل منصب رئاسة الوزراء (2016-2018). للمزيد ينظر: <https://ar.wikipedia.org/wiki/>

"غير مسؤول"⁽⁵⁵⁾. يبدو ان صناع القرار السياسي التركي، كانوا رافضين تماماً للاستفتاء، ولم يتركوا مجالاً للشك في ان موقفهم هذا من الممكن ان يتغير.

ازداد الرفض التركي للاستفتاء بعد أن قررت حكومة إقليم كردستان إدراج كركوك في الاستفتاء، التي تعد مدينة متعددة الأعراق وتلث سكانها من التركمان⁽⁵⁶⁾. من جهة اخرى اخذت الأعلام الإسرائيلية تنتشر في شوارع أربيل، الأمر الذي عدته الحكومة التركية بان إسرائيل تقف وراء استفتاء حكومة إقليم كردستان. واتهمت علنا وكالة الاستخبارات الإسرائيلية (الموساد) بتدبير العملية برمتها. وصورت تركيا بان الطموحات الإسرائيلية لبناء إسرائيل الكبرى، وانشاء خط أنابيب نفط كركوك - حيفا من أجل استغلال الموارد النفطية في المنطقة، هي من دفع الكرد لإجراء الاستفتاء. وفي هذا السياق، سلط الإعلام التركي الراض لإجراء الاستفتاء الأضواء على اليهودي الفرنسي برنار هنري ليفي⁽⁵⁷⁾ Bernard-Henri Lévy بوصفه شخصية رئيسة في مشروع إجراء الاستفتاء، إذ أظهرت وسائل الاعلام التركية ليفي وكأنه قائداً للقوات الكردية⁽⁵⁸⁾.

وفي الوقت الذي كانت فيه أربيل لا تزال تعلن تمسكها بالاستفتاء رغم الضغوط الدولية المتصاعدة عليها، لوحث تركيا بالقيام ببعض الإجراءات في حال مضى إقليم كردستان في الاستفتاء المقرر، فقد أكد وزير الخارجية التركي مولود جاويش أوغلو⁽⁵⁹⁾ في مؤتمر صحفي في أنقرة في الرابع عشر من أيلول/سبتمبر 2017 أن بلاده لن تتردد في استخدام كل أنواع القوة، سواء كانت اقتصادية او غيرها، لمنع الاقليم من اجراء الاستفتاء. في وقت طالب فيه وزير العدل التركي بكر بوزداغ⁽⁶⁰⁾ بإلغاء إجراء الاستفتاء، وأشار الى إنه في حال لم يحدث ذلك فسيكون هناك "ثمان

⁽⁵⁵⁾ المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات: 2017، استفتاء إقليم كردستان: بين الإصرار الكردي والمعارضة الإقليمية، قطر، ص 3.

⁽⁵⁶⁾ Karol Wasilewski: Op.Cit., p.2.

⁽⁵⁷⁾ برنار هنري ليفي: ولد ليفي لعائلة يهودية ثرية في الجزائر في 5 تشرين الثاني/ نوفمبر 1948 في مدينة بني صاف الجزائرية إبان الاحتلال الفرنسي للجزائر، وقد انتقلت عائلته لباريس بعد أشهر من ميلاده. درس الفلسفة في فرنسا، واشتهر كأحد الفلاسفة الجدد. انتقدت الاشتراكية بلا هوادة واعتبرتها "فاسدة أخلاقياً"، وهو ما عبر عنه في كتابه الذي ترجم لعدة لغات تحت عنوان "البربرية للمزيد ينظر: <https://ar.wikipedia.org/wiki> بوجه إنساني".

⁽⁵⁸⁾ Hay Eytan Cohen and Cenq Caqnic: 2017, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Turkey scope, Vol.1, No. 12, October, pp.8-9.

⁽⁵⁹⁾ مولود جاويش أوغلو: سياسي واقتصادي تركي من مواليد 1968 في ألمانيا. تخرج من جامعة أنقرة في عام 1988، حيث درس العلاقات الدولية. حصل على درجة الماجستير في الاقتصاد من جامعة لونغ أيلاند في نيويورك وحصل على شهادة الدكتوراه في جامعة بلكنت وكلية لندن للاقتصاد. انتخب عام 2010 رئيساً للجمعية البرلمانية لمجلس أوروبا، وهو اول تركي يتولى ذلك المنصب. شغل منصب وزير الخارجية منذ عام 2015. للمزيد ينظر: <https://ar.wikipedia.org/wiki>

⁽⁶⁰⁾ بكر بوزداغ: سياسي ومحامي تركي وُلد عام 1965 في يوزغات. التحق بجامعة أولوداغ في بورصة التركية حيث تخرج من كلية الإلهيات، وحصل من ذات الجامعة على درجة الماجستير في تاريخ الأديان، ثم درس بعدها في كلية الحقوق بجامعة سلجوق في

وعقاب". وأضاف أن إجراء الاستفتاء سيضر بالسلام في المنطقة ويتسبب في مخاطر أمنية، مؤكداً أن بلاده ستستمر في انتهاج سياسات تقوم على دعم وحدة أراضي العراق⁽⁶¹⁾. وبعد ذلك بيومين أعلن رئيس الوزراء التركي بن علي يلدرم إن تركيا تتعامل مع الاستفتاء على أنه مسألة أمن قومي، وإن أنقرة ستتخذ الإجراءات اللازمة بشأنه⁽⁶²⁾.

وإثناء اجتماعات الجمعية العامة للأمم المتحدة التي عُقدت في العشرين من أيلول/سبتمبر 2017، انتقد الرئيس التركي رجب طيب أردوغان الاستفتاء⁽⁶³⁾. وفي اليوم نفسه أشار أردوغان لصحيفة نيويورك إلى إن مجلسي الوزراء والأمن القومي سيبحثان طبيعة العقوبات المحتملة والخيارات بهذا الشأن، وأضاف أن العقوبات "لن تكون عادية" في حال قررتها بلاده بالفعل. ومن جهته، قال وزير الدفاع التركي نور الدين جانيكلي⁽⁶⁴⁾ إن بلاده لن تسمح أبداً بتأسيس أطر سياسية تعتمد على أسس عرقية وتسيطر عليها منظمات وصفها "بالإرهابية" عند حدود تركيا الجنوبية. وأكد أن أي تغيير في سيادة الأراضي العراقية سيؤدي إلى ظهور عناصر تهديد جديدة لأمن بلاده⁽⁶⁵⁾. كان على حكومة كردستان النظر بجدية إلى ما ذكره المسؤولين الأتراك، وتبحث عن السبل الكفيلة التي تؤدي إلى تصحيح مسار علاقاتها الثنائية مع أنقرة، لاسيما بعد اللهجة الشديدة والحادة التي تحدثت بها الأتراك.

ومع اقتراب موعد الاستفتاء ذكر رئيس الوزراء التركي بن علي يلدرم في الرابع والعشرين من أيلول/سبتمبر إن سكان المنطقة سيدفعون ثمن الأخطاء التي ترتكبتها حكومة الإقليم، وإن تركيا لن ترحب أبداً بأي كيان جديد على حدودها الجنوبية. وأضاف أن الاستفتاء المزمع إجراؤه "غير مشروع"، ولن يكون وسيلة لحل أي مشكلة للإقليم، بل سيؤدي إلى تفاقم الفوضى وعدم الاستقرار وغياب السلطة، محملاً حكومة الإقليم مسؤولية عواقبه. وأوضح أن بلاده ستساعد الذين يعانون من الإرهاب وستحاسب من يصر على إجراء الاستفتاء. وفي السياق ذاته أعلنت الحكومة التركية بان

قونية وحاز على شهادة في القانون. انتخب عام 2002 نائباً عن حزب العدالة والتنمية في البرلمان التركي، وأعيد انتخابه عام 2007 و2011 و2015. عُيّن مساعداً لرئيس حزب العدالة والتنمية والمسؤول عن شؤون الانتخابات اعتباراً من عام 2015. عُيّن وزيراً للعدل عام 2014. للمزيد ينظر: <https://ar.wikipedia.org/wiki/>

⁽⁶¹⁾ <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2017/9/15/>

⁽⁶²⁾ Karol Wasilewski, Op.Cit., p.2.

⁽⁶³⁾ Bilal Wahab: 2017, Is the Kurdish Referendum 'Mission Accomplished' for Barzani, The Washington Institute for near Policy, Washington, p1.

⁽⁶⁴⁾ نور الدين جانيكلي: ولد بولاية غريسون عام 1960. درس الاقتصاد والمالية بكلية العلوم السياسية في جامعة أنقرة، ثم حصل على شهادة الماجستير من جامعة شيفيلد في أمريكا. شغل منصب كبير المفتشين في وزارة المالية، ورئيس دائرة الإيرادات. تولى منصب وزارة الدفاع الوطني منذ عام 2017. للمزيد ينظر: <https://www.turkey-post.net/>

⁽⁶⁵⁾ <http://www.aljazeera.net/news/international/2017/9/20/>

رئيس أركان الجيش الفريق أول خلوصي أكار بحث مع نظيره العراقي عثمان الغانمي استفتاء إقليم كردستان ووصفه بغير المشروع.

من جهة أخرى أفادت هيئة الرئاسة التركية في اليوم نفسه بأن الرئيسين التركي أردوغان والإيراني حسن روحاني⁽⁶⁶⁾ اتفقا أثناء اتصال هاتفي على أن عدم إلغاء استفتاء كردستان سيحدث فوضى في منطقة الشرق الأوسط. وشدد الطرفان على أهمية وحدة وسلامة التراب العراقي⁽⁶⁷⁾.

وعلى الرغم من معارضة الولايات المتحدة وروسيا وبريطانيا فضلاً عن الدول الاقليمية مثل تركيا وإيران لإجراء الاستفتاء، إلا أن إقليم كردستان شرع في إجراءه، وقد أظهرت نتائج الاستفتاء الذي أُجري في الخامس والعشرين من أيلول/سبتمبر 2017 أن الكرد يسعون إلى الاستقلال وإلى إقامة دولة تتمتع بحكم ذاتي، فوفقاً لما أعلنته حكومة الإقليم فإن عدد المشاركين بالتصويت بلغ 72 % وأن تأييد الاستقلال جاء بنسبة 92% من عدد المصوتين⁽⁶⁸⁾.

جاء موقف الحكومة التركية مؤكداً لمواقفها السابقة من الاستفتاء، إذ أعلنت وزارة الخارجية التركية في بيان صدر في نفس يوم الاستفتاء بأن أنقرة لا تعترف باستفتاء انفصال إقليم كردستان، وأن محاولة الاستفتاء "فاقذة لكافة أنواع الشرعية والأساس القانوني، سواء بالنسبة للقانون الدولي أو الدستور العراقي"، مؤكدة على أن الاستفتاء بحكم الملغي من حيث نتائجه. وجددت الخارجية تأكيد تركيا على أنها ستتخذ كافة التدابير في ضوء الصلاحيات التي يمنحها القانون الدولي والبرلمان التركي في حال تعرض أمنها القومي للخطر "جراء استغلال الإرهابيين وعناصر متطرفة الوضع الذي سينجم عقب الاستفتاء في الإقليم، أو أي تهديد لأمنها القومي في عموم العراق". ومن جانبه ذكر رئيس الوزراء التركي بن علي يلدرم أن تركيا شكلت فريقاً من الوزارات المعنية، لدراسة تفاصيل الخطوات التي ستتخذ فيما يتعلق بالمجال الجوي والمعايير الحدودية، مبيناً أن الأزمة

(66) حسن روحاني: ولد عام 1948 في سمنان، لعائلة اشتهرت بمعارضتها للشاه. بدأ دراسته الحوزوية عام 1961 في قم. وعندما تحصل على لقب مجتهد، التحق بجامعة طهران عام 1969، ليحصل على الإجازة في الحقوق منها عام 1972. واصل روحاني دراسة الحقوق خارج إيران، وبالتحديد في جامعة غلاسكو التي حصل منها على شهادة الدكتوراه في الحقوق. وبعد انتصار الثورة الإيرانية عام 1979 شرع روحاني في العمل السياسي، وانتخب عضواً في أول برلمان للجمهورية الإسلامية في إيران عام 1980، وظل عضواً بالبرلمان لمدة عشرين سنة. تقلد مناصب عسكرية منها نائباً لقائد الحرب (1983 — 1985)، وقائد الدفاع الجوي الإيراني (1986 — 1991)، ونائب القائد العام للقوات المسلحة (1988 — 1989). أصبح عضو في مجلس تشخيص مصلحة النظام منذ عام 1991، وترأس لجنة الأمن القومي فيه. أصبح رئيساً لجمهورية إيران منذ عام 2013. للمزيد ينظر:

<https://ar.wikipedia.org/wiki>

(67) <http://www.aljazeera.net/news/international/2017/9/24/>

(68) Galip Dalay: October 24 2017, Iraqi Kurdish Independence Referendum: The Road Ahead, Al Jazeera Centre for Studies, Qatar, pp.2-3,7.

في إقليم كردستان بلغت ذروتها، وأن عناد إدارة الإقليم وإصرارها على تنظيم الاستفتاء مهد لصراع ساخن في المنطقة⁽⁶⁹⁾.

وإثناء افتتاح حفل العام الأكاديمي بالعاصمة أنقرة في السادس والعشرين من أيلول/سبتمبر 2017، أشار أردوغان إلى إن تركيا لن تصمت عن المخاطر التي تتعرض لها حدودها. وأن جميع الخيارات مطروحة على الطاولة، مشدداً على أنه إذا لزم الأمر "فنحن مستعدون للتضحية بدماننا بشكل مشترك مع كل إخواننا في المنطقة"⁽⁷⁰⁾. وحذر أردوغان من أن بلاده ستغلق الحدود مع كردستان خلال الأيام المقبلة احتجاجاً على إجراء الاستفتاء. وذكر أنه كان يتوقع حتى اللحظة الأخيرة أن بارزاني سيؤجل الاستفتاء. كما أدان أردوغان حكومة إقليم كردستان بأقسى العبارات، ووصف الاستفتاء بأنه تهديداً للأمن القومي التركي. وأوضح انه بمجرد إيقاف دخول النفط من كردستان إلى تركيا، فإن جميع إيرادات الإقليم ستلاشى، وأن حكومة الإقليم لن تتمكن من العثور على الغذاء عندما تتوقف الشاحنات التركية عن الذهاب إلى شمال العراق⁽⁷¹⁾.

وإثناء كلمته في حفل تخرج دفعة جديدة من أكاديمية الشرطة في أنقرة في الثامن والعشرين من أيلول/سبتمبر 2017، وصف اردوغان استفتاء كردستان، بـ "المغامرة التي يجب أن تنتهي"، وأن حكومة كردستان "ألقت بنفسها في النار من خلال خطوة الاستفتاء"، وانه لن يقف مكتوف الأيدي. وأوضح أن خطوة الاستفتاء التي اتخذها بارزاني تحمل في طياتها احتمال فتح الطريق أمام تطورات خطيرة قد تدفع باتجاه تقسيم دول المنطقة. وشبه برنارد ليفي بلورانس العرب (ضابط الاستخبارات البريطاني الشهير في الحرب العالمية الأولى)، قائلاً إن "أمثال لورانس العرب لن ينجحوا هذه المرة في تحقيق أهدافهم"⁽⁷²⁾.

واصلت أنقرة تحركاتها للتنسيق مع بغداد و طهران لفرض طوق على إقليم كردستان، إذ ذكر رئيس الوزراء التركي بن علي يلدرم، في كلمة أمام تجمع بمدينة تشورم وسط تركيا في الثامن والعشرين من أيلول/سبتمبر، بانه أجرى اتصالات هاتفيين مع كل من رئيس الوزراء العراقي حيدر العبادي⁽⁷³⁾ ونائب الرئيس الإيراني إسحاق جهانغيري⁽⁷⁴⁾، وكان من المحتمل إن تعقد تركيا وإيران

⁽⁶⁹⁾ <http://www.aljazeera.net/news/arabic/2017/9/25/>

⁽⁷⁰⁾ Ibid.

⁽⁷¹⁾ Hay Eytan Cohen and Cenq Caqnic, Op.Cit, p.4.

⁽⁷²⁾ سعيد عبد الرازق: 2017، أنقرة تسعى لتجاوز أزمة الاستفتاء بأقل الخسائر، صحيفة الشرق الأوسط: 2017، العدد 14185، 29 أيلول/سبتمبر، لندن.

⁽⁷³⁾ حيدر العبادي: ولد عام 1952 في بغداد وفيها أنهى دراسته الابتدائية والمتوسطة الإعدادية، ثم حصل على البكالوريوس من الجامعة التكنولوجية عام 1975، وتنسب للعمل معيدا في الكلية نفسها. انتمى إلى الحزب الدعوة الإسلامية، ثم أصبح عام 1977 مسؤول تنظيمات الحزب في بريطانيا. وفي عام 1980 حصل على الماجستير ثم الدكتوراه من بريطانيا في تخصص الهندسة الكهربائية. عاد

والعراق اجتماعاً ثلاثياً لمناقشة الاستفتاء. وأنه انفق مع نظيره العراقي على تنسيق العلاقات الاقتصادية والتجارية مع الحكومة المركزية في بغداد بعد أن سيطرت على المعابر الحدودية مع تركيا. وشدد على أن أنقرة لن تتوانى عن الرد بأقصى ما يكون على أي تهديد لأمنها القومي عند الحدود. وبحسب البيان الذي صدر عن مكتب رئيس الوزراء حيدر العبادي في اليوم نفسه، فإن الحكومة التركية تعهدت بحصر التعامل مع الحكومة الاتحادية في بغداد في موضوع تصدير النفط. وأورد البيان أن رئيس وزراء تركيا أكد خلال الاتصال بالعبادي التزام بلاده بالتعاون والتنسيق الكامل مع الحكومة العراقية لتنفيذ جميع الخطوات الضرورية لبسط السلطات الاتحادية في المنافذ البرية والجوية وتوفير الوسائل المطلوبة لذلك⁽⁷⁵⁾.

لم تتأخر العقوبات التركية تجاه إقليم كردستان كثيراً، ففي غضون أيام من اجراء الاستفتاء اتخذت أنقرة اجراءات اقتصادية صارمة بحق الاقليم، اذ اوقفت رحلات جميع شركات الطيران التركية إلى أربيل والسليمانية، وحظرت بث قناة روداو التلفزيونية الكردية، وأنهت التدريب العسكري التركي للقوات المسلحة لحكومة إقليم كردستان (البشمركة)، فضلاً عن ذلك، أصدر مجلس الامن القومي التركي قراراً بشأن اغلاق بوابة "إبراهيم الخليل" الحدودية مع الاقليم، كما اشار رئيس الوزراء التركي بن علي يلدرم أن أنقرة وافقت على فتح بوابة حدودية أخرى مع العراق كجزء من الطريق الذي سيؤدي إلى مدينة تلعفر، على بعد نحو 40 كيلومترا غرب الموصل⁽⁷⁶⁾.

وعلى الرغم من التهديدات التي أطلقتها الحكومة التركية تجاه إقليم كردستان، الا ان تركيا لم توقف تدفق النفط من شمال العراق، لان ذلك سيؤثر على تركيا أيضاً، اذ ان حكومة إقليم كردستان تدفع رسوم العبور إلى تركيا وتعتمد الاخيرة اعتماداً كبيراً على تلك الواردات لتلبية الطلب المتزايد على الطاقة. ومن شأن تلك الخطوة أن تضر أيضاً هدف تركيا بأن تصبح طريق عبور يعول عليه لصادرات الطاقة من الشرق الاوسط وروسيا إلى أوروبا، وثمة سبب آخر هو أن روسيا وتركيا بحاجة إلى خط أنابيب لنقل النفط الكردي إلى تركيا. اذ استثمرت روسيا 4 مليارات دولار في صناعات

إلى بغداد عام 2003، واختير وزيرة للاتصالات في حكومة أباد علاوي. انتخب نائباً في الجمعية الوطنية العراقي وفي مجلس النواب في دورتين متتاليتين 2005 و 2010. شكل حكومته عام 2014. للمزيد ينظر: حسن لطيف الزبيدي، المصدر السابق، ص249.

(74) إسحاق جهانغيري: سياسي إيراني من مواليد 10 كانون الثاني 1958. أصبح عضواً بمجلس الشورى الإسلامي لدورتين متتاليتين خلال الفترة من 1984 إلى 1992. شغل منصب وزير الصناعة والمناجم في حكومة الرئيس الأسبق محمد خاتمي (1997-2005). أصبح النائب الأول لرئيس الجمهورية في حكومة حسن الروحاني. للمزيد ينظر:

<https://ar.wikipedia.org/wiki>

(75) سعيد عبد الرازق، المصدر السابق.

(76) Remziye Yılmaz, Op.Cit., p.140.

النفط والغاز الطبيعي في إقليم كردستان في عام 2016. وان أي تشديد على خط أنابيب كركوك - جيهان من الجانب التركي، يمكن ان يتسبب بمشاكل بين أنقرة وموسكو (77).

وبعد الضغوطات العراقية والدولية على القيادة الكردستانية أصدرت حكومة إقليم كردستان في الخامس والعشرين من تشرين الأول/ أكتوبر 2017 بياناً اقترحت فيه تجميد نتائج الاستفتاء، في مسعى لنزع فتيل الأزمة المتفاقمة التي أحدثها الاستفتاء في المنطقة، وانتهاء استمرار التوتر العسكري بين القوات الكردية والقوات العراقية على حدود إقليم كردستان. وأرقت في بيانها دعوة الحكومة العراقية المركزية إلى البدء بحوار مفتوح مع حكومة الإقليم على أساس الدستور العراقي (78). ومن جانبها فقد أعلنت تركيا أن قرار تجميد الاستفتاء خطوة جيدة لكنها غير كافية (79).

وبالمثل فان بغداد هي الاخرى لم ترض بتجميد نتائج الاستفتاء، لذا تم الاتفاق بين حكومتي بغداد والاقليم على تحويل المحكمة الاتحادية العليا النظر في دستورية الاستفتاء من عدمه. وفي العشرين من تشرين الثاني/ نوفمبر 2017 اصدرت المحكمة حكماً قررت فيه إن استفتاء الاستقلال الذي نظمته حكومة إقليم كردستان في الخامس والعشرين من أيلول/سبتمبر في المحافظات التابعة لها وفي المناطق المتنازع عليها، لم يكن دستورياً. لذا فان الاستفتاء ونتائجه يُعد ملغياً. ووضحت المحكمة إن الاستفتاء يتعارض وبخالف أحكام المادة الأولى من الدستور العراقي والتي تنص على أن "جمهورية العراق دولة اتحادية واحدة مستقلة ذات سيادة كاملة ونظام جمهوري نيابي برلماني ديموقراطي" (80).

رحبت الحكومة التركية كثيراً بإلغاء نتائج الاستفتاء، ففي اتصال هاتفي اجراه رئيس الوزراء التركي بن علي يلدرم بنظيره العراقي حيدر العبادي في الخامس والعشرين من تشرين الثاني/ نوفمبر 2017، أبدى يلدرم سروره من قرار المحكمة الاتحادية بإلغاء نتائج الاستفتاء. مؤكداً بان حكومته استبشرت خيراً بإلغاء نتائج الاستفتاء. ومن جانبه فقد شكر العبادي يلدرم على وقوف تركيا مع وحدة أراضي العراق، وإنه يقدر العلاقة بين البلدين التي تساعد على استقرار المنطقة (81).

الخاتمة

(77) Ibid, pp.140-141.

(78) صحيفة اللواء: 2017، 25 تشرين الأول/ أكتوبر، بيروت.

(79) <https://www.alarabiya.net/>.

(80) للاطلاع على النص الكامل لقرار المحكمة الاتحادية ينظر: قرار المحكمة الاتحادية المرقم: 89 و 91 و 92 و 93 / اتحادية / 2017. في 20 تشرين الثاني 2017.

(81) وكالة الاناضول التركية. في 25 تشرين الثاني 2017. على الموقع: <http://www.rudaw.net>.

أدخل الاستفتاء اقليم كردستان في نفق مظلم كاد ان ينهي العملية السياسية في الاقليم برمتها، فبعد القوة السياسية والاقتصادية التي تمتع بها الكرد طوال سنوات عدة، أصبح ينظر الى ساسة الاقليم على أنهم استغلوا الظروف الحرجة التي مر بها العراق للقيام بإجراء الاستفتاء، ولم تكن هذه وجهة نظر الحكومة المركزية في بغداد وحدها بل شملت الدول الإقليمية التي كان لديها سكان كرد، لا سيما تركيا التي سعت جاهدة من أجل إيقاف ذلك الاستفتاء.

ومما لا شك فيه ان قيام دولة في شمال العراق على أساس عرقي، كان له نتائج خطيرة على العراق والدول المجاورة له، التي كان عليها الوقوف بوجه الطموحات الكردية لإنشاء دولتهم الخاصة، وكانت تركيا سباقة في هذا المجال، إذ أدت الضغوطات التركية على أربيل الى خنق الاخيرة اقتصادياً ولا سيما بعد ان اعلنت السلطات التركية اغلاق المنافذ الحدودية بين الجانبين، فضلاً عن غيرها من الاجراءات الاقتصادية والعسكرية التي كانت مصاحبة للتهديدات السياسية الحادة.

لذا كان على أربيل العمل مجدداً من اجل تطبيع العلاقات مع أنقرة، لإعادة ثقة الجانب التركي، ووجب عليها القبول بإلغاء نتائج الاستفتاء. والعودة الى التفاهات السياسية مع بغداد، التي رحبت كثيراً بالإجراءات التركية للوقوف بوجه الاستفتاء، ولا سيما قرار الاخيرة بالتعامل مباشرة مع الحكومة المركزية في بغداد، الأمر الذي أضر كثيراً أربيل، وحرمها من العديد من المنافع الاقتصادية التي كانت تجلبها عبر مرور البضائع التركية من خلالها الى جميع انحاء العراق. وبذلك فانه يمكن القول بان الاستفتاء لم يعود على اقليم شمال العراق بالمنفعة، وإنما أضر الاقليم كثيراً وعلى كافة الاصعدة، وعبر عن الفشل الذريع الذي مني به السياسيين الذي روجوا لتلك الفكرة، ودفعوا باتجاه تقسيم العراق.

قائمة المصادر والمراجع

أولاً: الاطاريح والرسائل الجامعية:

أ - باللغة العربية:

1- فايز عبدالله العساف: 2010، الاقليات واثرها في استقرار الدولة القومية (اكراد العراق نموذجاً)، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة الشرق الاوسط- كلية الآداب، عمان.

ب - باللغة الانكليزية:

1- Ala Jabar Mohammed, 2013, The Politics of Iraqi Kurdistan: Towards Federalism or Secession, Thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, University of Canberra, Australian.

ثانياً: الكتب:

أ - باللغة العربية:

1. سمير ذياب سبيتان: 2012، تركيا في عهد رجب طيب أردوغان، عمان.
2. نضير الخزرجي: 2013، أجنحة المعرفة: قراءة موضوعية في الموسوعة الحسينية، لندن.

ب- باللغة الانكليزية:

- 1- Alireza Nader and Other: 2016, Regional Implications of an Independent Kurdistan, California.
- 2- Aliza Marcus: 2007, Blood and Belief, The PKK and the Kurdish Fight for Independence, New York.
- 3- Amatzia Baram, Achim Rohde and Ronen Zeidel: 2010, Iraq Between Occupations: Perspectives from 1920 to the Present, New York.
- 4- Asa Lundgren: 2007, The Unwelcome Neighbour, Turkey's Kurdish Policy, London.
- 5- Bill Park: 2014, Turkey-Kurdish Regional Government Relations After the U.S. Withdrawal from Iraq: Putting the Kurds on the Map, United States.
- 6- Carlo Frappi: 2016, The Energy Factor: Oil and State-Building in Iraqi-Kurdistan, in book Kurdistan an Invisible Nation, Milano.
- 7- Carol Migdalovitz: 2010, Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views, Washington.
- 8- Gerald MacLean: 2014, Abdullah Gul and The Making of the New Turkey, London.
- 9- Charles G. MacDonald: 2007, Kurdish Identity, Human Rights and Political Status, Florida.
- 10- David Romano: 2006, The Kurdish Nationalist Movement, Opportunity, Mobilization, and Identity, New York.
- 11- Emel Elif Tugdar, Serhun Al: 2018, Comparative Kurdish Politics in the Middle East, Actors, Ideas, and Interests, U.S.A.
- 12- Gareth R. V. Stansfield: 2003, Iraqi Kurdistan Political development and emergent democracy, London.
- 13- Gülistan Gürbey, Sabine Hofmann, and Ferhad Ibrahim Seyder: 2017, Between State and Non-State, Politics and Society in Kurdistan-Iraq and Palestine, New York.
- 14- Hasan Turunc: 2011, Turkey's global strategy: Turkey and Iraq, London School of Economics and Political Science, London.
- 15- Ibrahim Al-Marashi: 2017, What Future for Iraq? Unity and Partition after Mosul, in book: After Mosul ReInventing Iraq, Milano.
- 16- Independent Advisory Group on Country Information: 2017, Iraq: Political opinion in the Kurdistan Region of Iraq (KRI), London.
- 17- Kadir ustun, Lesley Dudden: 2017, Turkey-KRG Relationship: Mutual Interests, Geopolitical Challenges, Washington.
- 18- ; Kerim Yildiz: 2007, The Kurds in Iraq Past, Present and Future, London.
- 19- Laura Bröker: 2016, Any Hope for a Kurdish State, The United States, Germany and the Prospects of Kurdish Self-Determination, Washington.
- 20- Marlies Casier and Joost Jongerden: 2011, Nationalisms and Politics in Turkey Political Islam, Kemalism and the Kurdish issue, New York.

- 21- Michael M. Gunter: 2008, The Kurds Ascending, The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey, New York.
- 22- Nancy E. Soderberg, David L. Phillips: 2015, state-building in iraqi kurdistan, New York.
- 23- Robin Mills: 2016, Under the Mountains: Kurdish Oil and Regional Politics, UK.
- 24- Yaniv Voller: 2014, The Kurdish Liberation Movement in Iraq from insurgency to statehood, New York.

ثالثاً: البحوث والدراسات:

أ- باللغة العربية:

- 1- المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات: 2017، استفتاء إقليم كردستان: بين الإصرار الكردي والمعارضة الإقليمية، قطر.

ب- باللغة الانكليزية:

- 1- Bilal Wahab: 2017, Is the Kurdish Referendum 'Mission Accomplished' for Barzani, The Washington Institute for near Policy, September 22, Washington.
- 2- Galip Dalay: 2017, Iraqi Kurdish Independence Referendum: The Road Ahead, Al Jazeera Centre for Studies, Catar, October 24.
- 3- Mesut Ozcan; 2017, The KRG's Referendum on Independence: Domestic and Regional Dynamics, SharqForum, Istanbul, September.
- 4- Michael Knights: 2013, Coordinating U.S. and Turkish Policy on Iraq, The Washington Institute for near Policy, February 25.
- 5- Mohammed A. Salih: 2016, Low Oil Prices Complicate Iraqi Kurdish Independence, Middle East Institute, Policy Focus Series, March.
- 6- Soner Cagaptay and Tyler Evans: 2012, Turkey's Changing Relations with Iraq Kurdistan Up, Baghdad Down, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Focus 122, Washington, October.
- 7- Soner Cagaptay, Christina Bache Fidan, and Ege Cansu Sacikara: 2015, Turkey and the KRG: An Undeclared Economic Commonwealth, The Washington Institute for Near East Policy, Policy Watch 2387, March 16.

رابعاً: المجلات:

1- باللغة العربية:

- 1- إبراهيم خليل العلاف: 2006، السلوك السياسي الخارجي التركي تجاه العراق بعد 9 نيسان/ أبريل 2003، مجلة دراسات اقليمية، جامعة الموصل، السنة الثالثة، العدد 5، حزيران/ يونيو.

2- باللغة الانكليزية:

- 1- Ahmet Davutoglu: 2008, Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, Insight Turkey, Vol. 10, No. 1.
- 2- Ertan Efeğil: 2008, Turkey's New Approaches toward the PKK, Iraqi Kurds and the Kurdish Question, Insight Turkey Vol. ,10 No. 3.
- 3- Gareth Stansfield: 2014, kurdistan rising to acknowledge or ignore the unraveling of iraq, middle east memo, Number 33, July.

- 4- Gönül Tol: 2014, Untangling the Turkey-KRG Energy Partnership: Looking Beyond Economic Drivers, Policy Brief, No 14, March.
- 5- Hay Eytan Cohen and Cenq Caqnic: 2017, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Turkey scope, Vol.1, No. 12, October.
- 6- Joshua R. Itzkowitz Shifrinson : 2006, The Kurds and Regional Security: An Evaluation of Developments since the Iraq War, Middle East Briefs ,No. 14, U.S.A., December.
- 7- Karol Wasilewski: 2017, Turkey and Iraqi Kurdistan, polski instytut spraw międzynarodowych the polish institute of international affairs, Polska, No. 89 (1029), 27 September.
- 8- Marianna Charountaki: 2012, Turkish Foreign Policy and the Kurdistan Regional Government, Percetions, Volume XVII, Number 4, London ,Winter.
- 9- Merve Özdemirkiran: 2015, Soft power and the challenges of private actors: Turkey - Kurdish Regional Government (KRG), European, Journal of Turkish Studies, No. 21.
- 10- Michael Tanchum: 2014, Between Ankara and Tehran: How the Scramble for Kurdistan Can Reshape Regional Relations, Strategic Assessment, Volume ,17 No. ,3 October.
- 11- Remziye Yilmaz: 2017, Turkey-KRG Energy Relations: Internal and External Dynamics, Journal of Global Analysis, Vol. 7 , No. 2 , Summer Issue.
- 12- Süleyman Elik: 2014, Turkey-KRG Energy Relations: The Dispute Over Kurdistan's Oil Sale To Turkey, Center for Strategic Studies, Middle East, No: 1147, 6 August.

خامساً: الصحف:

- 1- صحيفة الأنباء: 2014، الأربعاء 2 تموز/ يوليو، الكويت.
- 2- صحيفة الشرق الأوسط: 2017، العدد 14185، 29 أيلول/سبتمبر، لندن.
- 3- صحيفة اللواء: 2017، 25 تشرين الأول، بيروت.

سادساً: الموسوعات:

- 1- حسن لطيف الزبيدي: 2013، موسوعة السياسة العراقية، ط2، بيروت.

سابعاً: مواقع شبكة الانترنت:

- 1- الجزيرة الاخبارية: على الموقع:
<http://www.aljazeera.net/news/arabic>
- 2- العربية الاخبارية: على الموقع:
<https://www.alarabiya.net>
- 3- المحكمة الاتحادية، القرار المرقم: 89 و 91 و 92 و 93 / اتحادية / 2017. في 20 تشرين الثاني/ نوفمبر 2017. على الموقع:
<https://www.iraqfsc.iq/news.3961>
- 4- تركيا بوست على الموقع:
<https://www.turkey-post.net>

5- رئاسة إقليم كردستان، بيان صادر عن اجتماع رئيس إقليم كردستان مع الأحزاب الكردستانية المشاركة في برلمان وحكومة إقليم كردستان، في 7 حزيران/ يونيو 2017. على الموقع:

<http://www.presidency.krd/arabic/default.aspx>.

6- وكالة الاناضول التركية. في 25 تشرين الثاني/ نوفمبر 2017. على

الموقع: <http://www.rudaw.net>.

7- ويكيبيديا: <https://ar.wikipedia.org/wiki>.

ABD'nin Demokrat Başkanlarının Kürt Politikaları

İsmail SARI* & Tuğba ALTUN**

Geliş tarihi: 20/11/2021

Kabul tarihi: 03/02/2022

Atf: Sarı, İ., Altun, T., ABD'nin Demokrat Başkanlarının Kürt Politikaları, Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022): 565-602

DOI: 10.47932/ortetut.1026475

Öz: Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Kürtlere yönelik politikaları farklı dönemlerde çeşitli dinamikler tarafından şekillenmiştir. Yönetimlere göre değişen politikalarda Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasında da belirli farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu çalışmada Demokrat başkanların Kürtlere yönelik politikalarına odaklanılacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından "insan hakları", "kendi kendini yönetme hakkı" gibi idealist söylemler üzerinden Kürtlere yaklaşan ABD başkanları, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş dönemi şartlarına uygun olarak pragmatist politikalara yönelmiştir. Bu bağlamda da genel olarak Soğuk Savaş döneminde Kürtlerin yaşadığı ülkelerin iç işlerine müdahale edilmek istenmemiş, onları destekleyici bir politika izlenmemiştir.

Dönemsel olarak ABD'nin bölgesel politikalarında, İran ve Irak gibi ülkeler ile ilişkilerine bağlı olarak Kürtlere yönelik politikalarda da değişiklikler gerçekleşmiştir. Özellikle Arap Halk Hareketleri'nin ülkeler üzerindeki etkisi ve bölgede terör örgütlerinin ortaya çıkması önemli faktörler olmuştur. Öncelikle, Barack Obama ile birlikte ABD'nin Ortadoğu'da askerî varlığını azaltma politikası gündeme gelmiştir. Sonrasında ise terör örgütlerine karşı bölgede ABD güçleri yerine, Kürtler gibi vekil kuvvetlerin kullanılması ön plana çıkmıştır. Son zamanlarda ise ABD'nin Kürtlere yönelik politikasının çeşitli alanlarda geliştiği söylenebilir. ABD, özellikle Suriye'de Kürt grupları vekil güç olarak kullanmaktadır. Bunun yanında bölgedeki Kürtlere maddi, askerî ve eğitim gibi destekler de sağlamaktadır. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile de iyi ilişkilere sahip olan ABD, insan hakları ve Kürtlerin uğradığı haksızlıklar bağlamında da Kürtleri desteklediğini belirtmektedir. Kürtler, özellikle Joe Biden'ın ABD başkanı seçilmesiyle haklarının artabileceğini, bağımsızlık bağlamında da gelişmeler yaşanabileceğini ümit etmişlerdir. Bu bağlamda çalışmamızda yukarıda genel ve soyut olarak aktardığımız çerçevede Demokrat başkanların Kürt politikaları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Demokratlar, Cumhuriyetçiler, Kürtler, KDP, PYD

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ismail.sari@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2623-2494

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, tugba.altun@metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9432-9610

The Kurdish Policies of the Democratic Presidents of the USA

İsmail SARI* & Tuğba ALTUN**

Received: 20/11/2021

Accepted: 03/02/2022

Citation: Sari, İ., Altun, T., “Kurdish Policies of the Democratic Presidents of the USA”, Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies), 13-4 (2022): 565-602

DOI: 10.47932/ortetut.1026475

Abstract: A variety of dynamics shaped the policies of the US towards the Kurds in different periods. There are some differences between Republicans and Democrats in policies that differ from administration to administration. The focus point of this study is the policies of Democratic presidents towards Kurds. After the First World War, the US presidents shaped their policies towards Kurds regarding human rights, self-determination, etc. Especially after the Second World War, their policies were shaped and changed according to the Cold War environment. In this respect, they made decisions according to certain norms, but sometimes they took pragmatic decisions. Generally, the US did not want to intervene in the politics of countries with a Kurdish population and did not follow any policy supporting Kurdish groups.

Periodically in the US's regional policies, there were some policy changes towards Kurds based on the relationships between Iran and Iraq. In particular, the emergence of regional terrorist organizations and the effects of the Arab Spring on countries are crucial aspects. At first, in the Obama period, the US wanted to reduce the presence of military presence in the Middle East. After that, the US wanted to use proxy forces such as the Kurds against the terrorist groups. Recently, the USA's policies toward Kurds have developed in various fields. The US primarily uses the Kurdish groups in Syria as proxy forces. The US administration provides support in the areas of financial, military, and training, etc. The US has a good relationship with the IKRG, and they support Kurds in terms of human rights and the injustices they face. The Kurds hoped that their rights would be advanced and that there would be some progress toward independence, particularly after Biden was elected president. In this regard, democratic presidents' Kurdish policies will be examined in terms of the general and discrete framework explained above in this study.

Keywords: US, Democrats, Republicans, Kurds, KDP, PYD

* Dr. Doctor Lect. Member, Ankara Hacı Bayram Veli University-TR, ismailahmetsari@gmail.com ORCID: 0000-0003-2632-2494

** Post Graduate Student, Middle East Technical University-TR, tugba.altun@metu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9432-9610

سياسات الرؤساء الديمقراطيين للولايات المتحدة تجاه الأكراد

إسماعيل صاري* & توبا ألتون**

تاريخ الاستلام: 2021/11/20 تاريخ القبول: 2022/02/03

اقتباس: ساري، إ. ، ألتون، ت. ، "السياسات الكردية لرؤساء الولايات المتحدة الأمريكية الديمقراطيين"، دراسات الشرق الأوسط، 602-565 (2022) 4-13

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.1026475

الملخص

تشكّلت سياسات الولايات المتحدة الأمريكية تجاه الأكراد وفق ديناميات متعددة في فترات مختلفة. حيث نلاحظ أن هناك تغيرات في هذه السياسات بناء على تغير الإدارة بين الديمقراطيين والجمهوريين. ستركز هذه الدراسة على سياسات الرؤساء الديمقراطيين تجاه الأكراد. فعقب الحرب العالمية الأولى اتبع رؤساء الولايات المتحدة سياسة الخطابات المثالية مثل «حقوق الإنسان» و«حق إدارة أنفسهم بنفسهم»، لكنهم تحولوا إلى سياسات براغماتية تتوافق مع ظروف فترة الحرب الباردة، لاسيما بعد الحرب العالمية الثانية. وفي هذا السياق، وبشكل عام لم تكن هناك رغبة في التدخل في الشؤون الداخلية للدول التي يعيش فيها الأكراد خلال فترة الحرب الباردة، ولم يتم اتباع سياسة داعمة لهم.

وكانت هناك تغيرات في السياسات الإقليمية للولايات المتحدة من فترة لفترة، وفي هذا السياق تغيرت سياساتها تجاه الأكراد وفق علاقاتها مع دول مثل إيران والعراق. وعلى وجه الخصوص، تعتبر تداعيات الحركات الشعبية العربية التي أطلق عليها (الربيع العربي) على تلك البلدان وظهور منظمات إرهابية في المنطقة من العوامل المهمة في هذه العلاقات. في البداية، برزت سياسة تقليص الوجود العسكري الأمريكي في منطقة الشرق الأوسط خلال فترة باراك أوباما. بعد ذلك، تم استخدام الوكلاء مثل الأكراد بدلاً من القوات الأمريكية في المنطقة لمكافحة المنظمات الإرهابية. وفي الأونة الأخيرة، يمكن القول إن السياسة الأمريكية تجاه الأكراد تطورت في مختلف المجالات. حيث تستخدم الولايات المتحدة الجماعات الكردية كقوة وكيلة لها في المنطقة، لاسيما في سوريا. بالإضافة إلى ذلك، تم تقديم الدعم المالي والعسكري والتدريبي للأكراد في المنطقة. وتقول الولايات المتحدة التي تتمتع بعلاقات جيدة مع حكومة إقليم كردستان شمال العراق، إنها تقدم الدعم أيضاً إلى الأكراد في نطاق حقوق الإنسان والظلم الذي يعاني منه الأكراد. وبأمل الأكراد الآن في ازدياد حقوقهم وأن تكون هناك تطورات فيما يتعلق بالاستقلال، لاسيما مع انتخاب جو بايدن رئيساً جديداً للولايات المتحدة. وفي هذا السياق، تتناول هذه الدراسة سياسات الرؤساء الديمقراطيين للولايات المتحدة تجاه الأكراد، في الإطار الذي تم ذكره أعلاه بشكل عام ومجرد.

الكلمات المفتاحية: الولايات المتحدة الأمريكية، الديمقراطيون، الجمهوريون، الأكراد، الحزب الديمقراطي الكردستاني، حزب الاتحاد الديمقراطي.

* إسماعيل صاري د. دكتور عضو هيئة تدريس، جامعة أنقرة حجي بيرم فيلي-تركي، ismailahmetsari@gmail.com

رقم أوركيد: 0000-0003-2632-2494

** توبا ألتون: طالبة ماجستير، جامعة الشرق الأوسط التقنية-تركي، tugba.altun@metu.edu.tr

رقم أوركيد: 0000-0002-9432-9610

I. Giriş

Son yüzyılda Kürtlerin kaderini en çok etkileyen devletin ABD olduğu söylenebilir. Ancak literatürde ABD-Kürt ilişkilerine dair çok fazla araştırma bulunmamaktadır. Kürt çalışmaları, Kürtlerin sosyo-politik tarihi ve antropolojisi üzerine daha çok yoğunlaşmıştır. Lokman Meho'nun kitabı, *The Kurdish Question in U.S. Foreign Policy: A Documentary Sourcebook*¹, Marianna Charountaki'nin kitabı, *The Kurds and US Foreign Policy: International Relations in the Middle East since 1945*², Michael Gunter'ın, *Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War*³ kitabı ve makaleleri bu alandaki önemli kaynaklardır.⁴ Mohammed Shareef'in kitabı, *The United States, Iraq and the Kurds, Shock, Awe and Aftermath*⁵ ve Bryan R. Gibson'ın kitabı *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*⁶ da zikredilmeye değerdir. Lokman Meho'nun kitabı ABD-Kürt ilişkilerini analiz etmezken, ABD'nin Kürt politikası hakkındaki gerekli belgeleri okuyucuya sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Nader Entessar'ın kitabı, *Kurdish Politics in the Middle East*⁷, Kürt siyasetine odaklanması ve Kürtleri bölgesel ve küresel ölçekte daha geniş çaplı incelemesi bakımından önemlidir. Kürtlerin durumunu etkileyen uluslararası değişkenlere değinmenin yanı sıra bu kitap daha çok yerel ve bölgesel siyasete odaklanmıştır. Entessar'ın çalışması, Kürt sorununun bölgesel ve uluslararası boyutlarını analiz etmesi bakımından ilk girişimdir. Samantha Power'ın kitabı, *A Problem From Hell: America*

- 1 Lokman I. Meho, *The Kurdish Question in U.S. Foreign Policy: A Documentary Sourcebook*, Praeger, 2004.
- 2 Marianna Charountaki, *The Kurds and US Foreign Policy: International Relations in the Middle East since 1945*, Routledge, 2014.
- 3 Michael M. Gunter, *Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War*, Hurst, 2014.
- 4 Muhammed M. A. Ahmed ve Michael M. Gunter, *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and the Kurds*, Mazda Pub, 2013.
Michael M. Gunter, "The Kurdish Problem in Turkey", *Middle East Journal* 42, no. 3, 1988.
Michael M. Gunter, "The Kurdish Question in Perspective", *World Affairs* 166, no. 4, 2004.
Michael M. Gunter, *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, Palgrave, 2008.
Michael M. Gunter, "Arab-Kurdish Relations and the Future of Iraq", *Third World Quarterly* 32, no. 9, 2011.
Michael M. Gunter, "Foreign Policy towards the Kurds", 13, no. 2, 2011.
Michael M. Gunter, "The Kurdish Spring", *Third World Quarterly* 34, no. 3, 2013.
Michael M. Gunter, "Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey", *Middle East Policy* 22, no. 11, 2015.
Michael M. Gunter, "Erdoğan and the Decline of Turkey", *Middle East Policy* 23, no. 4, 2016.
- 5 Mohammed Shareef, *The United States, Iraq and the Kurds, Shock, Awe and Aftermath*, Routledge, 2014.
- 6 Bryan R. Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*, Palgrave, 2015.
- 7 Nader Entessar, *Kurdish Politics in the Middle East*, Lexington Books, 2009.

and the Age of Genocide⁸, ABD Senatosu'nun pozisyonunu anlatan tek çalışmadır. Ayrıca ABD dış politikası bağlamında ve özellikle Ortadoğu'daki politikalarda, Larry Everest'in kitabı, *Oil, Power & Empire: Iraq and the U.S. Global Agenda*⁹ ve Howard Teicher ve Gayle Radley Teicher'in kitabı, *Twin Pillars to Desert Storm: America's Flawed Vision in the Middle East from Nixon to Bush*¹⁰ bilgilendiricidir.

Bir çok çalışma Türkiye Kürtlerini, Irak Kürtlerini, İran Kürtlerini ve Suriye Kürtlerini, Kürt sorununun parçası olarak analiz etmiştir.¹¹ Bu çalışmalar, söz konusu ülkelerde yaşadıkları yerde Kürtlerin durumu hakkında bilgilendirici nitelik taşımaktadır. Türkiye Kürtleri ve Irak Kürtleri hakkında pek çok çalışma olmasına rağmen İran Kürtleri ve Suriye Kürtleri hakkında literatür daha zayıf kalmaktadır.¹² Kerim Yıldız'ın üç kitabı; *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*¹³, *The Kurds in Iran: The Past, Present and Future*¹⁴ ve *The Kurds in Syria: The Forgotten People*¹⁵ Kürtlerin tarihi, soyu ve siyasi anlayışı hakkındaki bilgilendirici çalışmalardır. Kürt muhalefeti hakkındaki diğer bir çalışma ise David Romano'nun kitabı olan, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*'dir.¹⁶ Romano, sosyal hareketler perspektifinden Kürt milliyetçi hareketlerin söylemlerini analiz etmektedir. Romano, farklı Kürt milliyetçi hareketlerini incelemiş, Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği'ni (KYB) karşılaştırmıştır. Romano'nun çalışması, özellikle Türkiye'deki PKK'ya odaklanmaktadır.¹⁷ Diğer çalışmaları da konu hakkındaki önemli kaynaklardır.¹⁸

8 Samantha Power, *A Problem From Hell: America and the Age of Genocide*, Harper Collins Publication, 2003.

9 Larry Everest, *Oil, Power & Empire: Iraq and the U.S. Global Agenda*, Common Courage Press, 2004.

10 Howard Teicher ve Gayle Radley Teicher, *Twin Pillars to Desert Storm: America's Flawed Vision in the Middle East from Nixon to Bush*, William Morrow and Company, 1993.

11 Dumbrell, *Clinton's Foreign Policy: Between the Bushes 1992-2000*, Routledge, 2009.

John Dumbrell, "Bush's War", *Political Science*, 2005; Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, 1995; Henry Kissinger, *Years of Renewal*, Simon & Schuster, 1999.

12 Abbas Vali, "The Making of Kurdish Identity in Iran", *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 4, no. 7, 1995.

Abbas Vali, "Kurdish Nationalism in Iran", *Journal of Kurdish Studies*, 1996-1997.

13 Kerim Yıldız, *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*, Pluto Press, 2004.

14 Kerim Yıldız, *The Kurds in Iran: The Past, Present and Future*, Pluto Press, 2011.

15 Kerim Yıldız, *The Kurds in Syria: The Forgotten People*, Pluto Press, 2006.

16 David Romano, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*, Cambridge, 2006.

17 Ibid. David Romano, "İraqi Kürdistan: challenges of autonomy in the wake of US withdrawal", *International Affairs* 86, no. 6, 2010; David Romano, "İraqi Kürdistan and Turkey: Temporary Marriage?", *Middle East Policy* 22, no. 1, 2015.

18 Ahmet İcduygu, David Romano & İbrahim Sirkeci, "The ethnic question in an environment of insecurity: the Kurds in Turkey", *Ethnic and Racial Studies* 22, no. 6, 2010; David Romano, "The Future of Kirkuk", *Ethnopolitics* 6, no. 2, 2007; Romano, "İraqi Kürdistan: challenges of autonomy in the wake

Martin Van Bruinessen'in kitabı, *Agha, Shaikh, and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*¹⁹ bu alandaki diğer önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışma, Kürt toplumundaki Kürt muhalif hareketlerinin doğasını ve sınıf bilincini vurgulamaktadır. Denise Natali'nin kitabı, *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*²⁰ ve Wadie Jwaideh'in kitabı, *The Kurdish National Movement: Its Origins and Development*²¹ ve Abdülrahman Ghassemou'nun kitabı, *Kurdistan and Kurds*²², Kürt sorununun analizi için kapsamlı kaynaklardır. Christopher Houston'ın kitabı, *Kurdistan: Crafting of national selves*²³, ulus inşa sürecini ve Ortadoğu'daki Kürt hareketlerini analiz etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Houston, ulus inşa sürecinin temel örneklerini ve Ortadoğu'da ulus-devlet kurma sürecini incelemiştir. Houston'ın çalışmasındaki diğer bir önemli nokta, Türkiye'de Kemalizm'in ve İran'da Humeynizm'in rolüne değinmesi ve ikisi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları açıklamasıdır. Houston genel olarak Türkiye'deki Kürt sorununa Kemalizm'in etkisi bağlamında odaklanmıştır.²⁴ Bazı yazarlar, Ortadoğu'daki devletler arasındaki ilişkiyi açıklarken Kürt sorununu bir araç olarak kullanmıştır. Robert Olson'un kitabı, *Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel, and Russia, 1991-2000: The Kurdish and Islamist Questions*²⁵, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin komşuları ile ilişkilerine odaklanmaktadır. Ayrıca bölgesel bir perspektiften Kürt sorununu da ele almaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere Kürt çalışmaları üzerine literatür zengindir ancak ABD ile ilişkiler eksenli kaynaklar sınırlıdır.

Bu makale, Demokrat başkanların idealist söylemlerle takip ettikleri Kürt politikalarına odaklanmaktadır. ABD dış politikası bağlamında, Irak ve Suriye'deki Kürtlerin Ortadoğu'daki ABD dış politikasının kaldırıcı veya uygulayıcıları olarak rolüne odaklanmak gelecekteki gelişmeleri tahmin etmek açısından önemlidir. ABD, bölgedeki hedefleri için Irak ve Suriye'deki Kürtleri kaldırıcı ve uygulayıcı olarak kullanmaya çalışırken, bu ülkelerdeki Kürtler de ABD'yi kendi gündemleri için kullanmaya çalışmaktadır.

---

of US withdrawal"; David Romano ve Mehmet Gürses, *Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East*, Springer, 2014; David Romano, Rikar Hussein ve Stephen Rowe, *The United States and Kurds of Iraq: Strange Allies*, Springer, 2017.

- 19 Martin Van Bruinessen, *Agha, Shaikh, and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*, Zed Books, 1992.
- 20 Denise Natali, *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*, Syracuse University Press, 2005.
- 21 Wadie Jwaideh, *The Kurdish National Movement: Its Origins and Development*, Syracuse University Press, 2006.
- 22 Abdülrahman Ghassemou, *Kurdistan and Kurds*, Publication House of the Czechoslovak Academy of Science, 1965.
- 23 Christopher Houston, *Kurdistan: Crafting of national selves*, Indiana University Press, 2008.
- 24 Sevan Saeed, *Kurdish Politics in Turkey: From the PKK to the KCK*, Routledge, 2016.
- 25 Robert W. Olson, *Turkey's Relations With Iran, Syria, Israel, and Russia, 1991-2000: The Kurdish and Islamist Questions*, Mazda Pub, 2001.

Ortadoğu'da üç hareket Kürt siyaset sahnesinin büyük bir kısmına hakimdir. Türkiye'deki terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve uzantıları, Irak'taki Mesut Barzani'nin Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Celal Talabani'nin Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB). Bu partilerin üçünün de İran ve Suriye'de uzantıları bulunmaktadır. İran ve Suriye'de PKK terör örgütünün ideolojisini benimseyen "kardeş partileri" olarak PJAK ve PYD bilinmektedir. İran ve Suriye'de sonradan ortaya çıkan Kürt partileri/örgütleri, genelde merkezi bir kişilik etrafında örgütlenmiş ve Türkiye'deki ya da Irak'taki Kürt oluşumlarından biriyle bağlantı içinde olmuşlardır. Gunter'ın belirttiği gibi ABD, dört ülkeye (Türkiye, Irak, İran ve Suriye) yayılmış olan Kürtlere yönelik herhangi bir kapsayıcı stratejiye sahip değildir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ABD'nin Ortadoğu'daki Kürtler ile ilişkisi kısa vadeli çıkarlar etrafında şekillenmiştir. Uzun vadede ise ABD ile olan ilişkisine daha çok önem vermiştir.²⁶

Irak'taki ve Suriye'deki Kürtler, bölgede sadece ABD'nin dış politikasına hizmet eden bir araç olmaktan daha çok normal olarak kendi ajandalarına sahiptir. Karami ve Romano'nun ortak çalışmalarında etraflıca ele aldığı gibi iki ülkede de temel Kürt aktörlerin, başarılı olmak adına ABD'nin desteğini aramalarının üç temel hedefi vardır:

i) Kürt özerkliğinin güncel seviyesinin korunması: En düşük düzeyde, Iraklı Kürtler (hangi partiye, Kürdistan Demokratik Partisi, Kürdistan Yurtseverler Birliği, Goran ve diğerleri), Irak Kürdistan'ı üzerinden tekrar Bağdat'ın direkt kontrol sağlamasını engellemek adına ABD'nin yardımını isteyecektir. Bağdat'ın çabaları, Kürt Bölgesi'nin özerk güçlerini (petrol, yerel güvenlik güçleri, yerel ekonomi ve diğer meseleler üzerinde) koruyan 2005 anayasasının baltalayıcı unsurlarını içerebilir.

Suriye'deki önemli Kürt siyasi parti (Demokratik Birlik Partisi, PYD) Esed rejimine ve kuzeyde Türkiye'ye karşı ABD korumasından hoşnuttur. PYD, IŞİD ve diğer yerel aktörler ile mücadele etmeye muktedir olsa da doğal olarak güçlü Türk ordusuyla mücadele edebilmesi mümkün değildir. Suriye iç savaşı başladıktan sonra PYD, kaos ve siyasi boşluk ortamında Suriyeli Kürtlerin daha önce hayal edemeyeceği bir seviyede otonomi elde etmiştir. Bununla birlikte, Esed rejimi kuzeybatı Suriye'nin kontrolünü yeniden kazanmak isterken, Türkiye de PKK terör örgütünün Suriye şubesi olan partiyi ortadan kaldırmak istediğinden, bu özerklik tanınmamaktadır ve belirsiz kalmaktadır. Bu güçlü rakiplere karşı ABD gibi bir koruyucuya çaresizce ihtiyaç duyulmaktadır.

26 Gunter, "Foreign Policy towards the Kurds", s. 93.

ii) Yerel rakiplere ve düşmanlara karşı güçlenme: Irak ve Suriye'deki Kürtler, hem Kürt hem de Kürt olmayan yerel rakiplere ve düşmanlara karşı kendilerini güçlendirmek için ABD'nin desteğini kullanmak istemektedir. ABD silahları Kürtlerin bir yerel rakibi olan IŞİD'e karşı kullanılmaktadır. Ancak Irak'ta KDP, ABD'nin askerî yardımını KYB peşmerge müfrezeleri veya Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin Peşmerge Bakanlığı tarafından kontrol edilen taburlar ile paylaşmak yerine, kendi peşmergeleri için stoklamakla suçlanmıştır. Bağdat'taki hükûmet güçleri ile yaşanabilecek olası askerî çatışmada ABD, Kanada ve Avrupa tarafından sağlanan silahların Kürtlere yardımcı olma ihtimali mevcuttur.

Suriye'de PYD, kendi kontrolündeki alanlara diğer Kürt siyasi partilerin silahlı birliklerini sokmasını engellemektedir. Bunu yapabilmeleri ABD'nin askerî desteği ile daha kolay hâle gelmektedir. PYD ve PKK kuvvetleri 2018'in başlarına kadar Irak'ın Sincar bölgesinde Iraklı Kürt kuvvetlere meydan okumuştur. Durumun açmaza girmesi, 2014-2018 yılları arasında bazı kayıplar verilmesine ve KDP Kürt ittifakı ile PYD arasında daha büyük bir çarpışma tehdidine sebep olmuştur.

iii) Kürtlerin kendi kendini yönetmesi için maksimum seviyede destek: Hem Irak'taki hem de Suriye'deki Kürtler, kendi kendini yönetme hakkına sahip olmaları için mümkün olduğunca ABD desteğini ve tanınırlığını istemektedir. Irak'ta Kürtler, Irak'tan bağımsızlık alabileceklerini ve Washington'ın eninde sonunda bu fikri destekleyeceğini ummaktadırlar. Bağımsızlık desteğinden yoksun olan Iraklı Kürtler, Amerikalıların en azından 2005 Irak Anayasası'nın federalizmi ve Irak devletinin kapsamlı ademi merkeziyetçiliğini savunan hükümlerini desteklemelerini istemişlerdir.

Suriye'de ise PYD, resmi olarak devletin bölünmesine karşı çıkmaktadır. Bunun PKK'nın son zamanlarda örgüt lideri Abdullah Öcalan'ın geliştirdiği "demokratik özerklik" ideolojisine kaymasından ve gerçekten milliyetçiliği reddetmesinden mi (anarko-sosyalizm için) yoksa siyasi bağlama bakıldığında gerçekçi bir değerlendirme mi olduğu hâlâ tartışma konusudur. Durum ne olursa olsun, Suriyeli Kürt gruplar yalnızca ABD'den Suriye'deki özerkliklerini tanıyan ve Suriye devletinin ademi merkeziyetçiliğini destekleyen bir tür siyasi taahhütte bulunmasını istemektedir.²⁷

27 H. Karami & David Romano, "Sub-State Actors and Trump's Foreign Policy in the Middle East: The Case of Kurdish Forces in Iraq and Syria", *Trump and the Middle East*, Deakin University Burwood, 2018.

2. Demokratlar ve Cumhuriyetçiler Arasındaki Dış Politika Yaklaşım Farkı

Demokratlar da Cumhuriyetçiler de ABD'nin ulusal güvenliği ve çıkarlarını savunmanın dış politika öncelikleri olduğunu ifade etmektedirler. Bununla birlikte iki kesimin de dış politika ayrıntılarında ayrıştığı konular bulunmaktadır. Pew Araştırma Merkezi'nin (Pew Research Center) 7-16 Kasım 2018'de yaptığı bir araştırmaya göre bazı veriler bulunmaktadır. Örneğin, ABD müttefikleri ile ilişkileri geliştirmek Demokratlar için %70 oranında bir öncelikken; Cumhuriyetçiler için bu %44 oranında kalmaktadır. ABD'nin askerî üstünlüğünün devam etmesi konusunu ise Cumhuriyetçiler %70 oranında desteklerken; Demokratlar buna %34 oranında önem vermektedir. Şiddetten kaçmaları için mültecilere yardım etmek iki taraf içinde tam bir öncelik olmasa da Demokratlar %39, Cumhuriyetçiler %11 oranında değer biçmektedir. İklim değişikliği konusuna Demokratlar %64 oranında öncelik verirken; Cumhuriyetçiler %22 oranında önem vermektedir. Rusya'nın gücünü ve etkisini kısıtlamaya Cumhuriyetçiler %32, Demokratlar %52; İran'ın gücünü ve etkisini kısıtlamaya Cumhuriyetçiler %52, Demokratlar %29; Çin'in (araştırmanın yapıldığı dönemde tam olarak öncelikli olmasa da) gücünü ve etkisini kısıtlamaya Cumhuriyetçiler %39, Demokratlar %26; Kuzey Kore'nin gücünü ve etkisini kısıtlamaya ise Cumhuriyetçiler %43, Demokratlar %43 önem ve öncelik vermektedir. Dış ticaret açığını azaltmaya Cumhuriyetçilerin verdiği önem %54 iken; Demokratlarda ise bu oran %33'tür. ABD'nin yurtdışında ekonomik çıkarlarını arttırmak Cumhuriyetçiler için %51, Demokratlar için %40 oranında önem arz etmektedir.²⁸

Trump döneminde Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasındaki farklılıklar daha da derinleşmiştir. Demokratlar daha çok uluslararası toplumla iş birliği içinde çalışmayı savunurken; Cumhuriyetçiler daha çok ulusun kendine dayanması politikasını savunmaktadır. İki kesimin en çok ayrıştığı nokta ise Amerikan istisnailiğidir. 2012 yılında ABD'nin en büyük ulus olduğunu söyleyen Cumhuriyetçilerin oranı %85'tir; Demokratların oranı ise %66'dır. Günümüzde ise bu oran iki taraf için de düşse de en çok düşüş Demokratlar tarafında yaşanmıştır: Demokratlar için bu oran %35 iken, Cumhuriyetçiler için %80'dir. İki tarafın da tehdit algıları ve öncelikli tehdit olarak gördükleri şeyler farklıdır. Demokratlar tehditleri hem iç hem dış olarak görürken; Cumhuriyetçiler tehditlerin sadece ABD sınırları dışından geldiğini düşünmektedir. Demokratların tehdit olarak algıladığı konular: (i) koronavirüs pandemisi, (ii) iklim değişimi, (iii) ABD'de ırk eşitsizliği,

28 "Conflicting Partisan Priorities for U.S. Foreign Policy", *Pew Research Center*, 29 Kasım 2018.

(iv) ABD seçimlerinde dış müdahale, (v) ülkedeki ekonomik eşitsizliktir. Cumhuriyetçiler için ise; (i) Çin'in bir dünya gücü olarak gelişmesi, (ii) uluslararası terörizm, (iii) ülkeye yüksek oranda göçmen ve mülteci gelmesi, (iv) yerel şiddet aşırıcılığı, (v) İran'ın nükleer programıdır. Altıncı sırada yer alan tehdit iki kesim için de aynı olmak üzere küresel ekonomik çöküştür. Yedinci sırada Cumhuriyetçiler için %53 oranla Kuzey Kore'nin nükleer programı yer alırken; Demokratlar %59 ile ABD'deki siyasal kutuplaşmayı tehdit olarak görmektedir. Demokratlar, pandemiyle birlikte diğer devletlerle daha çok iş birliği yapılması gerektiğini %80 ile savunurken; Cumhuriyetçiler daha çok kendilerine dayanmaları gerektiğini %58 ile savunmaktadır. Yalnızca %40 oranında Cumhuriyetçi, diğer devletlerle iş birliğini desteklemiştir. Müttefiklere ve NATO'ya bağlılığın olumlu olduğunu düşünen Demokratların oranı %85 iken; Cumhuriyetçilerin oranı %65'tir. Cumhuriyetçiler, Çin'e karşı aşırı derecede kısıtlamalar koymak istemektedir. Özellikle insan hakları ihlalleri bağlamında Demokratlar da Cumhuriyetçiler de Çin'e yaptırım uygulamaktadır. Cumhuriyetçiler, daha çok milliyetçi bir dış politikayı savunmaktadır. Direkt güç kullanarak ABD'nin amaçlarını yerine getirmesi gerektiğini düşünmektedirler. Askerî güçteki üstünlüklerini sürdürmek, ekonomik baskı, karar almada bağımsızlık ve Çin'e karşı daha agresif bir yaklaşım benimsemek Cumhuriyetçilerin politikaları arasındadır.²⁹

Cumhuriyetçilerin dış politika anlayışı Trump'ın ardından "Önce Amerika" yaklaşımı etkisine girmiştir. Cumhuriyetçiler İkinci Dünya Savaşı'ndan beri uluslararası meselelerde "realist" bir yaklaşım benimsemiştir. Bu da güçlü bir ordu, müttefiklerle, ortaklarla ve dostlarla yakın çalışmak, serbest ticaret, insan haklarını savunmak ve demokrasiyi yaymak gibi anlamlara geliyordu. "Önce Amerika" sloganı seçmenlerde daha az müdahaleci ve kendine odaklı, ABD çıkarlarına hizmet eden bir politika benimsenmesine sebep olmuştur. Afganistan ve Irak'tan ABD'nin çekilme kararı bununla açıklanabilmektedir. Cumhuriyetçiler, azınlık olarak kaldıkları sürece savunduklarından çok, karşı çıktıkları ile ön planda olacaktır. İran nükleer anlaşması buna örnek olabilir çünkü muhtemelen Biden'ın anlaşmayı yenileme çalışmalarına karşı çıkılacaktır. Rusya ve Çin hakkındaki politikalar da devam etmektedir. Trump, aralarındaki durumu büyük güçlerin rekabeti olarak tanımlamıştır ancak daha çok Çin'e odaklanmıştır. İleriki dönemlerde Cumhuriyetçiler ve Demokratlar birlikte çalışarak Çin'i ticaret veya insan hakları sebebiyle cezalandırabilir. Trump'ın ve Cumhuriyetçilerin de hoşuna gidecek şekilde Biden, "Yurt dışında yapacağımız her şeye, Amerikalı ailelerin düşüncesini göz önünde bulundurarak karar vermeliyiz" demiştir.³⁰

29 Dan Balz ve Scott Clement, "Poll: Sharp partisan differences now exist on foreign policy, views of American exceptionalism", *The Washington Post*, 17 Eylül 2020.

30 Mitchell B. Reiss, "The Republican Party and US Foreign Policy: What Next?", *RUSI*, 17 Mart 2021.

Demokratlar ile Cumhuriyetçilerin arasında yukarıda ifade edildiği gibi pek çok konuda yaklaşım farklılıkları olsa da ABD'nin Ortadoğu'daki hedefleri noktasında bu iki parti arasında bir ortaklık söz konusudur. ABD'nin genel olarak Ortadoğu'daki ve özellikle Irak ve Suriye'deki hedefleri hakkında iki önemli soru vardır. Birincisi, “ABD'nin hedefleri nelerdir?”. İkinci soru ve bu makalenin odak noktası “Kürtlerin bu hedeflere ulaşmadaki rolü ve önemi nedir?”. Bu bağlamda ABD'nin Ortadoğu'da üç temel amacı olduğuna dair genel bir kabul söz konusudur. Buna göre; Ortadoğu'ya yönelik ABD dış politikasının ilk amacı bölgedeki hidrokarbon kaynaklarının tedarik güvenliğini sağlamaktır. Bir yandan da ABD, bölgesel ve uluslararası politika eğilimlerini etkilemek için enerji akışını kontrol etme yetisini kullanmaktadır. Aynı zamanda Japonya, Almanya ve özellikle Çin dâhil olmak üzere rakipleri ve ayrıca Avrupa'daki ve Pasifik'teki müttefikler için de bu geçerlidir. Ortadoğu'dan ithal edilişi süregelen hidrokarbona yüksek oranda bağlı olan uluslararası ekonomide, devamlı enerji akışı sağlanarak enerji güvenliği ve ekonomik büyüme sağlanmaktadır.³¹

ABD'nin ikinci amacı ise Ortadoğu'da istikrarlı bir güç dengesi sağlamak ve İran'ın yükselişini engellemektir. John J. Mearsheimer'in belirttiği gibi Bush yönetimi sırasındaki Irak işgali ve Obama yönetiminin Libya müdahalesi ve kısmen Suriye politikası tecrübeleri hariç, ABD dış politikasında yakın dengelemekten (onshore balancing) çok uzak dengeleme (offshore balancing) eğilimi bulunmaktadır. ABD'nin uzak dengeleme stratejisi iki unsura dayanmaktadır: Dış kaynak kullanımı ve çevreleme. ABD, bölgesel bir aktöre karşı direkt askerî hareketten kaçınmaktadır ve bunun yerine bölgedeki diğer ülkelere bu rolü yüklemektedir.³² ABD'nin üçüncü amacı ise İslamcı radikal güçlere karşı mücadeledir. Dolayısıyla ABD Kürtleri, bir kaldıraç ve Ortadoğu'daki amaçlarını uygulayıcı bir unsur olarak desteklemiştir. Ancak bu amaçlarla çatışan Kürt faaliyetleri olduğunda ABD desteğini geri çekmiştir.³³ Kürtlerin ABD'den üç temel beklentisi bulunmaktadır; güvenlik, özerklik ve rakiplere karşı destek.³⁴ ABD'nin Irak ve Suriye'deki Kürtlere desteği, Kürtlerin gündeminden daha çok ABD'nin gündemini yansıtmaktadır.³⁵

31 H. Karami & David Romano, “Sub-State Actors and Trump's Foreign Policy in the Middle East: The Case of Kurdish Forces in Iraq and Syria”, *Trump and the Middle East*, Deakin University Burwood, 2018.

32 John J. Mearsheimer ve Stephen M. Walt, “The Case for Offshore Balancing”, *Foreign Affairs*, 2016.

33 Karami & Romano, “Sub-State Actors and Trump's Foreign Policy in the Middle East: The Case of Kurdish Forces in Iraq and Syria”; David L. Phillips, *The Kurdish Spring: A New Map of the Middle East*, Routledge, 2017.

34 İsmail Sarı “The Syria Safe Zone and the US Policy towards the Syrian Kurds.” *İRAM Center*, 11 Mart 2019,

35 Karami & Romano, “Sub-State Actors and Trump's Foreign Policy in the Middle East: The Case of Kurdish Forces in Iraq and Syria”.

Yukarıda ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik temel hedefleri ortaya konulurken söz konusu hedeflerin tanımlanması noktasında Demokratlar ile Cumhuriyetçilerin arasında bir ortaklık görülebildiği belirtilmişti. Aynı zamanda bu noktada söz konusu iki partinin bahsedilen hedeflere ulaşmak noktasında farklı politikalar takip ettiğini de belirtmek doğru olur. Cumhuriyetçilerin sorunları veya tehditleri içerde değil, dışarda aradığı göz önünde bulundurulduğunda dış politika yönelimlerinde daha agresif ve sert tutum gösterdiği ifade edilebilir. Demokratlar ise hem iç hem de dış sorunlara ve tehditlere odaklanırken ABD çıkarlarının yanı sıra ahlaki normlara, insan haklarına ve değerlerine de öncelik vermektedir. Bu bağlamda Cumhuriyetçiler kadar sert güce odaklı olmadıkları gibi uluslararası topluma da önem vermektedirler.

3. Demokrat Başkanların Kürt Politikaları

ABD'nin Kürt sorununa dâhil olması Başkan Woodrow Wilson'un ünlü 14 maddelik bildirisinde "self-determinasyon" hakkının vurgulanmasıyla başlamıştır.³⁶ On ikinci madde Osmanlı yönetimi altındaki Türk olmayan milletlerin özerk yönetim kurma olasılıklarına değinmektedir ve beşinci madde ise milletlerin kendi kendini yönetme hakkını düzenlemektedir. Bu da Ortadoğu'daki tüm milletlere bağımsızlık verileceği inancına sebep olmuştur.³⁷ Bu bağlamda bazı Kürt gruplar da yeni bir harita ortaya koymuş³⁸ ancak İngiltere ve Fransa'nın Sykes-Picot Anlaşması doğrultusunda savaşın ardından bölgeyi paylaşması, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek Kürt devleti kurma hayallerini yıkmıştır.³⁹ Ayrıca bu dönemde Anadolu topraklarının parçalanması Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ile engellenmiştir. Aynı zamanda İngiltere, Bağdat'taki gücü dengelemek adına petrol zengini Kürt bölgesinde herhangi bir bağımsız ya da otonom yapıya izin vermemiştir. Böylece ABD'nin Kürtlere yönelik dış politikasının ilk aşaması sona ermiştir.⁴⁰ Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası, Osmanlı Devleti'nin dağılması ve yeni devletlerin oluşmasının ardından Kürtlerin bağımsızlık düşünceleri Türkiye, İngiltere ve Fransa ile anlaşma imzalanmasıyla sona ermiştir. Sonrasında ise Franklin D. Roosevelt, 1933 ve 1945 yılları arasında demokrat ABD başkanı

36 "President Wilson's Fourteen Points", *World War I Document Archive*, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points.

37 Charountaki, *The Kurds and US Foreign Policy: International Relations in the Middle East since 1945*.

38 Hakan Özoglu, "Lessons From the Idea, and Rejection, of Kurdistan", *The New York Times*, 5 Temmuz 2014.

39 John Broich, "Why there is no Kurdish nation", *The Conversation*, 6 Kasım 2019.

40 Nigel Clive, "The Kurdish Struggle 1920-94", *International Affairs* 72, no. 4, Ekim 1996.

Michael M. Gunter, "Erdoğan and the Decline of Turkey", *Middle East Policy* 23, no. 4, 2016.

olarak görev almıştır. Kürt meselesi hakkında ABD, bu dönemde Türkiye, İran ve Irak ile ilişkilerine göre politika geliştirmiştir.⁴¹ Bu bağlamda ilişkiler gelişmiş, Kürtlere karşı herhangi bir destek durumu oluşmamıştır. Roosevelt dönemi daha çok İkinci Dünya Savaşı'na odaklı geçmiştir.

3.1. Soğuk Savaş Dönemi Kürt Politikaları

ABD'nin Kürtlere yönelik politikaları Soğuk Savaş koşullarından etkilenmiştir. Ortadoğu da Soğuk Savaş'ın kendi payına düşen etkilerinden uzak kalamamıştır. 1950'lerin ortalarında Bağdat Paktının kurulması için sarf edilen çabalar, Ortadoğu'da Soğuk Savaş bölünmelerinin ortaya çıkmaya başladığının işareti olmuştur. Bu durum 1956'daki Süveyş Kanalı krizi ve Pan-Arabist ideolojinin Arap dünyasındaki yükselişi ile birlikte daha da ciddi bir hâle gelmiştir. Suriye ve Irak'taki muhafazakâr ve göreceli olarak Batı yanlısı rejimler devrilmiştir. Ürdün ve Lübnan'dakiler de ciddi bir şekilde devrilme tehlikesiyle karşılaşmışlardır. Mısır, Suriye ve Irak'taki Sovyet yanlısı Pan-Arabist rejimlerle Ürdün, Suudi Arabistan ve Körfez devletlerindeki muhafazakâr yönetimler arasındaki anlaşmazlık, Kerr'in ifadesiyle bir "Arap Soğuk Savaşı"nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Global seviyede devam eden Soğuk Savaş dâhilinde cereyan eden Arap Soğuk Savaşı kimi zaman şiddetin hakim olduğu siyasi çatışmalarla iç içe olmuştur.⁴² Aşağıda, Soğuk Savaş döneminin Ortadoğuda doğurduğu bu özgül çerçevede, demokrat başkanların Kürt politikaları analiz edilecektir.

3.1.1. Harry Truman Dönemi

1945 yılında Roosevelt'in ölümü sonrası ABD Başkanı olan Harry Truman, İran'da Sovyet yayılcılığından endişe duymuş ve bölgeyi güvenilemez olarak görmüştür. Sovyetler ise ABD ve İngiltere'nin onu İran'dan uzaklaştırma çabası içinde olduklarından korkarak İran'daki Kürt kuvvetlerine destek vermiştir. İran ordusunun çöküşü ve Sovyetlerin Irak ve İran'daki Kürtleri desteklemesi sonucunda ise 1946'da Mahabat Cumhuriyeti kurulmuştur. İran'ın batısında Mahabat Cumhuriyeti'nin Gazi Muhammed tarafından kurulması ve Sovyet desteği almasının ardından, Irak'ta Molla Mustafa Barzani tarafından Kürdistan Demokratik Partisi Bağdat'taki Batı yanlısı Haşimi monarşisine karşı kurulmuştur.⁴³ Ancak ABD, BM kanallarını

41 Hawre Hasan Hama, "US Foreign Policy Towards The Iraqi Kurds", *KCCRC*, Ocak 2021.

42 Kemal Kirişçi vd., *Türkiye ve Ortadoğu'da Bölgesel İşbirliği*, İstanbul, Tesev Yayınları, 1998, s.118.

43 İsmail Sarı, "The United States Foreign Policy Towards Kurds", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 11, Sayı 2, 2019, s. 284.

kullanarak Sovyetler Birliği'ni başka devletlerin içişlerine müdahale ettiği gerekçesiyle İran'dan tüm kuvvetlerini çekmeye ve Kürtlere verdiği desteği de sonlandırmaya zorlamıştır. Anlaşma yapmaları sebebiyle İran da karşılığında Sovyetlere ait şirketlerin İran petrol sanayisine yatırım yapmasına izin vermiştir. İran ordusu ise Mahabat Cumhuriyetine son vermiştir. Truman, bu konuda uluslararası siyasete göre bir karar almıştır. Truman'ın Kürtler hakkında kararı İran'da Sovyetlerin gücünü azaltmaya yönelik alınmıştır.⁴⁴

Bu dönemde Irak'ta ise Kürt meselesine ABD karışmak istememiş, bunu içişlere müdahale olarak nitelendirmiştir ve Sovyetlerin Irak ile yakınlaşmasından da çekinmiştir. Bu sebeple Irak-ABD ilişkilerini güçlü tutmak adına ve Sovyetler de Kürtlere destek verdiği için ABD'nin Kürtlere herhangi bir desteği bulunmamaktadır. Hatta Truman yönetiminin Sovyetlerin desteği sebebiyle Kürtlere karşı hareket ettiği bile söylenebilir. Sovyetlerin desteği insan hakları, normlar ve değerler gibi konuların göz ardı edilmesine de sebep olmuştur. Kürtler hakkında ABD tarafından alınan kararlar, Soğuk Savaş ve Sovyetler bağlamında değerlendirilerek alınmıştır. Bu bağlamda ABD, Sovyetlerin Irak Kürtleri üzerinde etkisi olmasını istememiştir. Irak'ta Kürt meselesi yerel bir mesele olarak kalmış, ABD hiçbir şekilde müdahil olmak istememiş ve Kürtleri bu bağlamda desteklememiştir.⁴⁵

3.1.2. John F. Kennedy

Ocak 1961'de ABD Başkanlığı görevine başlayan John F. Kennedy, 22 Kasım 1963'te suikasta uğramış ve hayatını kaybetmiştir. Kennedy, yaklaşık olarak üç yıl ABD Başkanlığı görevini yürütmüştür. Gibson'a göre 1961-1962 yılları arasında Kennedy yönetimi, Irak'ı önemli bir Soğuk Savaş meselesi olarak görmemiştir. Bu da Irak hakkında zayıf kararlar alınmasına sebep olmuştur. Irak Özel Komitesi (SCI) kaldırılmış, duruma dair yeterli kaynak sağlanmamış ve Abdülkerim Kasım'ın ABD'nin bölgedeki çıkarlarına karşı bir tehdit olduğu anlaşılamamıştır. SCI'nın Kennedy göreve başladıktan sonra dağıtılması, ABD'nin Irak'taki politikasının etkisini azaltmıştır.⁴⁶

Gibson'un ayrıntılı bir şekilde açıkladığı gibi Kasım, 1958'de sürgünden döndükten sonra Mustafa Barzani'ye Irak'ın kuzeyinde Kürt otonomisi sağlayacağına dair söz vermiştir ancak 1961'de hükümetten bu bağlamda herhangi bir adım gelmemiştir. Kürdistan Demokratik Partisi (KDP), Kasım'dan bölgedeki Arap görevlilerin yerine Kürtlerin getirilmesi, Kürt

44 Hawre Hasan Hama, "US Foreign Policy Towards The Iraqi Kurds", *KCCRC*, Ocak 2021.

45 Sari, "The United States Foreign Policy Towards Kurds", s. 285.

46 Bryan R. Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*, Palgrave Macmillan, 2015, ss. 35-36.

bölgelerde resmi dilin Kürtçe olması, siyasi özgürlük sağlanması ve Kürtçe gazete çıkartılması talebinde bulunmuştur. Barzani, İran sınırında bazı bölgeleri ele geçirmiş, rejim ise Kürtlere özerklik vermek ya da güç kullanmak arasında karar vermek zorunda kalmıştır. Bu da Kürtler tarafından isyan başlatılmasına sebep olmuştur. İsyen başladığında Kennedy yönetimi, Avrupa'daki olaylarla uğraşmak zorunda kalmış, Irak'ta olanlar ile çok ilgilenememiştir. 1961 yılında Kürtler, ABD'nin Bağdat Büyükelçiliği'ne giderek rejime karşı savaşmak için destek talep etmiştir. Görüşmede Kürtler, ABD'nin onlara yardım etmek için ahlaki bir sorumluluğunun olduğunu çünkü özgürlüğü ve adaleti desteklediklerini belirtmiş, bağımsız bir Kürdistan'ın Sovyetler Birliği'ne karşı iyi bir siper olacağını iddia etmiştir. Elçilik görevlisi ise ABD'nin Irak'ın iç meselelerine müdahil olamayacağını belirtmiştir.⁴⁷ Kennedy yönetiminin o dönemki odak noktası Irak değildi ve Irak'ın İngiltere'nin etki alanı olduğu kabul ediliyordu. Bu sebeple ABD, Irak'ın iç meselelerine müdahil olmak istemiyordu.⁴⁸

1962'de The New York Times'tan bir gazetecinin Kürdistan bölgesini ziyaret edip Barzani ile görüşmesi, Kennedy yönetimini de Irak için bir politika geliştirmek durumunda bırakmıştır. Gazetede yayımlanan yazı, ABD görevlileri arasındaki Barzani'nin komünist ve özgürlük savaşçısı olması şeklindeki algıları kırmıştır. Barzani, komünist değil, Kürt milliyetçisi olduğunu belirtmiş, ABD'ye yararlı olabileceklerini de vurgulamıştır. ABD yardımı olmadan Sovyetlere dönmek zorunda kalacaklarını da belirtmiştir. Bu konuda gazetelerde yazı yayımlanması, ABD halkının da Kennedy yönetimine bir tavır belirlemesi adına baskı uygulamasına sebep olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı, Kürt savaşının bir iç mesele olduğunu ve Kürtleri hiçbir şekilde desteklemeyeceklerini, barışçıl bir çözüm bulunmasını umduklarını açıklamıştır. Irak rejimi, Kürtleri yenemeyince ABD'yi sorunları için günah keçisi ilan etmiştir. Kasım ABD'yi suçlamıştır. Kennedy yönetimi Irak'taki varlığını istihbarat, CIA ile devam ettirmiştir.⁴⁹ Baas darbesinin ardından ABD, Irak ile ilişkilerini daha ılımlı hâle getirmiştir. Sebebi ise Baas'ın katı bir şekilde anti-komünist olmasıdır. ABD, herhangi bir iç işlere müdahale sayılabilecek harekettten kaçınmak istemiş, ona göre de temkinli adımlar atmıştır. ABD, askerî ve maddi yardım sağlamayı ve isyanlara karşı eğitim de vermeyi teklif etmiş, karşılığında da Kürt sorununun çözümünü talep etmiştir. Kennedy yönetimi, Baas darbesinden memnun kalmıştır çünkü bunu Sovyetlere karşı bir zafer olarak görmüştür. ABD, Kürt meselesini bir

47 Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*; s. 40.

48 Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*; s. 43.

49 Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*; ss. 52-54.

iç mesele olarak görmektedir ve karışmak istememektedir. Ancak Sovyetler, radyo kanallarında Kürtleri, komünistlere katılmaya ve rejime karşı çıkmaya davet etmiş, Kürt bölgesel yönetimini petrolden gelir elde etmeleri konusunda da desteklemiştir. ABD siyasi çözüm istese ve Kürtlere sempati duyup empati kursa da Sovyetlerin hareketine karşılık ABD'nin rejime desteğinin de arttırılması gerekmiştir. ABD, Irak rejimine helikopter ve tank satışı gerçekleştirmiştir. Tank konusunda önce çekimser kalınmıştır çünkü bunların Kürtlere ya da İsrail'e karşı kullanılmasından endişe edilmiştir. Ancak ABD'nin satışı gerçekleştirmemesi de Irak'la olan ilişkilerin bozulmasına ve Baas rejiminin Sovyetlere yaklaşmasına sebebiyet verebilir diye ABD, satışı onaylamıştır. Karar, tamamen Soğuk Savaş çerçevesinde alınmıştır. ABD, tekrar bir Kürt savaşının başlamasını istemiyordu. Çünkü bu durum, Baas rejimini tehlikeye sokar ve bu da Sovyetlerin işine yarardı. Ancak Haziran 1963'te rejim ve Kürtler arasında gerilim arttı. Rejim, Kürtleri tutuklamaya başladı ve Kürtlerin silah bırakmasını talep etti. Savaşın tekrar başlamasından önce Kennedy yönetimi, gerilimi engellemek ve rejimi bu yönde kısıtlamak için aktif adımlar atmıştır. Savaş tekrar başladığında ise ABD, bunun Sovyetler için iyi bir araç ve alan olduğunu düşünmüştür. Sovyetler Birliği, hemen rejimi kınadığını açıklamış ve Kürtlerin özerklik talebini desteklediğini belirtmiştir. ABD ise orta yol bulmaya, diplomatik kanalları zorlamaya çalışmıştır. Ancak Sovyetler, Kürtlere olan desteğini arttırınca Kennedy yönetimi de Irak'a olan desteğini arttırmak zorunda kalmıştır. İran Şahı'nın da Kürtlere olan desteği, ABD'yi zor durumda bırakmıştır. Haziran sonunda müdahale etmeme ilkesi ABD tarafından bir kenara bırakılarak Irak'ı Soğuk Savaş çatışma alanı olarak benimseme yolu izlenmiştir. Sovyetlerin de uluslararası alandaki çabalarıyla Kürtlerin çok zulme uğradığı, Irak rejiminin neredeyse soykırım gerçekleştirdiği şeklinde söylemler ortaya çıkmıştır. ABD, bu tarz söylemleri engellemek adına uluslararası alanda Sovyetlerin etkisini kırmaya çalışmıştır. 1963'ün sonuna doğru rejim ve Kürtler zayıf düşmeye başlamıştır. ABD de müdahil olmaya başlamış, Baas rejiminin varlığını sürdürmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Sovyetlerin etkisini de kırmak istemiştir. ABD için tek çözüm müzakere ve barış olarak görülmüştür. Ancak Cumhurbaşkanı Abdüsselam Arif'in Baas'a bir darbe gerçekleştirmesi ile tüm düzen değiştirmiştir.⁵⁰

Kennedy döneminde Kürtlere karşı doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir destek verilmemiştir. Aksine Soğuk Savaş dinamikleri çerçevesinde tarafsız kalmak istenilen bir durumda Kürtlere karşı hareket etmek zorunda kalan Kennedy yönetimi, Irak'ta Baas rejimini Kürtlere ve dolaylı olarak Sovyetlere

50 Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*, ss. 64-79.

karşı desteklemiştir. İnsan hakları, iç işlere karışmama gibi konularda hassas olursa da Soğuk Savaş ortamı bu tarz görüşlere uyulmasına izin vermemiştir. Kennedy'in Kürt politikasının da Soğuk Savaş tarafından şekillendirildiği ve özgün bir politika olmadığı söylenebilir.

3.1.3. Lyndon B. Johnson

Lyndon B. Johnson, John F. Kennedy'in suikasta uğramasının ardından ABD Başkanı olmuş, sonraki seçimi de kazanarak 1963-1969 yılları arasında bu görevi sürdürmüştür. Johnson döneminde genel olarak "müdahale etmeme" politikası güdülmüştür. Irak ile ilişkilerde Arap milliyetçisi cumhurbaşkanları Abdüsselam Arif ve Abdürrahman Arif ile iyi ilişkiler kurmuştur. Gibson'un ayrıntılı bir şekilde açıkladığı gibi 1960'lı yıllarda Arif, Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır ile iyi ilişkiler geliştirmiş ve Irak'ta anti-komünist bir politika kurmuştur. O dönemde pozitif tarafsızlık ile Batı-Doğu arasında dengeli bir politika kurmaya çalışan Irak ile Johnson yönetimi, Sovyet etkisine girmemesi adına dostça ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Baas rejiminin komünistlere karşı tavrı Sovyetlerin Iraklı Kürtleri de desteklemesine sebep olmuştur. Irak Baas rejimine İngiltere, İsrail ve İran'ın karşı çıkması ABD tarafını zor duruma sokmuştur. Arif'in Nasır ile olan iyi ilişkisi bu ülkeler tarafından hoş karşılanmamış, bu sebeple Kürt hareketine askerî ve ekonomik destek verilmiştir. Ancak bu dönemde ABD, Irak'ın iç işlerine karışmama kararı ile Kürtlere herhangi bir yardımda ya da destekte bulunmamıştır. Irak hükûmeti ve Kürt tarafı arasında yıllar içinde çatışmalar, müzakereler, ateşkesler olmuş, Kürt hareketi içinde de ayrışmalar meydana gelmiştir. Sovyetler, Kürtlere destek vererek savaşmaya devam etmeleri için uğraşmıştır. ABD, Arif rejimi ile iyi ilişkilerini anti-komünist olması sebebiyle sürdürmüştür. Johnson yönetimi, Irak'ın Nasır ile olan ilişkisini Arap milliyetçiliği bağlamında ve Sovyetlerin bölgedeki etkisini bu ideoloji ile kırabileceğini düşündüğünden sert bir tavırla karşılamamıştır.⁵¹ 1964 yılında ABD, İngiltere'nin Arif rejimini istikrarsızlaştırmak için Kürtleri kullanma planını desteklememiştir. Sovyetler gibi İngiltere, İsrail ve İran da mücadeleye devam etmeleri için Kürtlere baskı yapmıştır. 1964 yılında İsrail, Kürt isyancılarla bağlantı kurmuş ve de facto bir ortaklık ortaya çıkmıştır. İran ve İsrail, Iraklı Kürtlerin desteklenmesinde ve eğitilmesinde önemli rol oynamıştır. ABD'nin bu dönemde Kürt hareketine dolaylı ya da doğrudan hiçbir desteği bulunmamaktadır.⁵²

51 Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*, ss. 85-86.

52 Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*, ss. 90-91.

1967 yılına kadar ABD-İrak ilişkileri olumlu şekilde gelişmiş, ABD Irak'ın iç işlerine karışmamayı tercih etmiştir. Ancak Altı Gün Savaşı'nın ardından ABD'nin İsrail'e desteği üzerine Irak, ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.⁵³ Ayrıca Vietnam Savaşı'nın ABD için ağır sorunlar doğurması da Johnson'ın ilgi odağının bu bölgeden kaymasına sebebiyet vermiştir. Johnson döneminde genel olarak iç işlere karışmama, müdahale etmeme gibi prensiplerin benimsenişi ve Kürt nüfus barındıran ülkeler ile özellikle de Irak hükûmetiyle iyi ilişkiler geliştirmesi, Kürtlere herhangi bir destek ya da yardım sağlamasının önüne geçmiştir. Daha tarafsız ve devletler arası ilişkiler yürüten Johnson, ABD'nin Soğuk Savaş ortamındaki çıkarları doğrultusunda Irak hükûmetiyle müttefiklik kurmayı tercih etmiş, Kürtlerle herhangi bir bağlantı kurmamış, İngiltere gibi devletlerin tekliflerini de reddetmiştir. Sovyet Rusya'nın da o dönemde Kürtlere destek vermesinin bunda etkisi olması muhtemeldir.

3.1.4. Jimmy Carter

Jimmy Carter, 1977'de ABD Başkanı olarak göreve başladığında dış politikada insan haklarını temel bir yapı taşı olarak ele almıştır. Carter'dan önceki dönemlerde KDP'ye (Barzani) Suudi Arabistan, İran, İsrail ve ABD destek vermiştir. Önceki ABD başkanları ve kabineleri, Irak'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaştığını düşündüğünden Kürtleri silahlandırmış ve Irak'ın iç işlerine müdahale etmiştir. Carter, Soğuk Savaş mantığından uzaklaşmak istemiş, bu sebeple göreve başladığı Ocak 1977'de Kürt meselesi ile yoğun bir şekilde ilgilenmemiştir. Daha çok bölgesel barış bağlamında Arap-İsrail müzakerelerine odaklanmıştır.⁵⁴ Ayrıca İran'la ilişkiler iyi olmasına rağmen insan hakları için Şah'tan reformlar yapılmasını talep etmiştir. Ancak Carter'ın dış politikada insan haklarını önceleyen tavrı İran İslam Devrimi ve Sovyetler tarafından Afganistan'ın işgal edilmesi ile değişmiştir. Bu dönemde ABD, İran'da yaşanan devrimin bölgedeki ülkelere yayılması ve Sovyet Rusya'nın etkisinin de bölgede artması endişesi ile çevreleme politikasına öncelik vermiş, Soğuk Savaş bağlamında kararlar almıştır. Mısır'ın İsrail ile Camp David Anlaşması'nı imzalamasının ardından Saddam Hüseyin, Irak'ın Arap Birliği'nin ve Arapların lideri olması için çabalamıştır. Carter da Sovyetlere ve İran'a karşı Saddam Hüseyin'i kullanmak, daha iyi ilişkiler geliştirmek istemiştir. Ancak Saddam Hüseyin, gücünü konsolide etmeye odaklanmıştır.

53 Gibson, *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*, s. 99.

54 Douglas Little, "The United States and the Kurds: A Cold War Story", *Journal of Cold War Studies* 12, no. 4, The MIT Press, 2010, ss. 84-85.

Özellikle Kürt ve Şii bölgelere önem vermiştir. Batıyla iyi ticari ilişkiler geliştirmesi işine yaramış ancak siyasi ve diplomatik ilişkilerini geliştirmeyi düşünmemiş, anti-emperyalizmin öncüsü olarak konumlanmayı tercih etmiştir.⁵⁵

İran 1978'de Irak'taki Kürt ulusal direnişini Saddam Hüseyin'e karşı desteklemiştir. ABD'de de bu politikaya uymuş, destek vermiştir.⁵⁶ Carter başkan olduktan sonra gelen CIA raporlarında Sovyetler ve Irak arasındaki ilişkilerin olumsuz yönde etkilendiği belirtilmiş, buna sebep olarak da Sovyetlerin Iraklı komünistlere destek vermesi ve Kürtlerin ayaklanmalarına karşı Bağdat rejimine silah sağlamada kısıtlı davranması gösterilmiştir. Bunun üzerine Carter, Irak ile ilişkileri geliştirerek rejimin daha ılımlı, Batı yanlısı bir tavır almasını sağlamayı ve Irak'ı Sovyetlerden uzaklaştırmayı ummuştur.⁵⁷

Kürtler İran-İrak Savaşında vur-kaç taktiği ile rejime saldırmaya devam etmiştir. KDP, o dönemde mevcut lider Molla Mustafa Barzani'nin 1979'daki ölümüyle oğulları İdris ve Mesud tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Celal Talabani, KDP'den ayrılarak KYB'yi kurmuştur. Talabani, KDP'yi feodalist, kabileci, burjuva sağcısı ve kapitülasyoncu olmakla suçlamıştır. KYB daha çok sol eğilimli, demokratik ve sosyalist siyasi felsefeyi benimsemiş bir siyasi yapıdır. Saddam, Irak Kürdistanı'nın yönetimi için farklı gruplarla müzakere etmek zorunda kalmış, onlar da rejime karşı savaşmaya devam etmiştir. İran, KDP'ye destek vermiştir. Saddam da İranlı Kürt muhalifleri Humeyni'ye karşı desteklemiştir. İran ve Irak avantaj kazanmak için savaş boyunca Kürtleri kullanmıştır. ABD ise Iraklı Kürtlere tarafsız yaklaşmış, mali ya da askerî olarak destek vermekten kaçınmıştır.⁵⁸

İran İslam Devrimi'nin ardından Humeyni, Mustafa Barzani'nin Tahran'a geri dönmesi için izin vermiştir. Böylece İran'ın, rejimin değişmiş olmasına rağmen, Iraklı Kürtler'e desteğinin devam edeceği anlaşılmıştır. Saddam Hüseyin, İranlı Kürtleri Tahran'a karşı silahlanmaya teşvik ederken; Ayetullah Humeyni ise Barzani-KDP'yi Bağdat'a karşı gerilla savaşını sürdürmeye teşvik etmiştir. ABD, Saddam'ı saldırgan olarak kabul etse de Carter, tarafsızlık politikasını benimsemiş, İran'ın ABD'ye askerî teçhizat ve yedek parça desteği için yaklaşacağı umulmuştur. Carter, böyle bir olayı İran'da

55 Janet A. Franklin, *United States Foreign Policies on Iran and Iraq, And the negative impact on the Kurdish Nationalist Movement: From the Nixon Era Through The Reagan Years*, Wright State University, 2019, ss. 88-93.

56 Frances M. Jacobson, *Jimmy Carter's Foreign Policy: The Battle for Power and Principle*, Old Dominion University, 2008, s. 311.

57 Hal Brands, "Before the Tilt: The Carter Administration Engages Saddam Hussein", *Diplomacy & Statecraft* 26, no. 1 2015, s. 106.

58 Franklin, "United States Foreign Policies on Iran and Iraq, And the negative impact on the Kurdish Nationalist Movement: From the Nixon Era Through The Reagan Years", s. 94.

rehin tutulan 54 ABD diplomatının kurtarılmasında etkin rol oynayabilecek bir koz olarak görmüştür. KDP, İran'a katılarak Irak'a karşı savaşımıştır.⁵⁹

Jimmy Carter, 1979'da göreve başladığında insan haklarını temel almak ve Soğuk Savaş mantığından uzaklaşmak istiyordu. Bu bağlamda politikalar oluşturmayı hedefleyen Carter'ın Saddam Hüseyin gibi baskıcı bir lidere karşı insan haklarını ve dolayısıyla Kürtlerin ve Şiiilerin haklarını savunması beklenirdi. Ancak bölgesel ve uluslararası dinamikler göz önüne alındığından 1979 yılında İran İslam Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, bu durumu değiştirmiştir. 1979 sonrasında Iraklı Kürtlere herhangi bir destek verilmemiştir. Ancak 1979 sonrası İran'a ve Sovyetler Birliği'ne karşı ABD, Saddam'a destek sağlamıştır. Bu bağlamda ABD'nin Kürtlere destek sağlamadığı, kendi çıkarları ve bölgesel kazançları doğrultusunda hareket ettiği söylenebilir. Carter döneminde, insan hakları, yönetimin temel ilkelerinden biri olmasına rağmen 1979 sonrasında Irak ile ilişkilere bu hiçbir şekilde yansımamış, Iraklı Kürtler göz ardı edilmiştir.⁶⁰

3.2. Soğuk Savaş Sonrası Kürt Politikaları

Churchill'in Fulton'da "Avrupa'yı iki farklı bloka ayıran demir bir perdenin" varlığına dair gözlemlerini dile getirdiği tarih olan Mart 1946, Soğuk Savaş'ın başlangıç tarihi olarak görülür. Ancak, Soğuk Savaş'ın bitişine dair kesin bir tarih belirtmek daha zordur. Pek çokları 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışını Soğuk Savaş'ın sona erdiğinin sinyallerini veren uygun bir tarih olarak gösterirken, bir diğer grup daha nihai bir olay olan Sovyetler Birliği'nin dağılma tarihini tercih etmektedir. Ancak bu çalışma açısından Gorbachev'in Yeniden Yapılanma ve Açıklık politikalarını uygulamaya başladığı 1980'lerin ikinci yarısı, Soğuk Savaş'ın gerçek anlamda sonu olmasa dahi, en azından çözülmeye başladığı bir dönem olarak kabul edilmektedir. 1990'lı yıllarda SSCB'nin dağılması ve ideolojik rekabete dayalı çift kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkması dünyada köklü değişiklikleri ve belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş da farklı nitelikler taşımakla birlikte, çift kutuplu sistem içinde süren dolaylı bir savaştı. Dolayısıyla, bu savaşın bitişi de savaşın süregeldiği uluslararası düzenin temel parametrelerini değiştirmiştir. Bu değişim küresel, kıtasal ve bölgesel aktörlerin konumlarını yeniden belirleme çabalarını kaçınılmaz kılmıştır.⁶¹ Bu değişen çerçevede, aşağıda Soğuk Savaş sonrası dönem Amerikan Demokrat başkanların Kürt politikaları analiz edilecektir.

59 Little, "The United States and the Kurds: A Cold War Story", s. 86.

60 Brands, "Before the Tilt: The Carter Administration Engages Saddam Hussein", s. 104.

61 Kirişçi vd., a.g.e., s. 122

3.2.1. William J. Clinton

William J. Clinton, 42. ABD Başkanı olarak 1993-2001 yılları arasında hizmet vermiştir. Birinci Körfez Savaşı'nın ve Soğuk Savaş'ın bitişinin ardından başkan olan Clinton, bu atmosferde Ortadoğu'daki dengeleri gözetererek kararlar almaya çalışmıştır. Hem insan haklarını koruma bağlamında hareket etmiş hem de bölgedeki ülkelerin politikalarını da göz önünde bulundurarak kararlar almaya çalışmıştır. Türkiye, ABD Başkanı Bill Clinton tarafından 1999 yılında ABD'nin stratejik ortağı olarak tanımlanmıştır. Clinton, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin PKK terör örgütü ile mücadelesini desteklemiştir. 1999 yılında PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanmasında ABD yönetiminin ve Clinton'ın büyük desteği bulunmaktadır.⁶² ABD'nin PKK konusunda ikircikli bir yaklaşımı benimsediği söylenebilir.

1990'lı yıllarda ABD'nin Irak'a ve Kürtlere karşı politikası genel olarak iki temel üzerine inşa edilmiştir. Bunlar Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması ve baskı altında oldukları sürece Kürt bölgesine destek sağlanması olarak belirtilebilir. Çeşitli devlet organları ve Clinton yönetimi, baskı altındaki Kürtlerin Saddam Hüseyin'e karşı yerel bir müttefik olabileceklerini düşünerek Kürtlere karşı olumlu tutum almış ve maddi yardım ve destek sağlamıştır. Kuzey Irak'ta demokratik bir kurum oluşturma çabalarına da destek verilmiştir ancak bölgesel dengeler ve yerel dinamikler de göz önünde bulundurularak hareket edilmiştir.⁶³

Clinton, 1993 yılında gerçekleştirdiği bir konuşmasında Irak hükümetinin insan haklarını ihlal ettiğini ve Irak'ın kuzeyine 2 yıldır gıda, yakıt ve tıbbi malzeme ablukası uyguladığını söylemiştir. Irak ordusunun sürekli bölge halkını rahatsız ettiği ve hükümetin Kürtleri, Türkmenleri ve Süryanileri Araplaştırmaya çalıştığını belirtmiştir. Irak'ın güney bölgesinde hâlâ top saldırılarının gerçekleştirildiğine ve bunun da bölge halkının komşu ülkelere kaçmasına sebep olduğunu söylemiştir.⁶⁴ 1995 yılında ise Clinton, Saddam Hüseyin'in uluslararası normlara göre hareket etmemekte ısrarcı olduğunu, tüm ülkedeki Irak vatandaşlarını tehdit ettiğini söylemiştir. Kuzeyde ve güneyde Saddam Hüseyin'in herhangi bir saldırısını önlemek adına uçuşa yasak bölge ilan ettiklerini, uluslararası ve yerel yardım örgütlerinin yanı sıra ABD'nin de Irak'ın kuzeyindeki halka insani yardım ulaştırmaya çalıştığını

62 Ali Onur Özçelik, "An Analysis of The Kurdistan Worker Party (PKK) with International and Domestic Dimension and Its Reflection Over Turkish-American Relations", *Cesran International*, 2014, s. 3-14.

63 Alfred B. Prados, "The Kurds in Iraq: Status, Protection, and Prospects", *CRS Reports for Congress*, 12 Mayıs 1994.

64 "Message to the Congress Reporting on the National Emergency With Respect to Iraq", 3 Mart 1993.

belirtmiştir. Irak'ın kuzeyinde istikrarı sağlama ve farklılıkları aşmak için iki büyük Kürt grup arasında müzakere sağladıklarını açıklamıştır.⁶⁵

9 Eylül 1996'da Bill Clinton, Kürt grupların kendi içlerinde çatışmasının Saddam Hüseyin'in işine yaradığını, ABD'nin Irak'a müdahil olabilmesinin kısıtlı olduğunu ancak elinden geleni yaptığını söylemiştir. ABD'nin Kürtlere yardım edebilmesi için Kürtlerin kendi içinde çatışmaması gerektiğini de belirtmiştir. Saddam'ın BM kararına karşı çıkararak Erbil'e askerî saldırı için ilerlemesi üzerine Clinton, uçuşa yasak bölgeyi genişletme kararı almış, böylece Saddam Hüseyin'in manevra alanını daraltmayı hedeflemiştir. Kürtlere daha çok yardım etmek istediğini ancak farklı grupların çatışmadan barış masasına oturması gerektiğini söylemiştir.⁶⁶ Irak kuvvetleri, 1996 yılında Erbil'e saldırıları esnasında Mesut Barzani yönetimindeki KDP ile iş birliği yapmış, Celal Talabani yönetimindeki KYB'ye saldırmıştır.⁶⁷ Mesut Barzani, bu sebeple ABD tarafından hain olarak görülmüştür.⁶⁸ Clinton'ın güneydeki uçuşa yasak bölgeyi genişletme kararı kuzeydeki Kürtler tarafından hoş karşılanmamıştır çünkü karar Saddam Hüseyin'in Erbil'e saldırmasının ardından gelmiştir. Saddam Hüseyin'in güney bölgelere hareket etmesini kısıtlarken kuzeye gidişinin önüne geçilmemiş ve Kürtler tehdit hissetmiştir. Ayrıca Clinton'ın ayrı bir Kürt devleti istemediği de söylenebilir. Kürtlerin ayrı bir devlet kurmasının ABD ile Irak, Suriye, İran, Türkiye gibi devletlerin de sorun yaşamasına ve bölgesel istikrarın bozulmasına sebep olabileceği Clinton tarafından düşünülmüştür. Kuzey'de Kürtlerin devlet kurması aynı zamanda güneyde Şiiilerin de böyle bir taleple ortaya çıkmasına sebebiyet verebilirdi. Bu yüzden Saddam Hüseyin tarafından Irak'ın bir bütün halinde yönetilmesi daha çok kabul görmüştür.⁶⁹

Clinton yönetimi iki büyük Kürt grubu arasında diyalog oluşturup birlik sağlama konusunda pek çok çaba göstermiştir. Örneğin, Kürdistan Demokratik Partisi ve Kürdistan Yurtseverler Birliği Ekim-Kasım 1996'da Türkiye'de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmeye ABD, Türkiye ve İngiltere temsilcileri de katılmıştır.⁷⁰ Görüşmelere katılanlar, Iraklı Kürtlerin

65 "Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolutions", 23 Ekim 1995.

66 "USA: Bill Clinton Blames Main Kurdish Factions For Conflict in Iraq", *AP Archive*, 21 Temmuz 2015.

67 Robert O. Freedman, "U.S. Policy Toward the Middle East in Clinton's Second Term", *Middle East Review of International Affairs* 3, no. 1, Mart 1999, s. 63.

68 Philip Shenon, "Two Kurd groups unite against Baghdad in pact brokered by U.S." *The New York Times*, 18 Eylül 1998.

69 Mark Matthews, "U.S. goofs on Iraq again Clinton ignores the real problem: Kurdish unrest", *The Baltimore Sun*, 8 Eylül 1996.

70 "Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution", 7 Ocak 1997.

eğitim, sağlık ve ulaşım alanlarında ortak komiteler kurarak beraber hareket etmesini sağlamaya çalışmışlardır.⁷¹ İki Iraklı Kürt lider de ABD politikasına desteklerini ve Ankara uzlaşma sürecine bağlılıklarını ifade etmiştir.⁷² 23 Ekim 1996'da iki taraf arasında imzalanan ateşkesin ve siyasi uzlaşma sürecinin güçlendirilmesi adına bu süreçteki her görüşmede yeni adımlar atılmıştır.⁷³

Clinton dönemi Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Celal Talabani ve Mesut Barzani arasında ortak bir otorite kurulabilmesi adına çok çaba sarf etmiştir.⁷⁴ Albright, Mesut Barzani ve Celal Talabani arasında 16-17 Eylül 1998'de gerçekleşen görüşmede bulunmuş, ABD'nin Irak'ta Bağdat rejiminin baskısına ve zalimce saldırılarına maruz kalan Kürtlerin, Şiilerin, Sünnilerin ve diğer grupların güvende ve iyi durumda olmaları konusundaki endişelerini dile getirmiştir.⁷⁵ Albright, iki tarafın buluşmasının ve insanları için çaba göstermelerinin yeni bir sayfa ve umut kaynağı olduğunu, birlik sağlanmadan geleceğin zor olacağını söylemiştir.⁷⁶ Bu görüşmenin ardından iki taraf da iç çatışmayı kınamış, şiddetten kaçınmış ve Irak sınırında güvenli bölgeler oluşturarak terörizmi bertaraf etmeye çalışmıştır. Terör örgütü PKK'nın sığınaklarını ve merkezlerini bölgeden temizleyerek Irak-Türkiye sınırını da güvence altına almaya çalışmışlardır.⁷⁷

Bill Clinton döneminde genel olarak Kürtlerin birlik hâlinde olması için çabalanmış ve Kürtler uğradıkları insan hakları ihlalleri, baskı sebebiyle ABD yönetimi tarafından desteklenmiştir. Saddam Hüseyin'e karşı ABD, Irak'ta kuzeyde Kürtler ve güneyde de Şiiler olmak üzere azınlıklar ile birlikte hareket etmek durumunda kalmıştır. ABD'li üst düzey bir yetkili, amaçlarının sadece Kürtleri desteklemek olmadığını, Saddam'ın kuzeyden de çevrelenmesini sağlayarak Irak politikalarını güçlendirdiklerini söylemiştir. Kürt gruplara birlik olurlarsa dışarıdan ve Bağdat yönetiminden gelebilecek herhangi bir baskıya ya da saldırıya daha az maruz kalacaklarını anlatmaya çalıştıklarını da belirtmiştir. Kürtlerin çıkarlarının gerçekleşmesinin Tahran ya da Bağdat'la

71 "Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution", 7 Mart 1997.

72 "Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution", 8 Mayıs 1997.

73 "Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution", 9 Temmuz 1997.

74 Mustafa Kibaroglu, "Turkey: Missing Bill Clinton", *Bulletin of the Atomic Scientists*, Mart/Nisan 2004.

75 "Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution", 5 Kasım 1998.

76 Shenon, "Two Kurd groups unite against Baghdad in pact brokered by U.S."

77 "Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution", 19 Mayıs 1999.

ilgili olmadığını, ABD'ye bağlı olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Ancak ABD yönetimi tarafından Kürtlerin ayrışması, Irak'ın bölünmesi, Kürtlerin ayrı bir devlet kurma talepleri de olumlu karşılanmamıştır. Bahsedilen hususlar bağlamında Clinton yönetiminin temelde baskıya ve zulme uğrayan bir topluluğa daha iyi yaşam şartları sunmak, Saddam Hüseyin'in hareket alanını sınırlandırmak ve uluslararası normlara göre Irak'ı yönetmesini beklemek, Kürtlerin birliğini sağlamak gibi amaçları olduğu söylenebilir. Ancak Kürtlerin bağımsızlık talepleri, Clinton yönetimi tarafından olumlu karşılanmamıştır. Diğer ABD başkanları gibi Clinton da bölgesel ve uluslararası dengeleri gözetmiş, Kürtlerin bu talebine olumlu yanıt vermemiştir.

3.2.2. Barack Obama

Barack Obama döneminde dış politikanın temel dinamikleri değişmeye de yöntem olarak değişikliklere gidilmiştir. Askerî güç daha çok savunma alanında kullanılmış, yerel müttefiklerle iş birliği yapılmıştır. Bu bağlamda ABD ordusunun Afganistan ve Irak tecrübelerinin ardından Obama yönetimi, Ortadoğu'dan askerî varlığını çekmek yerine bağlantı şeklini değiştirmeyi tercih etmiştir. ABD askerlerini bölgeye göndermek yerine sahada yerel müttefikler ve devlet-dışı aktörler kullanılmıştır. Bu yöntemde amaç, operasyonel ve siyasi maliyeti düşürmek, ve meşruiyet olarak gösterilebilir.⁷⁹ Obama'nın Kürtler özelindeki dış politikası, bu yöntem değişikliği ile açıklanabilir.

ABD Kongresi'nde IŞİD'e karşı savaş hakkındaki tartışmalar sürerken Obama, bunun Afganistan ve Irak'taki savaşlardan farklı olacağını ve yabancı topraklarda ABD birliklerinin savaşmayacağını söylemiştir. Ancak askerî hareket yalnızca hava saldırıları olarak ilerlememiş, ABD askerî birlikleri de görevlendirilerek Iraklıları ve Kürt kuvvetlerini eğitim, istihbarat ve teçhizat gibi alanlarda desteklemiştir.⁸⁰ 2014 yılında bir basın toplantısında Obama, ABD'nin Irak güvenlik güçlerine destek vermeye, istihbarat paylaşmaya ve iş birliği yapmaya devam edeceğini belirtmiştir. ABD güçlerinin Irak'ta savaşmaya geri dönmeyeceğini ancak Iraklıları, bölgeyi ve ABD'nin çıkarlarını tehdit eden teröristlere karşı savaşmalarına yardım edeceklerini söylemiştir. Irak siyaseti hakkında ise Şii, Sünni ve Kürtlerin birlik olması ve her kesimin siyasi sürecin bir parçası olması gerektiğinin altını çizmiştir.⁸¹ Aynı

78 Shenon, "Two Kurd groups unite against Baghdad in pact brokered by U.S."

79 Andreas Krieg, "Externalizing the burden of war: the Obama Doctrine and US foreign policy in the Middle East", *International Affairs* 92, no. 1, 2016, s. 97-113.

80 Michael Nelson, "Barack Obama: Foreign Affairs", *Miller Center*, 2016.

81 "President Obama Speaks on the Situation in Iraq", *The White House President Barack Obama*, 19 Haziran 2014.

yılın Ağustos ayında da Obama, Irak'taki IŞİD'le mücadele kapsamında son gelişmeleri açıklarken teröristlere karşı Erbil'in dışında şehre ulaşmamaları için hava saldırısı yapıldığı, Kürt güçlerinin de karadan savaştığını belirtmiştir. Irak ve ABD kuvvetlerinin ise onlara destek sağlayacağını söylemiştir. Irak hükûmetine ve Kürt güçlerine IŞİD ile savaşırken askerî destek ve tavsiyeye devam edileceğini, teröristlerin güvenli bölge oluşturmalarına izin vermeyeceklerini belirtmiştir.⁸² Irak'taki ABD vatandaşlarının, Iraklı sivillerin korunmasını sağlayacakları ve bu bağlamda ön saflarda Irak kuvvetlerine ve Kürt kuvvetlerine askerî desteklerini arttıracaklarını söylemiştir.⁸³

Yine 2014 yılında IŞİD'in Ayn el-Arab'a saldırmaya başlaması ABD'nin Suriyeli Kürtlere destek vermeye başlamasında önemli bir adım olmuştur. PYD ve ABD arasındaki ilk resmi temasın 12 Ekim 2014'te Paris'te gerçekleştiği bilinmektedir ancak PYD kanadı ilişkilerin iki yıl öncesinde de var olduğunu iddia etmektedir. Görüşmede ABD Başkanı Obama, o dönemki PYD Eşbaşkanı Salih Müslim, ABD Suriye Özel Temsilcisi Daniel Rubinstein ve Dışişleri Bakanlığı heyetinin bulunduğu belirtilmiştir.⁸⁴

Obama yönetimi, Irak'ın Sünni, Şii ve Kürt topluluklarıyla bütünlüğünü sağlamayı hedeflerken aynı zamanda Suriye ve Irak Kürtleri arasında da bir birlik kurmaya çalışmıştır. Bu bağlamda 17 Ekim 2014'te PYD Eşbaşkanı Salih Müslim, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Yardımcısı Tony Blinken ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkanı Mesut Barzani Duhok'ta bir araya gelmiştir. Görüşmenin öncesinde ise PYD ve diğer yapılanmalarının kurduğu Demokratik Toplum Hareketi (TEV-DEM) ve Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani'nin inisiyatifinde 26 Ekim 2011'de Erbil'de kurulan Suriye Kürt Ulusal Konseyi (ENKS) arasında birleşme görüşmeleri başlamıştır. 22 Ekim 2014'te taraflar arasında "ortak yönetim, ortak askerî güç ve siyasi birlik" ilkelerini kapsayan Duhok Anlaşması ilan edilmiştir.⁸⁵ Yapılan anlaşma ABD yönetimi tarafından da olumlu karşılanmıştır. Özellikle IŞİD gibi bir tehdit karşısında çeşitli grupların birlik hâlinde olmasının terörle mücadele kapsamında daha yararlı olacağı ileri sürülmüştür.

2015 yılında IŞİD'e karşı yürütülen kampanya ile ilgili basın toplantısında Amerikan savunma yetkilisi Christine Wormuth, sahadaki bazı güçlerle birlikte çalışıldığını söylemiştir. Wormuth, Ayn el-Arab'da ya da Tel Abyad'da görüldüğü gibi kapasitesi ve becerileri uygun gruplarla taarruz operasyonları

82 "President Obama Gives an Update on the Situation in Iraq", *The White House President Barack Obama*, 09 Ağustos 2014.

83 "President Obama Delivers a Statement", *The White House President Barack Obama*, 14 Ağustos 2014.

84 Lesley Wroughton, "U.S. holds direct talks with embattled Syrian Kurds", *Reuters*, 16 Ekim 2014.

85 "Syrian Kurdish parties sign Dohuk agreement to fight ISIS", *Daily Sabah*, 24 Ekim 2014.

için iş birliği yapmanın yarar sağladığını belirtmiştir. IŞİD’le savaşmak için belli gruplara destek, teçhizat sağlanacağını ve daha etkili hâle getirileceğini de söylemiştir. ABD’nin o dönemki IŞİD’e karşı koalisyon özel temsilcisi yardımcılığını yürüten Brett McGurk ise Fırat’ın doğusunun IŞİD’den temizlendiğini ve ABD Başkanı Obama’nın Ayn el-Arab’ın savunucularına hava desteği sağlama kararını zamanında verdiğini söylemiştir. Suriyeli Kürtler ve Araplar ile birlikte çalışarak Ayn el-Arab dışında da IŞİD’e karşı operasyon yürütülmesinin önemli olduğunu da belirtmiştir. McGurk, Kuzeydoğu bölgesinde Araplar, Hristiyanlar ve Kürtler ile iyi ilişkiler kurduğunu da eklemiştir.⁸⁶ McGurk’ün ABD Başkanı Biden’in şu anki kabinesinde ulusal güvenlik danışmanı olması ise bu açıdan önem arz etmektedir.

2014 yılında bir basın toplantısında Obama, ABD’nin Ayn el-Arab’daki Kürtlere desteğiyle IŞİD’in geri püskürtüldüğünü iddia etmiş, IŞİD’in Suriye’deki yapısının zayıflamasının Irak’a da yansıtacağını ve hedeflerinin bu olduğunu belirtmiştir.⁸⁷ IŞİD’e karşı mücadelede bu stratejinin başarılı olduğu ileri sürülerek ABD’nin Suriyeli ve Iraklı Kürtlerle ilişki düzeyi de giderek artmıştır. Örneğin, Mart 2016’da Ayn el-Arab’ın güneyindeki Harab Işk köyüne ikinci askerî hava üssü kurma faaliyetlerini başlatan ABD, 25 Nisan’da da 250 ABD özel kuvveti askerinin daha ülkede konuşlanmasına izin vermiştir.⁸⁸

IŞİD ile mücadele devam ederken 2014 yılında IKBY ile görüşen, Obama dönemi Dışişleri Bakanı John Kerry, Bağdat ile siyasi süreçten çekilmemeleri gerektiğini söylemiştir. Özellikle Kerkük’ün IŞİD’den alınmasında Kürt güçlerinin önemli rolü olduğunu iddia etmiştir. Kerkük’ü IKBY’nin elinde tutması durumunda petrol gelirinin olması ve mali olarak Bağdat hükûmetinden bağımsız olması söz konusu olacaktı. Bu sebeple Kerry, IKBY’nin Bağdat ile görüşerek yeni kurulacak hükûmetin bir parçası olmalarını da sağlamak istemiştir. Bütün bir Irak’ın terör tehditlerine karşı daha kolay durabileceği de belirtilmiştir.⁸⁹ Bu bağlamda Obama yönetiminin ve Dışişleri Bakanı Kerry’nin IŞİD’e karşı mücadelede Kürtleri desteklediği ve siyasi anlamda da güç kazanmalarını sağlamaya çalıştığı söylenebilir. Ancak Kürtlerin bağımsız bir devlet olmasındansa Bağdat hükûmeti ile birlikte çalışmasını, siyasi sürece dâhil olmasını istedikleri görülmektedir.⁹⁰

86 “Press Call on the Counter-ISIL Campaign”, *The White House Office of the Press Secretary*, 9 Ekim 2015.

87 “Remarks by the President in a Press Conference”, *The White House Office of the Press Secretary*, 05 Kasım 2014.

88 “ABD’den Suriye’ye ikinci hava üssü”, *Anadolu Ajansı*, 7 Mart 2016.

89 Lesley Wroughton, “Kerry in Kurdistan to urge leaders to be part of national government”, *Reuters*, 24 Haziran 2014.

90 “Kerry to urge Kurds to hold Iraq together”, *Middle East Eye*, 12 Şubat 2015.

2016 yılında IŞİD etkinliğini arttırdığında ABD ordusunun Irak'taki birlik sayısı 5000'i geçmiştir. Radikal örgütlere hava saldırıları da artmıştır.⁹¹ 2016 yılında gerçekleştirilen bir basın toplantısında Brett McGurk, Musul'un IŞİD'den temizlenmesi için yapılan operasyonlarda Irak hükûmeti ve Erbil'deki Kürt ortaklarla yakından çalıştıklarını belirtmiştir.⁹² Obama döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Ben Rhodes, 2016 yılında yapılan bir basın toplantısında IŞİD'e karşı savaşan Iraklı ya da Suriyeli Kürtlerle ve Araplarla birlikte çalışacaklarını belirtmiştir.⁹³ Özellikle Musul Operasyonu sürerken ABD'nin ve diğer Batılı devletlerin Irak hükûmetine ve Kürtlere askerî yardımda ve destekte bulunduğu görülmektedir. Yapılan açıklamalarda ve basın konferanslarında Irak hükûmetinin ve Kürt kuvvetlerinin IŞİD'le, Irak'ta ve Musul'da mücadele konusunda çok etkili olduğuna dair vurgular bulunmaktadır. Aynı şekilde Suriyeli Kürtlerin ve Arapların da ABD desteği ile IŞİD'in etkinliğini kırdığı görülmektedir.⁹⁴

Obama'nın başkanlığının özellikle ikinci döneminde etkinliği artan IŞİD'e karşı mücadelede Irak hükûmeti, Iraklı Kürtler ve Araplar, Suriyeli Kürtler ve Araplar büyük ölçüde birlikte hareket etmişlerdir. Ortadoğu'daki ABD politikasının yöntemini değiştirmeye çalışan Obama'nın ABD ordusunu arka planda bırakarak terörle mücadeleye devam ettiği söylenebilir. Bu bağlamda bölgedeki farklı aktörlerle iyi ilişkiler kurmuş, onlara gerekli destekleri ve yeri geldiğinde de imtiyazlar sağlamıştır. Kürtler ile ilişkilerini de bu minvalde iyi tutmuş ve geliştirmiştir. Kabinesinde de genel olarak bu bağlamda isimlerin olduğu görülmektedir. Şu anki ABD Başkanı Biden'ın Obama'nın Başkan Yardımcısı olarak görev aldığını ve bu süreçte Kürtlerle ilişkilerini de en iyi şekilde geliştirdiğini düşündüğümüzde politikalarının benzer olduğu söylenebilir. Genel olarak bakıldığında Obama'nın terörle mücadelede Kürtleri bir partner olarak gördüğü ve Irak'ın bütünleşmesini, Kürtlerin de siyasi sürecin parçası olmasını istediği söylenebilir.

Ancak 2016 yılında IKBY'de bağımsızlık için gerçekleştirilen referanduma ABD, Kürt bölgesinin Irak'ın bir parçası olarak görüldüğünü ifade ederek olumsuz yaklaşmıştır. Suriye'de ise ABD'nin Türkiye'ye destek vermesi ve Başkan Yardımcısı Joe Biden'ın, Suriyeli Kürtlerden Fırat'ın doğusuna çekilmelerini istemesi, Kürtler, ABD ve Obama yönetimi tarafından yalnız bırakıldı şeklinde yorumlanmıştır.

91 Michael Nelson, "Barack Obama: Foreign Affairs", *Miller Center*, 2016.

92 "Press Briefing by Press Secretary Josh Earnest and Special Presidential Envoy for the Global Coalition to Counter ISIL, Brett McGurk", *The White House Office of the Press Secretary*, 10 Haziran 2016.

93 "Press Briefing by Press Secretary, Ben Rhodes, Tom Donohue and Andrew Liveris", *The White House Office of the Press Secretary*, 25 Nisan 2016.

94 "Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, 06/16/15", *The White House Office of the Press Secretary*, 16 Haziran 2015.

Bu örneklerden görüldüğü üzere Obama yönetimi özellikle IŞİD ile mücadele adı altında askerî anlamda hem Suriye’de hem de Irak’ta Kürtlere destek sağlamıştır. Bu bağlamda Obama’nın kendi dış politika doktrini kapsamında Kürtlere destek verdiği, yanlarında olduğu ancak ABD çıkarlarına ya da bölgesel dengelere karşı bir durum olduğunda onların isteklerini göz ardı edecek politikalar izlediği söylenebilir.

3.2.3. Joe Biden

Daha önce Obama yönetiminde Başkan Yardımcısı olarak görev aldığı belirtilen Joe Biden, 2021 yılında ABD Başkanı olarak göreve başlamıştır. Ayrıca ABD Senatosunun Dış Politika Komitesinde 12 yıl görev yapmıştır. Terörizm, kitle imha silahları, Ortadoğu, Güneybatı Asya ve Soğuk Savaş sonrası Avrupa hakkında alınan kararlarda etkili olan bir isimdir.⁹⁵ Başkan olması Kürtler tarafından olumlu karşılanmıştır. Biden’in beklentilerini karşılayacak, onların yanında yer alacak bir Başkan olması umulmuştur. İran’a baskı uygulamak adına ABD’nin Kürtlere gerekli desteği sağlama ihtimali olduğu iddia edilmektedir.

Biden, 1991 Irak operasyonuna karşı oy vermiş, 2003 Irak işgaline ise tam destek vermiştir.⁹⁶ 1991’de operasyonu desteklememe sebebi Kürtler hakkında duyduğu endişedir. 2003 İşgali sonrasında ülkede federal yönetim kurulmasını tavsiye etmiş, böylece mezhepsel çatışmaların engellenebileceğini savunmuştur. Bu öneri Kürtler tarafından olumlu karşılanmıştır. Biden, 2002’de Irak’a yaptığı bir ziyarette İKBY parlamentosunda yaptığı konuşmada Kürtlere artık tek dostlarının dağlar olmadığını söylemiştir.⁹⁷ Obama döneminde Irak’tan ABD askerî varlığını çekme meselesi hakkında Biden, Irak’ı pek çok kez ziyaret etmiştir. Irak hükûmeti ile de iyi ilişkiler kuran Biden, Kürt bölgesi ile de ilişkilerini ilerletmiştir. Biden, Mesut Barzani gibi isimlerle sıcak ilişkiler geliştirmiş, bu da Kürtlerin Biden başkanlığından umutlu olmasına sebep olmuştur.

Obama döneminde Biden, Suriye’de IŞİD ile mücadele adı altında terör örgütü olarak listelediği PKK’nın Suriye’deki uzantısı PYD/YPG’ye destek vermiştir. ABD birliklerinin müttefiklere destek amacıyla Suriye’ye gitmesini memnuniyetle karşılamıştır. Örneğin, 2019’da Trump’ın başkanlık yaptığı dönemde Suriye’den ABD askerini çekme kararı alınmış, Biden bu kararın ABD’nin müttefiklerini yalnız bıraktığını ve IŞİD’e alan sağlandığını

95 “Vice President Joe Biden”, *The White House President Barack Obama*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/vp>

96 Andrew Kaczynski, “How Joe Biden defended his Iraq vote”, *CNN Politics*, 17 Ocak 2020.

97 Yerevan Saeed, “What Biden can and cannot do for the Kurds”, *Al Jazeera*, 3 Aralık 2020.

söylemiştir. Seçim kampanyaları sürerken Ekim 2020'de Biden, Trump'ın Suriye'den asker çekme kararını tamamen bir başarısızlık olarak nitelendirmiş, Suriyeli Kürt müttefiklerin bu sebeple dışarıdan saldırılara açık hâle geldiğini belirtmiştir. Suriyeli Kürtlerin ABD desteğinden mahrum bırakılmasının neticesinde Kürtlerin, Rusya'ya ve Suriye rejimine yöneleceğini söylemiştir.⁹⁸ Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG) sözde Genel Komutanı Mazlum Kobani de Biden'ın başkanlığında Suriye krizinde gerçekçi bir çözüme ulaşmaya daha umutlu olduklarını belirtmiştir.⁹⁹ Örneğin; Beyaz Saray tarafından 2014'te Başkan Yardımcısı Biden ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Mesut Barzani arasında geçen bir telefon konuşması yayımlanmıştır. Bu görüşmede Biden, Peşmerge ve Irak Güvenlik Güçleri'nin IŞİD ile mücadelesine değinmiş, ABD'nin Kürt halkı ve Irak'ın güvenliğine olan desteğini vurgulamıştır.¹⁰⁰ Biden, IŞİD ile mücadele kapsamında Bağdat ve Erbil yönetimlerinin ortak çalışmasını sağlamış, iki tarafla da ilişkilerini en iyi şekilde geliştirmiştir. Biden, Ocak 2017'de Barzani tarafından Kürdistan milletinin dostu olarak anılmıştır. Ancak Biden, IKBY'nin 2017'deki bağımsızlık referandumuna destek vermemiştir.¹⁰¹ 2017 yılında Biden'a neden Obama yönetiminin Kürtlere daha fazla yardım etmediği sorulduğunda, Biden Türkiye cevabını vererek, Türkiye ile ilişkilerin gözetilmek durumunda olduğunu örtük olarak ifade etmiştir.¹⁰² Biden, PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmiş olmasına rağmen YPG'yi terör örgütü olarak kabul etmemiştir. Kürtlere daha fazla imkan ve destek vermemelerin sebebi olarak ise Türkiye ile ilişkiler ve NATO neden gösterilmiştir.

Biden'ın Dışişleri Bakanı Antony Blinken ve Savunma Bakanı Lloyd Austin, genellikle Kürtler konusunda olumlu tutum izlemektedir. Biden'ın Ortadoğu ve Kuzey Afrika Koordinatörü ise Brett McGurk olmuştur ve o da IŞİD'le mücadele kapsamında YPG'ye destek verenler arasında yer alan bir isimdir.¹⁰³ McGurk, 2016 yılında uzun bir aradan sonra Suriye'ye gönderilen ilk elçilerden biri olmuştur. Suriye'de Ayn el-Arab'da savaşıyan "1000 Kürt şehid" in mezarlarını ziyaret edip saygılarını sunmuştur. O dönemin PYD lideri Salih Müslim ile de görüşmeleri olmuştur.¹⁰⁴

98 Bill Barrow and Alexandra Jaffe, "Biden: Syria withdrawal proves Trump is a 'complete failure'", *AP News*, 17 Ekim 2019.

99 "Mazlum Kobani: Yeni ABD yönetimiyle SDG arasında ortak bir program hazırlıyoruz", *BBC*, 31 Ocak 2021.

100 "Readout of Vice President Biden's Call with Iraqi Kurdistan Regional President Masoud Barzani", *The White House: Office of the Vice President*, 17 Aralık 2014.

101 Saeed, "What Biden can and cannot do for the Kurds".

102 Ruwayda Mustafah, "Biden presidency brings hope for Kurds", *Politics*, 23 Kasım 2020.

103 Lara Jakes, Michael Crowley and David. E. Sange, "Biden Chooses Antony Blinken, Defender of Global Alliances, as Secretary of State", *The New York Times*, 22 Kasım 2020.

104 Tom Perry and Arshad Mohammed, "U.S. envoy visits Kurdish-held northern Syria", *Reuters*, 1 Şubat 2016.

Obama yönetiminde Dışişleri Bakanı Yardımcılığı görevini yürüten Antony Blinken, 2017 yılında New York Times’da kaleme aldığı bir yazıda Trump yönetiminin IŞİD’e karşı mücadele kapsamında Suriyeli Kürtleri silahlandırmak hakkında alınabilecek karardan bahsetmiştir. O dönemde operasyonlarını Rakka’dan yürüten IŞİD’le mücadele edebilecek savaşçıların SDG olduğunu söylemiştir. Bu grubun Araplar ve Kürtlerden oluşan, YPG ağırlıklı olduğunu da belirtmiştir. Sadece SDG’nin IŞİD’in keskin nişancılarının kentsel direncine ve intihar saldırılarına karşı durabileceğini belirtmiştir. Obama’nın SDG’ye destek vermek için pek çok kez Türkiye’yle karşı karşıya kaldığına da değinmiştir. Blinken, Trump’ın bu kararı alması gerektiğinin de altını çizmiştir. SDG’nin Türkiye’ye karşı silah kullanmayacağından ve SDG’nin PKK ile de bağlantılarını en aza indireceğinden emin olunmasının gerektiğini de söylemiştir. Türkiye’nin el-Bab bölgesini alması için operasyonun ABD tarafından desteklenmesi, PKK’ya karşı mücadelede Türkiye’ye destek verilmesi ve tampon bölge oluşturulmasının onaylanması gerektiğine de değinmiştir.¹⁰⁵

ABD Savunma Bakanı olarak atanan Lloyd Austin, 2010-2011 yıllarında ABD’nin Irak’taki askerî güçlerinin komutanlığını yürütmüştür. Austin, 2013 yılında Barack Obama tarafından Ortadoğu’daki askerî faaliyetlerinden sorumlu olmak üzere ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığına (CENTCOM) atanmıştır. IŞİD’le mücadele kapsamında Kürt gruplara destek verilmesi süreçlerini yönetmiştir. 2014 yılında IŞİD’in Ayn el-Arab’a saldırılarını püskürtmek adına ABD önderliğindeki hava operasyonlarının yönetilmesinde rol oynamıştır. Ayrıca Austin, ABD’nin Halk Savunma Birlikleri’ne (YPG) destek verdiğini kabul eden ilk kişidir.¹⁰⁶

Biden’in ulusal güvenlik danışmanı olarak görevlendirdiği Jake Sullivan ise aynı görevi Biden’in Başkan Yardımcılığı döneminde de yürütmüştür. Sullivan, 2018 yılında verdiği bir röportajda ABD’nin IŞİD’in tekrar toprak kazanmaması için YPG ile çalışmaya ve onlara destek sağlamaya devam edeceğini, Türkiye’nin bunu kabul etmesi gerektiğini söylemiştir. ABD’nin de Suriyeli Kürtlerin Türkiye’ye herhangi bir direkt askerî tehdit oluşturmayacağından emin olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca ABD’nin PYD/YPG yapılanması ile PKK’nın ayrılması üzerine çalışması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰⁷

105 Antony J. Blinken, “To Defeat ISIS, Arm the Syrian Kurds” *The New York Times*, 31 Ocak 2017.

106 “Lloyd Austin: IŞİD’e karşı Kürt grupların desteklenmesinde rol oynayan, ABD’nin savunma bakanı olacağı öne sürülen emekli general”, *BBC*, 8 Aralık 2020.

107 “Jake Sullivan on Turkey, the Kurds, and the Islamic State”, *United States Institution of Peace*, 20 Nisan 2018.

Genel olarak Biden'ın Kürtlere karşı yürüttüğü politikalara ve aldığı kararlara bakıldığında, özellikle Irak'taki Kürtlerin bağımsız bir devlet kurması yönünde söylemler bulunmaktadır. Kürtler, insan hakları ve egemenlik bağlamında savunulmaktadır. Suriye'deki Kürtler ise ABD'nin özellikle IŞİD'e karşı mücadelede bir müttefiki olarak görülmektedir. Bu bağlamda Biden, Suriyeli Kürtleri (YPG/PYD yapılanmasını) ABD'nin her anlamda destek vermesi gereken bir müttefik olarak görmektedir. Biden, bulunduğu görevler dolayısıyla uzun süre Kürtler ile temasta bulunmuş, iyi ilişkiler geliştirmiştir. Bunun da özellikle Kürtler tarafından Biden'ın başkanlık dönemine onlar açısından olumlu yansımaları beklenmektedir. Biden'ın kurduğu kabinedeki isimlere bakıldığında ise onunla benzer görüşteki kişilerin olduğu görülmektedir. Özellikle IŞİD'le mücadele bağlamında SDG'nin desteklenmesini savunan kişiler olduğu açıktır. Ancak Biden'ın ve seçtiği kişilerin dış politika dengelerini de göz önünde bulunduracağı da görülmektedir. Biden yönetimi, Irak'ta ise IKBY ve Irak hükûmeti arasındaki ilişkiyi gözeteceği, İran'a ve terör unsurlarına karşı iki tarafın ortak hareket etmesini sağlamaya çalışacağı söylenebilir.

Sonuç

ABD'nin Demokrat başkanlarının Kürtlere yönelik politikalarına bakıldığında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar göze çarpmaktadır. Genel olarak insan hakları, baskı altındaki topluluklara destek bağlamında Kürtlerin belli dönemlerde desteklendiği görülmüştür. Ancak bölgesel ve uluslararası dinamiklerin etkisi ABD'nin Kürt politikasında daha önemli bir faktör olmuştur. Wilson ve Roosevelt dönemlerinde genel olarak Kürtler ABD dış politikasında çok gündem olmamıştır. Yalnızca Wilson ilkeleri kapsamında Kürtler çeşitli umutlara kapılsa da bu Batılı devletler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Truman döneminde ise genel olarak iç işlerine müdahale etmeme ve Kürtleri bir yerel mesele olarak görme algısı hakim olmuştur. Kennedy döneminde ise doğrudan veya dolaylı olarak Kürtlere destek verilmemiş, Soğuk Savaş ortamından bağımsız hareket edilmek istense de Sovyetlere ve Kürtlere karşı Irak rejimi bir dönem desteklenmiştir. Johnson ise yine iç işlere karışmama, müdahale etmeme ve Irak hükûmeti ile iyi geçinme yolunu tercih etmiştir.

Carter döneminde ise insan hakları temel alınıp Soğuk Savaş mantığından uzaklaşılma istenmiştir. Saddam Hüseyin'e karşı Kürtleri ve Şii'leri savunmak gerekli görünse de bölgesel gelişmeler sebebiyle Sovyetlere karşı Saddam Hüseyin desteklenmiştir. Bu da Kürtlere herhangi bir destek sağlanamamasına sebep olmuştur. Clinton döneminde ise insan hakları ve bölgesel politikalar

bağlamında Kürtlere yönelik politikalar geliştirilmiştir. Örneğin, Clinton yönetimi Türkiye'nin PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ı yakalamasına destek sağlamıştır. Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasını savunmuş, baskı altındaki Kürtlere de destek sağlamıştır. Clinton, Kürt grupların Saddam'a karşı birleşmesini de sağlamaya çalışmıştır. Obama döneminde ise daha çok bölgedeki ABD varlığını azaltmaya yönelik olarak yerel müttefiklerle iş birliği politikası izlenmiştir. Bu bağlamda ABD Kürtlere yönelmiştir. ABD eğitim, teçhizat, istihbarat desteği sağlamıştır. Özellikle IŞİD'e karşı Suriye ve Irak'ta Kürt gruplar ve IKBY kullanılmıştır.

Biden döneminde de Kürtleri destekler nitelikte politikalar güdülmektedir. Biden yönetimi PYD'ye desteğin devam etmesini ve ABD'nin bölgeden bu bağlamda desteğini çekmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Biden'ın Kürt grupları desteklemeye devam edeceği ve bölgedeki politikalarını vekil kuvvetler üzerinden yürüteceği de söylenebilir. Genel olarak ABD'nin Demokrat başkanlarının Kürtlere yaklaşımının olumlu ve destek verici olduğu söylenebilir. Ancak uluslararası ve bölgesel denge, dinamik ve gelişmeler sebebiyle bu bağlamda ABD'nin Kürtler'e beklenen düzeyde destek vermediği açıktır. ABD Kürtleri, bir kaldıraç ve Ortadoğu'daki amaçlarını uygulayıcı bir unsur olarak desteklemiş ancak bu amaçlarla çatışan Kürt faaliyetleri olduğunda ya da konjonktür değiştiğinde ABD pragmatik bir yaklaşımla desteğini hemen geri çekmiştir.

Kaynakça

“ABD'den Suriye'ye ikinci hava üssü”, *Anadolu Ajansı*, 7 Mart 2016.

“Conflicting Partisan Priorities for U.S. Foreign Policy”, *Pew Research Center*, 29 Kasım 2018.

“Daily Press Briefing by the Press Secretary Josh Earnest, 06/16/15”, *The White House Office of the Press Secretary*, 16 Haziran 2015.

“Jake Sullivan on Turkey, the Kurds, and the Islamic State”, *United States Institution of Peace*, 20 Nisan 2018.

“Kerry to urge Kurds to hold Iraq together”, *Middle East Eye*, 12 Şubat 2015.

“Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolutions”, 23 Ekim 1995.

“Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution”, 7 Ocak 1997.

“Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution”, 7 Mart 1997.

“Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq’s Compliance With United Nations Security Council Resolution”, 8 Mayıs 1997.

“Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq’s Compliance With United Nations Security Council Resolution”, 9 Temmuz 1997.

“Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq’s Compliance With United Nations Security Council Resolution”, 5 Kasım 1998.

“Lloyd Austin: IŞİD’e karşı Kürt grupların desteklenmesinde rol oynayan, ABD’nin savunma bakanı olacağı öne sürülen emekli general”, *BBC*, 8 Aralık 2020.

“Mazlum Kobani: Yeni ABD yönetimiyle SDG arasında ortak bir program hazırlıyoruz”, *BBC*, 31 Ocak 2021.

“Message to the Congress Reporting on the National Emergency With Respect to Iraq”, 3 Mart 1993.

“President Obama Delivers a Statement”, *The White House President Barack Obama*, 14 Ağustos 2014.

“President Obama Gives an Update on the Situation in Iraq”, *The White House President Barack Obama*, 09 Ağustos 2014.

“President Obama Speaks on the Situation in Iraq”, *The White House President Barack Obama*, 19 Haziran 2014.

“Press Briefing by Press Secretary Josh Earnest and Special Presidential Envoy for the Global Coalition to Counter ISIL, Brett McGurk”, *The White House Office of the Press Secretary*, 10 Haziran 2016.

“Press Briefing by Press Secretary, Ben Rhodes, Tom Donohue and Andrew Liveris”, *The White House Office of the Press Secretary*, 25 Nisan 2016.

“Press Call on the Counter-ISIL Campaign”, *The White House Office of the Press Secretary*, 9 Ekim 2015.

“Readout of Vice President Biden’s Call with Iraqi Kurdistan Regional President Masoud Barzani”, *The White House: Office of the Vice President*, 17 Kasım 2014.

“Remarks by the President in a Press Conference”, *The White House Office of the Press Secretary*, 05 Kasım 2014.

“Syrian Kurdish parties sign Dohuk agreement to fight ISIS”, *Daily Sabah*, 24 Ekim 2014.

“USA: Bill Clinton Blames Main Kurdish Factions For Conflict in Iraq”, *AP Archive*, 21 Temmuz 2015.

“Vice President Joe Biden”, *The White House President Barack Obama*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/author/vice-president-joe-biden><https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/author/vice-president-joe-biden>.

Ahmed, Muhammed M. A. ve Gunter, Michael M. *The Kurdish Spring: Geopolitical Changes and the Kurds*. Mazda Pub, 2013.

Barrow, Bill and Jaffe, Alexandra “Biden: Syria withdrawal proves Trump is a ‘complete failure.’” *AP News*, 17 Ekim 2019.

Blinken, Antony J. “To Defeat ISIS, Arm the Syrian Kurds.” *The New York Times*, 31 Ocak 2017.

Brands, Hal. “Before the Tilt: The Carter Administration Engages Saddam Hussein.” *Diplomacy & Statecraft* 26, no. 1, 2015.

Broich, John. “Why there is no Kurdish nation.” *The Conversation*, 6 Kasım 2019.

Charountaki, Marianna. *The Kurds and US Foreign Policy: International Relations in the Middle East since 1945*. Routledge, 2014.

Clive, Nigel. “The Kurdish Struggle 1920-94.” *International Affairs* 72, no. 4, Ekim 1996.

Dan Balz ve Scott Clement, “Poll: Sharp partisan differences now exist on foreign policy, views of American exceptionalism”, *The Washington Post*, 17 Eylül 2020.

Dumbrell, John. “Bush’s war: The Iraq conflict and American democracy.” *Political Science*, 2005.

Dumbrell, John. *Clinton’s Foreign Policy: Between the Bushes 1992-2000*. Routledge, 2009.

Entessar, Nader. *Kurdish Politics in the Middle East*. Lexington Books, 2009.

Everest, Larry. *Oil, Power & Empire: Iraq and the U.S. Global Agenda*. Common Courage Press, 2004.

Franklin, Janet A. *United States Foreign Policies on Iran and Iraq, And the negative impact on the Kurdish Nationalist Movement: From the Nixon Era Through The Reagan Years*. Wright State University, 2019.

Freedman, Robert O. “U.S. Policy Toward the Middle East in Clinton’s Second Term.” *Middle East Review of International Affairs* 3, no. 1, Mart 1999.

Ghassemlo, Abdülrahman. *Kurdistan and Kurds*. Publication House of the Czechoslovak Academy of Science, 1965.

Gibson, Bryan R. *Sold Out? US Foreign Policy, Iraq, the Kurds, and the Cold War*, Palgrave, 2015.

Gunter, Michael M. “Arab-Kurdish Relations and the Future of Iraq.” *Third World Quarterly* 32, no. 9, 2011.

Gunter, Michael M. “Erdogan and the Decline of Turkey.” *Middle East Policy* 23, no. 4, 2016.

- Gunter, Michael M. "Foreign Policy towards the Kurds." 13, no. 2, 2011.
- Gunter, Michael M. "Iraq, Syria, ISIS and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey." *Middle East Policy* 22, no. 11, 2015.
- Gunter, Michael M. "The Kurdish Problem in Turkey." *Middle East Journal* 42, no. 3, 1988.
- Gunter, Michael M. "The Kurdish Question in Perspective." *World Affairs* 166, no. 4, 2004.
- Gunter, Michael M. *Out of Nowhere: The Kurds of Syria in Peace and War*, Hurst, 2014.
- Gunter, Michael M. *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, Palgrave, 2008.
- Gunter, Michael M., "The Kurdish Spring." *Third World Quarterly* 34, no. 3, 2013.
- Hakan Özoğlu, "Lessons From the Idea, and Rejection, of Kurdistan", *The New York Times*, 5 Temmuz 2014.
- Hama, Hawre Hasan, "US Foreign Policy Towards The Iraqi Kurds." *KCCRC*, Ocak 2021.
- Houston, Christopher. *Kurdistan: Crafting of national selves*. Indiana University Press, 2008
- "President Wilson's Fourteen Points", *World War I Document Archive*, https://wwi.lib.byu.edu/index.php/President_Wilson%27s_Fourteen_Points.
- Icduygu, Ahmet; Romano, David & Sirkeci, İbrahim. "The ethnic question in an environment of insecurity: the Kurds in Turkey." *Ethnic and Racial Studies* 22, no. 6, 2010.
- Jacobson, Frances M. *Jimmy Carter's Foreign Policy: The Battle for Power and Principle*. Old Dominion University, 2008.
- Jakes, Lara; Crowley, Michael and. Sange, David E. "Biden Chooses Antony Blinken, Defender of Global Alliances, as Secretary of State." *The New York Times*, 22 Kasım 2020.
- Jasim, Dastan. "Biden's Challenge: Kurdish Autonomy and Turkish Expansionism." *GIGA Focus*, Ocak 2021.
- Jwaideh, Wadie. *The Kurdish National Movement: Its Origins and Development*. Syracuse University Press, 2006.
- Kaczynski, Andrew. "How Joe Biden defended his Iraq vote." *CNN Politics*, 17 Ocak 2020.
- Karami, H. & Romano, David. "Sub-State Actors and Trump's Foreign Policy in the Middle East: The Case of Kurdish Forces in Iraq and Syria." *Trump and the Middle East*. Deakin University Burwood, 2018.

Kibaroglu, Mustafa. "Turkey: Missing Bill Clinton." *Bulletin of the Atomic Scientists*, Mart/Nisan 2004.

Kirişçi Kemal vd., Türkiye ve Ortadoğu'da Bölgesel İşbirliği, İstanbul, Tesev Yayınları, 1998.

Kissinger, Henry, *Diplomacy*, Simon & Schuster, 1995.

Kissinger, Henry, *Years of Renewal*, Simon & Schuster, 1999.

Krieg, Andreas, "Externalizing the burden of war: the Obama Doctrine and US foreign policy in the Middle East." *International Affairs* 92, no. 1, 2016.

Letter to Congressional Leaders Reporting on Iraq's Compliance With United Nations Security Council Resolution", 19 Mayıs 1999.

Little, Douglas. "The United States and the Kurds: A Cold War Story." *Journal of Cold War Studies* 12, no. 4, The MIT Press, 2010.

Matthews, Matt. "U.S. goofs on Iraq again Clinton ignores the real problem: Kurdish unrest." *The Baltimore Sun*, 8 Eylül 1996.

Mearsheimer, John J. ve Walt, Stephen M, "The Case for Offshore Balancing." *Foreign Affairs*, 2016.

Meho, Lokman I., *The Kurdish Question in U.S. Foreign Policy: A Documentary Sourcebook*. Praeger, 2004.

Michael Nelson, Michael. "Barack Obama: Foreign Affairs", *Miller Center*.

Mitchell B. Reiss, "The Republican Party and US Foreign Policy: What Next?," *RUSI*, 17 Mart 2021.

Mustafah, Ruwayda. "Biden presidency brings hope for Kurds." *Politics*, 23 Kasım 2020.

Natali, Denise. *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey, and Iran*. Syracuse University Press, 2005.

Olson, Robert W. *Turkey's Relations With Iran, Syria, Israel, and Russia, 1991-2000: The Kurdish and Islamist Questions*. Mazda Pub, 2001.

Özçelik, Ali Onur. "An Analysis of The Kurdistan Worker Party (PKK) with International and Domestic Dimension and Its Reflection Over Turkish-American Relations." *Cesran International*, 2014.

Perry, Tom ve Mohammed, Arshad. "U.S. envoy visits Kurdish-held northern Syria." *Reuters*, 1 Şubat 2016.

Phillips, David L. *The Kurdish Spring: A New Map of the Middle East*, Routledge, 2017.

Power, Samantha. *A Problem From Hell: America and the Age of Genocide*. Harper Collins Publication, 2003.

Prados, Alfred B. "The Kurds in Iraq: Status, Protection, and Prospects." *CRS Reports for Congress*, 12 Mayıs 1994.

Romano, David. "İraqi Kurdistan: challenges of autonomy in the wake of US withdrawal." *International Affairs* 86, no. 6, Kasım 2010.

Romano, David ve Gürses, Mehmet. *Conflict, Democratization, and the Kurds in the Middle East*. Springer, 2014.

Romano, David. "İraqi Kurdistan and Turkey: Temporary Marriage?" *Middle East Policy* 22, no. 1, 2015.

Romano, David. "İraqi Kurdistan: challenges of autonomy in the wake of US withdrawal.", *International Affairs* 86, no. 6, 2010.

Romano, David. "The Future of Kirkuk." *Ethnopolitics* 6, no. 2, 2007.

Romano, David. *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*, Cambridge, 2006.

Romano, David; Hussein, Rikar ve Rowe, Stephen. *The United States and Kurds of Iraq: Strange Allies*. Springer, 2017.

Saeed, Seevan. *Kurdish Politics in Turkey: From the PKK to the KCK*. Routledge, 2016.

Saeed, Yerevan. "What Biden can and cannot do for the Kurds." *Al Jazeera*, 3 Aralık 2020.

Sarı, İsmail. "The Syria Safe Zone and the US Policy towards the Syrian Kurds." *İRAM Center*, 11 Mart 2019.

Sarı, İsmail. "The United States Foreign Policy Towards Kurds." *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 11, Sayı 2, 2019.

Shareef, Mohammed. *The United States, Iraq and the Kurds, Shock, Awe and Aftermath*. Routledge, 2014.

Shenon, Philip. "Two Kurd groups unite against Baghdad in pact brokered by U.S." *The New York Times*, Eylül 18, 1998.

Teicher, Howard ve Teicher, Gayle Radley. *Twin Pillars to Desert Storm: America's Flawed Vision in the Middle East from Nixon to Bush*. William Morrow and Company, 1993.

Vali, Abbas. "Kurdish Nationalism in Iran." *Journal of Kurdish Studies*, 1996-1997.

Vali, Abbas. "The Making of Kurdish Identity in Iran." *Critique: Critical Middle Eastern Studies* 4, no. 7, 1995.

Van Bruinessen, Martin. *Agha, Shaikh, and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*. Zed Books, 1992.

Wroughton, Lesley. "Kerry in Kurdistan to urge leaders to be part of national government", *Reuters*, 24 Haziran 2014.

Wroughton, Lesley. "U.S. holds direct talks with embattled Syrian Kurds", *Reuters*, 16 Ekim 2014.

Yıldız, Kerim. *The Kurds in Iran: The Past, Present and Future*. Pluto Press, 2011.

Yıldız, Kerim. *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*. Pluto Press, 2004.

Yıldız, Kerim. *The Kurds in Syria: The Forgotten People*. Pluto Press, 2006.

الحركة الإسلامية السودانية وتجربتها في الوصول للسلطة

عبد الغني بوزكورت* & ميادة كمال الدين**

تاريخ الاستلام: 2022/01/24 تاريخ القبول: 2022/07/31

اقتباس: Bozkurt, A., Eldeen, M., "الحركة الإسلامية السودانية وتجربتها في الوصول للسلطة"، Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022): 603-629

معرف الغرض الرقمي: 10.47932/ortetut.976816

الملخص

الحركة الإسلامية في السودان التي تمكنت في البقاء على رأس السلطة لمدة ثلاثين عاماً (1989-2019)، تميزت بذلك عن بقية التجارب المشابهة في المنطقة العربية بميزة مختلفة كثيراً، فحتى في الدول التي كان فيها الإسلام السياسي أكثر قوة لم تشهد تجربة مماثلة لها. فبوصول الحركة للسلطة بعد انقلاب يونيو/حزيران 1989، أصبحت بذلك أول حركة إسلامية حديثة تتولى السلطة في العالم، وفي نفس الوقت تمكث فيها لمدة طويلة لمدة الثلاثين عاماً.

هناك العديد من الدراسات والبحوث التي ركزت على تناول أنشطة الحركة الإسلامية في السودان خلال وجودها في السلطة. وعلى العكس من تلك الدراسات تهدف هذه الدراسة، إلى دراسة الطرق والوسائل التي أوصلت الحركة الإسلامية إلى السلطة في السودان.

وفي إطار هذا التحليل، فإن الفرضية الرئيسية لهذه الدراسة تتمحور حول أن السبب الأهم الذي أوصل الحركة إلى السلطة هو العلاقات التي أقامتها مع مختلف الجهات الفاعلة والمؤسسات في البلاد.

تبدأ الدراسة بتقديم معلومات حول نشأة وتأسيس الحركة الإسلامية في السودان وتطورها والإساليب التي إتبعتها في مختلف الحقب، كما توضح الدراسة كيف أقامت الحركة علاقات – عندما كانت في المعارضة – مع مختلف شرائح المجتمع كطلاب والصوفييين والسلفيين والشيوخ والأحزاب السياسية الأخرى بالإضافة إلى العديد من الفاعلين الآخرين بما في ذلك الجيش، بغرض تقديم التفسير والإجابة لفهم كيف وصلت الحركة الإسلامية والتي تأسست في الأربعينيات من القرن الماضي، إلى السلطة في السودان عام 1989.

الكلمات المفتاحية: السودان، الحركة الإسلامية، الإخوان المسلمون

* دكتور عضو هيئة تدريس، جامعة رجب طيب أردوغان-تركي، abdulgani.bozkurt@erdogan.edu.tr

رقم أوركيد: 0000-0002-2049-4760

** دكتور عضو هيئة تدريس، جامعة نوكات غازي عثمان باشا-تركي، mayaada.kamaleldeen@gop.edu.tr

رقم أوركيد: 0000-0003-1612-1432

The Rise To The Power Of The Sudanese Islamic Movement

Abdulgani BOZKURT* & Mayada Kamal Eldeen**

Received: 31/07/2021

Accepted: 24/01/2022

Citation: Bozkurt A., Kamal Eldeen M., “The Rise to the Power of the Sudanese Islamic Movement”, *Ortadoğu Etütleri* (Middle Eastern Studies), 13-4 (2022): 603-629

DOI: 10.47932/ortetut.976816

Öz: The Sudanese Islamic Movement, unlike other Islamic movements in the region, managed to remain in power for 30 years uninterruptedly between 1989 and 2019. This is what makes it a unique case for the scholarship, as in nowhere else the Islamic movements did not stay in power for such a long time, even in countries where Political Islam has a strong popular and institutional base. Having been led by this fact, the scholarly literature has extensively studied how and why the Movement stayed in power for such a long time. This paper suggests shifting the scholarly focus from how the Islamic Movement stayed in power to how the Movement came to power in the first place, a discussion long overlooked in studying the political Islamic experience of Sudan. This paper, thus, aims to analyse the process that brought the Islamic Movement to power in Sudan and argues that it was the capability of the Movement to establish and maintain good relations with diverse actors, segments of society, and institutions in the country, that was also suggestive of how the Movement stayed in power for such a long time. The paper elaborately examines the movement’s relations, as an opposition group, with the student organisations, political parties, Sufis, Salafis, and many other actors, including the army.

Anahtar Kelimeler: Sudan, Islamic Movement, Muslim Brotherhood

* Dr. Lecturer, Recep Tayyip Erdoğan University-TR, abdulgani.bozkurt@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0002-2049-4760

** Dr. Lecturer, Tokat Gaziosmanpaşa University-TR, mayaada.kamaleldeen@gop.edu.tr ORCID: 0000-0003-1612-1432

Sudan İslami Hareketi ve İktidara Geliş Tecrübesi

Abdulgani BOZKURT* & Mayada Kamal Eldeen**

Geliş tarihi: 31/07/2021

Kabul tarihi: 24/01/2022

Atf: Bozkurt A., Kamal Eldeen M., “Sudan İslami Hareketi ve İktidara Geliş Tecrübesi”, Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022): 603-629

DOI: 10.47932/ortetut.976816

Abstract: 1989 ile 2019 yılları arasında 30 yıl boyunca iktidarda kalan Sudan İslami hareketi, bu özelliğiyle bölgedeki tüm İslami hareketlerden ayrılmaktadır. İslami hareketlerin, Siyasal İslam’ın en güçlü olduğu ülkelerde bile böylesine uzun süre iktidarda kalmadığını ifade etmek mümkündür. Literatürde Sudan’daki İslami hareketin iktidarda kaldığı süre içerisindeki faaliyetlerine yoğunlaşan birçok çalışma vardır. Bu makale literatürdeki çalışmalardan farklı olarak Sudan’daki İslami Hareketi iktidara taşıyan sürecin analizini yapmayı amaçlamaktadır. Bu analiz çerçevesinde çalışmanın temel tezi; hareketi iktidara taşıyan en önemli sebebin ülkedeki farklı aktörler ve müesseselerle kurduğu ilişkiler olduğu şeklindedir. Hareketin kuruluşu, gelişimi ve metotları hakkında bilgi verilerek başlayan çalışma, muhalefetkenden itibaren ordu dâhil olmak üzere öğrenciler, diğer siyasi partiler, Komünistler, Sufiler, Selefiler ve daha birçok aktörle nasıl bir ilişki tesis ettiğini izah etmektedir. Böylece yapılacak olan izahla birlikte 1940’larda kurulan Sudan’daki İslami hareketin 1989’da iktidara nasıl geldiği anlaşılmış olacaktır.

Keywords: Sudan, İslami Hareket, Müslüman Kardeşler

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üni.-TR, abdulgani.bozkurt@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0002-2049-4760

** Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üni. -TR, mayaada.kamaleldeen@gop.edu.tr ORCID: 0000-0003-1612-1432

مدخل

تتميز تجربة الحركة الإسلامية في السودان بميزة مختلفة كثيرا عن باقي الدول العربية، فبوصول الحركة للسلطة بعد انقلاب يونيو/حزيران 1989 ، أصبحت بذلك أول حركة إسلامية حديثة تتولى السلطة في العالم، وفي نفس الوقت تظل في السلطة لمدة ثلاثين عاماً.

تنطلق الدراسة من فرضية أساسية مفادها أن الحركة الإسلامية في السودان وإن كان نشأتها قد تأثرت بحركة الأخوان المسلمين الأم في مصر، إلا أنها نجحت في رسم طريقها ومسيرتها في تاريخ السودان عبر مختلف الحقب فتارة كانت معارضة وتارة نجحت في أن تكون في قمة السلطة "1989-2019". وفي كلا المرحلتين مرت بأسماء عدة، مثل: جبهة الميثاق الإسلامي ثم الجبهة الإسلامية القومية ثم تحول اسم جبهة الميثاق الإسلامي إلى حزب المؤتمر الوطني، وأخيراً ومنذ العام 2012 تم تأسيس الحركة الإسلامية السودانية.

تركز هذه الدراسة على التساؤل حول كيفية وصول الحركة الإسلامية في السودان إلى السلطة ، ففي حين شاركت جميع الحركات الإسلامية في الشرق الأوسط بشكل ما في السلطة من باب المعارضة أو كجزء من النظام، إلا أن الحركة الإسلامية السودانية تمكنت من الوصول للسلطة والبقاء في الحكم لفترة طويلة. وفي هذا السياق ، يتم التساؤل حول الأسلوب الذي اتبعته الحركة الإسلامية للوصول إلى السلطة وآثار العلاقات التي أقامتها مع الفئات الاجتماعية المختلفة بالمجتمع وكذلك مع مؤسسات الدولة المختلفة (الأحزاب، الجيش، الطلاب، العلماء، السلفية، الصوفية، النساء، القبائل، المسيحيين والعمال) في وصولها للسلطة. تهدف الدراسة من جهة إلى كشف الديناميكيات التاريخية للتجربة السودانية ، وإلى المساهمة في فهم تجارب الحركات الإسلامية في المنطقة في إطار علاقات المعارضة والنظام من جهة أخرى.

تتكون الدراسة من أربعة أجزاء. في الجزء الأول منها تم تناول نشأة الحركة الإسلامية في السودان، وفي الجزء الثاني ، تم إستعراض تطور الحركة الإسلامية في السودان. في القسم التالي ، تم مناقشة أساليب الحركة لفهم عملية وصول الحركة الإسلامية إلى السلطة ، لما لهذه الأساليب من أهمية كبيرة من حيث فهم الأنشطة التي تقوم بها الحركة. في الفصل الرابع ، تم التحليل بالتفصيل لشبكة العلاقات التي أوصلت الحركة الإسلامية إلى السلطة. حيث تم فحص الاستراتيجيات السياسية والاجتماعية للحركة من خلال العلاقة التي أقيمت مع الجماعات الأيديولوجية والدينية المختلفة في البلاد وأيضاً العلاقات مع المؤسسات الرسمية للدولة. في نفس الوقت لم تنطرق الدراسة للأنشطة الاقتصادية للحركة في عملية الوصول إلى السلطة لما يمكن أن تسبب مشاكل في القياس. ولنفس السبب أيضاً لم تنطرق الدراسة إلى صلة وروابط الحركة مع الأطراف الخارجية الفاعلة والبلدان الأخرى، حيث تشكل هاتان النقطتان قيود الدراسة.

أولاً: نشأة الحركة الإسلامية السودانية

كانت بداية الحركة الإسلامية في السودان متأثرة بحركة الإخوان المسلمين في مصر على يد حسن البنا عندما قام بتشكيل جماعة «الإخوان المسلمين» في مصر عام 1928،¹ وتم نقلها إلى السودان بواسطة الطلاب السودانيين الذين درسوا في مصر في ذلك الوقت فعادوا مشبعين بالفكر الإخواني وعملوا على نشره في الجامعات السودانية.

وكان الحماس لتجربة تلك الحركة وادائها لدى السودانيين- في أول العهد فائقا كل الحدود، إلى حد أن العديد من الطلاب السودانيين كانوا يقضون الليالي يستنسخون رسائل حسن البنا بالأيدي ويحفظونها عن ظهر قلب.²

وهكذا بدأت الحركة في السودان تستمد شكلها التنظيمي من الحركة الإسلامية بمصر" فكانت

أشكال التنظيم البسيطة السائدة فيها هي تقريبا من التجارب التنظيمية في مصر".³

وهنا يقول الدكتور حسن الترابي " لم تكن نسوغ الإجتهد في التنظيم، وكان دستورنا في مجمله نسخة تقليد من دستور الاخوان في مصر".⁴ ويواصل الترابي قوله " ربما تكون (الحركة السودانية) قد أخذت أشكال التجربة المصرية في عهدها الأول... ولكن في وقت قصير بعد هذه المرحلة وعت الحركة الإسلامية في (السودان) ذاتها ونسبت نفسها الى زمانها والى مكانها المعين وبدأت تحاول ان تناظر بين ما تستعين به من مواقف وأشكال ، وبين حاجة الدين المتطورة في الزمان والمكان ، وبدأت تتجدد في أشكالها الدستورية".⁵

وهنا يمكننا ان نحدد تيارين ساهما في المرحلة والأطوار الاولى للحركة السودانية: الأول : محلي ، مثلته " حركة التحرير الإسلامي " التي أسسها نفر من الطلاب في الجامعات السودانية خلال الأربعينات من القرن العشرين. اما الثاني: تيار خارجي، تمثل في جهود الطلاب السودانيين الذين درسوا بمصر في نفس الفترة ، وتمكنوا بالتالي من الاطلاع على تجربة الحركة الإسلامية المصرية

¹ للمزيد حول نشأة وتطور الحركة في مصر، انظر باللغة التركية Muhammed Hüseyin Mercan, *Müslüman Kardeşlerin Yükselişi ve Düşüşü İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu*, (İstanbul: İlem Yayınları, 2019)

² Abd Alwehab El-Affendi, *Turabi's revolution: Islam and power in Sudan*, (London: Grey Seal, 1991),51.

³ حسن الترابي، الحركة الإسلامية في السودان: التطور، الكسب، المنهج، (مطبعة إيمان، 1990)، 25.

⁴ الهائمي الحامدي ، الحركة الإسلامية في السودان، 1987، 27.

⁵ نفس المرجع ، 21.

في اوجها. حيث نشأت الحركة الإسلامية في السودان في نهاية الأربعينات من القرن العشرين مستمدة بعض فكرها وأسلوبها من الحركة الإسلامية بمصر.⁶

وبمجيئ منتصف الخمسينات ، ساد نوع من انقطاع العلاقة مع جماعة الإخوان المسلمين المصرية، وكان ذلك بسبب تداخل عدة عوامل منها فتور الحماس تجاه الحركة المصرية بسبب تقليدية أساليبها في العمل بالمقارنة مع الحركة الإسلامية الأكثر نزوعاً إلى التجديد ، في المقابل بدأت " حركة التحرير الإسلامي " الرافد المحلي في النمو . واتخذت اسم " الإخوان المسلمين " ميدانياً.⁷ من جهة أخرى استفادت الحركة السودانية خاصة في مجال الفقه السياسي وليس التنظيمي، بتجربة وفكرة الجماعة الإسلامية بباكستان، على سبيل المثال ، عندما ارادوا وضع دستور "جبهة الميثاق الإسلامي" في السودان اعدوا دستورا اسلاميا نموذجياً بالتعاون مع ظفر الله الانصاري الباكستاني.⁸ بالمقابل دعا الرئيس الباكستاني ضياء الحق، دكتور حسن الترابي للمشاركة في صياغة قوانين باكستان الاسلامية.⁹

كما تأثرت الحركة الإسلامية في السودان بفكر العلامة المودودي واتجاهاته.¹⁰ كمثال " تدوين الدستور الإسلامي"، " منهج الانقلاب الإسلامي" ، "نظرية الإسلام وهدية في السياسة والقانون والدستور" وكل هذه المؤلفات قد اثرت على تأصيل حركة الاخوان المسلمين في السودان.

في نفس الوقت استفادت الحركة الإسلامية السودانية من أساليب الحركة الشيوعية السودانية التنظيمية، يقول د. الترابي هنا " اخذت الحركة ايضا شيئاً من منهج التنظيم والحركة من مصدر قد يكون غريباً، وهو الحركة الشيوعية- التي كانت غالبية في الأوساط الطلابية ، وصاعدة في الوسط الحديث عامة- لاسيما ان بعض العناصر التي اسست الحركة الاسلامية مرت قبلها بالحركة الشيوعية فاستفادت شيئاً من تجاربها التنظيمية في بناء الخلايا السرية وتربية العناصر الحركية".¹¹ بالإضافة الى افكار تنظيمية واستراتيجية اساسية منها فكرة " التنظيم الموازي" وهي فكرة طبقتها الشيوعيون السودانيون من خلال تعبئة جماهير عريضة وقوي سياسية متباينة وراء مطالبهم في شكل "جبهة وطنية" ، والذي طبقته الحركة الاسلامية حين اضطرها النضال السياسي الى العمل

⁶ حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان : تاريخها وخطابها السياسي (1969-1985)، ط 2 ، (الخرطوم: الدار السودانية للكتب، 1999)، 156.

⁷ حسن مكي ، حركة الإخوان المسلمين في السودان : 1944-1969 ، (الخرطوم: معهد الدراسات الافريقية والاسيوية ، 1982)، 9.

⁸ نفس المرجع ، 46.

⁹ حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان (1969-1985) ، مرجع سبق ذكره ، 112.

¹⁰ محمد بن المختار الشنقيطي ، الحركة الإسلامية في السودان ، مدخل إلى فكرها الاستراتيجي والتنظيمي، (لندن : دار الحكمة، 2002)، 71.

¹¹ الترابي ، الحركة الإسلامية في السودان ، مرجع سبق ذكره، 25.

ضمن جبهات مثل " جبهة الميثاق الإسلامي" - وهي تحالف عريض شكلته الحركة مع شركاء آخرين بهدف استصدار دستور اسلامي في الستينات من القرن العشرين- وايضا " الجبهة الإسلامية القومية" خلال الثمانيات.

ويرجع تآثر او استفادة الحركة الاسلامية بالشيوعيين انذاك الى ان الحركة نشأت تحت وطأة الاستفزاز والضغط الشيوعي الاكبر ، لذلك اضطرت بعامل المقابلة ورد الفعل ان تاخذ من الشيوعي بعض التجارب التنظيمية والوسائل الحركية.

وبعد استفادة الحركة الاسلامية في نشأتها الاولى من كل التجارب المذكورة عالياه، انتقلت الحركة الاسلامية الى طور الاجتهاد والتاصيل الذاتي واخذت تطور اجتهادها التنظيمي وتستنبط فقهها في المواقف الايمانية والعملية في شأن التنظيم واخذت تطور فقهها باستمرار مع تراكم التجارب التنظيمية العملية .

ظهرت الحركة الإسلامية السودانية في العمل التنظيمي تحت عدة مسميات، هي جبهة الدستور الإسلامي، جبهة الميثاق الإسلامي، الجبهة الإسلامية القومية ثم أخيراً في المؤتمر الوطني الحاكم والمؤتمر الشعبي المعارض له. وهو أمر يشرحه التراي بقوله : "لقد كانت الحركة تبدل أشكالها تديلاً واسعاً ، ولم يأسرها الشكل الديني التقليدي أبداً . وهذه واحدة من الفتن ، أن المتدينين يعبرون عن دينهم من خلال أشكال وصور وأنماط وقوالب للحياة منتسبة إلى الدين ، مما يضيف عليها شيئاً من القداسة . ويمكن أن يتوهم الإنسان أنها بهذه النسبة تأخذ شيئاً من أزية الدين ، لكونه مطلقاً في الزمان والمكان ، فيصبح أسيراً لذات الوسائل التي يستعملها ليصل بها إلى الله ، وتقطعه هي عن التقدم دائماً زلفى إلى الله في كل طارئ جديد . فكنا نحاول أن لا نتورط في هذه الفتنة" ¹² .

ثانياً : تطور الحركة الإسلامية في السودان

مثل عام 1946 بداية النشاط الفعلي للإخوان المسلمين في السودان من خلال شاب سوداني اسمه "جمال الدين السنهوري" كان مقرباً من حسن البنا في مصر، وعاد إلى السودان خلال تلك الفترة لتأسيس نشاط الجماعة. وفي احتفال أقامه الإخوان المسلمون في مصر عام 1948 بمناسبة مرور عشرين عاماً على تأسيس الجماعة، ذكر حسن البنا أن عدد شعب الإخوان بلغ ألف شعبة في مصر وخمسين شعبة في السودان، وقد تولى نشاط الإخوان في السودان آنذاك مكتب إداري يرأسه الشيخ عوض عمر إمام؛ قبل أن تعين الجماعة "علي طالب الله" مراقباً عاماً لإخوان السودان في عام

¹² الهاشمي الحامدي ، المرجع السابق ، 22.

1948، لكن سلطات الاحتلال البريطاني ممثلة في السكرتير الإداري الإنجليزي رفضت منح الحركة في السودان إذناً بإنشاء دار لها أو تصريحاً بالعمل،¹³ إذ لم تعلن استقلالها عن الحركة الإسلامية بمصر، والتي بدورها كانت تمر بمحنة 1948م، حيث فقدت الشرعية. لكن لم يجرؤ تنظيم السودان على إعلان استقلاله من ناحية تكتيكية على الأقل، كي يتيح لنفسه قدراً من حرية الحركة".¹⁴

برزت الحركة الإسلامية في السودان داخل المجتمع الطلابي عام 1949، في كلية غردون التذكارية (جامعة الخرطوم حالياً) بهدف مواجهة الشيوعيين الذين كانوا يهيمنون على المجتمع الطلابي السوداني آنذاك. وسميت الحركة وقتها بـ "حركة التحرير الإسلامي"، وكان على رأسها وقتها محمد يوسف محمد وبابكر كرار.

ولكن خصومها كانوا يطلقون عليها اسم "الإخوان المسلمون" نسبة لأن الاسم، في مصر أصبح اسماً يحمل ظلالاً سلبية نتيجة للحملة الإعلامية الناصرية التي ألصقت بالإخوان تهم كالرجعية والعمالة والإرهاب – واندفع اليساريون لتكبييل الحركة بهذا الاسم، لكي يلصقوا بها كل سلبات الحملة الوافدة من مصر خصوصاً أن حركة التحرير الإسلامي استطاعت أن تبرز مساوئ التيار اليساري وسط المجتمع الطلابي وتهزم مؤتمر الطلاب السودانيين واجهة الحركة اليسارية وتتسيد اتحاد طلاب جامعة الخرطوم في بداية الخمسينيات.

وقد أدى التقارب الفكري والتداخل الكبير بين الحركة وأتباع الإخوان في السودان أدى إلى صراع بين قيادة حركة التحرير وقيادة الإخوان في السودان. ولتجاوز هذا اللبس والصراع انعقد مؤتمر العيد في أغسطس عام 1955م لتحرير اسم الحركة وأهدافها وكتابة دستورها. والذي بالفعل كان مؤمراً لحسم الخلافات.

فمن أهم مخرجات المؤتمر اختيار اسم "الإخوان المسلمين" وانتخاب محمد خير عبدالقادر أميناً عاماً لها، كما تم تعريف الإخوان بأنهم حركة إسلامية مقرها السودان وأكدت عبارة مقرها السودان، أنها مستقلة نوعاً ما عن حركة الإخوان في مصر.

لكن هذا القرار بدوره أغضب مجموعة بابكر كرار التي انفصلت وسمت نفسها بـ "الجماعة الإسلامية" التي أسست فيما بعد "الحزب الاشتراكي الإسلامي". كما أغضب مجموعة علي طالب الله الذي تمسك بشرعيته كمرقب للإخوان في السودان بتكليف من حسن البنا. وقد تدخل المركز العام

¹³ محمد الخير عبد القادر، نشأة الحركة الإسلامية الحديثة في السودان (1946-1956)، (الخرطوم: دار السوانية للكتب، 1999)، 70.

¹⁴ حسن مكي، حركة الإخوان المسلمين في السودان (1944-1969)، مرجع سابق، 6.

في مصر لحسم الخلافات التي تمت تسويتها من خلال انتخاب واحد من أعضاء مجموعة طالب الله كمرآب عام لإخوان السودان، وقد كان الرشيد الطاهر بكر المحامي.¹⁵

بدأ الإخوان المسلمين نشاطهم السياسي في ديسمبر/كانون الأول 1955 عندما نظموا مؤتمراً حضره الجناحان الدينيان للأنصار والختمية، علاوة على عدد من الجمعيات الإسلامية، لتأسيس «الجهة الإسلامية للدستور» للمطالبة بدستور إسلامي بعد الاستقلال، وقد تم انتخاب عمر بخيت العوض، عضو المكتب التنفيذي للإخوان المسلمين، أميناً لها.

في عام 1959، تم القبض على الرشيد الطاهر بتهمة المشاركة في محاولة انقلابية ضد النظام العسكري للفريق إبراهيم عبود، وقد حكم عليه بالسجن لخمس سنوات، لكن الجماعة أعلنت براءتها من المحاولة وقرار الرشيد الذي تم عزله من قيادة الجماعة، لتدخل الجماعة في سُبَات عميق في المقابل، لم تكلل "الجماعة الإسلامية" بعد 1954، و«الحزب الاشتراكي الإسلامي» الذي أسسته عام 1964، بالنجاح، ولذلك لم تحظ أفكار بابكر كرار بالاهتمام الذي تستحقه، وقد قامت تلك الأفكار على المصالحة بين الإسلام والاشتراكية والقومية العربية. و قد حاول اخرون امثال ناصر السيد وميرغني النصري إحياء التجربة لاحقاً لكن لم يحظوا بنجاح يذكر.¹⁶

شكل المؤتمر الخامس لمجلس شورى الحركة، الذي عُقد في صيف العام 1962 والذي تمكنت من خلاله الحركة اعتماد وسائل حماية الشورى، شكل حدا فاصلا بين مرحلة القيادة الفردية، ومرحلة الشورى الجامعة، ويقول البرفسور حسن مكي "، كانت الحركة الإسلامية في السودان هي الحركة الوحيدة - تقريبا - التي "استطاعت أن تخفض وترفع، تعزل وتضيف، تفصل وتضم، دون أن يؤثر ذلك على سلامة الحركة".¹⁷

خلال ثورة أكتوبر 1964 التي أطاحت بنظام الفريق إبراهيم عبود بالسودان، لمع نجم حسن الترابي، أستاذ القانون الدستوري وقتها بجامعة الخرطوم العائد لتوه من الدراسة في باريس، وقد أسس بعدها جبهة الميثاق الإسلامي (1964-1969) التي ضمت كلا من الإخوان المسلمين وأنصار

¹⁵ عبد الوهاب الأفندي، ظاهرة الانشقاق عند الإخوان: الحالة السودانية.

0https://www.aljazeera.net/2004/10/03/%D8%B8%D8%A7%D9%87%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%B4%D9%82%D8%A7%D9%82-%D8%B9%D9%86%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%A7%D9%84%D8%A9,03.10.2004 (30.10.2019).

¹⁶ نادية يس عبد الرحيم، بابكر كرار.. سيرته وفكره، (جامعة إفريقيا العالمية، مركز البحوث والدراسات الأفريقية، 2006)، 190.

¹⁷ نفس المرجع، 192.

السنة والطريقة التيجانية حاملين نفس المطلب القديم الجديد، وهو الدستور الإسلامي. وقد حازت الجبهة على سبعة مقاعد في انتخابات 1965.

كما نجح الترابي نفسه في توسيع عضوية الجبهة وتحويلها إلى جماعة ضغط استطاعت إقناع الجمعية التأسيسية بحظر الحزب الشيوعي السوداني في نوفمبر/تشرين الثاني 1965، وتصدرت المشهد كئثالً أبرز الأحزاب في السودان بعد حزبي الأمة والاتحادي الديمقراطي.

وبعد المحاولة الانقلابية التي وقعت ضد نظام مايو اليساري والمعروف بعدائه للإسلاميين في 2 يونيو/حزيران 1976، بقيادة العميد محمد نور سعد، بدعم من الأحزاب الثلاثة الكبرى (الأمة، والاتحادي، وجبهة الميثاق) التي شكّلت الجبهة الوطنية المعارضة لحكم النميري، قرّر الأخير التحول يمينًا نحو الإسلاميين، وعقد المصالحة الوطنية مع جبهة المعارضة هذه. وبالفعل التقى زعيم الجبهة الوطنية المعارضة وقتها الصادق المهدي في بورسودان في 7 يوليو/تموز 1977، وبعد أخذ ورد من قبل سائر قوى المعارضة، انضم أغلبها إلى المصالحة. دخل على إثرها الصادق المهدي والترابي المكتب السياسي للاتحاد الاشتراكي السوداني، لكن بينما انهارت المصالحة مع الصادق المهدي سريعًا، تولى الترابي منصب النائب العام للسودان سنة 1979.¹⁸

وفي عام 1979، ولما تكرر الجدل بين إخوان السودان والجماعة الأم في تبعية تنظيم السودان لها، ورفض الترابي مبايعة التنظيم الدولي للجماعة، واختار الترابي لجناحه منذ ذلك الوقت اسم "الحركة الإسلامية السودانية".

بلغ تأثير الترابي والحركة الإسلامية ذروته بإصدار النميري "قوانين سبتمبر 1983" الذي فرض بموجبه تطبيق حدود الشريعة الإسلامية في جميع أنحاء السودان، فأيده الترابي ورفضه الصادق المهدي الذي وضع من معتقله كتابًا في نقد قرار النميري سماه «العقوبات الشرعية وموقعها من النظام الاجتماعي السوداني».¹⁹ كذلك حمل الترابي ورجاله داخل النظام أجندة ضد الحكم الذاتي في الجنوب وفكرة الدستور العلماني واحترام الثقافة غير الإسلامية.²⁰

وفي الثلاثين من يونيو عام 1989، نجحت الحركة الإسلامية في تسلّم السلطة في انقلاب أبيض، كأول حركة إسلامية تتولى السلطة على مستوى المنطقة العربية والإسلامية كافة. في بادئ الأمر تم الإعلان عن الانقلاب كانقلاب عسكري تقليدي، أي حجب صلته بالحركة الإسلامية، ومن ثم لاحقًا برزت إسلاميته وأخذ يبرز صلته بالإسلاميين.

¹⁸ هاشم بابكر محمد أحمد، المصالحة الوطنية في السودان، الموسوعة السودانية، 5 أكتوبر 2017.

¹⁹ الصادق المهدي، العقوبات الشرعية وموقعها من النظام الاجتماعي السوداني، (القاهرة: الزهراء للإعلام العربي، 1987).

²⁰ عبد الوهاب الأفندي، الإسلاميون وجاهلية العنصرية.. السودان نموذجًا. القدس العربي، 11 مايو 2015.

كما نجح في متابعة النمو الشعبي وأخذ القبول العام في إطار حل أجهزة الحركة الإسلامية وإحلال أجهزة المؤتمر الوطني بديلا لها. والاستيعاب المتدرج للإسلاميين في المؤسسات الناشئة، ، ثم جاءت فترة تطبيق قانون النظام العام الذي استهدف مراقبة السلوك العام بما يتماشى مع فهم القائمين عليه لضوابط السلوك في الفقه والشريعة مما أدى إلى جدل ورفض أدى في النهاية إلى وأد القانون . أما كبرى الإشكالات فتمثلت في ازدواجية القيادة ما بين قيادة معلنة بقيادة الرئيس البشير وقيادة باطن بقيادة الشيخ الترابي وأدت ازدواجية القيادة إلى الانشغال عن المؤسسة والشورى ثم إلى انشقاق الحركة الإسلامية ابتداء من عام 1999.

ثالثاً: الوسائل التي اتبعتها الحركة الإسلامية داخل المجتمع السوداني

جمعت الحركة بين المنهج القائم على الحراك السلمي والحوار والخطاب بمختلف السبل والطرق وكذلك التغلغل السري في أجهزة الدولة مع البناء العسكري الذاتي وقد مكنها ذلك من تحقيق إستراتيجية التمكين بتسلها للسلطة في 30 يونيو 1989م بعمل عسكري مشترك بين أجنحتها المختلفة. كما لجأت الحركة لبناء واجهات للعمل الميداني والمجتمعي منذ 1978م في شكل منظمات دعوة، وكالات إغاثة، وجمعيات ومنظمات ومصارف، وشركات تأمين وتجارة .

كما تبنت الحركة نظام "الأسر المفتوحة" في مجال التربية ، بهدف التفاعل أكثر مع حاجات المجتمع وهموم الناس ، فاتخذ نظام الأسرة المفتوحة التي تدعو من شاء لحضورها ، والمشاركة في برامجها ، حتى يكون ما يتلقى الأعضاء من علم وتربية مناسبة لأسئلة الناس وحاجات المجتمع، متعدياً إلى دائرة من المشاركين غير المنضوين في العضوية"²¹.

يحكي الترابي أبعاد هذا التطور بقوله "طرأت على نظام الأسر- أو الحلقات - أطوار حسب تطور التربية ، فبدأت تلمذة للنقيب الذي يعلم ويزكي ويضبط - وظلت نحو ذلك للمبتدئين - وانتهت محور تعاون وثيق لكل عضو ، حسب تكليفه وكسبه ، ليس لرئيسها إلا الإدارة . وبدأت سرية مغلقة - وظلت على شيء من الخصوصية للمبتدئة - وانتهت موسعة مفتوحة" إلى أن ألغيت عام 1975.²² كما يشرحه مكي بقوله : "ألغيت عام 1975 وظيفة الأسرة بوصفها أداة تأصيل ثقافي ، وحلت محلها وحدة تنظيمية حركية ، ذات وظائف إدارية وسياسية كـ "جمع الاشتراكات ، رصد المعلومات ، تنزيل البلاغات .. الخ" بينما أصبحت الثقافة نشاطاً مفتوحاً يمارس خارج نطاق الأسرة لمصلحة

²¹ الترابي، المرجع السابق، 46.

²² نفس المرجع، 69.

المجتمع العريض ، وإن قامت الأسرة بتنظيمه والإشراف عليه".²³ وبهذا التمييز أصبحت وظيفة الأسرة التي تتألف من غير المبتدئين ووظيفة "عضوية وليست ثقافية" كما يقول الترابي.²⁴ ومن أهم ما يميز الحركة الإسلامية في السودان في هذا الأمر ، أنه لا يجد مثل هذا التمييز في هيكل "الإخوان" المصريين أما الجماعة في باكستان فقد كان تصنيفها للأعضاء إلى "أركان" و"منفقين" تصنيفاً لائحياناً يحتكر القرار في أقلية ، وليس تصنيفاً يخدم نمو الحركة وتطورها . كما وجدت الحركة في الهيكل اللامركزي وسيلة تأمين مهمة لصفها الداخلي . ويرى عبد الوهاب الأفندي أن "اللامركزية التامة داخل الحركة جعلتها أكثر فاعلية، وأقوى على مقاومة ضربات النظام".²⁵

ومن أهم مظاهر هذه الاستراتيجية الفصل بين القيادة الداخلية والخارجية في السبعينات ، أيام الصراع مع النميري ، بحيث كانت القيادة الحركية في الخارج تعمل بالتنسيق مع أحزاب "الجبهة الوطنية" ، وتخوض حرباً شعواء ضد النظام ، بينما لم تربطها أية صلة تنظيمية مع القيادة في الداخل ، وهو أمر ضمن لقيادة الداخل قدرماً من الأمن لا بأس به ، فكانت ضربات النميري ضد الحركة داخلياً ضربات عشوائية ، لا تؤثر على صميم التنظيم الداخلي رغم عنفها . وقد اتضح ذلك في المحاولة الانقلابية التي قادها المقدم حسن حسين ضد النميري ، ثم محاولة الغزو التي نفذتها "الجبهة الوطنية" ضده يوم 2 يوليو 1976 ، فقد كان للحركة الإسلامية دور في كلتا العمليتين . لكن ضربات النظام العنيفة التي أعقبتهما - رغم اتساعها - لم تؤثر على بنية الحركة داخل السودان تأثيراً كبيراً ، لأنها منفصلة عن القيادة السياسية في الخارج ، كما يشرحه الترابي بقوله : "فصلنا القطاعين الإداري والسياسي ، ولذلك لم تتأثر الحركة في الداخل بفشل انتفاضة 1976 الجهادية، ولم يُعتقل من جرائها ، أي من أصحاب المسؤوليات المهمة في القطاع الإداري ، لأن الفصل كان معمولاً به لمعالجة مثل هذه الظروف . وقد استمر عملنا في الساحة الاجتماعية وفي الجامعة".²⁶

رابعاً: علاقة الحركة الإسلامية بالمؤسسات والقوى الاجتماعية المحلية

تُعد قضية العلاقات العامة من القضايا التنظيمية والاستراتيجية المحورية التي ركزت عليها وعملت من خلالها الحركة الإسلامية في السودان طوال تاريخها، كالعلاقة بالقوى الاجتماعية المحلية (الأحزاب ، والجيش ، والطلاب ، والعلماء ، والسلفية ، والصوفية ، والنساء ، والقبائل ، والمسيحيين ، والعمال) وبالسلطة السياسية بمختلف حقيها ، الأمر الذي جعل لهذه العلاقة تأثير قوي على كيان

²³ حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان (1969-1985) ، مرجع سابق ، 153 .

²⁴ الهاشمي الحامدي ، مرجع سابق ، 21 .

²⁵ El-Affendi, op . cit, 115.

²⁶ الهاشمي الحامدي ، المرجع السابق ، 32 .

الحركة الإسلامية نفسها داخلياً وخارجياً كذلك. كما كانت للحركة الإسلامية السودانية علاقات أيضاً بالحركات الإسلامية الأخرى.

يشترط ريتشارد هرير دكميجان في كتاب "الأصولية في العالم العربي" لنجاح الحركات الإسلامية لضمان مستقبل سياسي أربعة شروط ، إختصرها في :²⁷

* تقديم برنامج إسلامي عام ومرن ، يتضمن خطاباً قادراً على اجتذاب قطاعات واسعة من المجتمع .

* تنظيم "جبهة وطنية" مع الأطراف غير الإسلامية التي تعارض السلطة .

* بناء روابط قوية بين الحركات الإسلامية داخل وخارج الدول العربية .

* إفران قيادات كفوة قادرة على تفجير الثورة.

ويمكننا إجمال تجربة الحركة الإسلامية السودانية في التعامل مع القوى الاجتماعية المختلفة في كلمتين ، هما "التفاعل" و"الانفتاح".

فبالنسبة لعلاقتها مع الأحزاب السودانية الأخرى ، ميزت الحركة الإسلامية في السودان منذ البداية بين الأحزاب التقليدية غير المناهضة للدين، وبين الحزب الشيوعي، فتوصلت إلى التشخيص التالي بشأن الأحزاب التقليدية السودانية:

* أن قاعدة الأحزاب التقليدية السودانية ك (حزب الأمة ، والحزب الاتحادي ..) هي في الأصل قاعدة إسلامية تاريخياً ، وبالتالي فهي ليست قوى علمانية أدولوجية ، ويصفها البروفسور حسن مكي "قوى الإسلام الفاقدة للوعي بذاتها".²⁸ وينطبق هذا القول على حزب الأمة أكثر ، إذ أن قاعدته - الأنصار - هي بقايا حركة المهدي الجهادية ، التي دوخت الإنكليز نهاية القرن التاسع عشر ، وأقامت دولة إسلامية . وكان الإشكال يكمن عند الحركة الإسلامية في تعاملها معها في تناقض الذاكرة الجهادية مع الواقع السياسي اليوم عند طائفة الانصار.

* أن الحركة الإسلامية بحاجة إلى أن تستمد قوتها مرحلياً بهذه القوى التقليدية ، تجنباً للانكشاف السياسي ، حتى تتحول إلى قوة مستقلة قادرة على المغالبة والأخذ بقوة . وقد ورد بيان للاستراتيجية هذه في وثيقة "العلاقات السياسية النظامية للحركة الإسلامية" الصادرة عام 1975 ، حيث جاء في الوثيقة : "ولا مناص للجماعة من الاستظهار باسم "الجبهة الوطنية" ، ما دام نفوذها الفئوي - والجماهيري خاصة - ليس اليوم كافياً".²⁹ وقد ألمح البروفسور مكي إلى المغزى من هذه

²⁷ R. Hrair Dekmejian: *Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World*, (New York: Syracuse University Press, 1985), 166-167.

²⁸ حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان (1969-1985) ، مرجع سابق ، 225.

²⁹ نفس المرجع ، 77.

الاستراتيجية في إشارته إلى "محاولات الحركة الإسلامية للبحث عن الحلفاء المرشحين ، لتخفيف الضغط ، وتفايدي المجابهة قبل أن يكتمل بناؤها" ³⁰ على حد قوله.

كما أن هذه القوى التقليدية ذات العاطفة الإسلامية تصلح نصيراً في معارك الحركة مع القوى الأديولوجية المناهضة للدين بشكل سافر ، خصوصاً الشيوعيين. وبالتالي نجد أن التعاون مع تلك الأحزاب التقليدية ضمن للحركة وجوداً دائماً في المعادلة السياسية ، وحافظ على أجواء الحرية السياسية التي استمتعت بها الحركة السودانية أكثر من غيرها من الحركات الإسلامية. وهكذا فبالرغم من إدراك الحركة لسعة الهوة بينها وبين قيادات الأحزاب التقليدية في المنطلق والهدف الاستراتيجي ، فإن الحركة ظلت حريصة على التعاون مع تلك الأحزاب، والاحتكاك بقواعدها ، في محاولة لانتشار تلك القواعد من واقع التجهيل بالدين والاستغلال السياسي الذي يمارسه عليها قادتها .

وقد أثمرت هذه الاستراتيجية بالفعل في تحقيق بعض المكاسب التكتيكية المهمة ، منها على سبيل المثال لا الحصر :

* التخلص من دكتاتورية الجنرال عبود حيث "كان هدف أول تحالف عقدته حركة الإخوان السودانية يستهدف إسقاط نظام عسكري مستبد "نظام عبود" ، وليس إقامة دولة إسلامية".³¹ وقد تجسد هذا التحالف فيما عرف حينها بـ"الجبهة الوطنية المتحدة" التي تكونت من ممثلين عن الحركة الإسلامية والأحزاب السياسية الأخرى.³²

* محاولة إصدار دستور إسلامي نهاية الستينات ، دعت إليه "جبهة الميثاق الإسلامي" ، وهي تحالف شكلته الحركة من مختلف القوى الإسلامية ، وأيدته الأحزاب التقليدية في مسعاه . ورغم أن انقلاب النميري وأد المشروع قبل أن يولد ، حيث "وقع الانقلاب قبيل بضعة أيام من انعقاد جلسة البرلمان المقررة للمصادقة على مسودة الدستور الإسلامي"³³ فإن الجهد الفكري والإعلامي الذي بذل فيه ، أدخل فكرة الحل السياسي الإسلامي إلى أذهان كثيرين .

* حل الحزب الشيوعي السوداني بقرار من الجمعية التأسيسية يوم 1965/11/11 وإسقاط عضوية النواب الشيوعيين الثمانية في البرلمان يوم 1965/12/29،³⁴ وهو أمر ما كانت الحركة الإسلامية لتنتج فيه لولا دعم الأحزاب التقليدية ، خصوصاً حزب الأمة .

³⁰ نفس المرجع ، 226.

³¹ EL-Affendi, op. cit , 159.

³² Mohamed Omer Beshir, *Revolution and Nationalism in the Sudan*, (New York: Harper and Row Publishers, INCUSA ,1974),210-211.

³³ Elhachmi Hamdi, *The Making of a Islamic Political Leader*, Conversations with Hasan al-Turabi, Westview Press, London, 1998,3.

³⁴ حسن مكي، حركة الإخوان المسلمين في السودان (1944-1969)، مرجع سابق ، 84.

* محاربة نظام نميري والضغط عليه في أعوامه الأولى . فقد اشتركت الحركة في تأسيس "الجبهة الوطنية" المناوئة للنميري ، وشاركت بفعالية في نشاط الجبهة ، بما في ذلك المحاولات العسكرية المتكررة ، للانقلاب العسكري عليه ، أو غزوه من خارج ، والتي كان آخرها محاولة (1976/7/2). وقد شاركت فيها الحركة بكتيبة من شبابها الذين تدربوا في معسكرات "العوينات" بليبيا ، وكانت مهمة الكتيبة هي الاستيلاء على المطار و"دار الهاتف" بالخرطوم³⁵ وقد شكلت تلك المحاولة - رغم فشلها العسكري - وسيلة ضغط سياسي، قادت النميري في النهاية إلى قبول "المصالحة الوطنية" التي كانت الحركة الإسلامية أحد المستفيدين منها.

* المشاركة في السلطة ، من خلال التحالف مع أحد الحزبين التقليديين . وقد حصل ذلك عدة مرات ، كان آخرها تقلد الترابي منصب وزير الخارجية لفترة وجيزة ، ضمن حكومة الصادق المهدي نهاية الثمانينات.³⁶

أما علاقة الحركة الإسلامية بالحزب الشيوعي السوداني فكان أمرها مختلفاً تماماً عن علاقة الحركة الإسلامية بالأحزاب التقليدية كما أسلفنا، وذلك نظراً لاختلاف الحزب الشيوعي عن الحركة الإسلامية في المنطلق الفكري والعقائدي ، وتقديمه مشروع للمجتمع مناقض للمشروع الذي تطرحه الحركة الإسلامية .

كما ان الحزب الشيوعي كان يمتلك سناً إقليمياً ودولياً قوياً ، متمثلاً في العلاقات الشخصية الحميمة التي تربط عبد الخالق محجوب بعبد الناصر في مصر مثلاً ، ومساندة الاتحاد السوفياتي ودول أوروبا الشرقية له . وهو أمر اتضح من خلال التداخلات السوفييتية الكثيرة لصالحه ، ومن خلال لجوء عبد الخالق محجوب إلى سفارة بلغاريا حينما هرب من سجن النميري.³⁷

كل هذه المعطيات جعلت شأن الحزب الشيوعي السوداني مختلفاً عن شأن الأحزاب التقليدية ، لذلك كان الحزب السياسي الوحيد الذي نابذته الحركة بدون هوادة . ولم يكن سبب ذلك - كما رأينا - هو بشاعة طرحه الإلحادي فقط ، وإنما لأنه كان الحزب الوحيد الذي يشكل خطراً استراتيجياً على الإسلام في السودان ، نظراً لقوته التنظيمية ، ودعايته الأيديولوجية ، وسنده الدولي . فكانت المفصلة هي قاعدة العلاقة بين الحركة الإسلامية والحزب الشيوعي ، إدراكاً من الحركة أن لا مستقبل للتحوّل الإسلامي في السودان مع وجود هذا الخطر الأحمر . لذلك "كانت واحدة من استراتيجيات العمل

³⁵ Mansour Khalid, *Nimeiri and the Revolution of Dis-May*, 1st Edition, (London 1985), 151 .

وأيضاً حسن مكي، الحركة الإسلامية في السودان (1969-1985) ، مرجع سابق ، 89.

³⁶ G. Norman Anderson, *Sudan in Crisis: The Failure of Democracy*, 1st edition (University Press of Florida, 1999), 171.

³⁷ حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان (1969-1985) ، مرجع سابق ، 52-53.

الإسلامي في الفترة 1965-1969 تأمين الجبهة الداخلية بمحاربة الحزب الشيوعي ، ونزلت هذه السياسة إلى الميدان في شكل اتحادات مهنية وجبهة نسائية وروابط معلمين ، وفي حملة إعلامية ضاربة من منابر المساجد والليالي السياسية"³⁸.

وقد آنت هذه الاستراتيجية أكلها ، فنجحت الحركة في حشد القوى السياسية التقليدية وتعبئة المجتمع والدولة لحل الحزب. وبالفعل وفي يوم 1965/11/11 أعلنت الجمعية التأسيسية السودانية حل الحزب الشيوعي ، وهي محاصرة بما يقرب من مائة ألف مواطن ، جاءوا من مختلف بقاع السودان، كما أسقطت عضوية النواب الشيوعيين الثمانية في البرلمان يوم 1965/12/29.³⁹

علاقة الحركة الإسلامية بالسلطة السياسية السودانية في مختلف الحقب

اختلفت العلاقة بين الحركة الإسلامية في السودان بالسلطة الموجودة بالبلاد بين المواجهة الشعبية أو التحالف الوثيق أو الغزو الخارجي أو الاختراق الداخلي ، ومن منابر البرلمانات والجامعات إلى تكنات الجيش والأمن .

ويمكن إجمال أهم المحطات في مسار علاقات الحركة الإسلامية في السودان بالسلطة السياسية فيما يلي :

* بدأ أول احتكاك جدي للحركة بالسلطة نهاية العام 1959 حين انكشفت المحاولة الانقلابية الفاشلة التي دبرها المرشد العام للحركة يومها - الرشيد الطاهر - ضد حكم الجنرال عبود . وربما نبه هذا الحادث السلطة لأول مرة ، إلى أنها أمام حركة سياسية طموحة، لا مجرد هيئة أخلاقية وتربوية.

* كما شاركت الحركة بفعالية في الانتفاضة الشعبية التي طوحت بالجنرال عبود عام 1964 وكان من ثمرات ذلك أن مُنَّلت في حكومة اكتوبر الانتقالية الأولى - 1965 - حيث مثلها محمد صالح عمر في وزارة الثروة الحيوانية ، ثم في حكومة اكتوبر الانتقالية الثانية التي مثلها فيها الأستاذ الرشيد الطاهر".⁴⁰

*وحينما وقع انقلاب 25 مايو 1969 بقيادة الرئيس النميري وحلفائه من اليساريين ، مثلت الفترة من 1969-1977 انتقال الحركة الاسلامية إلى نوع من التواصل مع السلطة ، عبرت عنه عبر المعارضة والمقاومة بالكلمة والمنشور والمظاهرة والعمل الشعبي الذي بلغ مداه في انتفاضة شعبان "سبتمبر 1973" ، وانتهى إلى ذروته في العمل المسلح في حركة يوليو 1976 ..

³⁸ حسن مكي، حركة الإخوان المسلمين في السودان (1944-1969) ، مرجع سابق ، 83.

³⁹ نفس المرجع ، 84.

⁴⁰ حسن مكي، "الإخوان والسلطة" مقال منشور في صحيفة "الرأي العام" السودانية يوم 2001/3/4.

* ثم أصبح للعمل السياسي والتواصل السلمي أولوية ، ابتداء من خواتيم عام 1977 مع المصالحة الوطنية . والتي انتهت إلى شكل من أشكال التحالف مع نظام الرئيس نميري لفترة ، بداية من 1978 إلى فبراير 1985".⁴¹

ووفقاً للبروفسور حسن مكي : "استفادت الحركة الإسلامية من نظام الحريات النسبي الذي كفلته المصالحة ، مما منح الحركة مساحة تحرك ، مكنتها من إعادة رص صفها ، ومخاطبة الجماهير . الشيء الذي افتقدته طيلة ثمانية أعوام (1969-1977) . أدى تحرك الحركة إلى ازدهار واضح في جسم الحركة ، وظهرت ثمار ذلك في بروز عدد من واجهات العمل الإسلامي، مثل: "منظمة الدعوة الإسلامية" "جماعة الفكر والثقافة الإسلامية" "جمعية الإصلاح والموااساة" "الوكالة الإسلامية الإفريقية للإغاثة" "جمعية راندات النهضة" ... إلخ".⁴²

كما أن احتلال مواقع في السلطة فتح باباً من أبواب العلاقات العامة كانت الحركة في حاجة إليه. ولقد كانت بعض هذه المواقع شكلية مثل موقع مستشار رئيس الجمهورية الذي تقلده حسن الترابي نفسه مرتين ، فكان "يتلقى من الاستشارات أكثر مما يقدم" حسب تعبيره⁴³ لكن في نفس الوقت لمناصب الدولة بريقها وهيبتها ، وعلائقها الخاصة التي تعين على بناء مكانة لمن يتقلدها ، وفتح مداخل كثيرة أمامهم ، ونشر ما يمثلونه من مبادئ .

وانتهت هذه المرحلة بانقلاب النميري على حلفائه الإسلاميين ، والزج بهم في السجون يوم 10 مارس 1985 ، لكن الحركة الإسلامية وقتها كانت قد قطعت ثمار المصالحة كاملة غير منقوصة ، ورسخت قدمها في الدولة والمجتمع بشكل لا يمكن اجتثاثه . فلم تكن الاعتقالات نهاية الحركة - كما أراد النميري - بل كانت نهاية النميري نفسه ، الذي لم تتجاوز فترة حكمه بعدها شهراً واحداً .

وبعد الإطاحة بحكم النميري، أسست «الجبهة القومية الإسلامية 1985-1989» التي خاضت انتخابات الجمعية التأسيسية وحازت المركز الثالث بعد الحزبين التاريخيين- أي حزب الأمة والاتحادي- بـ54 مقعداً جعلتها تنزعم المعارضة. وبذلك يكون الترابي قد نجح مرة أخرى في العمل كحزب معارضة ضاغطة، فعمّط محاولة الصادق المهدي، رئيس الحكومة وصاحب الأغلبية في البرلمان، تعليق قوانين سبتمبر المثيرة للجدل، وتحريك مفاوضات السلام مع الجنوب.

كما اضطر الصادق المهدي إلى التحالف مع الجبهة القومية الإسلامية في 15 مايو/أيار 1988 مشكلاً حكومة الوفاق الوطني التي تولى فيها الترابي وزارة العدل ومسئولية إعادة صياغة قوانين الشريعة. كما واجه الحزبان (الأمة والجبهة) اتفاقية السلام التي عقدها محمد عثمان الميرغني، زعيم

⁴¹ نفس المقال

⁴² حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان (1969-1985)، مرجع سابق، 122-123.

⁴³ Affendi op . cit ,126 & Mansour Khalid, op . cit,208.

الحزب الاتحادي الديمقراطي صاحب المركز الثاني في الجمعية التأسيسية، مع حركة التمرد الأساسية في الجنوب «الجيش الشعبي لتحرير السودان»، التي يقودها جون قرنق، وهي التي كانت تخوض حرباً شعواء مع الجيش السوداني آنذاك.

كما اضطر الصادق المهدي مرة أخرى أمام تأزم الموقف بخصوص مسألتي السلام في الجنوب وقوانين سبتمبر إلى إعادة تشكيل حكومة الوفاق في فبراير/شباط 1988، فتوسع نصيب الجبهة فيها، وحصل الترابي على حقيبة الخارجية، الأمر الذي أزعج مصر التي نظرت إلى الترابي بوصفه إسلامياً متطرفاً. وفي فبراير/شباط 1989، صدرت مذكرة من الجيش إلى الحكومة تطالبها بالموافقة على اتفاق السلام الذي عقده المبرغني وإيقاف التدهور الاقتصادي، وقد نظرت الجبهة إلى المذكرة وكأنها موجهة ضدها كونها الطرف الأكثر انتقاداً للاتفاقات التي ترى فيها تنازلات كبيرة.⁴⁴

وفي 30 يونيو/حزيران 1989، قام العميد عمر البشير بالانقلاب على حكومة الوفاق، وأعلن في بيان الانقلاب الذي سماه «ثورة الإنقاذ الوطني». ، ليحصل أول انقسام كبير بعد عشرة سنوات أي في عام 1999، حيث أطاح البشير بالترابي من رئاسة المجلس الوطني عام 1999. تبع ذلك الإطاحة بالترابي من الأمانة العامة لحزب المؤتمر الوطني، فشكّل الترابي «حزب المؤتمر الشعبي»، لكن قرار الترابي شديد البراجماتية بتوقيع مذكرة تفاهم مع الحركة الشعبية لتحرير السودان، ، أودى به إلى السجن.⁴⁵

علاقة الحركة الإسلامية مع المؤسسة العسكرية "الجيش"

يمكن القول إن الحركة الإسلامية في السودان جربت ثلاثة طرق في علاقتها مع المؤسسة العسكرية السودانية :

ففي نهاية الخمسينات وبداية الستينات نهجت الحركة نهج التحييد السياسي للمؤسسة العسكرية ضمن "الجبهة الوطنية المتحدة" التي استطاعت الإطاحة بالجنرال عبود ، بعد ستة أعوام من المنازلة السياسية (1958-1964) . وبفضل مساهمة الحركة في تلك الجهود أصبح لها ممثل في الحكومتين الانتقاليين اللتين خلفتا حكم الجنرال عبود ، كما أصبح لها سبعة ممثلين في البرلمان في انتخابات 1965.⁴⁶

وفي بداية السبعينات لجأت الحركة إلى خيار غزو المؤسسة العسكرية من خارجها ، أولاً بالتحالف مع الأنصار في ثورتهم الشعبية المسلحة ضد النميري في مارس 1970، والتي انتهت بفاجعة عسكرية في جزيرة (أبا) - تقع في ولاية النيل الأبيض جنوب الخرطوم- مأوى الأنصار.

⁴⁴ الصادق المهدي، الديمقراطية في السودان.. عائدة وراجعة، ط2، (القاهرة: مكتبة جزيرة الورد، 2015).

⁴⁵ روبرت أو. كوليز، تاريخ السودان الحديث، (القاهرة: مكتبة الأسرة، 2015) ترجمة: مصطفى مجدي الجمال.

⁴⁶ حسن مكي، "الإخوان والسلطة"، مصدر سبق ذكره. ، نقلا عن الشنقطي، مرجع سبق ذكره، 251.

وثانياً ضمن "الجبهة الوطنية" المتمركزة في ليبيا ، فبالرغم من أن تلك المحاولة لم يكن لها ثمرات عسكرية تذكر- بل انتهت بفشل عسكري ذريع يوم 1976/7/2، لكنها أثمرت فوائد سياسية ، قادت في النهاية إلى المصالحة مع نظام النميري.

اما في بداية الثمانينات فقد تركز جهد الحركة الاسلامية على اختراق بنية الجيش داخلياً ، بعد أن تأكدت من ووقوف قيادة الجيش في وجه المشروع الإسلامي،⁴⁷ ثم كانت استقالة وزير الدفاع يوم 20 فبراير 1989 احتجاجاً على استمرار مشاركة الاسلاميين في الحكومة، ورفع مائة وخمسين من كبار الضباط السودانيين في اليوم التالي للاستقالة مذكرة الى الحكومة تدعو الى ذلك.⁴⁸ ولم يكن الامر ليوقف عند حد الاستقالة فحسب، فكان تقدير الحركة الاسلامية للأحداث بان الأمر قد يتطور إلى التجهيز لانقلاب عسكري تقوم به قيادة الجيش هذه نفسها، وقد تكون من اولوياتها القيام بنفسها بابعاد الاسلامية بدل ان تطلبه من الحكومة لذلك رات الحركة الاسلامية ان تتحرك بسرعة فكانت ثورة الإنقاذ الوطني في فجر الثلاثين من يونيو 1989 حصيلة " إستراتيجية التمكين" التي اعتمدها الحركة الاسلامية على مدي عقد من الزمان.

وكانت الحركة السودانية أخذة في الاعتبار كل هذه الطرائق بشكل متواز ، وإن غلب عليها ترجيح طريقة معينة في كل مرحلة زمنية كما رأينا . فمحاولة الرشيد الطاهر الانقلابية الفاشلة ضد الجنرال عبود عام 1959 تدل على أن طريقة الاختراق الداخلي كانت حاضرة ، رغم تركيز الحركة على التحييد السياسي حينها . كما أن طريقة القوة الموازية ظلت حاضرة ، رغم التركيز على الاختراق الداخلي في نهاية السبعينات وبداية الثمانينات . وتدل على ذلك مشاركة بعض التشكيلات الإسلامية شبه العسكرية - التي تدرت في ليبيا أيام "الجبهة الوطنية" - في ثورة الإنقاذ عام 1989 ، حيث "قامت بمهام تتعلق بالتأمين والاستطلاع في كفاءة ، وخفض مظهر ، بحيث لم تبرز في واجهة الأحداث إلا أذرع العسكريين المحترفين".⁴⁹

علاقة الحركة الإسلامية بشريحة "الطلاب" في السودان

نشأت الحركة الإسلامية في السودان على أيدي جماعة من الشباب الطلاب - كما رأينا آنفاً - وكانت الحركة دائماً أكثر تحيزاً لهذه الطائفة "فكان الطلاب هم محور كل الحركة الإسلامية"⁵⁰ "إذ استصحبنا تقديرنا بأن الطلاب هم رواد المستقبل، فالعمل فيهم ضمان لمستقبل إسلامي".⁵¹ وهو أمر

⁴⁷ Elhachmi Hamdi : The Making of a Islamic Political Leader, op,7 .

⁴⁸ G.Norman, op . cit,175.

⁴⁹ حسن مكي، نفس المصدر السابق.

⁵⁰ حسن الترابي ، لحركة الإسلامية في السودان ، مرجع سبق ذكره،132.

⁵¹ نفس المرجع، 48.

أثر على خطاب الحركة ومسارها ، لذلك نلاحظ أن طبيعة خطاب الحركة الإسلامية في طور النشوء صاغتها الى حد بعيد جذورها الطلابية. فكان الطلاب الاسلاميين كياناً قائماً بذاته ضمن هياكل الحركة ومحاورها العامة ، لان شريحة الطلاب في الحركة الاسلامية هذه كان الاحكم تنظيمياً وبناءً ، والاكثر استعداداً فكرياً وتنظيمياً.

لكل ذلك انصبت استراتيجية الحركة الاسلامية في السودان على قطاع الطلاب. وكان من ثمرات ذلك أن كسبت الحركة القطاع الحديث المتعلم من المجتمع ، فضمن لها ذلك قيادة وريادة لم تستطعها العديد من الحركات الإسلامية حتى اليوم . كما ضمن لها وجوداً سياسياً نوعياً ، يضاهاى التكاثر الكمي الذي اتسمت به الأحزاب التقليدية . وقد اتضح ذلك في انتخابات 1986 ، حينما "فاز الإخوان بـ 23 مقعداً برلمانياً من أصل 28 مقعداً مخصصة للخريجين ، بينما لم يفز أي من حزب الأمة أو الحزب الاتحادي بمقعد واحد من تلك المقاعد".⁵²

علاقة الحركة الإسلامية بالحركة السلفية

تعتبر الحركة السلفية واحدة من الحركات الإصلاحية في العالم الإسلامي في يومنا هذا، وقد كان للحركة السلفية وجودها في السودان وصوتها الداعي الى تحرير الدين من شوائب العرف والبدع، والذي عبرت عنه "جماعة انصار السنة".⁵³

ظلت الحركة الإسلامية تسعى لاقامة قواسم مشتركة مع الجماعات الصوفية والزعامات الدينية التقليدية وحركة انصار السنة "السلفية". كما تجنبت الحركة الإسلامية الدخول في صراع او الاستقطاب في علاقتها بالسلفيين، حيث لم تكن بين الاسلاميين والسلفيين مفارقة فكرية او نفسية تذكر فإنخطر عدد من الدعاة السلفيين في "الجبهة الإسلامية" العريضة التي شكلتها الحركة الإسلامية.

علاقة الحركة الإسلامية السودانية بـ " الصوفية "

لعب التصوف دوراً كبيراً في اسلمة وتعريب بعض البلدان الافريقية ومنها السودان، إذ ان البيئة السودانية يسيطر عليها التصوف الذي وصل الى عمق المجتمع السوداني حتى اصبح التصوف هو الدين عند اهل السودان حسب تعبير البروفسور حسن مكي.⁵⁴

وقد نشأت الحركة السودانية - شأنها شأن أغلب الحركات الإسلامية الحديثة - بعيداً عن أجواء التصوف ومقولاته . ولم تكن العلاقة بينها وبين الصوفية علاقة حسنة في البدء . كما واجه أهل

⁵² Peter Woodward, *Sudan (1989-1898) the Unstable State*, (Colorado: Lynne Rinner Publishers, 1995),207.

⁵³ الترابي ، الحركة الإسلامية في السودان ، مرجع سبق ذكره ، 154.

⁵⁴ حسن مكي ، "حوار مع السلفيين" مقال منشور في جريدة الرأي العام السودانية اليومية 20/11/2011، نقلا عن الشنقيطي، مرجع سبق ذكره ، 267.

التصوف بداية ظهور الحركة الإسلامية في المجتمع بنوع من الريبة وانتابهم الغيرة من ولاء جديد لغير الصوفية، حتى ان بعض الصوفية شبهوا الحركة الإسلامية ونسبوا الى الحركة السلفية التي لا يكن لها الصوفيون ودأ، ومنهم من خشي ان تكون الحركة الإسلامية بدعة كفرية قرينة للشيوعية.⁵⁵ لكن الحركة الإسلامية انفتحت على الصوفية واستوعبت منهم كثيرين ، وقد شكلوا حشداً وكماً داخل الحركة الإسلامية ، كما كان موقف الصوفية المساند لتطبيق بعض العقوبات والأحكام الشرعية أيام النميري ثمرة من ثمار سياسة التقارب التي اتبعتها الحركة الإسلامية تجاه الصوفية ، فقد "ساند قادة الصوفية تطبيق الشريعة دون لبس آنذاك " .⁵⁶

وبخلاف التيارات الإسلامية الأخرى التي انشغلت بمحاربة البدع التي شابها التصوف والصوفية ، الا ان الحركة الإسلامية في السودان لم تجد مسوغاً للتركيز على هذا الجانب ، وتركت حل هذا الامر الى عامل الزمن اقتناعاً منها الى تلاشي هذا الامر تلقائياً أمام الوعي الإسلامي الذي سينتشر في المجتمع مع قدوم الحركة الإسلامية. وقد أثمر منهج الحركة العملي هذا في التعامل مع الصوفية دعماً من هؤلاء لبعض مواقفها ، ودمجاً لبعضهم في "الجبهة الإسلامية القومية" كما حصل في حقبة الثمانينات.⁵⁷

ومن هنا تبنت الحركة الإسلامية استراتيجية تجاه الصوفية ، أساسها مبدأ الاستيعاب ، لا المواجهة . كما أنشأت الحركة الإسلامية في جهازها القيادي المركزي مكتبا خاصا للتعامل مع الصوفية ، كما أنشأت مكاتب في فروعها لنفس المهمة . وبالفعل أسفرت هذه الاستراتيجية عن نجاح باهر في مجال الحشد الكمي للحركة ، حيث تولى مكتب الطرق الصوفية الاتصال برجال التصوف وإعمار العلاقات معهم ، بالإضافة إلى دعم الخلاوي ودور تحفيظ القرآن ، وتنشيط الاتصال الفردي . وقد أدى ذلك إلى تضاعف أعداد الجماعة إلى عشرة أضعاف ، وساعد على الانتشار الشعبي للحركة.⁵⁸

علاقة الحركة الإسلامية بالقبائل

لم تهتم الحركة الإسلامية في السودان في البدء بالقبائل واهل البادية ، إذ كان مركز الثقل التاييدي للحركة تقع في المناطق الحضرية "المدن".⁵⁹ ولكن مع بدء الحركة منهج التوسع الكمي اقتضى الامر ان توجه الحركة اهتماما بالقبائل والعشائر ، وقد تم ذلك احيانا بفضل أبناء الحركة من

⁵⁵ الترابي ، الحركة الإسلامية في السودان ، مرجع سبق ذكره ، 150.

⁵⁶ EL-Affendi, op . cit,124.

وايضا الترابي ، الحركة الإسلامية في السودان ، مرجع سبق ذكره ، 154.

⁵⁷ الترابي ، الحركة الإسلامية في السودان ، مرجع سابق ، 155.

⁵⁸ حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان (1969-1985)، مرجع سبق ذكره ، 168.

⁵⁹ حسن مكي ، حركة الإخوان المسلمين في السودان (1944-1969) ، مرجع سبق ذكره ، 72.

الطلاب والخريجين بفضل علمهم وصلة قرابتهم التي ساعدتهم في ان يحوزوا على ثقة أهلهم ومن ثم دعوتهم الى الولاء للحركة بعامل الانتماء الجغرافي او صلة القربي، وحياناً تستجيب قيادات قبلية بما أوتيت من التدين لدعوات الحركة فتتضم باهلها اليها، وقد انجذبت قطاعات من أهل الريف الى الحركة رغبةً منها في الحصول على الخدمات الاجتماعية للحركة. وتطبيقاً لهذا المنهج انشأت الحركة الاسلامية في هيكلها التنظيمي مكاتب للاتصال بقيادة القبائل وتعبئتهم لنصرتها من خلال خطاب سياسي واجتماعي مبسط بمقدورهم استيعابه.

علاقة الحركة الإسلامية السودانية بالمسيحيين

بدأت الحركة الإسلامية في بدايتها محصورة في أبناء الشمال السوداني المسلم ، بحسب طبيعة النقل الثقافي الاسلامي في الشمال وبما اقتضته خصوصيات مرحلة التأسيس. ثم ادركت الحركة الاسلامية في طور التوسع والنضج الى ضرورة الالتفات الى الجنوب غير المسلم. فبدأت الحركة الاسلامية التاصيل الفقهي والممارسة العملية لاستراتيجية جديدة تجاه مواطني جنوب السودان غير المسلمين في محاولة منها لدمجهم في الحياة السياسية على اساس مبدأ البر والقسط الذي جعله القران الكريم اساس العلاقة بين المسلمين وغيرهم. كما اتاح دستور الحركة الاسلامية مكاناً في عضويتها لغير المسلمين الذين يرضون اهدافها العملية ، وقد اصدرت الحركة الاسلامية " ميثاق السودان " عام 1965 ضمننت فيه رؤيتها الفقية والعملية لهذا الموضوع، على المستوي السياسي تضمن التالي " اقتساماً للسلطة على النهج الاتحادي، وعدلاً في توزيع الثروة ، ومساواة بين القوميات والناس ، و الاعتقاد والثقافة كما عرف في هدي الشرع وسماحة الاسلام التاريخية،⁶⁰ واستقلال قوانين الاحوال الشخصية والتعليم الديني ، وتسوية مسالة او قضية جنوب السودان بالمفاوضات والتراضي ، وتطبيق مبدأ اللامركزية.⁶¹

أما على المستوى الثقافي فقد تبنت الحركة الإسلامية استراتيجية للتعامل مع الجنوب ، أساسها حماية المسلمين الجنوبيين ، وتكثيف عمل الدعوة لاكتساب مسلمين جدد وقد كان من ثمرات هذه التوجه اقامة نواة حركة اسلامية جنوبية، فقد بدأت الحركة الاسلامية العمل في جنوب السودان منذ عام 1980، واستطاعت ان تكسب قلوب فريق من الطلاب الجنوبيين الذين جاءوا مباشرة من المسيحية الى الاسلام والحركة الاسلامية.⁶²

وكان منهج الحركة الإسلامية في جنوب السودان، يختلف عن منهجها في الشمال ، لاختلاف الظروف والأحوال . ففي الجنوب لم يكن الهدف الأهم هو البناء الحركي والحضور السياسي ، بل

⁶⁰ حسن الترابي ، الحركة الاسلامية في السودان ، مرجع سبق ذكره ، 158.

⁶¹ حسن مكي ، المرجع السابق ذكره ، 69-70.

⁶² نفس المرجع ، 122.

تقوية الوجود الإسلامي وحماية المسلمين الجنوبيين، لذلك كان من المبداء الموجهة للعمل بالنسبة للحركة الإسلامية في جنوب السودان:

- تقادي الدخول في مواجهات مع الحكومة الاقليمية او السلطات المحلية في الجنوب او حتى مع المنظمات الكنسية هناك.

- قومية العمل ، بحيث يصبح هم الحركة الإسلامية التمكين للاسلام في الجنوب وليس بناء تنظيم للاخوان هناك.

- التعاون في تحقيق تلك الاهداف مع الحكومة والتيار الاسلامي العام بل حتى مع الدول العربية الراغبة في المساعدة في ذلك ، ترجمت هذه التوصيات في قيام منظمة الدعوة الإسلامية ومؤسساتها الاخرى.⁶³

علاقة الحركة الإسلامية السودانية بـ " العمال "

كان كسب الحركة الإسلامية في السودان وسط القوى العاملة ضعيفا ، إذا ما قورن بكسبها في بعض القطاعات الاجتماعية الأخرى كالطلاب والصوفية والقبائل ... الخ. ، ويرجع السبب في ذلك إلى تأخر اهتمام الحركة بهذه الشريحة ، كما يشرحه البروفسور حسن مكي بقوله : "بدأت حركة الإخوان السودانية العمل وسط العمال متأخرة بعض الشيء ، وقد خالفت في هذا حركة الإخوان بمصر ، إذ هناك(أي في مصر) مثلت أول خلية إخوانية تجمعا عماليا ، حيث التف خمسة من عمال هيئة قناة السويس في الإسماعيلية حول الإمام حسن البنا في 1928 ، واختاروه كمرشد لهم ، بينما نشأت الحركة السودانية أساسا وسط الطلاب والقطاعات المثقفة نسبيا ، ولم تتبلور في العمال والطبقات القاعدية الأخرى إلا مؤخرا"⁶⁴.

ثم دخلت الحركة الإسلامية حلبة الصراع العمالي بقوة في حقبة الستينات والسبعينات ، في مواجهة للشيوعيين . واستطاعت أن تعزلهم ، وتنزع القيادة النقابية منهم ، بالتحالف مع الأحزاب التقليدية . وقد شاركت الحركة في تأسيس "اتحاد النقابيين الوطنيين" خلال مؤتمر 1965/2/21 النقابي "منافسة لـ"اتحاد العمال" الذي سيطر عليه الشيوعيون"⁶⁵

حيث اعتمد المؤتمر ضمن اهدافه المعلنة ابعاد الشيوعيين عن الحركة النقابية. في وقت لم يسمح رد الفعل الذي تحكم في العمل الإسلامي وسط العمال بتحواله الى عمل اصيل، لذلك انحسر هذا النشاط او العمل فيما بعد ، لأسباب عدة من بينها ، ضعف القطاع الاقتصادي الحديث ، ادى لتدهور

⁶³ حسن مكي ، الحركة الإسلامية في السودان (1969- 1985) ، مرجع سبق ذكره ، 158.

⁶⁴ حسن مكي ، حركة الإخوان المسلمين في السودان (1944-1969)، مرجع سابق، 52.

⁶⁵ حسن الترابي ، الحركة الإسلامية في السودان، مرجع سابق، 146.

الوزن السياسي للفئة العاملة فيه ، في وقت تضاعف خطر الاستغلال السياسي من قبل الشيوعيين واتساع وعي الاحزاب بضرورة محاصرة الشيوعيين بين العمال. وهذا ظل كسب الحركة الاسلامية بين لعمال ضعيفا ، قياسا بكسبها في القوي الاجتماعية الاخرى

خلاصة القول هنا أن الحركة الاسلامية السودانية كانت اكثر الحركات الاسلامية تنوعا وتباينا في صفها الداخلي ، حيث تجد فيها السلفي والصوفي والحزبي والبدوي وغير هؤلاء جنبا الى جنبا على اختلاف المذاهب والمشارب.

الخاتمة :

على عكس الحركات الإسلامية المختلفة في المنطقة مرت الحركة الإسلامية في السودان بتجربة فريدة من نوعها كونها أول حركة إسلامية حديثة تتولى السلطة في العالم، وفي نفس الوقت تمكث فيها لمدة طويلة " 30عاماً". لهذا الأمر من من الضروري فحص حالة الحركة الإسلامية السودانية عن كثب. كونه من الصعب العثور على دولة أخرى مرت بتجربة مشابه.

هناك العديد من العوامل التي مكنت الحركة الإسلامية في السودان من تحقيق هذه التجربة. وكما ورد في الدراسة فإن هذه العوامل لها سمات غير موجودة في كثير من الحركات الإسلامية الأخرى بالمنطقة.

تبنّت الحركة الإسلامية في السودان منذ تأسيسها مبدأ الشفافية والانفتاح ، كما إتبعّت أسلوباً شمل الشعب السوداني بكل قطاعاته المختلفة في هذا السياق ، لم تتعامل الحركة مع أي مجموعة أخرى في البلاد وفق مبدأ الكراهية الأيديولوجية، كما وأبقت قنوات الاتصال مفتوحة ،حتى مع الجماعات الأيديولوجية و الدينية التي كانت بعيدة عنها فكراً ومنطقاً. ويمكن في هذا السياق تقييم العلاقات التي أقامتها الحركة الإسلامية مع جماعة الشيوعيين في خمسينيات القرن العشرين ومع مجموعة المسيحيين في الفترات التالية في البلاد.

كما تبرز سمة أخرى للحركة الإسلامية في السودان قلما توجد في العديد من الحركات الإسلامية الأخرى. بالمنطقة، وهو نجاح الحركة في خلق قنوات الإتصال مع الجماعات الدينية المعاكسة لبعضها البعض في فهمها وتفسيرها للدين الإسلامي ، بل وإشراكهم ضمن شرائح الحركة في مختلف الأوقات، على سبيل المثال لا الحصر ، فتحت الحركة الإسلامية مكاتب اتصال خاصة لتشمل الصوفيّين والسلفيين ، الذين لم يتفقوا فيما بينهم من حيث تفسيرهم للإسلام نجحت الحركة الى حد ما في دمج أتباع المجموعتين في الحركة.

جانبا آخر جعل الحركة الإسلامية السودانية مختلفة عن بقية تجارب الحركات الإسلامية في المنطقة هو أن الحركة بنت برنامج للجيش منذ نشأتها في البلاد. وهنا نلاحظ أن الحركات الإسلامية

المتواجدة في المنطقة والتي تقبع في مقعد المعارضة بشكل عام ليس لديها مثل هذه الإستراتيجية تجاه الجيش ، حيث إستمرت الاخيرة تحت سيطرة الانظمة الحاكمة القائمة. وبالتالي تمكنت الحركة الإسلامية في السودانية من الوصول للسلطة بفضل شبكة العلاقات القوية التي بنتها مع مختلف شرائح الشعب والجماعات الدينية والأيدولوجية في المجتمع، بالإضافة لسيطرتها داخل الجيش حتى قبل وصولها للحكم.

خلاصة القول ، باستثناء الإنقسامات التي شهدتها الحركة الإسلامية في السودان، إلا أنها تمكنت من الوصول إلى السلطة في العام 1989 وبقيت فيها لمدة الثلاثين عاما بفضل أسلوبها الشامل وشبكة العلاقات التي أقامتها مع الجماعات الأخرى وأنشطتها داخل الجيش. لاحقا وعلى الرغم من أن الحركة الإسلامية فقدت السلطة في العام 2019 ،منهية بذلك ثلاثون عاما من بقاءها على سد الحكم، إلا أنها ما زالت تتمتع بقاعدة اجتماعية كبيرة بفضل العمل الذي قامت به على مدى عقود.لذلك ، لن يكون غريباً أن تدخل الحركة إلى برلمان يتم تحديده بالوسائل الديمقراطية وإيصال صوتها في بلد كان مسرحاً لانقلابات متكررة.

قائمة المصادر

الأفندي، عبد الوهاب، الإسلاميون وجاهلية العنصرية.. السودان نموذجا. القدس العربي، 11 مايو 2015.

الأفندي، عبد الوهاب ، ظاهرة الانشقاق عند الإخوان: الحالة السودانية.

[0https://www.aljazeera.net/2004/10/03/%D8%B8%D8%A7%D9%87%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%B4%D9%82%D8%A7%D9%82-%D8%B9%D9%86%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%A7%D9%84%D8%A9,03.10.2004\(30.10.2019\).](https://www.aljazeera.net/2004/10/03/%D8%B8%D8%A7%D9%87%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%B4%D9%82%D8%A7%D9%82-%D8%B9%D9%86%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%A7%D9%84%D8%A9,03.10.2004(30.10.2019).)

الحامدي ، الهاشمي ، الحركة الإسلامية في السودان، 1987.

المهدي، الصادق ، الديمقراطية في السودان.. عائدة وراجعة، مكتبة جزيرة الورد، القاهرة، ط2، 2015.

المهدي، الصادق ، العقوبات الشرعية وموقعها من النظام الاجتماعي السوداني. الزهراء للإعلام العربي ، القاهرة، 1987.

النفيسي، عبد الله فهد، الحركة الإسلامية رؤية مستقبلية، مكتبة أفاق، ط 1، الكويت، 2012، ص 253.

حسن الترابي، الحركة الإسلامية في السودان: التطور، الكسب، المنهج، مطبعة إيمان، 1990.
حسن مكي، "حوار مع السلفيين" مقال منشور في جريدة الرأي العام السودانية اليومية 2011/11/20.

حسن مكي، "الإخوان والسلطة" مقال منشور في صحيفة "الرأي العام" السودانية يوم 2001/3/4.

حسن مكي، الحركة الإسلامية في السودان: تاريخها وخطابها السياسي (1969-1985)، ط 2، الخرطوم، الدار السودانية للكتب، 1999.

حسن مكي، حركة الإخوان المسلمين في السودان: 1944-1969، الخرطوم: معهد الدراسات الأفريقية والآسيوية، 1982.

روبرت أو. كولنيز، تاريخ السودان الحديث، القاهرة: مكتبة الأسرة، 2015. ترجمة: مصطفى مجدي الجمال.

محمد الخير عبد القادر، نشأة الحركة الإسلامية الحديثة في السودان (1946-1956)، الخرطوم: الدار السودانية للكتب، 1999.

محمد بن المختار الشنقيطي، الحركة الإسلامية في السودان، مدخل إلى فكرها الاستراتيجي والتنظيمي، لندن: دار الحكمة، 2002.

نادية يس عبد الرحيم، بابكر كرار.. سيرته وفكره، جامعة إفريقيا العالمية: مركز البحوث والدراسات الأفريقية، 2006.

هاشم بابكر محمد أحمد، المصالحة الوطنية في السودان، الموسوعة السودانية، 5 أكتوبر 2017.

Anderson, G. Norman, Sudan in Crisis: The Failure of Democracy, 1st edition, University Press of Florida 1999.

Beshir, Mohamed Omer, Revolution and Nationalism in the Sudan, New York: Harper and Row Publishers, INCUSA, 1974.

Dekmejian, R. Hrair: Islam in Revolution: Fundamentalism in the Arab World, New York: Syracuse University Press, 1985.

El-Affendi ,Abd Alwehab, Turabi's revolution: Islam and power in Sudan, London Grey Seal, 1991.

ElHamdi ,Elhachmi,The Making of a Islamic Political Leader, Conversations with Hasan al-Turabi, London: Westview Press,1998.

Khalid, Mansour, Nimeiri and the Revolution of Dis-May, 1st Edition, London 1985.

Mercan, Muhammed Hüseyin, Müslüman Kardeşlerin Yükselişi ve Düşüşü İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu, İstanbul: İlem Yayınları, 2019.

Woodward, Peter, Sudan (1989-1898) the Unstable State, Colorado: Lynne Rinner Publishers,1995 .

Ortadoğu

E t ü t l e r i

KİTAP İNCELEMELERİ

BOOK REVIEWS / عرض کتاب

İŞİD Nasıl Savaşıyor: Irak, Suriye, Libya ve Mısır'da Askerî Taktikler

Omar Ashour, Edinburgh, Scotland, UK: Edinburgh University Press, ISBN: 9781474438223, s. 256, £14.99.

Değerlendirmeyi Yapan: Ömer Behram Özdemir*

Geliş tarihi: 26/01/2022

Kabul tarihi: 27/01/2022

Atf: Özdemir, Ö., “İŞİD Nasıl Savaşıyor: Irak, Suriye, Libya ve Mısır'da Askerî Taktikler”, Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022): 631-636

How ISIS Fights: Military Tactics in Iraq, Syria, Libya and Egypt

Omar Ashour, Edinburgh, Scotland, UK: Edinburgh University Press, ISBN: 9781474438223, 256 pp., £14.99.

Reviewer: Ömer Behram Özdemir

Received: 26/01/2022

Accepted: 27/01/2022

Citation: Özdemir, Ö., “How ISIS Fights: Military Tactics in Iraq, Syria, Libya and Egypt”, Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies), 13-4 (2022): 631-636

كيف تحارب داعش: التكتيكات العسكرية في العراق وسوريا وليبيا ومصر

عمر عاشور، إنديرة، اسكتلندا، المملكة المتحدة: مطبعة جامعة إنديرة، ISBN: 9781474438223، الصفحات 256، سعر 14.99 جنيه بريطاني

المحرر: عمر بهرام أوزدمير

تاريخ القبول: 2022/01/26

تاريخ الاستلام: 2022/01/26

الاقتباس: أوزدمير، ع، “كيف تحارب داعش: التكتيكات العسكرية في العراق وسوريا وليبيا ومصر”، دراسات الشرق الأوسط، 13-4 (2022): 631-636

Bir fenomen olarak Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütünün kimliği, amaçları, eylemleri ve ilişkilerine dair literatüre devamlı bir şekilde kitaplar ve tezler olmak üzere yeni eklemeler kaleme alınırken örgütün askerî taktiklerine dair araştırmalar tek vakadan müteşekkil (cephe veya askerî taktik) araştırma raporları şeklinde tezahür etmektedir. Faal olduğu çatışma bölgelerinde aktörler olarak hem devletlerle hem de devlet dışı silahlı aktörler ile karşı karşıya gelen İŞİD'in bu bölgelerdeki askerî kapasitesi, gerçekleştirdiği eylem türleri, kapasite ve eylem türlerinin dönemsel veya coğrafi olarak değişim gösterip göstermediği gibi sorular bir dönem Felluce'den Şam'a kadar saha hakimiyeti olan, Yemen'de, Libya'da, Mısır'da ve Afrika'daki eylemleriyle uluslararası bir mesele hâline gelen örgütün tahlili için önemli yer tutmaktadır. Omar Ashour “How ISIS Fights: Military Tactics in Iraq, Syria, Libya and Egypt”

* Doktora Adayı, ORSAM-TR, omerbehram@gmail.com ORCID: 0000-0002-0488-5091

adlı eserinde örgütün Suriye, Irak, Libya ve Mısır'daki savaş stratejilerini ayrı ayrı ele alarak kitabın ilk bölümünde vurguladığı üzere kendi ifadesiyle iki soruya cevap aradığını söylemektedir. IŞİD muhatapları aktörlerle nasıl savaşmaktadır? Örgüt Irak, Suriye, Libya ve Mısır'da nasıl ayakta kalmış ve yayılmayı başarmıştır?

Yazar bu sorulara cevap aradığı vaka odaklı araştırmalara girmeden evvel birinci bölümde aktörler bazında çatışmaların iki tarafı olan devlet ve devlet dışı aktörlerin arasındaki dengeye yönelik tartışmalara odaklanmıştır. Devlet dışı aktörlerin çatışmalarda kendilerinden daha güçlü aktörler olan devletlere karşı başarı elde etmesinin yorumlanmasında geleneksel olarak “halk desteği”, “coğrafyadan kaynaklı avantajlar” ve “dış destek” kavramlarının kullanıldığını ifade eden Ashour'a göre literatüre katkı veren araştırmacılar çoğunlukla askerî taktikler, stratejiler, örgüt yapısı ve örgütlerin kendilerine has ayrıştırıcı özelliklerini göz ardı etmişlerdir. Bu kavramları göz ardı etmeden bir okuma yapmak arzusundaki yazar bölümün devamında okuyucunun sonraki bölümlerde vaka çalışmalarını doğru anlayabilmesi için bir kısım kavramları da kısaca anlatmıştır. Bu kavramlar; askerî taktiksel kavramlar ile “selefilik”, “tekfircilik” gibi ideolojik kavramlardan müteşekkildir.

Ashour kavramlara dair kısa ön bilginin ardından bu çalışmadaki iki hipotezini sunmuştur. Ashour'a göre IŞİD devletler ve devlet dışı aktörlerle giriştiği savaşlarda hayatta kalmakta veya galip çıkmaktadır zira örgüt savaş stratejileri arasında (konvansiyonel, gerilla ve terörizm) etkili bir şekilde tercih değişikliği yapabilecek bir kapasiteye sahiptir. Ashour'un bir diğer hipotezi ise IŞİD'in mezkûr savaş stratejileri ile yaratıcı taktikleri birleştirerek uygulayabilmesidir. Yazar hipotezini üzerine kurduğu IŞİD örgütünün dört farklı ülkedeki savaşlarını incelediği eserde ilk bölümde inceleyeceği vakalara dair bilgiler vermiş, vaka seçiminin de sebeplerinin altını çizmiştir. Ninova, Musul, Rakka, Deyrezzor, Derne, Sirte ve Kuzey Sina dâhil olmak üzere dört ülkeden toplam yedi vilayette gerçekleşen 17 çatışmayı tahlil eden Ashour çalışma için seçilen cephelerin seçim nedeni olarak IŞİD için “stratejik öneme haiz olmak” veya “taktiksel ve operasyonel kapasitenin bir yansıması olarak” savaş yatırımlarının fazla olması faktörlerini işaret etmiştir. Yazar kaynak seçiminde ise geniş bir yelpazede kaynaktan faydalanmıştır. Örgüt ve faaliyetlerine dair raporlar, makaleler ve kitaplara ek olarak örgüt ile savaşta rol almış veya şahitliği bulunan figürler ile mülakatlar, örgütün kendi resmi medya organlarınca yayımlanan içerikler ve örgüte karşı savaşta cephede yer almış askerî koalisyonlarca yayımlanan açıklama ve bilgi notları yazarın başvurduğu kaynaklardır.

İkinci bölüm ile birlikte vaka cephelere geçen yazar bu bölümde Irak'taki IŞİD varlığı ve eylemlerini ele almıştır. Örgütün Irak işgalinin başından 2014'e kadar geçen süredeki yapısal değişim sürecini ve askerî kapasite inşasını ele alan Ashour devamında ise 2014-2016 arasında sürmüş olan Felluce savaşlarına odaklanmıştır. Müteakip alt başlıklarda 2014-2017 Musul savaşları ve 2015-2016 Ramadi savaşları ele alınmıştır. Yazar bu savaşları IŞİD'in çatışma esnasındaki rolüne göre "saldıran" ve "savunan" dönemler olarak ikiye ayırarak tahlil etmiştir. Ashour, Musul savaşında IŞİD'in izlediği yolu taktiksel inovasyonlar ve strateji değişimi olarak özetlerken Felluce savaşını "taktik değişimi", Ramadi savaşını ise "tünellerin kullanımı" üzerinden tahlil etmiştir. Bu tahlillerinde örgütün söz konusu cephelerde kullandığı el yapımı patlayıcılar (EYP), topçu ateşi, intihar saldırıları, suikastlar, bombalı araç saldırıları, tüneller gibi pek çok taktik aracının listelendiği data setler kullanarak cepheler arasındaki taktiksel tercih değişimini somut şekilde ortaya koymuştur.

Üçüncü bölümde IŞİD'in Suriye'deki savaşlarını ele alan Ashour yine kısa bir tarihi arka plan anlatımıyla bölüme başlamıştır. Girişte Nusra Cephesi'nin Suriye'de eylemlerine başlaması, Nusra Cephesi ile IŞİD'in yaşadığı ayrışma ve nihai olarak IŞİD'in Suriye'de ortaya çıkışı ve güç inşasını ele almıştır. Suriye'deki çatışmalara dair data setlerinde Rakka, Deyrezzor ve diğer vilayetlerdeki IŞİD savaş stratejisine dair veriler kullanılırken Rakka savaşları (2013-2017) detaylı bir şekilde incelenen tek Suriye içi cephe olmuştur. Yazar örgütün insansız hava araçları, zırhlı birlikler ve istihbarat araçlarını kullanımına yoğunlaşarak hipotezinde vurguladığı yaratıcı taktik kullanımının altını doldurmuştur. Buna karşın özellikle koalisyon ile savaş de devamında çöl bölgelerine sıçrayan çatışma süreci dolayısıyla Deyrezzor cephesinin yeteri kadar detaylı tahlil edilmemesi bir eksiklik olarak nitelendirilebilir.

Dördüncü bölümde IŞİD'in Libya savaşları ele alınmıştır. Örgütün Libya'da filizlenmesi ve takip eden dönemde bilhassa Irak ve Suriye cephelerinden tecrübeli veteran teröristlerin katkılarıyla askerî kapasitesini inşa etme sürecinin ele alınmasının ardından yazar Derne (2015-2016) ve Sirte (2015-2016) cephelerini yine kullanılan taktikler ve örgütün cephelerdeki stratejileri üzerinden tahlil etmiştir.

Beşinci bölümde ise Mısır'daki IŞİD cephelerini tahlil eden yazarın anlatım süreci yine tarihi arka plan anlatımı ile başlamakla birlikte Mısır'daki çatışma Suriye, Libya ve Irak'takinin aksine bir iç savaş veya yoğun bir otorite boşluğu ortamında gerçekleşmediği için takip eden tahlil kısımları da farklılık göstermiştir. Diğer üç örneğin aksine bahsi geçen çatışma döneminde

Mısır savaş durumu olmayan ve iç güvenlik konusunda da otorite karmaşası yaşanmayan bir ülke konumundadır. Lakin Kuzey Sina bölgesi tarihi olarak güvenlik otoritesinin daha az hissedildiği ve muhtelif illegal yapılanmaların dönem dönem ortaya çıkabildiği bir havzaydı. IŞİD'in Mısır'da ortaya çıkışı 2010'ların başında bölgede ortaya çıkan Ensar Beyt'ül Makdis grubunun süreç içerisinde IŞİD'e biat yoluyla bağlanması ile gerçekleşmiştir. Örgütün Mısır güvenlik güçlerine karşı gerçekleştirdiği büyük çaplı eylemler dahi Irak, Suriye ve Libya'daki örnek vakalardaki alan hakimiyeti ve gerilla eylemleri melezi bir stratejiden ziyade tamamen teröre dayanmış gerilla eylemleri olarak gözükmektedir. Bu sebeple Mısır'daki IŞİD çatışma süreci ve yöntemleri içinde bulunduğu ülkenin şartları ve örgütün bölgedeki kurucu unsurlarından kaynaklı olarak diğer üç vaka ile farklılık göstermektedir. Vakaların farklılık göstermesi karşılaştırmalı tahlil içeren bu analizi zenginleştirmiştir.

Sonuç bölümünde ele alınan vakalar üzerinden IŞİD'in savunan veya saldıran taraf olduğunda, kazanan ya da kaybeden taraf olduğunda taktik ve stratejilerinde yaşanan değişimler ve süreklilikler ele alınmıştır. Çalışma devlet dışı aktörler çalışmaları literatürüne devlet dışı aktörün askerî kapasite inşası, taktik ve stratejik esnekliği ve çatışmaların bu aktörler üzerindeki dönüştürücü etkisini örnek vakalar üzerinden göstererek zengin bir katkıda bulunmaktadır. Ayrıca devlet dışı aktörlerin sahip oldukları etkiyi sosyo ekonomik dinamikler ve çatışma yaşanan ülkenin siyasi dengelerinin haricinde devlet dışı aktörün askerî ve teknolojik kapasitesi üzerinden okuyarak bir aktör olarak devlet dışı aktörlerin özgül ağırlığına vurgu yapan bir başka eser olmuştur.

Şii Dünyalar ve İran

Ed. Sabrina Mervin, Paris: Karthala – ifpo, 2007, ISBN: 978-2-84586-888-5, s.484.

Değerlendirmeyi Yapan: Adem Yılmaz*

Geliş tarihi: 09/02/2022

Kabul tarihi: 12/02/2022

Atf: Yılmaz, A. “Les mondes chiites et l’Iran”, Ortadoğu Etütleri, 13-4 (2022): 637-640

Les mondes chiïtes et l’Iran

Sabrina Mervin (ed.), Paris: Karthala – ifpo, 2007, ISBN: 978-2-84586-888-5, p.484.

Reviewer: Adem Yılmaz

Received: 09/02/2022

Accepted: 12/02/2022

Citation: Yılmaz, A. “The Shiite World and Iran”, Ortadoğu Etütleri (Middle Eastern Studies), 13-4 (2022): 637-640

العالم الشيعي وإيران

سابرينا ميرفين (محرر)، باريس: كارتالا - إيفبو، 2007، ISBN: 978-2-84586-888-5، عدد الصفحات 484

المحرر: آدم يلماز

تاريخ القبول: 2022/02/12

تاريخ الاستلام: 2022/02/09

الاقتباس: يلماز، أ. “العالم الشيعي وإيران”، دراسات الشرق الأوسط، 13-4 (2022): 637-640

Çağdaş İslam Tarihçisi Sabrina Mervin editörlüğünde on beş araştırmacının katkısıyla yazılan Les mondes chiïtes et l’Iran (Şii Dünyalar ve İran) adlı eser, 2007 yılında Karthala Yayınevi ve Institut français du Proche-Orient (IFPO -Fransız Yakın Doğu Enstitüsü) iş birliği ile basıldı. Kitabın isminde yer alan dünyalar şeklindeki çoğul ifade okuyucuyu yanıltabilir. Fakat çalışmanın amacı muhtelif coğrafyalarda birbirinden farklı sosyo-kültürel yapılarla sahip Şii dünyaları anlatmak üzere kurulu. Şii dünyasının çoğulluğunu vurgulayan kitap, bu dünyaların son 500 yıldır Şiiiliğin merkezinde yer alan İran ile olan ilişkilerini tartışmaya açmayı hedefliyor.

Kitap, Irak’ın işgaliyle (2003) birlikte Ortadoğu’daki İran etkisinde Şiiiliğin daha görünür hâle gelmesi, 2004’te Ürdün Kralı II. Abdullah tarafından ortaya

* Doktora Öğrencisi, Ecole des hautes etudes en sciences sociales (EHESS) – FR, adem.yilmaz@ehess.fr ORCID: 0000-0002-3014-6778

atılan Şii Hilali ifadesi ve 2006 Lübnan Savaşı'nın tartışıldığı bir dönemde kaleme alınmış olması açısından da değer arz ediyor. Ayrıca bu çalışma İran'ın tarihsel rolü ve jeopolitik konumu sebebiyle dünya Şiiliğinin merkezinde olma durumunun ne anlama geldiğini tartışmaya açıyor. Bu bağlamda kitap, Sabrina Mervin'in Şiilik tarihi ve coğrafyasına dair yazdığı ön sözün ardından dört bölüm içerisinde tasnif edilmiş makale ve röportajların yer aldığı on dokuz çalışmadan oluşuyor.

İran İslam Devrimi'nin bölgedeki yansımalarının ele alındığı “Devrim İhracı, Ulusal Entegrasyonlar” başlıklı ilk bölümde beş çalışma yer alıyor. Bu bölümün ilk makalesi olan Olivier Roy'un kaleme aldığı “İran Devrimi'nin Ortadoğu'ya Etkisi” başlıklı çalışmada, devrimin bölgede iki çatlağa sebep olduğu savunuluyor. İlk çatlağı Sünni ve Şiiler arasındaki ihtilafın yeniden alevlenmesi olarak izah eden Roy, ikinci çatlağın Şiiler arasında vuku bulduğunu belirterek buna Ayetullah Humeyni'nin velayet-i fakih teorisini ve Ayetullah Hamaney'in rehberliğini kabul etmeyen Ayetullah Hoi, Ayetullah Hüseyin Fadlallah ve Ayetullah Sistani gibi önemli Şii müçtehitleri örnek veriyor. “Afganistan Şiileri arasında İslamcılığın şansları ve talihsizlikleri: sosyal devrimden kimlik inşasına” başlıklı bir sonraki makalede ise Alessandro Monsutti, 1979 sonrasında Şii Hazaralar arasında devrimci Şiiliğin geleneksel Şiiliğe karşı daha etkin hâle gelmesini ve Şiiliğin etnik kimlik inşasını tartışıyor. Laurence Louër'in kaleme aldığı “Körfez Monarşilerinde Devrimci Ütopyanın Yaşamı ve Ölümü” başlıklı makalede ise Iraklı Şiilerin kurmuş olduğu İslami Dava Partisi (1957) ve Şiraziler grubunun Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerindeki varlığına değinildikten sonra İran İslam Devrimi'nin ve İran-İrak savaşının bölgedeki Şiiler üzerindeki etkisi tasvir ediliyor. Louër bu makalesinde, İran devriminin rüzgarıyla Körfez monarşilerinde gösteriler düzenleyip harekete geçen Şii toplulukların zamanla devrimci ütopyadan vazgeçip ulusal kimliklerini ön plana çıkarmalarını mercek altına alıyor. Bu bölümün son iki makalesi ise Lübnan Hizbullahı'nı mercek altına alıyor. Joseph Alagha, “Hizbullah'ın İslam Devleti Anlayışı” başlıklı makalesinde Hizbullah'ın politik ideolojisindeki velayet-i fakih teorisinin etkisini ele alıyor. Kinda Chaib ise “Görüntüler Aracılığıyla Lübnan Hizbullahı: Şehitlik Temsili” makalesinde Hizbullah'ın Lübnan'ın güneyi, Bekaa ve Beyrut'ta bulunan sanat tasarım ofislerinde şehitler için bastırıldığı portre ve propaganda afişlerindeki Şii-İran kültürü etkisine değiniyor.

Kitabın “İnşa Aşamasındaki Şiilik” başlıklı ikinci bölümünde ise dört farklı ülkede gelişme gösteren Şii topluluklar ele alınıyor. Thierry Zarccone'nun

kaleme aldığı “Çağdaş Dönemde Türkiye’deki Şii Toplumu” isimli makalede İstanbul’da 17. yüzyıldan itibaren İranlı tüccarlar üzerinden varlık gösterip İranlılar mescidi diye de bilinen Valide Han Camisi merkezli gelişen Şiilik tarihine değinildikten sonra 1960’lı yılların ardından Kars ve Iğdır’dan gelen göçlerle dönüşüm yaşayan Şii toplumu ele alınıyor. 1979 yılında Caferî alimler Selahattin Özgündüz ve Hamit Turan öncülüğünde İstanbul Halkalı’da açılan Zeynebiyye Camisi etrafında Şii toplumunun varlığına dair bilgiler veren Zarcone, bu toplum üzerindeki İran etkisine ve Anadolu’daki Şiileştirilen Alevîlere de değinmektedir. Bir sonraki “Sovyet Sonrası Azerbaycan’da Şiilik: İran Etkileri ile İç Dinamikler Arasında” başlıklı makalede ise Bayram Balcı, bağımsızlık sonrası Azerbaycan’da Şiilik üzerindeki İran etkisini tasvir ediyor. Kum ve Meşhed gibi şehirlere medrese eğitime giden talebeler, Farsça’dan yapılan kitap çevirileri, İran’ın finanse ettiği dini faaliyetler ve Şii mercîliğin nüfuzu gibi konulara değinen Balcı, makalesinin sonunda İran’ın artan dini propaganda etkisinin Sünnî Türk yapılar tarafından sınırlandırıldığını vurguluyor. Boris Pétrick’in kaleme aldığı “Sovyet Sonrası Özbekistan’daki İroniler veya Toplumun Sünnileşmesi Bağlamında Zihinsel Gizlemenin (takiyye) Erdemleri” başlıklı makalede ise 18. yüzyıl sonlarında İran’ın kuzeyinden Semerkand ve Buhara’ya göç eden ve Ruslar tarafından “İroni” şeklinde isimlendirilen Şii toplumu konu ediliyor. Pétrick, Sünnileşmeye karşı takiyye inancına başvuran Semerkand ve Buharalı İronilerin son dönemde hem ticaret hem de dini mekanları ziyaret maksadıyla Meşhed kentine seyahatler gerçekleştirdiklerine ve bu ziyaretlerle İran Şiiliğinin İroniler üzerindeki sosyo-kültürel etkisinin artışına dikkat çekiyor. Bölümün son makalesinde Mara A. Leichman, Dakar’da Şiiliğe geçen Senegalliler ve bölgede yaşayan Lübnanlı Şii göçmenleri konu ediniyor. 1969 yılında Lübnan’dan Dakar’a giden Şii din alimi Abdelmonem el-Zein ile başlayan Senegal’deki Şiileşme hareketinin 1979 sonrasında İran etkisiyle gelişiminin ele alındığı makalede Dakar’daki Şii toplumunun dini pratikleri ve kurumları mercek altına alınıyor.

Kitabın “Hangi İran Modeli?” başlıklı üçüncü bölümünün ilk iki makalesi Sadr hareketini ele alıyor. İlk makalede Pierre-Jean Luizard, Sadr hareketinin hem Amerikan işgaline hem de Ayetullah Sistani gibi mercilere ve İran’a nasıl meydan okuduğu vurgulanıyor. İkinci makalede ise Peter Harling ve Hamid Yassin Nasser, Sadr hareketinin sosyolojisini inceliyor. Bu bölümün üçüncü makalesinde Mariam Abou Zahab’ın kaleme aldığı “Pakistan ve Kum Arasında Kadın Medreseleri” başlıklı çalışması yer alıyor. İran’ın yapmış olduğu finansal yardımlarla Pakistan’daki kadın medreselerinde nicelik ve nitelik bakımından gelişme yaşandığını vurgulayan Zahab, 80’li yılların ardından Kum kentinde eğitim alan Pakistanlı kız öğrencilerin yoğunluğunun

da arttığına işaret ediyor. Zahab'a göre İran, kız öğrenciler üzerinden devrimi Pakistan'a ihraç etmeyi ve eğitim yoluyla ulusötesi Şiiliği güçlendirmeyi hedefliyor. Bu bölümün son makalesinde ise Sabrina Mervin, Muhammed Bakır el-Sadr'dan Muhammed Müçtehit Şebusteri'ye dek birçok din adamı ve düşünürün görüşlerine yer vererek Şii dünyadaki ulusötesi entelektüel tartışmaları tasvir ediyor.

Kitabın “Tartışmaların İran'ı” başlıklı son bölümü ise Ali Şeriatî, Hasan Yusuf Eşkaverî, Abdülkerim Suruş, Muhsin Kediver ve Mustafa Melikyan gibi İranlı önemli düşünürleri konu edinen röportaj ve inceleme yazılarından oluşuyor.

Her bölümün ilgili bölgenin uzmanı tarafından saha araştırması ve mülakatlar sonucu kaleme alınmış olması çalışmayı zenginleştiren faktörlerden birisidir. Şii olmanın aynı inanç ve siyasi referanslara sahip olmalarına rağmen aynı sosyal ve kültürel gerçekliğe tekabül etmediğinin vurgulandığı çalışmanın bir diğer hususiyeti ise Şiiliğin inşa sürecinde olduğu İstanbul, Bakü, Taşkent ve Dakar gibi şehirlerde İran'ın nasıl bir etkiye sahip olduğuna dair perspektif sunmasıdır. Kitapta göze çarpan bir eksiklik ise diğer Şii topluluklarla (Suriye, Balkanlar, Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya ülkeleri vb.) ilgili bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Hizbullah ve Sadr hareketi konulu ikişer makale bire düşürülebilir ya da beşinci bölümdeki İranlı düşünürlerin entelektüel tartışmaları yerine Şii dünyalarını daha fazla çeşitlendirecek farklı bölgelere ilişkin makaleler eklenebilirdi.

Genel olarak değerlendirildiğinde kitap, İran ve Şiilik çalışmalarına önemli bir katkı sunmuştur. Kum'da dini eğitimi alan Pakistanlı genç kız öğrencilerden Meşhed'i düzenli şekilde ziyaret eden Semerkandlı İronilere, Lübnan'ın güneyindeki propaganda afişlerinden Anadolu'da Şiileşen Alevilere dek İran modelinin artık sadece devrimci - siyasi İslam modeli olmadığını, Şii dünya için bir fikir laboratuvarı olduğu gerçeğini yansıtmaması bakımından eser literatüre zenginlik katmıştır.

Ortadoğu

E t ü t l e r i

YAZIM KURALLARI

WRITING RULES / شروط النشر

Yazım Kuralları

Dergiye gönderilen makaleler, dipnotlar dahil en az 5000 en fazla 10000 kelime olmalıdır. Kitap değerlendirmeleri en az 1000 en fazla 2000 kelime olmalıdır. Türkçe veya İngilizce makalelerde her iki dilde de maksimum 250 kelimelik özet, makale başlığı ve 5 adet anahtar kelime bulunmalıdır. Arapça makalelerde ise bu bilgilerin en az bir farklı dilde olması gerekmektedir. Türkçe veya İngilizce makalelerin Arapça özet, başlık ve anahtar kelimeler dergimiz tarafından gerekli çeviri işleminin ardından eklenecektir.

Yazılar, MS Word formatında, Times New Roman karakterinde, 12 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığı sayfa yapısı ile yazılmalıdır. Kenarlıklar iki kenara yasla biçiminde, paragraflar ise 1 cm olacak şekilde düzenlenmelidir. Baskı kalitesi açısından, metin içerisinde kullanılan resim, tablo veya benzeri görsellerin metin dosyası haricinde, etiketlenmiş (resim nu, sayfa nu, vs,) ayrı bir dosyada gönderilmesi tavsiye edilmektedir.

Dergimizde Chicago (dipnot) atıf ve kaynakça yöntemi kullanılmaktadır. Aşağıda belirtilen hususlardan farklı bir atıf veya kaynakçanın kullanılacak olması halinde https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html linkinde bulunan kurallar esas alınacaktır. Dipnotlar 10 punto yazı tipi boyutu ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Makale sonunda, yararlanılan kaynaklar, "Kaynakça" başlığı ile verilmelidir (İngilizce makalelerde "Bibliography" kullanılmalıdır). İnternet kaynakları da ayrı bir başlık olarak yazılmalıdır.

Not: Atıf ve kaynakça yönetimiyle ilgili detaylı bilgi için dergi web sayfasındaki Yazım Kuralları sekmesini ziyaret edin. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ortetut/writing-rules>

Authors' Guideline:

Manuscripts submitted for consideration by the Journal must follow the style given below;

The manuscripts should not be submitted simultaneously to any other publication, nor may they have been previously published elsewhere, in Turkish, English or Arabic.

Articles submitted to the journal of Middle Eastern Studies, should be original contributions and should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

If another version of the paper is under consideration by any other publication, or has been, or will be published elsewhere, authors should inform the journal editors at the time of submission.

Articles should be between 5,000-10,000 words including footnotes and bibliography. Book reviews should be between 1000-2000 words. Commentary should be between 3000-5000 words including footnotes.

Articles should include Turkish, English or Arabic max. 250 words abstract and at least 5 keywords in origin language (if different than Turkish) and in addition in Turkish.

All quotation are preferred as “Chicago Style” in our journal.

Authors bear responsibility for their contributions. Statements of fact or opinion appearing in Middle Eastern Studies are solely those of the authors and do not imply endorsement by the journal.

Style:

Papers should be written in a considerable level of academic Turkish, English or Arabic.

Manuscripts should be typed using Microsoft Word document file, in Times New Roman and 1 space. 12 font should be used within text while 10 font should be preferred for footnotes.

References should be given both in the footnotes and in the bibliography. Reference style must conform to the Chicago Manual of Style. Please see the style for examples.

The section should be titles and subtitles in the manuscripts. (i.e. Introduction, Title, Subtitle xxx, etc.)

If there are any tables, graphs and figures, they have to be included in the submitted main text file. Graphs and figures should be in one of the usual formats, at best in GIF or BMP format.

The tables, graphs and figures should be numbered consecutively for each and should match the same numbering used in the text.

Note: For more detailed information about citation and bibliography management, visit the Writing Rules tab on the journal’s website. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ortadogu-etut/writing-rules>

شروط النشر

يجب ألا تقل البحوث المرسلة بما فيها الحواشي عن 5000 كلمة وألا تزيد عن 10000 كلمة.

وينبغي ألا تقل مراجعات الكتب عن 1000 كلمة وألا تزيد عن 2000 كلمة.

بالنسبة للمقالات باللغتين الإنجليزية والتركية فيجب أن تحتوي على ملخصات الأكثر 250 كلمة وتضم عنواناً و5 كلمات مفتاحية.

أما بالنسبة للمقالات باللغة العربية فيجب أن يكون الملخص والكلمات المفتاحية بلغة واحدة مختلفة على الأقل (الإنجليزية أو التركية).

أما الملخص والعنوان والكلمات المفتاحية للمقالات باللغة التركية أو الإنجليزية فسيتم ترجمتها إلى اللغة العربية من قبل مجلتنا وإضافتها.

يجب أن تكون الكتابات منسقة في ملف مايكروسوفت وورد (MS Word)، وبنوع خط تايمز نيو رومان (Times New Roman)، وحجم خط 21 وبتباعد سطر واحد بين الأسطر. كما يجب أن تكون الحدود منسقة بشكل محاذاة من الطرفين وأن تبدأ الفقرة بعد 1 سم. أما بالنسبة لجودة الطباعة فيفضل أن يتم وضع الصور والجدول أو الرسومات المشابهة التي تم استخدامها داخل النص في ملف مختلف ملحق (رقم الصورة والصفحة إلخ).

يتم استخدام طريقة شيكاغو (Chicago) للاقتباس والحواشي والمصادر. وفي حال استخدام اقتباس أو مصادر غير المذكورة أدناه فيجب اتباع القواعد الموجودة في الرابط التالي:

https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html

يجب أن يتم كتابة الحواشي بحجم خط 01 وبتباعد سطر واحد بين الأسطر، وفي نهاية المقالة ينبغي كتابة معلومات «المصادر» للمصادر التي تم الاستفادة منها (يتم كتابة عنوان «Bibliography» في المقالات باللغة الإنجليزية). ويتم استخدام عنوان منفصل للمصادر من الإنترنت.

ملاحظة: للحصول على معلومات تفصيلية عن إدارة الاقتباس والمصادر، قم بزيارة قسم شروط النشر

